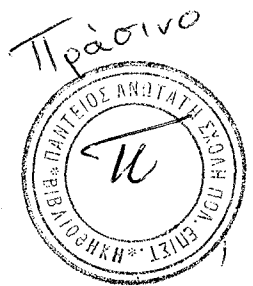

ΚΣΕ. 1988
ΝΟ. 50441

Αργύρης ΠΑΣΣΑΣ

A 8803830

← ίδιου φύλλου

Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία και τα
τα όρια του διακυβερνητισμού.

(Συμβολή στη διερεύνηση της ενοποιητικής
δυναμικής-Επιδράσεις στη λειτουργία του
κρατικού μηχανισμού μετά τη θέσπιση της
Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης).

Διατριβή επί Διδακτορία
που υποβλήθηκε στην Πάντειο
Ανωτάτη Σχολή Πολιτικών
Επιστημών.

ΑΘΗΝΑ 1988

"Η έγκριση Διδακτορικής Διατριβής από την Πάντειο Ανωτάτη Σχολή Πολιτικών Επιστημών δεν υποδηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα".

(Νόμος 5343/1932, Αρθρ. 202 παρ. 2).

Περιεχόμενα

Σελ.

Συντομογραφίες.

Εισαγωγικό Σημείωμα 1

Μέρος Πρώτο: Η ΕΠΣ ως "θεσμικός διάμεσος" ή θεσμοποιημένος μηχανισμός μετάβασης από το υπαρκτό (Ευρωπαϊκές Κοινοότητες) στο επιδιωκόμενο (Ευρωπαϊκή Ένωση).

I Εισαγωγικά 12

II Τα όρια της διακυβερνητικής μεθόδου 23

III Η δράση του "κοινοτικού περιβάλλοντος" και η έννοια του "πολιτικού κερκτημένου" 47

IV Η θεσμοποίηση της ΕΠΣ: νέα διάσταση ή απλή "κωδικοποίηση της ισχύουσας πρακτικής" 97

A. Η σύνδεση της ΕΠΣ με τη δράση των Κοινοτήτων... 99

B.ως προϋπόθεση της "κοινοτικοποίησής" της .. 141

Μέρος Δεύτερο: Το ελληνικό Κράτος ως όριο της μετα-κοινοτικής προοπτικής ή η "Ευρωπαϊκή Ένωση" ως πλαίσιο εξέλιξης του ελληνικού Κράτους

I Εισαγωγικά 171

II Για την κύρωση της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης από την ελληνική Βουλή: μια παρατήρηση και ένα πρόβλημα .. 174

III Η νομική καταγραφή της διαδικασίας διαβούλευσης ως έκ- φραση των ορίων μεταξύ δικαίου και πολιτικής ...	193
Επίμετρο	222
Παραρτήματα	226
I Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη: Προϊμιο, Τίτλος I, III, IV.	
II Απόφαση των υπουργών Εξωτερικών της 28/2/86.	
Βιβλιογραφία	228

Συντομογραφίες

Ελληνικές

αρθρ.	Άρθρο
βλ.	βλέπε
Δ.Ε.Ε.	Δυτική Ευρωπαϊκή Ένωση
ΔΕΚ	Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΕΑΚ	Ευρωπαϊκή Αμυντική Κοινότητα
Ε.Ε.	Επίσημη Εφημερίδα
Ε.Ε.Π.	Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη
Ε.Ε.Ευρ.Δ.	Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου
Ε.Ευρ.Κ.	Επιθεώρηση Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
Ε.Κ.	Ευρωπαϊκές Κοινότητες
ΕΚΑΕ	Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας
ΕΚΑΧ	Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα
ΕΠΣ	Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία
Ε.Σ.	Ευρωπαϊκό Συμβούλιο
κ.επ.	και επόμενα
ΝΟΒ	Νομικό Βήμα
Προβλ.	Παράβαλε
παρ.	παράγραφος
σελ.	σελίδα
Σ.	Σύνταγμα
Το Σ.	Το Σύνταγμα
Τεύχ.	Τεύχος
Τομ.	Τόμος

Eéves

A.F.D.I.	Annuaire Francais de Droit International
A.J.I.L.	American Journal of International Law
C.M.L.Rev.	Common Market Law Review
C.D.E.	Cahiers de Droit Europeen
I.E.E.	Institut d' Etudes Europeennes
J.C.M.S.	Journal of Common Market Studies
No	Numero
PUF	Presses Universitaires de France
R.D.P.	Revue de Droit Public
R.F.S.P.	Revue Francaise de Sciences Politiques
R.H.D.I.	Revue Hellenique de Droit International
R.M.C.	Revue du Marche Commau
Vol.	Volume
U.C.B.	Universite Libre de Bruxelles
ZaorV	Zeitschrift fur auslandisches offentliches Recht und Volkerecht

Εισαγωγικό σημείωμα

Η απόφαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Μιλάνου, τον Ιούνιο του 1985, για τη σύγκληση Διακυβερνητικής Διάσκεψης με σκοπό την συγκεκριμένη προώθηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και με αντικείμενο, αφενός τη σύναψη συνθήκης "για κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας" και, αφετέρου, την αναθεώρηση της συνθήκης Ε.Ο.Κ. με γνώμονα της βελτίωση των διαδικασιών λήψης απόφασης του Συμβουλίου, την ενίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας της Επιτροπής, την αύξηση των εξουσιών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και την επέκταση των κοινοτικών πολιτικών σε νέα πεδία δραστηριοτήτων, αποτελεί την κατάληξη προσπαθειών που εκκινούν ήδη από την εποχή της έκθεσης Tindemans για την Ευρωπαϊκή Ένωση, τον Δεκέμβριο του 1975¹. Οι προσπάθειες αυτές συνεχίστηκαν με την "Ευρωπαϊκή Πράξη" των Genscher-Colombo το 1981² και την "Πανηγυρική Διακήρυξη για την Ευρωπαϊκή Ένωση" της Στουντγάρδης τον Ιούνιο του 1983³. Κορύφωση των προσπαθειών αυτών ήταν η εκπόνηση από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο του "Σχεδίου Συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Ένωσης" το Φεβρουάριο του 1984⁴, του οποίου οι φιλόδοξοι στόχοι περιορίστηκαν στην απόφαση των κρατών-μελών, στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Φονταινμπλώ, τον Ιούνιο του 1985, να συσταθούν αφενός μία ad hoc θεσμική επιτροπή,

-
1. Βλ. Bull. C.E. suppl. 1/76.
 2. Βλ. Bull. C.E. 11/1981, σελ. 95 επ.
 3. Βλ. Δελτ. Ε.Κ. 6-1983, σελ. 25 επ.
 4. Βλ. έκδοση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Φεβρουάριος 1984.
 5. Βλ. Bull. C.E. 6-1984, σελ. 11.

γνωστή ως "Επιτροπή SPAAK II" ή "Επιτροπή Dooge", για τη μελέτη των θεσμικών προβλημάτων της κοινότητας και τη διατύπωση προτάσεων για τη βελτίωση της λειτουργίας της και, αφετέρου, μία επιτροπή για την Ευρώπη των πολιτών, γνωστή ως "Επιτροπή Adonpino". Η Επιτροπή στην έκθεσή της προς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Μαρτίου 1985, πρότεινε τη σύγκλιση "Διάσκεψης των Αντιπροσώπων των Κυβερνήσεων των κρατών-μελών που θα διαπραγματευθεί σχέδιο Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση"⁶. Με την πρόταση αυτή διαφώνησαν η Μ. Βρετανία, η Ελλάδα και η Δανία.

Η διακυβερνητική Διάσκεψη διήρκεσε περίπου τρεις μήνες (9 Σεπτεμβρίου με 17 Δεκεμβρίου 1985) με σημαντικότερη βέβαια στιγμή τη σύνοδο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Λουξεμβούργου στις 2 και 3 Δεκεμβρίου 1985, όπου οι ηγέτες των Δώδεκα ενέκριναν τα κείμενα που τροποποιούν τις ιδρυτικές συνθήκες καθώς και σχέδιο χωριστής συνθήκης για την ευρωπαϊκή συνεργασία στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής, τη λεγόμενη Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία. Η απόφαση να συμπεριλη-

6. Βλ. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο: Ένας νέος σταθμός στο δρόμο προς την Ευρωπαϊκή Ένωση της Γ.Γ., Μάιος 1985, σελ. 16 και 66. Για μια σύντομη παρουσίαση των ενοποιητικών προσπαθειών από την Στουτγάρδη (1983) έως το Λουξεμβούργο καθώς και τις ελληνικές θέσεις βλ. αντί άλλων Κ.Στεφάνου, Η Ελλάδα και η θεσμική διάσταση της Κοινοτικής μετεξέλιξης, σελ. 405 επ., σε Π.Καζάκου, Κ.Στεφάνου (επιμέλεια), Η Ελλάδα στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα -Η πρώτη πενταετία, Α.Σάκουλα, Αθήνα.

φθούν οι δύο αυτές πτυχές σε ένα ενιαίο κείμενο⁷ πάρθηκε από τους υπουργούς Εξωτερικών στη συνεδρίασή τους στη 16ης και 17ης Δεκεμβρίου όπου και συνέταξαν το προίμιο και τις κοινές διατάξεις της διεθνούς σύμβασης που έλαβε τον τίτλο "Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη". Το τελικό κείμενο της Ενιαίας Πράξης εγκρίθηκε στις 27 Ιανουαρίου 1986.

Οι θεσμικές μεταβολές, οι διατάξεις για την εσωτερική αγορά και τις συμπληρωματικές κοινοτικές πολιτικές που καταγράφηκαν στην Ε.Ε.Π. κρίθηκαν θετικές για το προοδευτικό ξεπέρασμα των δυσλειτουργιών και του "θεσμικού αδιεξόδου", της Κοινότητας, ιδιαίτερα με την προοπτική της τρίτης διεύρυνσης προς τον ευρωπαϊκό Νότο και την ένταξη της Ισπανίας και Πορτογαλίας (1-1-1986), χώρες που συμμετείχαν στις εργασίες της Διάσκεψης. Γενικότερα, η Ε.Ε.Π. στο σύνολό της, με το προίμιο τις κοινές και τελικές διατάξεις καθώς και τις διατάξεις για την πολιτική συνεργασία "σημαίνει", όπως χαρακτηριστικά ανέφερε ο Ι.Μπούτος στην αγόρευσή του στην ελληνική βουλή, "ότι αναλάβουμε πλέον την πολιτική, αλλά πι-

7. Η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στη γνώμη της (22/23 Ιουλίου 1985) για τη σύγκλιση της Διακυβερνητικής Διάσκεψης είχε ήδη εκφραστεί πως τόσο οι τροποποιήσεις των ιδρυτικών συνθηκών όσο και η σύνταξη συνθήκης για την πολιτική συνεργασία και την ασφάλεια πρέπει να συζητηθούν "στα πλαίσια μίας μόνο διάσκεψης" και να εγγραφούν "σε ένα ενιαίο θεσμικό πλαίσιο", βλ. Δελτ. Ε.Κ. 7/8-1985, σελ. 10.

στεύω και τη νομική δέσμευση να συμβάλουμε ενεργά και θετικά στην ενοποιητική διαδικασία και την προσπάθεια που γίνεται για μια διαρκώς στενότερη ένωση των ευρωπαϊκών λαών"⁸. Με άλλα λόγια Η Ε.Ε.Π. αποτελεί βήμα στην κατεύθυνση της δημιουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης και όχι, βέβαια, πράξη ίδρυσής της.⁹

Οι χαρακτηρισμοί που χρησιμοποιήθηκαν για την αποτίμηση της προόδου που επιφέρει η Ε.Ε.Π. στην εξέλιξη του κοινοτικού οικοδομήματος ποικίλλουν και κινούνται από τη διαπίστωση "κοσμογονικών αποφάσεων"¹⁰, μικρού βήματος προς τη σωστή κατεύθυνση", ή "ενδιαμέσου σταδίου"¹¹, έως την αρνητική αξι-

8. Βλ. Πρακτικά Βουλής, Συνεδρίαση ΝΑ, Τετάρτη 14 Ιανουαρίου 1987, σελ. 2638.

9. Η Γαλλία λίγο πριν τη σύνοδο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Λουξεμβούργου κατέθεσε σχέδιο με τον τίτλο "Πράξη για την Ευρωπαϊκή Ένωση". Ο τίτλος αυτός απορρίφθηκε τόσο από τη Δανία και την Μεγάλη Βρετανία που επιθυμούσαν περιορισμένη χρήση του όρου Ευρωπαϊκή Ένωση, όσο και από τις χώρες του Benelux που θεωρούσαν πως ο τίτλος είναι καταχρηστικός εφόσον η Διάσκεψη δεν κατόρθωσε να θέσει εκείνες τις θεσμικές προϋποθέσεις που είναι απαραίτητες για την εγκαθίδρυσή της, βλ. J.De Ruyt, L'Acte Unique Europeen, Etudes Europeennes, Bruxelles 1987 σελ. 98 κ.επ.

10. Βλ. Πρακτικά Βουλής, όπ.π. (υποσ.8) αγόρευση του βουλευτή Α.Παπαληγούρα, σελ. 2616.

11. Βλ. Agence Europe No 4528, 10 Απριλίου 1987, σελ. 1.

ολόγηση της ΕΕΠ ως "οποσοδορμική"¹². Η χρήση, βέβαια, του ενός ή του άλλου χαρακτηρισμού εκκινεί από την οπτική και τις ιδιαίτερες πολιτικές και ιδεολογικές αφετηρίες αντιμετώπισης του γίνεσθαι της ενοποιητικής διαδικασίας της δυτικο-ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Η αξιολόγηση αυτής της ΕΕΠ αφορά ασφαλώς στη συνεισφορά της στην κατεύθυνση της πραγμάτωσης του εξαρχής πολιτικού στόχου των "Πατέρων της Ευρώπης", που ήταν, και παραμένει, η οικοδόμηση μιας πολιτικά ενωμένης Ευρώπης. Η πολιτική αυτή ένωση, δηλαδή η δημιουργία μιας νέας υπερκρατικής-υπερεθνικής πολιτειακής οντότητας θεωρήθηκε πως καθίσταται εφικτή με την υιοθέτηση και εφαρμογή της λειτουργικής στρατηγικής (δήλωση Shuman-ίδρυση της ΕΚΑΧ) και την εγκατάλειψη της στρατηγικής των λεγομένων "συνταγματιστών" και της άποψής τους για άμεση δημιουργία μιας πολιτικής μιας πολιτικής ένωσης ομοσπονδιακού τύπου¹³.

Η λειτουργική στρατηγική επιχειρήθηκε -κατά την περίοδο της επιτυχημένης ανάπτυξης του εγχειρήματος της ΕΚΑΧ- να εφαρμοσθεί και στον πολιτική-στρατιωτικό τομέα. Πρόκειται για την προσπάθεια (σχέδιο Pleven) θέσπισης της Ευρωπαϊκής Αμυντικής Κοινότητας (1950-54) με τη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού στρατού και τη συγχώνευση των ενόπλων δυνάμεων των έξι κρατών-μελών που υπέγραψαν τη σχετική συνθήκη (Μάιος 1952). Όμως η αποτυχία της ΕΑΚ "που από τη φύση της έθετε το πρόβλημα της πολιτικής Ευρώπης, αφού ήταν αναγκαίο "να διασφα-

12. Βλ. *P. Pescatore, L'Acte Unique Europeen, Europe Documents, No 1397, 27 Μαρτίου 1986, σελ. 7.*

13. Βλ. σχετικά *C. Pentland, International theory and european integration, Faber and Faber Ltd, London 1973.*

λιστεί η υπαγωγή του ευρωπαϊκού στρατού σε μια υπερεθνική πολιτική εξουσία με περιορισμένη αλλά πραγματική αρμοδιότητα" συμπαρέσυρε στην αποτυχία και το σχέδιο της Ευρωπαϊκής (Πολιτικής) Κοινότητας (άρθρ. 38 συνθ. ΕΑΚ -Μάρτιος 1953) που είχε εκπονήσει η συνέλευση της ΕΚΑΧ.¹⁴

Λίγα χρόνια αργότερα το 1960 με 1962 αναπτύχθηκε μια νέα προσπάθεια δημιουργίας της πολιτικής Ευρώπης¹⁵. Αυτή τη φορά η πρόταση εκκινούσε από τη Γαλλία του στρατηγού De Gaulle που εμπνεόταν από τη δική του αντίληψη για την ανάπτυξη της πολιτικής Ευρώπης (διακυβερνητικής συνεργασίας κατά το πρότυπο μιας ευρωπαϊκής συνομοσπονδίας) και εκφραζόταν από την πλήρη αντίθεση της εφαρμογής της λειτουργικής μεθόδου

-
14. Σχετικά με την ΕΑΚ και την Ευρωπαϊκή Πολιτική Κοινότητα βλ. H. Brugmans, *L'idee europeenne 1920-1970*, Bruges, De Tempel 1970, σελ. 173, κ.επ.· P.Gerbet *La Construction de l'Europe*, Paris 1983, σελ. 145. κ.επ.· J-C Masclet, *L'Union Politique Europeenne*, PUF, σελ. 9 κ.επ.· C.Delmas, *Histoire des projets d'unification politique en Europe*, Bruxelles-Namur, σελ. 116 κ.επ. καθώς επίσης *Bibliothèque de la Fondation Paul-Henri Spaak, Pour une communauté Politique europeenne, Travaux preparatoires (1952-1954)*, Bruxelles, 1984.
15. "Il est convenu de designer par Europe politique l'union en matiere de politique etrangere et de defence, par opposition aux commencements d'unification intervenue dans de donaine de l'economie" βλ. J.C. Masclet, οπ.π. (σελ. 8).

στο πολιτικό επίπεδο. Η πρόταση αυτή γνωστή σαν "σχέδιο Fouchet", από το όνομα του προέδρου της διακυβερνητικής επιτροπής που συστάθηκε (Δήλωση της Βόννης, 18/1/61) για την εκπόνηση ενός σχεδίου συνθήκης που θα δημιουργούσε μια "Πολιτική Ένωση" την λεγόμενη "Ευρώπη των πατρίδων" ή "Ευρώπη των Κρατών". Οι στόχοι του σχεδίου (2/11/61) ήταν α) η υιοθέτηση κοινής εξωτερικής πολιτικής, β) η επιστημονική και πολιτιστική συνεργασία, γ) η υπεράσπιση της δημοκρατίας και των δικαιωμάτων του ανθρώπου και δ) η ενίσχυση της ασφάλειας και η επεξεργασία μιας κοινής αμυντικής πολιτικής. Τα όργανα της Ένωσης θα ήταν α) Το Συμβούλιο που θα συνέρχεται τρεις φορές το χρόνο σε επίπεδο αρχηγών κρατών και κυβερνήσεων και στο μεσοδιάστημα σε επίπεδο υπουργών Εξωτερικών, β) μια κοινοβουλευτική συνέλευση (πρόκειται για τη συνέλευση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων) και γ) μια "Πολιτική Επιτροπή" που αποτελείται από ανώτερους υπάλληλους των υπουργείων εξωτερικών με έδρα το Παρίσι. Οι αντιθέσεις όμως που δημιουργήθηκαν κυρίως μεταξύ της Γαλλίας από τη μια και του Βελγίου και της Ολλανδίας από την άλλη οδήγησαν στην κατάθεση από τη Γαλλία ενός δευτέρου σχεδίου (Ιανουάριος 1962) που συνιστούσε οπισθοχώρηση σε σχέση με το πρώτο· οι διαφωνίες που προέκυψαν και όπως συνοψίζονται από τον J.C Masclet ήταν: α) στο επίπεδο της ονομασίας (Ένωση των λαών ή Ένωση των Κρατών), β) στην προσθήκη οικονομικής αρμοδιότητας της Ένωσης από το νέο σχέδιο, πράγμα που έθεσε το πρόβλημα των σχέσεων των Ένωσης με την ΕΟΚ, γ) στη σχέση με το ΝΑΤΟ (η Ολλανδική αντιπροσωπεία απαιτούσε η αμυντική πολιτική των "έξι" να αναπτυχθεί "στα πλαίσια του ΝΑΤΟ", οι άλλες αντιπροσωπείες επιθυμούσαν μια πιο έμμεση διατύπωση σύμφωνα με την οποία η πολιτική αυτή όφειλε "να τείνει στην ενίσχυση του ΝΑΤΟ") δ) στο διορισμό ενός ανεξάρτητου Γενικού Γραμματέα (η ολλανδική αντιπροσωπεία συνδέει το ζήτημα αυτό με τη συμμετοχή της

Μεγάλης Βρετανίας στην Ένωση η οποία είχε υποβάλει αίτηση για την ένταξή της στην Κοινότητα) και ε) εισαγωγή της αρχής της πλειοψηφίας στη λήψη των αποφάσεων του Συμβουλίου, τουλάχιστον για ορισμένες περιπτώσεις. Οι διαφωνίες αυτές οδήγησαν στην οριστική αποτυχία της προσπάθειας τον Ιούνιο του 1962¹⁶.

Η σύντομη και εντελώς συνοπτική παράθεση της κατά κάποιο τρόπο "προϊστορίας" της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Συνεργασίας και ιδιαίτερα των "σχεδίων Fouchet" εξυπηρετεί την καταγραφή της αντίθεσης και της έντασης που δημιουργήθηκε μεταξύ των υποστηρικτών μιας Πολιτικής Ευρώπης ομοσπονδιακού χαρακτήρα και εκείνων που προέτασαν το πρότυπο της ευρωπαϊκής συνομοσπονδίας· αντίθεση που αναπτύχθηκε στη βάση ενός σχεδίου που εμφανίζει έντονα χαρακτηριστικά ομοιότητας με της ΕΠΣ που δημιουργήθηκε (Έκθεση Davignon ή του Λουξεμβούργου, (7/10/1970) και αναπτύχθηκε μετά από δέκα περίπου χρόνια. Ασφαλώς η πορεία της ΕΠΣ από την σύνοδο κορυφής της Χάγης

16. Για τα σχέδια *Fouchet*, βλ. *Masclat* οπ.π. σελ. 34 κ.επ. *R.Bloes*, *Le "plan fouchet" et les problemes de l' Europe Politique*, Belgique 1970. *De Araujo*, *Le plan fouchet et l' Union politique europeenne*, Nancy, 1968. *H. Brugmans*, *Le "Plan Fouchet": mythes d' hier et realitis d' aujourd' hui*, *L' Europe en Formation*, Sept -Octob 1981, No 245. *I.Destler*, *Political Union in Europe* Septembre, 1964 (δακτυλογραφημένη εργασία) και *C.Fouchet*, *Le plan Fouchet et l' Union de la politique de l' Europe*, *La Communita internazionale*, 28-1973, σελ. 327.

της 2ας Σεπτεμβρίου 1969 μέχρι την θέσπισή της από την Ενιαία Πράξη του 1985 αντιπροσωπεύει μια ιδιαίτερα αργή και επίπονη εξέλιξη που όμως κατόρθωσε να υπερβεί τις αρχικές εντάσεις που τα "σχέδια Fouchet" δημιούργησαν.

Όμως, και εδώ εισάγεται η βασική αιτία που οδήγησε στην επιλογή εκπόνησης της παρούσας εργασίας, προβάλλουν δύο θεμελιακά ερωτήματα που αποτελούν και κατευθυντήριο νήμα της ανάπτυξης της διερεύνησής μας:

Πως εξηγείται το γεγονός ότι οι διαφορετικές έως αντίθετες αντιλήψεις-θέσεις των κρατών-μελών συμβιβάζονται στην προσέγγιση αποκλιόντων στόχων με κοινή μέθοδο; Με άλλα λόγια πως μπορεί η διακυβερνητική μέθοδος οργάνωσης και λειτουργίας της ΕΠΣ να συντηρεί την προοπτική της "ομοσπονδίας" τη Δ. Ευρώπης όταν ταυτόχρονα συγκροτεί τα χαρακτηριστικά μιας Ευρωπαϊκής συνομοσπονδίας και,

β) ποιά η ανάγκη και τα αποτελέσματα της θεσμοποίησης τη ΕΠΣ από την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη; (Μέρος Πρώτο).

Τα στοιχεία που συνθέτουν την απάντηση των παραπάνω ερωτημάτων σε συνδυασμό με τα δεδομένα ότι α) η ΕΕΠ ως διεθνής σύμβαση θεσπίζει -με κανόνες διεθνούς δικαίου- διαφόρων τύπων υποχρεώσεις για τα Συμβαλλόμενα Μέρη, β) η ΕΕΠ υπογράφηκε τις 17 και 28 Φεβρουαρίου 1986¹⁷ και για να τεθεί σε ισχύ

17. Εννέα κυβερνήσεις υπέγραψαν την Ε.Ε.Π. στις 17 Φεβρουαρίου 1986 στο Λουξεμβούργο. Το Κοινοβούλιο της Δανίας (Folketing) μετά από απόφασή του, στις 21 Ιανουαρίου 1986, για επαναδιαπραγμάτευση της Ενιαίας Πράξης και την αποτυχία των ανάλογων προσπαθειών της δανικής Κυβέρνησης, απέρριψε -σε επόμενη σύνοδό του στις 28 Ια-

απαιτείται, σύμφωνα με το άρθρο 33 της Πράξης (Τίτλος IV Γενικές και τελικές διατάξεις) η επικύρωσή της από τα Συμβαλλόμενα Μέρη σύμφωνα με τους αντίστοιχους συνταγματικούς τους κανόνες- ενεργοποιούνται δηλαδή εκείνες οι πολιτειακές διαδικασίες της νομιμοποίησης των διεθνών υποχρεώσεων που το Συμβαλλόμενο στην ΕΕΠ κράτος ανέλαβε και της αυθεντικής ερμηνείας των επιδράσεών τους στη λειτουργία του κράτους-επιτρέπουν τον έλεγχο, κάτω από το πρίσμα των νομικών και θεσμικών ορίων της ελληνικής συνταγματικής πολιτείας, η ικανότητα υποδοχής των υποχρεώσεων που η ΕΕΠ θεσπίζει στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής και τα συγκεκριμένα μέσα που επιλέγησαν για αυτό το σκοπό, τόσο των σημερινών άμεσων δεσμεύσεων όπως προκύπτουν από τη γραμματική ερμηνεία των διατάξεων της σύμβασης της ΕΕΠ, όσο και των πολιτικοθεσμικών αποτελεσμάτων όπως εγγράφονται στη λογική της ιστορικής κατάληξης στην οποία τείνει το συνολικό κοινοτικό εγχείρημα. (Μέρος Δεύτερο).

νουαρίου- το "πακέτο" του Λουξεμβούργου, όπως χαρακτηριστικά αποκαλούνταν στην Δανία η Ε.Ε.Π. Συνέπεια της αρνητικής αυτής τοποθέτησης υπήρξε η απόφαση της Κυβέρνησης της Δανίας για τη διενέργεια δημοψηφίσματος στις 27 Φεβρουαρίου με αποτέλεσμα το 56,2% των Δανών ψηφοφόρων να εκφραστεί υπέρ της Ε.Ε.Π. Έτσι οι τρεις Κυβερνήσεις που απέμεναν, η δανική, η ιταλική και η ελληνική- που προτίμησαν να περιμένουν το αποτέλεσμα του δανικού δημοψηφίσματος- υπέγραψαν την Ενιαία Πράξη στις 28 Φεβρουαρίου 1986 στη Χάγη, βλ. *J.De Ruyt*, όπ.π., (υποσ.12) σελ. 89 κ.επ.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Η Ε.Π.Σ. ως "θεσμικός διάμεσος" ή θεσμοποιημένος μηχανισμός μετάβασης από το υπαρκτό (Ευρωπαϊκές Κοινότητες) στο επιδιωκόμενο (Ευρωπαϊκή Ένωση).

I. – Εισαγωγικά:

"Αποφασισμένοι να θέσουν τις βάσεις μιας διαρκώς στενότερης ενώσεως των ευρωπαϊκών λαών"¹.

Η φράση αυτή αποτελεί το πρώτο εδάφιο του προϊμίου της Συνθήκης της Ρώμης και υπαινίσσεται τις προθέσεις των ιδρυτών της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας να θεωρήσουν πως η σταδιακή υλοποίηση των στόχων της Συνθήκης αποτελεί στιγμή

-
1. - Η Συνθήκη του Παρισιού της 18ης Απριλίου 1951 για την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα αναφέρει στο πέμπτο εδάφιο του προϊμίου ότι: "ΑΠΟΦΑΣΙΣΜΕΝΟΙ να υποκαταστήσουν στις προαιώνιες αντιζηλιές μία συγχώνευση των ουσιωδών συμφερόντων τους, να θεμελιώσουν δια της εγκαθιδρύσεως μιάς οικονομικής κοινότητας, τις πρώτες βάσεις μιάς ευρύτερης και βαθύτερης κοινότητας, μεταξύ λαών επί μακρόν χρόνον ατιτιθέμενων δι' αιματηρών διαιρέσεων, και να θέσουν θεσμικές βάσεις ικανές να κατευθύνουν προς ένα εφ' εξής κοινό πεπρωμένο".

χρονικά και ποιοτικά, μιάς ευρύτερης διαδικασίας "διαρκώς στενότερης ενώσεως των ευρωπαϊκών λαών"².

Η "ένωση των ευρωπαϊκών λαών" εμφανίζεται απροσδιόριστη ως προς το καταληκτικό της σημείο, τη μορφή ή τον πολιτικό της τύπο, ενώ δομείται η αφετηριακή της στιγμή τόσο στην έκταση (στόχοι - λειτουργικό πεδίο) όσο και στην ποιότητά της (αρμοδιότητες-θεσμική διάρθρωση).

Η φράση βέβαια αυτή του προοιμίου όσο και αν αποτελεί απλώς υπαινιγμό, λειτουργεί ως πολιτική συμφωνία μεταξύ των ιδρυτών της Κοινότητας, σχετικά με τους ευρύτερους, από τους διατυπωμένους στη Συνθήκη, στόχους. Επιπρόσθετα η πολιτική

2. - "... Αν εντούτοις η ανάγνωση αυτή αναζητήσει μίαν ερμηνεία των Συνθηκών με γνώμονα τους απότερους στόχους της οικονομικής αυτής οργανώσεως, όπως τους συνοψίζει η πολιτική διακήρυξη προθέσεων του Προϊμίου των συνθηκών, όχι μόνο οδηγεί σε μία διαφοροποιημένη εφαρμογή αυτής της οικονομικής νομοθεσίας, αλλά στρέφει και την πολιτική δράση προς ένα συγκεκριμένο ορίζοντα. Η οικονομική ενοποίηση δεν θα ήταν έτσι παρά η αρχή μιάς ενοποιητικής διαδικασίας, που ο πολιτικός της χαρακτήρας θα γινόταν όλο και πιο έντονος. Νέες κοινοτικές αρμοδιότητες θα ενίσχυναν και θα διεύρυναν τις αρχικές σύμφωνα με μιά δυναμική που η ιδεατή της ολοκλήρωσι δεν θα μπορούσε να είναι παρά μιά μορφή πολιτικής ενοποίησης της Ευρώπης...", Βλ. Ν. Σκανδάμη: Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες, ΕΕΕυρΔ. τ. 1: 1981, σ. 31.

αυτή συμφωνία δεν αποτελεί ούτε παράδοξο ούτε νεωτερισμό, αλλά αντίθετα αποτυπώνει την ιστορικότητα των προσπαθειών "ένωσης των ευρωπαϊκών λαών" στη δυτική Ευρώπη· με άλλα λόγια μεταφέρει μιá ιστορική μνήμη.

Η Συνθήκη της Ρώμης, όπως συνάγεται από τα άρθρα 2 και 3, θέτει ως στόχο τη σταδιακή δημιουργία μιáς οικονομικής ένωσης μεταξύ των κρατών μελών (τελωνειακή ένωση - κοινή αγορά- ατελής οικονομική ένωση³): το λειτουργικό, δηλαδή, πεδίο της Κοινότητας καλύπτει κυρίως τις οικονομικές σχέσεις των κρατών-μελών.

Για την πραγματοποίηση του έργου αυτού τα κράτη-μέλη μεταβίβασαν στην Κοινότητα ορισμένες αρμοδιότητες, αποδέχτηκαν δηλαδή να περιορίσουν αντίστοιχα την άσκηση της εθνικής τους κυριαρχίας.

Η κατανομή αρμοδιοτήτων ανάμεσα στην Κοινότητα και τα κράτη-μέλη μπορεί να έχει χαρακτήρα είτε αποκλειστικής είτε

3. - "Με τον όρο ατελής οικονομική ένωση (ΑΟΕ) εννοούμε ένα ελάχιστο συνεργασίας σε διάφορους τομείς της οικονομικής πολιτικής. Η συνεργασία αυτή μπορεί να πραγματοποιείται χωρίς τη θεσμική υποδομή ενός ενιαίου κράτους. Όμως εμπεριέχει μιá νέα αντίληψη για το ρόλο των εθνικών και υπερεθνικών φορέων στη διαμόρφωση της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής". Π. Καζάκου, "Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, Αθήνα, 1984, σελ. 94.

συντρέχουσας ή παράλληλης αρμοδιότητας⁴. Επιπρόσθετα, πρέπει εδώ να σημειωθεί πως πρόκειται για κοινοτικές αρμοδιότητες δοτές, ή παράγωγες (θεωρία "της κατ' ανάθεση αρμοδιότητας"⁵), ειδικές και περιορισμένες⁶.

Την κοινοτική εξουσία που απορρέει από τις μεταβιβασμένες από τα κράτη μέλη αρμοδιότητες ασκούν τα κατά τη Συνθήκη όργανα των Κοινοτήτων τα οποία και διακρίνονται σε κύρια (Συμβούλιο, Επιτροπή ως όργανα δράσης διεθυντικά, αποφασιστικά, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Δικαστήριο ως όργανα ελέγχου), και επικουρικά (συγκροτούμενα "με βάση το παράγωγο ευρωπαϊκό κοινοτικό δίκαιο και με τη συνδρομή ειδικών προϋποθέσεων".⁷)

Η εσωτερική κατανομή στην άσκηση της ευρωπαϊκής κοινοτικής εξουσίας ανάμεσα στα όργανα της κοινότητας, με βάση τα κριτήρια αρμοδιότητας, σύνθεσης και διαδικασίας λήψης

4. - Βλ. Α. Μανιτάκη, Τα όρια της κοινοτικής αρμοδιότητας και η συνταγματική θεώρησή τους, Το Σ 1984, τ. 4 σ. 483.

5. - βλ. οπ.π., σελ. 185 και υποσ. 33 καθώς επίσης J.V. Louis; Η κοινοτική έννομη τάξη, Λουξεμβούργο 1981, σελ. 10 και 11.

6. - βλ. οπ.π. σ. 486-487.

7. - Βλ. Ν. Σκανδάμη, οπ.π. (υποσ. 1), σελ. 45· σχετικά με τη διάκριση αυτή των κοινοτικών οργάνων βλ. επίσης, Π.Δ. Λαγτόγλου, Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο, Αθήνα 1979, τομ. α', σελ. 185 κ. επ.

των αποφάσεων, μπορεί να οδηγήσει σε άλλου τύπου κατάταξη των οργάνων, δηλαδή σε διακυβερνητικά και υπερεθνικά⁸.

Η κατάταξη αυτή και η ένταση⁹ που υπαινίσσεται δεν είναι ενδεικτική του ειδικού βάρους των αντίστοιχων οργάνων. Περισσότερο δηλώνει τις αντιθετικές αντιλήψεις και μεθόδους, προσέγγισης ενός τελικά κοινού στόχου, της "ένωσης των ευρωπαϊκών λαών"¹⁰. Η μορφή βέβαια που η "ένωση" αυτή θα πάρει με την υπερίσχυση της μιας ή της άλλης αντίληψης, θα είναι

-
8. - Μιά τέτοια περίπου κατάταξη των κοινοτικών οργάνων οαίνεται να επιλέγει ο Κ. Στεφάνου "Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, I Δυτική Ευρώπη, Αθήνα 1984, σελ. 56 κ. επ.
9. - Πρόκειται ουσιαστικά γι' αυτό που ο E. Stein ονομάζει "the "federalism" type of tension", βλ. E. Stein, *the European Community in 1983: A less perfect Union? (current institutional developments within the community)*, C.M.L.R., Leiden, Vol. 20, No. 4, December 1983, σελ. 646 κ. επ.
- 10.- "... Η οργανική διάρθρωση των Κοινοτήτων εκφράζει ήδη σ' ένα θεσμικό επίπεδο την εξισορρόπηση πολιτικών δυνάμεων που φέρονται να κινούνται αντιθετικά μέσα στη δυναμική της ομοσπονδίας. Ειδικότερα, η κυρίαρχη βούληση χαρακτηριστικό προνόμιο του κράτους, αντιστρατεύεται μέσα σε μια λογική αναπαραγωγής των όρων της την κοινοτική βούληση, την οποία στηρίζει η οργανωμένη συλλογική δράση των κρατών μελών της Κοινότητας. Η διαφοροποίηση του περιεχομένου και των στόχων των δύο αυτών μορφών βούλησης -της εθνικής, και της κοινοτικής- έχει σαν αποτέλεσμα την αποξένωση της πρώτης από

και διαφορετική¹¹. Συνέπεια αυτών των αντιθετικών αντιλήψεων είναι η διαφορά στο χαρακτηρισμό της μορφής ή του πολιτικού τύπου που οι κοινότητες αντιπροσωπεύουν σήμερα (μερική ομοσπονδία, συνομοσπονδία, προομοσπονδία, διεθνής οργάνωση)¹²⁻¹³. Η επιλογή και η πρόταξη του ενός ή του άλλου

τη δεύτερη. Η τάση αναίρεσης της μίας από την άλλη της εθνικής στην προσπάθεια συντήρησής της, της υπερεθνικής στην προσπάθεια ολοκλήρωσής της οδηγεί σε μία μόνιμη θεσμική ένταση, η οποία όμως δεν λύνεται ποτέ όσο υφίστανται οι πραγματικές ανάγκες που επιβάλλουν στα κράτη-μέλη τη μορφή αυτής της συλλογικής δράσης". Βλ. Ν. Σκανδάμη, όπ. π. (υποσ. 7), σελ. 55.

- 11.- Σχετικά με τα "μοντέλα" θεσμικής ανάπτυξης της Κοινότητας βλ. ενδεικτικά, την έκθεση της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Bull. C.E. Suppl. 5/75, σελ. 31 κ.επ., σημ. 94 κ.επ, E. Bonvicini, European Integration and the Future of the Community, International Spectator, Rome, No 1, 1985, σελ. 23 κ.επ και V. Bogdanor, The future of the European Community: Two Models of Democracy, Government and Opposition, Vol, 21, No. 2, 1986 σελ. 161 κ.επ.
- 12.- "Οι εξουσίες που έχουν αναγνωρισθεί στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες έχουν πρωτότυπο χαρακτήρα και δεν μπορούν να εξομοιωθούν ούτε με εκείνες των κρατών, ούτε με τις εξουσίες ενός ομοσπονδιακού κράτους, ούτε με τις εξουσίες οποιασδήποτε διεθνούς οργάνωσης" Βλ. Α.Μανιτάκη, όπ.π. (υποσ. 4), σελ. 12, επίσης βλ. Ν.Σκανδάμη, Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες, Ε.Ε.Ευρ.Δ. τ. 2:

τύπου, ενώ αναζητά -και κατά περίπτωση βρίσκει- ερείσματα στη σημερινή δομή του κοινοτικού οικοδομήματος, δηλώνει σαφώς τον πολιτικό-ιδεολογικό προσανατολισμό ως προς το γίγνεσθαι των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Στην αναζήτηση, λοιπόν χαρακτηρισμού, τόσο της σημερινής φάσης ανάπτυξης του κοινοτικού οικοδομήματος όσο και της δυναμικής που εμπεριέχει, είναι πλέον δόκιμη η διαπίστωση ότι η κοινοτική Ευρώπη "λειτουργεί σήμερα ως προέννοια"¹⁴. Η λειτουργούσα αυτή προέννοια αντλεί τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της στοιχεία αφενός

1981, σελ. 426 και υποσημ. 73 και Μ.Κυπραίου, Σχέση Συντάγματος και Ευρωπαϊκού Κοινοτικού Δικαίου, Αθήνα 1987, σελ. 137 κ.επ.

- 13.- Ο E.Stein, οπ.π. (υποσ. 9) σελ. 642 κ.επ, θεωρεί ότι ο σημερινός κοινοτικός θεσμικός χώρος κινείται "κάπου μεταξύ ενός παραδοσιακού διακυβερνητικού οργανισμού και ενός ομοσπονδιακού κράτους". ανάλογη είναι και η άποψη του *Pascal Fontaine, Quelles Institutions pour l'Europe?*, *Defense Nationale, Paris, Annee 35, April 1979*, σελ. 86 κ.επ. ενώ η Επιτροπή Doodge, θεωρεί πως πρόκειται για "ένα οικοδόμημα, χωρίς προηγούμενο, που δεν συγκρίνεται με καμία υπάρχουσα ήδη νομική οντότητα", Βλ. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Ένας νέος σταθμός στο δρόμο προς την Ευρωπαϊκή Ένωση, Μάιος 1985, Γ.Γ.Λ. 2929 Λουξεμβούργο, σελ. 24. Τέλος οι Γ.Τενεκίδης, και Α.Τενεκίδου-Φραγκοπούλου, *Διεθνείς Οργανισμοί: Α' Ευρωπαϊκοί Οργανισμοί*, Αθήνα 1981, σελ. 146, θεωρούν τις Κοινότητες ως "ένα πρόπλασμα ομοσπονδιακού μορφώματος ή απλούστερα για μιά προομοσπονδιακή πολιτική μορφή".
- 14.- "... Η Ευρώπη των 10 λειτουργεί σήμερα σαν προέννοια. Η συγκρότηση της έννοιας που θα εκφράσει επιστημονικά

από την ιδιομορφία της σημερινής Κοινότητας (αρμοδιότητες - θεσμική διάρθρωση¹⁵ - διαδικασία λήψης αποφάσεων) και αφετέρου από την διατυπωμένη, ως προς την προοπτική, πολιτική βούληση των κρατών-μελών, η οποία και αποτελεί το πολιτικό-ιδεολογικό υπόβαθρο της μετα-κοινοτικής προοπτικής.

Στην αναζήτηση της εκφρασμένης πολιτικής βούλησης των κρατών-μελών δεν υπάρχει επισημότερη¹⁶ διατύπωση από εκεί-

συνεπέστερα την "οικοδόμηση αυτής της Ευρώπης" απαιτεί θεώρηση του κοινοτικού φαινομένου σε όλη του την πολυμέρεια. Καλλιεργούνται πράγματι σε σχέση με αυτό, επίσημα όσο και ανεπίσημα, διαστάσεις που ακόμα δεν έχει (όπως η πολιτική ένωση). Τονίζονται ιστορικές διαστάσεις που είναι αμφίβολο αν ποτέ είχε ("κοινή" ιστορία, "κοινή" συνείδηση).....", Βλ. Ν.Σκανδάμη, όπ.π. (υποσ. 10), σελ. 428.

15.- "Certains optimistes, pensant a la periode que le traite qualifie de "definitive" ou l'Europe sera faite, c'est-a-dire apres la fin de la de la periode de transition, voient l'Assemblee devenue l'equivalent de la chambre des representants aux Etats-Unis, le Conseil des ministres, l'equivalent du Senat des Etats-Unis, et la Commission europeenne, de la Maison Blanche. Car le modele, bien sur, est americain" βλ. Jean Francois Deniau: L'Europe interdite, Paris 1977, σελ.74.

16.- Η έκφραση "επισημότερη" που χρησιμοποιείται έχει την εξής έννοια: η επιδίωξη των κρατών μελών για μετασχηματισμό "του συνόλου των σχέσεών τους σε μιά Ευρωπαϊκή

νη του προϊμίου της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης (Ε.Ε.Π.) όπου ρητά αναφέρεται η θέληση των συμβαλλομένων "να μετασχηματίσουν το σύνολο των μεταξύ των κρατών τους σχέσεων σε μία Ευρωπαϊκή Ένωση". Η φράση δηλαδή του προϊμίου της Συνθήκης της Ρώμης αποκτά πλέον συγκεκριμένη διατύπωση και προσανατολισμό. Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως μετουσίωση της "διαρκώς στενότερης ενώσεως των ευρωπαϊκών λαών" μπορεί μορφικά να μην έχει ήδη καταλήξει, δεν παύει όμως να αποτελεί πλαίσιο της μελλοντικής ολοκληρωμένης ευρωπαϊκής-κοινοτικής εξουσίας¹⁷ της οποίας η σημερινή κοινοτική αρμοδιότητα αποτελεί συστατικό στοιχείο.

Ένωση" έχει διατυπωθεί για πρώτη φορά στα πλαίσια της Συνόδου Κορυφής του Παρισιού στις 21/10/1972 (βλ. R.F.A., Office de presse et d'information du Gouvernement federal: La Cooperation politique europeenne (C.P.E.), τρίτη έκδοση, Βόννη 1978, σ. 32). Μετέπειτα στην Πανηγυρική Διακήρυξη για την Ευρωπαϊκή Ένωση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Στουτγάρδης στις 19/6/1983, και τέλος στην Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη η οποία έχει και τον πραγματικά επιστημότερο χαρακτήρα εφόσον στο σύνολό της κυρώθηκε και από τα εθνικά κοινοβούλια των κρατών-μελών.

- 17.- Ο Καγκελλάριος *Willy Brandt* δήλωνε το Νοέμβριο του 1972 στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ότι: "The goal is clear. It is as I have put it from time to time, a sensibly organised European government which in the field of common policies will be able to take the necessary decisions and will be subject to Parliamentary control. The European states will transfer to that

Με δεδομένα λοιπόν,

- α.- τα σημερινά όρια της κοινοτικής αρμοδιότητας και της ασκούμενης από τους θεσμούς κοινοτικής εξουσίας.
- β.- τη διακηρυγμένη πολιτική βούληση των κρατών-μελών για το μετασχηματισμό του συνόλου των μεταξύ τους σχέσεων με μία Ευρωπαϊκή Ένωση, και
- γ.- ότι οποιαδήποτε διεύρυνση των κοινοτικών αρμοδιοτήτων εναπόκειται, τυπικά τουλάχιστον, στην κυρίαρχη βούληση των κρατών-μελών¹⁸, αναζητάται, στο παρόν κεφάλαιο, μέ-

government those sovereign rights which in the future can only be effectively exercised together; the remaining rights will stay with the member states (...) such a European government will be in charge of the economic and monetary community, the social community, perhaps also the educational community, definitely the community of foreign affairs, and -certainly with a cogent logic one day - the community of a security administered under European sovereignty", από το άρθρο του *E. Wistrich*, *The way to a European Government*, *New Europe*, London, Vol. 2, Winter 1973/4, σελ. 19.

- 18.- "..... Οι αρμοδιότητες που της έχουν αναγνωρισθεί δεν είναι ούτε απεριόριστες ούτε απροσδιόριστες. Το περιεχόμενο και η έκτασή τους προκύπτει αναλυτικά από τις ιδρυτικές συνθήκες οι οποίες αποτυπώνονται τις κυρίαρχες θελήσεις των ιδρυτικών κρατών απένειμαν στα κοινοτικά όργανα τόσες αρμοδιότητες όσες δέχθηκαν να παραχωρήσουν τα ίδια αυτά κράτη περιορίζοντας αντίστοιχα μέρος της δικής τους αρμοδιότητας και διατηρώντας αλώ-

σα από την εξέταση του θεσμού της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Συνεργασίας, και στις δύο φάσεις του -πριν και μετά τη θεσμοθέτησή του- εάν και κατά πόσο, τόσο στο επίπεδο της ουσίας όσο και της μεθόδου, επιτυγχάνεται η σύζευξη του υπαρκτού (Ευρωπαϊκές Κοινότητες) με το επιδιωκόμενο (Ευρωπαϊκή Ένωση).

βητη την ουσία της κυριαρχίας τους, την υπέρτατη αρμοδιότητα, την αρμοδιότητα της αρμοδιότητας, που σημαίνει ότι διατήρησαν ανέπαφη τη συντακτική ή αναθεωρητική τους εξουσία". Βλ. Α.Μανιτάκη, όπ.π. (υποσ. 4), σελ. 485.

II. Τα όρια της διακυβερνητικής μεθόδου

Η συνοπτική παρουσίαση των στοιχείων που υλοποιούν τη διαδικασία ενοποίησης της Δ. Ευρώπης συνίσταται:

- A. στην ύπαρξη ενός κοινοτικού οικοδομήματος - (element moteur)¹⁹ - με περιορισμένο λειτουργικό πεδίο, κυρίως σε επίπεδο οικονομικών σχέσεων, με αποκλειστικές ή συντρέχουσες αρμοδιότητες οι οποίες ασκούνται από θεσμούς είτε υπερεθνικού είτε διακυβερνητικού χαρακτήρα,
- B. στην ύπαρξη του μηχανισμού της Ε.Π.Σ., ως αποτέλεσμα πολιτικής συμφωνίας των κυβερνήσεων των κρατών μελών της Κοινότητας -έξω από το πλαίσιο της Συνθήκης της Ρώμης - η οποία στη βάση της διακυβερνητικής μεθόδου συνεργασίας επιδιώκει την εναρμόνιση των θέσεων των κυβερνήσεων σε

19.- Έκφραση που χρησιμοποιήθηκε στο κείμενο της ανακοίνωσης της Συνόδου Κορυφής του Παρισιού στις 21/10/1972, βλ. R.F.A., 1a Cooperation....., όπ.π. (υποσ. 16), σημ. 7, σελ. 39.

θέματα διεθνούς πολιτικής με κατεύθυνση την υιοθέτηση κοινών θέσεων και κοινής δράσης.

- Γ. στο δεδομένο ότι οι δύο αυτές παράλληλες δομές κινούνται με διαφορετικές μεθόδους και διαδικασίες, στην κατεύθυνση πραγματοποίησης του κοινού στόχου, δηλαδή την μετατροπή του συνόλου των μεταξύ των κρατών τους σχέσεων σε μία Ευρωπαϊκή Ένωση²⁰.

Ο όρος "Ευρωπαϊκή Ένωση" όπως αποτυπώθηκε στα κοινοτικά κείμενα, αποτελεί γενική δήλωση της βούλησης των κρατών μελών σχετικά με την εξέλιξη του ευρωπαϊκού κοινοτικού οικοδομήματος, χωρίς παράλληλα να αποσαφηνίζεται και το ακριβές περιεχόμενό του²¹. Η μετα-κοινοτική προοπτική η οποία δηλώνεται ως "Ευρωπαϊκή Ένωση" είναι προς το παρόν "αθεσμολόγητη"²². Τα στοιχεία εκείνα που την καθιστούν πολιτικά και

20.- βλ. Πανηγυρική Διακήρυξη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, της Στουντγάρδης (17-19/6/1983), προίμιο, Δελτίο ΕΚ 6-1983, σελ. 26.

21.- "Le terme est suffisamment imprecis et neutre pour ne heurter ni les partisans d'une Europe fededale ni ceux d'une Europe confederale" βλ. P. de Scoutheete: La Co-operation Politique Europeenne, Bruxelles 1986, σελ. 228.

22.- "... Εκεί που τελειώνει ο κοινοτικός χρόνος αρχίζει ο ομοσπονδιακός χρόνος. Χρόνος αθεσμολόγητος. Ο δεύτερος συντηρείται μέσα από όρους που εγγράφονται σε μία φιλοσοφία της ιστορίας: το κοινοτικό γίγνεσθαι δεν είναι "ανοικτό", δεν είναι δεκτικό οποιασδήποτε εξέλιξης.

θεσμικά προγνώσιμη διαπιστώνονται, άλλοτε με ακρίβεια και και άλλοτε υπαινικτικά, από την εξέταση - ανάλυση των συστατικών του σημερινού κοινοτικού οικοδομήματος. Κατά συνέπεια και η αναζήτησή μας προσανατολίζεται στη διερεύνηση του ρόλου της Ε.Π.Σ. στο κοινοτικό γίγνεσθαι, τόσο ως "αυτοτελής" μηχανισμός όσο και στη διαπολική του με το συνολικό κοινοτικό οικοδόμημα.

Η υπενθύμιση των στόχων της Ε.Π.Σ., όπως καταγράφηκαν στα επίσημα κείμενα που δημιούργησαν, συστηματοποίησαν και επέκτειναν το μηχανισμό της Ε.Π.Σ., μπορεί να αποτελέσει την αφετηρία της αναζήτησής μας.

- Στην έκθεση Davignon (Λουξεμβούργο 27/10/1970) γίνεται λόγος για "εναρμόνιση των απόψεων" και "κοινές δράσεις" όταν αυτό είναι "δυνατό και θεμιτό"²³.

- Στην έκθεση της Κοπεγχάγης (23/7/1973) επαναλαμβάνονται οι στόχοι της έκθεσης Davignon με την προσθήκη ότι οι διαβουλεύσεις πρέπει να αφορούν "συγκεκριμένες περιπτώσεις" (cas concrets) και ζητήματα "που άπτονται των συμφερόντων της Ευρώπης"²⁴.

Είναι αντίθετα, νομοτελειακά προσανατολισμένο προς μία ολοκληρωμένη ενοποίηση οικονομικά, πολιτικά, στρατιωτικά. Βαδίζει επίπονα αλλά σταθερά προς ένα τέλος που θα το καταξιώσει.". Βλ. Ν.Σκανδάμη: όπ.π. (υποσ. 10) σελ. 440.

23.- Βλ. RFA, 1a Cooperation..... όπ.π., (υποσ. 16), Μέρος Δεύτερο, σημ. I στόχοι, σελ. 31.

24.- Όπ.π., σελ. 61.

- Στο κείμενο για την "Ευρωπαϊκή Ταυτότητα" (Κοπεγχάγη 14/12/1973) γίνεται λόγος για την βούληση των εννέα να οδηγηθούν σταδιακά στον καθορισμό κοινών θέσεων στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής²⁵.

- Στο ανακοινωθέν της συνόδου κορυφής του Παρισιού (10/12/1974) επαναλαμβάνεται η βούληση των εννέα για προοδευτικό καθορισμό "κοινών θέσεων" καθώς και την πραγμάτωση μίας "διπλωματίας συνενόησης" (diplomatie concertee) σε τομείς της διεθνούς πολιτικής²⁶.

- Στην έκθεση του Λονδίνου της 13ης Οκτωβρίου 1981 γίνεται αναφορά στον στόχο της υιοθέτησης "κοινών θέσεων" και "κοινών δράσεων" σε θέματα διεθνούς πολιτικής²⁷. Η ίδια διατύπωση διατηρείται και στο κείμενο της Πανηγυρικής διακήρυξης για την Ευρωπαϊκή Ένωση της Στουτγάρδης (19/6/1983)²⁸.

Γίνεται λοιπόν φανερό πως οι δηλούμενοι στόχοι κινητοποιούν τα κράτη μέλη, σε απόλυτα εθελοντική βάση, να εναρμονίσουν τις απόψεις τους σε θέματα διεθνούς πολιτικής και να καταλήξουν, εάν αυτό είναι δυνατό, σε κοινές θέσεις απ' όπου θα απορρέουν και τυχόν κοινές ενέργειες ή δράσεις. Οι κοινές αυτές θέσεις, ως το αποτέλεσμα της ενεργοποίησης του μηχανισμού της Ε.Π.Σ., συνιστούν συνήθως σύγκλιση των απόψεων των κυβερνήσεων των κρατών μελών στο επίπεδο ενός ελάχιστου κοι-

25.- Όπ.π., σελ. 76.

26.- Όπ.π., σελ. 95.

27.- Bull. C.E., Suppl. 3/81, σελ. 14.

28.- βλ. Δελτίο ΕΚ 6-1983, σημ. 1.4.2.

νού παρανομαστή²⁹.

Έτσι, η συγκεκριμένη αυτή διατύπωση των στόχων της Ε.Π.Σ., αφενός δεν επιτρέπει, γραμματικά τουλάχιστον, ελεύθερη ερμηνεία³⁰ και, αφετέρου, προδιαγράφει την μέθοδο προσέγγισής τους -διακυβερνητική συνεργασία- καθώς και τον πολιτικό τύπο της οργάνωσης στον οποίο τείνουν³¹.

29.- Βλ. *Otto von der Gablenz: Luxembourg revisited or the importance of European Political Cooperation, C.M.L.Rev, vol 16/1979, σελ. 698.*

30.- "Κατ' αρχήν, τα κοινοτικά κράτη ούτε θέλησαν, ούτε διεκήρυξαν ότι η συνεργασία τους στο πολιτικό πεδίο θα ακολουθούσε τις ανωφερείς τριβούς της υπερεθνικής συσσωματώσεως με σκοπό τη δημιουργία ενός νέου αυτόνομου παράγοντα, που θα διέθετε δικά του μέσα δράσεως και θα τα υποκαθιστούσε προοδευτικά στην παγκόσμια σκηνή. Η επιλογή τους- ήταν πολύ λιγότερο φιλόδοξη, περιοριζόταν στα όρια της διακυβερνητικής συνεργασίας και από τη φύση της δεν προσφερόταν σε μία μεταλλαγή προσανατολισμένη προς ομοσπονδιακά πρότυπα κάτω από την πίεση των αυτοματισμών της οικονομικής συσσωματώσεως στο εσωτερικό πεδίο. Αυτή η συνειδητή επιλογή αποτελεί σήμερα μια αδιαφιλονίκητη πολιτική πραγματικότητα, η οποία ανθίσταται πεισματικά στους ρητορικούς εξορκισμούς των οπαδών της ευρωπαϊκής ιδεολογίας" βλ. Θ.Χριστοδουλίδη: *Η Διεθνής διάσταση της Ε.Ο.Κ.*, Αθήνα - Κομοτηνή 1984, σελ. 172.

31.- "La cooperation politique tend effectivement a grouper des sujets de droit international; elle est donc ori-

Παράλληλα όμως, και για μοναδική φορά, στη δήλωση για την Ευρωπαϊκή Ένωση του έκτου Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, το οποίο συνήλθε στη Χάγη (29-30/11/1976) και εξέτασε την έκθεση Tindemans, αναφέρεται ότι "αυτή η μορφή συνεργασίας η οποία έχει ξεκινήσει στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής πρέπει να οδηγήσει στην αναζήτηση μίας κοινής εξωτερικής πολιτικής"³².

Ο μακροπρόθεσμος αυτός στόχος της "κοινής εξωτερικής πολιτικής" επαναδιατυπώθηκε σε ανεπίσημα κείμενα και μεμονομένες πρωτοβολίες κρατών μελών³³, όχι όμως και σε επίσημα κοινοτικά έγγραφα³⁴.

Παρόλα αυτά θεωρήθηκε πως αποτελεί, ανομολόγητο, αλλά

entee, des l'origine, vers une structure confederale"

βλ. P.de Scoutheete, όπ.π., (υποσ. 21) σελ. 221.

32.- βλ. RFA, 1a Cooperation όπ.π., (υποσ. 16) σελ. 154.

33.- βλ. σχέδιο Gensher-Colombo, "Ευρωπαϊκή Πράξη", Δελτίο Ε.Κ. 11/1981, Μέρος πρώτο: Αρχές, σημ. 2.

34.- Εξαίρεση αποτελεί η διατύπωση της ανακοίνωσης των Συμπερασμάτων του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Μιλάνου (28-29 Ιουνίου 1985 για τη σύγκλιση διακυβερνητικής Διάσκεψης "για να επεξεργασθεί τα ακόλουθα, ώστε να προωθηθεί συγκεκριμένα η Ευρωπαϊκή Ένωση:

. μία συνθήκη για κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας με βάση το γαλλογερμανικό και βρετανικό σχέδιο,

. τις τροποποιήσεις..." (υπογρ. Α.Π.) βλ. Δελτίο Ε.Κ. 6-1985, σελ. 14.

ουσιαστικό και γενικά αποδεκτό στόχο³⁵ στο πλαίσιο της οικονομικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στη δήλωση αυτή του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου τα κράτη-μέλη δεν αμφισβητούν τις δυνατότητες που παρέχει η μέθοδος της διακυβερνητικής συνεργασίας, την εντάσσουν όμως σε μία ευρύτερη προοπτική. Αν αυτή η προοπτική είναι η κοινή εξωτερική πολιτική τότε ταυτόχρονα τίθεται και το ζήτημα της εξουσίας εκείνης που θα την ασκεί³⁶. Με άλλα λόγια η κοινή εξωτερική πολιτική, ως μακροπρόθεσμος στόχος, προϋποθέτει την ύπαρξη μίας ολοκληρωμένης ευρωπαϊκής κοινοτικής εξουσίας η οποία θα είναι μόνη αρμόδια για την εξωτερική πολιτική της Ένωσης³⁷. Βέβαια μιά τέτοια προοπτική, αν δεν στηρίζεται σε κάποια ρητή διακήρυξη των κοινοτικών κρατών, δεν μπορεί να στοιχειοθετηθεί από μόνη την ανάλυση των δηλούμενων, σύμφωνα με το γράμμα και το πνεύμα, στόχων της Ε.Π.Σ.

35.- Βλ. P.de Scoutheete, όπ.π. (υποσ. 21) σελ. 165.

36.- "Κοινή πολιτική απαιτεί την ύπαρξη ενός "κέντρου λήψης αποφάσεων" και εφαρμογής της πολιτικής" βλ. Π.Ιωακείμίδης: Οι εξωτερικές οικονομικές σχέσεις και πολιτική της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, Αθήνα (Χ.Χρ.), σελ. 232.

37.- "A common Foreign policy, in the fullest sense, would after all involve an integration of the different instruments of diplomacy, political, military, economic and cultural, with common financing and a decision taking center with the authority to guide and direct the whole structure -which would take the participating governments straight back into the embarrassing debate about transferring authority to a new European Union".

Κρίνοντας συνολικά τις μέχρι τώρα παρατηρήσεις διαπιστώνεται ότι οι διακηρυσσόμενοι στόχοι της Ε.Π.Σ. διακρίνονται από μία έλλειψη σαφήνειας ως προς τον τελικό τους σκοπό. Ταυτόχρονα όμως η συνεχής συστηματοποίηση και ανάπτυξη των μηχανισμών της Ε.Π.Σ. καθώς και η διεύρυνση του φάσματος των θεμάτων που εξετάζονται, αντανακλώνται και στη διατύπωση των στόχων. Η απόσταση ανάμεσα στους στόχους, όπως διατυπώθηκαν στην έκθεση του Λουξεμβούργου (1970) και στην έκθεση του Λονδίνου (1981) ή την Πανηγυρική Διακήρυξη της Στουτγάρδης (1983), χωρίς να είναι τεράστια, εμπεριέχει ποιοτικά στοιχεία προόδου που τείνουν όχι στην τελική αποσαφήνισή τους όσο στην υλοποίηση, στην παρούσα φάση, της διακηρυγμένης βούλησης των κρατών μελών να μπορεί η "Ευρώπη" να "εκφράζεται με μία μόνο φωνή στην εξωτερική πολιτική"³⁸. Η ενιαία αυτή έκφραση είναι προϋπόθεση για να μπορέσει η κοινοτική Ευρώπη "να παίξει τον παγκόσμιο ρόλο που της αρμόζει"³⁹.

Για την υλοποίηση των στόχων της Ε.Π.Σ. χρησιμοποιείται η μέθοδος της διακυβερνητικής συνεργασίας. Τα γενικά χαρα-

Βλ. W.Wallace: Introduction: cooperation and convergence European Foreign Policy, σελ. 7, σε C.Hill: National Foreign Policies and European Political Cooperation, Λονδίνο 1983, βλ. επίσης W.Wallace: A common Foreign policy: mirage of reality, New Europe, vol 5, n° 2, 1977, σελ. 22.

38.- Βλ. Δελτίο ΕΚ 6-1983, προίμιο, εδαφ.6.

39.- Βλ. δήλωση για την ευρωπαϊκή ταυτότητα, Κοπεγχάγη 14/12/1973, σημ. 6, σε RFA, 1a cooperation....., όπ.π., (υποσ. 16) σελ. 74.

κτηριστικά καθώς και τα χαρακτηριστικά οργάνωσης και λειτουργίας της Ε.Π.Σ. είναι:

α. Η εκτός συνθήκης Ε.Ο.Κ. λειτουργία της, στη βάση πολιτικής συμφωνίας των κυβερνήσεων των κρατών-μελών.

β. Με βάση τους γενικούς στόχους η συνεργασία κλιμακώνεται σε: ανταλλαγή πληροφοριών διαβουλεύσεις, εναρμόνιση-συντονισμός θέσεων, κοινές θέσεις, κοινές ενέργειες ή δράσεις⁴⁰.

γ. Ο μηχανισμός της Ε.Π.Σ. απαρτίζεται σε όλα τα επίπεδα από εκπροσώπους των κυβερνήσεων των κρατών μελών.

δ. Η ομοφωνία (unanimite) αποτελεί τον κανόνα στη διαδικασία λήψης απόφασης-δικαίωμα αρνησικυρίας (veto) των κρατών μελών· η αποχή δεν εμποδίζει τη δημιουργία γενικής συναίνεσης (consensus).

ε. Οι αποφάσεις που απορρέουν δεν έχουν νομικά δεσμευτικό χαρακτήρα. Η Ε.Π.Σ. δεν παράγει κανόνες δικαίου αλλά πολιτικές συμφωνίες. Η δέσμευση των κυβερνήσεων των κρατών μελών είναι κυρίως πολιτικού χαρακτήρα⁴¹.

Από την πρώτη στιγμή της δημιουργίας της άτυπης Ε.Π.Σ. οι αντιδράσεις υπήρξαν πολυσήμαντες. Αντιμετωπίσθηκε με

40.- Πρόκειται για το τρίπτυχο: *Communaute d'information, communaute de vues, communaute d'action*, βλ. *P.de Scoutheete*, όπ.π. (υποσ. 21), σελ. 49.

41.- Βλ. *B.Langeheine* και *U.Weinstock*: *L'Europe a deux vitesses: ni voie royale ni fausse route*, *R.M.C.*, n° 278, Ιουλ.-1984, σελ. 243.

ιδιαίτερα κριτικό και εχθρικό πνεύμα. Θεωρήθηκε πως η δημιουργία αυτής της άτυπης διακυβερνητικής δομής όχι μόνο δεν προσέδιδε νέα δυναμική⁴² στην διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, αλλά αντίθετα κατοχύρωνε και διεύρυνε τη "διάρκεια ζωής"⁴³, τη διεθνή εμβέλεια και το κύρος του κράτους έθνους και των υπηρεσιών του⁴⁴ ιδιαίτερα των μικρών κοινοτικών κρατών⁴⁵. Οι βασικότερες όμως αντιδράσεις τόσο ορισμένων κρατών-μελών όσο και της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στράφηκαν γύρω από το θεσμικό πρότυπο της Ε.Π.Σ. Θεωρήθηκε πως η διακυβερνητική μέθοδος συγκρότησης και λειτουργίας της Ε.Π.Σ. αναβίωνε την στρατηγική του De Gaulle, για την ενίσχυση και επέκταση του ρόλου του κράτους-έθνους στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής οικοδόμησης, σε βάρος της κοινοτικής μεθόδου και των θεσμών της όπως θεσπίστηκαν από τις Συνθήκες της Ρώμης και του Παρισιού⁴⁶. Με άλλα λόγια επα-

42.- Βλ. όπ.π., σελ. 243, όπου πολύ χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι η Ε.Π.Σ. αποτελεί "un spectacle qui n'a lieu que par beau temps".

43.- Βλ. E.Stein, όπ.π. (υποσ. 9) σελ. 652.

44.- Βλ. Otto von der Gablenz, όπ.π., (υποσ. 29), σελ. 690.

45.- Βλ. P.Taylor: Intergovernmentalism in the European Community in the 1970s: patterns and perspectives, International Organisation 36, 4, Autumn 1982, σελ. 763.

46.- Βλ. W.Wallace and D.Allen: Political Cooperation: Procedure as Substitute for Policy, σελ. 230 σε H.Wallace, W.Wallace and C.Webb: Policy-Making in the European Communities, Λονδίνο 1977, όπως επίσης G.Bonvicini: The dual structure of E.P.C. and Community activities: problems of coordination, σελ. 35, στο D.Allen, R.Rummel, W.Wessels: European Political Cooperation, Λονδί-

-νήλθαν στην ημερήσια διάταξη η αποτυχία και οι εντάσεις των συζητήσεων των πρώτων χρόνων της δεκαετίας του 1960 σχετικά με την δημιουργία της "Πολιτικής Ένωσης" της Ευρώπης, των "σχεδίων Fouchet"⁴⁷.

Η ερμηνεία όμως των αρνητικών αντιδράσεων στη δημιουργία της Ε.Π.Σ., όσο και αν αυτές προέρχονται από τους οπαδούς της "ορθόδοξης θεωρίας της ολοκλήρωσης"⁴⁸ θα ήταν ελλειπής χωρίς αναφορά στην ιστορική συγκυρία της εποχής⁴⁹.

Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από δύο σημαντικά κοινοτικά γεγονότα: πρώτον, την λήξη της μεταβατικής περιόδου, όπως προβλεπόταν από την Συνθήκη της Ρώμης και την έναρξη των προσπαθειών για τη δημιουργία της οικονομικής και νομισματικής ένωσης και, δεύτερον, την προοπτική της πρώτης διερεύνησης της Κοινότητας των έξι κυρίως προς την Μεγάλη Βρετανία⁵⁰. Παράλληλα η δημιουργία της Ε.Π.Σ. τοποθετείται

νο 1982, και Π.Ιωακειμίδη, όπ.π. (υποσ. 36) σελ. 223.

47.- Για μια συνοπτική παρουσίαση των "σχεδίων Fouchet", βλ. Θ.Χριστουδουλίδη, όπ.π. (υποσ.30), σελ. 130, και P.de Scoutheete, όπ.π.,(υποσ.21) σελ. 14 κ.επ.

48.- Βλ. Otto von der Gablenz, όπ.π. (υποσ. 29) σελ. 687.

49.- Βλ. D.Allen και W.Wallace: European Political Cooperation: the historical and contemporary background, σελ. 21 κ.επ., σε D.Allen, R.Rummel, W.Wessels, όπ.π. (υποσ. 46), όπου αναλύεται διεξοδικά το ιστορικό και πολιτικό πλαίσιο δημιουργίας της Ε.Π.Σ.

50.- Για το ιδιαίτερο αυτό ζήτημα βλ. ενδεικτικά: την συνοπτική παρουσίαση του C.Zorgbibe: la construction politique de l'Europe, PUF 1978, σελ. 68 κ.επ., όπως επί-

μόλις τρία χρόνια μετά τον "συμβιβασμό του Λουξεμβούργου"⁵¹, δηλαδή την περίοδο της γενίκευσης του κανόνα της ομοφωνίας στη διαδικασία λήψης απόφασης του Συμβουλίου Υπουργών της Ε.Ο.Κ. Η γενίκευση του κανόνα της ομοφωνίας αλλοίωσε τις προβλεπόμενες από τις Συνθήκες διαδικασίες και ενίσχυσε το ειδικό βάρος των κρατών στην συνολική κοινοτική θεσμική ισορροπία.

Η διατήρηση, ο δραστικός περιορισμός ή ακόμα και η κατάργηση του κανόνα της ομοφωνίας αποτελεί κεντρικό στοιχείο της τακτικής των υποστηρικτών της υπερεθνικής κατεύθυνσης στην διαπάλη τους με τους φερόμενους ως υποστηρικτές της διατήρησης του αυξημένου ειδικού βάρους του Συμβουλίου Υπουργών στο κοινοτικό θεσμικό σύστημα.

Τέλος το γενικό πολιτικό στίγμα της εποχής προσδιορίζεται επίσης: α) από την αποχώρηση του στρατηγού De Gaulle από την πολιτική σκηνή, β) την αναζήτηση από την γερμανία του

σης H.Brugmans: *L'idee Europeenne*, 1920-1970, Bruges 1970, σελ. 269 κ.επ., R.Jenkins: *Britain and the E.E.C.* (συλλογικό) Λονδίνο 1983 ιδιαίτερα τις συμβολές των R.Jenkins (σημ. 1, σελ. 5 κ.επ.) και F.C.Northedge (σημ. 2-σελ. 15 κ.επ.), καθώς επίσης το άρθρο του J.Pinder: *les Britannique face au Marche Commun, Economie et Humanisme*, n° 285, sept.-octb. 1985, ιδίως σελ. 22-23.

51.- Βλ. αντι άλλων H.Brugmans, όπ.π., (υποσ. 50) σελ. 297. και J.V.Louis: *Organisations Europeennes*, Βρυξέλλες 1986-87 σελ. 97 κ.επ.

καγκελάριου Brandt της ισοσκέλισης της "Ostpolitik με μία δραστήρια "Westpolitik"⁵² και γ) από την νέα περίοδο των σχέσεων των Η.Π.Α. με την Ε.Ο.Κ., το λεγόμενο "έτος της Ευρώπης" του Κίσινγκερ⁵³.

Η ασάφεια των δηλούμενων, ή υπαινιγσόμενων, στόχων της Ε.Π.Σ. βρίσκει μερική ερμηνεία στις διαφορετικές έως αντίθετες βουλήσεις των κρατών-μελών, οι οποίες αφορούν τόσο στην πραγμάτωση των άμεσων εθνικών- κρατικών στόχων εξωτερικής πολιτικής, όσο και στην εξέλιξη του μηχανισμού της ΕΠΣ και του συνολικού κοινοτικού οικοδομήματος⁵⁴.

Ταυτόχρονα όμως γεννάται ένα σοβαρό ερώτημα: Πως εξηγείται το γεγονός ότι οι διαφορετικές έως αντίθετες αντιλήψεις - θέσεις των κρατών-μελών, και παρά τις αρχικές αρνητικές αντιδράσεις, αποδέχονται να προσεγγίσουν αποκλίνοντες στόχους, με κοινή μέθοδο; Με άλλα λόγια πως μπορεί η διακυβερνητική μέθοδος οργάνωσης και λειτουργίας της Ε.Π.Σ. να συν-

52.- Βλ. *D.Allen and W.Wallace*, όπ.π., (υποσ. 49), σελ. 27.

53.- Βλ. σχετικά *B.Kobler: Euro-American relations and European Political Cooperation*, σελ. 85 κ.επ., σε *D.Allen, R.Rummel, W.Wessels*, όπ.π., (υποσ. 46).

54.- Βλ. *D.Allen και W.Wallace* όπ.π., (υποσ. 49) σελ. 29, καθώς επίσης τον σχετικό διαχωρισμό, που επιχειρεί ο *C.Hill*, στα κράτη μέλη ανάμεσα σε "integrators" και "cooperators", στο *C.Hill: National interests - the insuperable obstacles?*, σε *C.Hill* όπ.π. (υποσ. 37) σελ. 191-193.

τηρεί την προοπτική της "ομοσπονδίωσης"⁵⁵ της Δ.Ευρώπης όταν ταυτόχρονα συγκροτεί τα χαρακτηριστικά μιας Ευρωπαϊκής συνομοσπονδίας;

Η σύνθεση των στόχων της Ε.Π.Σ. και της προκρινόμενης μεθόδου προσέγγισής τους αν αντιμετωπισθούν κάτω από το πρίσμα της λειτουργικής σημασίας που έχει η εξωτερική πολιτική⁵⁶ για το κράτος, μπορούν να συμβάλλουν ώστε να συναχθούν τα πρώτα στοιχεία μιάς συνολικής απάντησης στο παρά πάνω ερώτημα.

55.- Το νεολογισμό αυτό χρησιμοποιεί ευρύτατα ο Ν.Σκανδάμης, όπ.π. (υποσ. 2).

56.- Η εξωτερική πολιτική, γενικά, αποτελεί τον κατ' εξοχήν τομέα της κρατικά οργανωμένης εξουσίας και ασκείται κυριαρχικά από τα αρμόδια όργανα της Πολιτείας - βέβαια εξωτερική πολιτική ασκούν και άλλες κοινωνικές ομάδες με μη κρατική υπόσταση, π.χ. εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα, βλ. Κ.Ιωάννου, εξωτερική πολιτική και Διεθνές Δίκαιο στο Εικοσιένα, Αθήνα 1979, σελ. 14-15. Με άλλα λόγια, η εξωτερική πολιτική -και η άμυνα- ανήκει στους "αποφασιστικούς τομείς εξουσίας" (βλ. Ν.Σκανδάμη, εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες, Ε.Ε.Ευρ. Δ, 2:1981, σελ. 413) και θεωρείται ως "domaine reserve" του κράτους -έθνους (βλ. Otto von der Gabelenz, όπ.π., υποσ.29, σελ. 692). Η εξωτερική πολιτική και η μελέτη λήψης αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής αποτελούν ειδικό αντικείμενο του κλάδου των Διεθνών Σχέσεων της πολιτικής επιστήμης -βλ. ενδεικτικά Θ.Κουλουμπή, Δ.Κώνστα, Διεθνείς σχέσεις - Μιά συνολική

προσέγγιση, τομ. Α', Αθήνα 1985, σελ. 203 κ.επ. Th.A.Couloumbis J.H.Wolfe, Εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις- Εξουσία και δικαιοσύνη, Αθήνα 1981, σελ. 167 κ.επ. Χ.Ροζάκη, Διεθνής Πολιτική, Αθήνα 1985, σελ. 105 κ.επ. και Π.Βαρβαρούση, Εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις, Αθήνα-Κομοτηνή 1981 σελ. 27 κ.επ. Ο όρος όμως "εξωτερική πολιτική" εξαιτίας της γενικότητάς του είναι πηγή εννοιολογικών συγχύσεων, εφόσον συχνά χρησιμοποιείται "άκριτα" και παράλληλα με τους όρους "διεθνής πολιτική" και "διεθνείς σχέσεις" ή "εξωτερικές σχέσεις", "για αναφορά σε διεθνή φαινόμενα ταυτόσημα ή συγγενή" (βλ. σχετικά Δ.Κώνστα, θεωρία και μεθοδολογία διεθνών σχέσεων, τ.Α', Αθήνα-Κομοτηνή 1983, σελ. 42 κ.επ., και τις παρατηρήσεις του Π.Μηλιαρλάκη, η εξωτερική πολιτική κατά το συνταγματικό δίκαιο, Αθήνα 1987, σελ. 15 κ.επ.). Ο όρος "εξωτερική πολιτική" αναφέρεται σε διαφόρων τύπων "θεματικό περιεχόμενο" -όπως διαπιστώνουν οι Κουλουμπής και Κώνστας, όπ.π., σελ. 204 "ένας συνηθισμένος διαχωρισμός των θεματικών περιεχομένων είναι σε τέσσερις κατηγορίες: στρατιωτική-ασφάλεια, πολιτική-διπλωματική, οικονομική-αναπτυξιακή και πολιτιστική-κύρους. Η σχετική, λοιπόν, δυσκολία που αντιμετωπίζει η επιστήμη των Διεθνών σχέσεων στη χρήση πλέον δόκιμου όρου ο οποίος να αποδίδει τόσο τη γενική λειτουργία (εξωτερική πολιτική), όσο και το ειδικότερο περιεχόμενο στο οποίο κατά περίπτωση αναφέρεται, μεταφέρεται, όπως είναι φυσικό, και σε διεθνή κείμενα δημιουργώντας σημαντικές ορολογικές και εννοιολογικές ασάφειες. Έτσι

κάθε πολιτικής εξάλλου- είναι η πραγμάτωση της βούλησης των

για παράδειγμα στην παρ.1 του άρθρου 30 -τίτλος ΙΙΙ- της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης (βλ. εδώ σημ.ΙV) αναφέρεται ότι στόχος της πολιτικής συνεργασίας είναι να "προσπαθούν να διατυπώνουν και να εφαρμόζουν από κοινού μία ευρωπαϊκή εξωτερική πολιτική". Στο ίδιο όμως άρθρο της ΕΕΠ και συγκεκριμένα στο πρώτο εδάφιο της παρ.5 διατυπώνεται ότι "οι εξωτερικές πολιτικές της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και οι πολιτικές που θα συμφωνούνται στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Συνεργασίας, πρέπει να έχουν συνοχή μεταξύ τους". Είναι προφανές πως "οι εξωτερικές πολιτικές" της Κοινότητας αφορούν στις εξωτερικές (οικονομικές) σχέσεις της Κοινότητας, δηλαδή στην άσκηση της "treaty-making power" της ΕΟΚ, την εκπροσώπηση στους διεθνείς οικονομικούς οργανισμούς κ.ά. (Για τις εξωτερικές σχέσεις της Κοινότητας βλ. ενδεικτικά, *J.V.Louis-P.Bruckner, Relations exterieures*, τομ. 12, σε *Megret-Waelbroeck-Louis-Vignes, Dewost, Bruckner, le droit de la communaute economique europeenne*, U.L.B., Βρυξέλλες, 1981· *J.Bourrinet, M.Torrelli, Les Relations Exterieures de la Communaute Europeenne*, Paris, P.U.F. 1980· Π.Κ.Ιωακειμίδη, όπ.π. (υποσ. 36)· Θ.Χριστοδουλίδη, όπ.π. (υποσ. 30).) και Γ.Γιαννόπουλου, Οι εξωτερικές οικονομικές σχέσεις της ΕΟΚ, σε ΕΟΚ -θέματα κοινοτικής πολιτικής (συλλογικό), Αθήνα 1979, σελ. 23 κ.επ.

Τέλος και για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας, η "εξωτερική πολιτική" προσδιορίζεται μέσα από τη θεματική αναφορά όπως διατυπώνεται στα κείμενα που αποτέλεσαν το πλαίσιο της πολιτικής συμφωνίας των κοινοτι-

οργάνων του κράτους που παράγουν πολιτική απόφαση, ανεξάρτητα αν αυτή παρουσιάζεται με πράξη ή παράλειψη, με λόγο ή ενέργεια και που, βέβαια κατευθύνεται στο διεθνές περιβάλλον"57.

Η βασική αυτή πολιτική λειτουργία του κράτους, δηλαδή η ικανότητά του να αυτοκαθορίζεται πρωτογενώς προς τα έξω, με τη διαμόρφωση και υλοποίηση της βούλησης των οργάνων του,

κών κρατών για τη δημιουργία της Ε.Π.Σ. Συνοπτικά λοιπόν, η ΕΠΣ συνίσταται στην πολιτική συμφωνία των κρατών-μελών της Κοινότητας να θεσπίσουν πλαίσιο όπου διεξάγεται μία μόνιμη διαδικασία διαβουλεύσεων σε προβλήματα Διεθνούς Πολιτικής ώστε να διατυπώνουν και να εφαρμόζουν μια ευρωπαϊκή εξωτερική πολιτική. Ο όρος "προβλήματα Διεθνούς πολιτικής" για τον προσδιορισμό του θεματικού περιεχομένου της εξωτερικής πολιτικής διατυπώθηκε στα κείμενα όπως: την έκθεση του Λουξεμβούργου της 27/10/1970 -βλ. RFA: La Cooperation... όπ. π., (υποσ. 16), σελ. 31 - την Πανηγυρική Διακήρυξη της Στουντγάρδης -βλ. Δελτίο Ε.Κ. 6-1983 σημ. 3.2 - όπου "Διεθνής Πολιτική", σύμφωνα με τον Χ.Ροζάκη, όπ.π., σελ. 9, "είναι όρος πολυσήμαντος που μπορεί να αποδίδει είτε το ίδιο το γεγονός της πολιτικής πράξης στη διεθνή σφαίρα, είτε, ακόμα, τον επιστημονικό κλάδο που ασχολείται, ως αναπόσπαστο τμήμα της Πολιτικής Επιστήμης, με το πολιτικό φαινόμενο των διεθνών σχέσεων".

57.- Βλ. Χ.Ροζάκη: Η Ελληνική εξωτερική πολιτική και οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες, Αθήνα 1987, σελ. 18.

αποτελεί στην γενικότητά της μερική μόνον απόδοση της πραγματικότητας. Η επιστήμη των διεθνών σχέσεων συγκροτεί εκείνο το θεωρητικό και εμπειρικό υλικό που σχετικοποιεί την πάρα πάνω πρόταση. Ο κλάδος αυτός της πολιτικής επιστήμης στην προσπάθεια αναζήτησης των αιτιών οι οποίες γεννούν την εξωτερική πολιτική ή των παραγόντων που επιρραάζουν την χάραξη⁵⁸ και τα αποτελέσματά της, επιτρέπει, μέσα από διαφορετικές προσεγγίσεις, την διατύπωση της ακόλουθης γενικής πρότασης: οι διάφοροι παράγοντες ή μεταβλητές -εσωτερικοί και εξωτερικοί προς το κράτος, αντικειμενικοί περιβάλλοντος⁵⁹ και υποκειμενικοί ψυχολογικοί⁶⁰, - οι οποίοι και συναρτούν

58.- Βλ. αντί άλλων, C.Zorgbibe: Les relations internationales, PUF, 1983, σελ. 53 κ.επ., καθώς επίσης Θ.Κουλουμπή, Δ.Κώνστα όπ.π. (υποσ. 56) σελ. 203 κ.επ., Χ.Ροζάκη όπ.π. (υποσ. 56) σελ. 107 κ.επ.

59.- "... selon ce type d'analyse, la politique étrangere est le produit des forces environantes-historiques, politiques, economiques, sociales. Les auteurs qui relevent de ce courant cherchent a isoler un facteur ou une serie des facteurs du milieu interne ou externe, pour les relier, implicitement ou explicitement, aux decicions ou aux ensembles des decisions" Βλ. C.Zorgbibe, όπ.π., σελ. 56.

60.- "C'est n'est plus l'environement "objectif" mais sa "perception subjectives" par le dirigeant, ce n'plus la "realite" mais la selection de la realite, son eclairage, par le responsable, qui est au centre de l'approche psychologique". Βλ. C.Zorgbibe, όπ.π. σελ. 54.

τα σύγχρονα χαρακτηριστικά της διεθνούς κοινωνίας, επηρεάζουν αν δεν συγκαθορίζουν την διεθνή συμπεριφορά του κράτους.

Παράλληλα όμως είναι γενικά αποδεκτό ότι το κράτος παραμένει βασικό υποκείμενο⁶¹ της διεθνούς κοινωνίας και των εκεί συντελούμενων διεθνών σχέσεων. Η γενική αυτή παραδοχή προσδίδει στην αρχική πρόταση διαφοροποιημένο περιεχόμενο και ενδιαφέρον.

Το κράτος ως βασικό υποκείμενο των διεθνών σχέσεων όσο και αν αποτελεί αντικείμενο πολλαπλών επιδράσεων, οι οποίες και περιορίζουν, ή σχετικοποιούν, την ικανότητα πρωτογενούς αυτοκαθορισμού του προς τα έξω, παραμένει πάντα ο κατ' εσχρήν ολοκληρωμένος θεσμικός χώρος της ιστορικά διαμορφωμένης διεθνούς κοινωνίας. Με άλλα λόγια οι διάφοροι δρώντες παράγοντες επηρεάζουν ακόμα και συγκαθορίζουν την εθνική-κρατική βούληση, σε όλα τα στάδια διαμόρφωσής της, επαναπροσδιορίζοντας το ιστορικό νοηματικό περιεχόμενο του κύριου συντελεστή της εξωτερικής πολιτικής που είναι το "εθνικό συμφέρον"⁶².

61.- Βλ. C.Zorgbibe, όπ.π. σελ. 53, όπως επίσης Π.Βαρβαρούση, όπ.π. (υποσ. 56) σελ. 31.

62.- Για την έννοια του "εθνικού συμφέροντος" βλ. μεταξύ άλλων, Θ.Κουλουμπή, Δ.Κώνστα, όπ.π. (υποσ.56) σελ. 180 κ.επ., Π.Βαρβαρούση, όπ.π. (υποσ.56) σελ. 43 κ.επ. και Δ.Δημητράκου Η έννοια του εθνικού συμφέροντος και ο προσδιορισμός της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, Το Σ. τόμος Γ' 1977, ανάτυπο.

Η κατ' αυτόν τον τρόπο προσδιορισμένη κρατική βούληση, πέρα από το νοηματικό της περιεχόμενο και τους παράγοντες που την επηρεάζουν, επειδή είναι κρατική έχει και μία θεσμική διάσταση η οποία δεν υποκαθίσταται παρά με την άρση της κρατικότητας, δηλαδή την υποκατάσταση του θεσμικού χώρου παραγωγής της από κάποιον άλλο. Όσο αυτή η εξέλιξη δεν έχει επιτελεσθεί, η εξωτερική πολιτική, και κυρίως αυτή, θα παραμένει σύμφυτη με την κρατικότητα.

Για την τεκμηρίωση του παρα-πάνω συλλογισμού θα χρησιμοποιηθούν δύο υποθετικά παραδείγματα.

Α. Η διακυβερνητική μέθοδος συνεργασίας αποτελεί, αναμφισβήτητα χαρακτηριστικό της οργάνωσης και των αρχών λειτουργίας των παραδοσιακών διεθνών οργανισμών. Στην περίπτωση των δύο παράλληλων δομών της ΕΟΚ και της Ε.Π.Σ., η εφαρμογή, ή μη, της διακυβερνητικής αρχής στη λήψη των αποφάσεων οδηγεί σε διαφορετικά αποτελέσματα.

Έτσι η γενίκευση του κανόνα της ομοφωνίας στο πλαίσιο του Συμβουλίου ΕΟΚ λειτουργεί ως παράγοντας επιβράδυνσης της διαδικασίας της ενοποίησης δίχως όμως να την αναστέλλει. Το Συμβούλιο Υπουργών ως συλλογικό κοινοτικό όργανο, χώρος έκφρασης των εθνικών κρατικών βουλήσεων και ανεξάρτητα από την εσωτερική διαδικασία λήψης των αποφάσεων, εκδίδει πράξεις κανονιστικού περιεχομένου (normatif), όπως ορίζεται από τις συνθήκες, σε περιορι-

σμένης όμως έκτασης λειτουργικό πεδίο⁶³. Η εφαρμογή αντίστοιχα του κανόνα της πλειοψηφίας θα λειτουργήσει ως παράγοντας επιτάχυνσης, αλλοιώνοντας παράλληλα τον διακυβερνητικό, κατά βάση, χαρακτήρα του Συμβουλίου· ο χαρακτήρας του Συμβουλίου δεν μεταβάλλεται εφ' όσον συνεχίζει να απαρτίζεται από εκπροσώπους των κυβερνήσεων των κρατών-μελών. Και σ' αυτήν όμως την περίπτωση η διαδικασία της ενοποίησης θα προσκρούσει στον περιορισμένο χαρακτήρα των κοινοτικών αρμοδιοτήτων των οποίων η διεύρυνση απαιτεί την προσφυγή στην κρατική βούληση (άρθ. 236 συνθ. ΕΟΚ περί αναθεώρησης).

Στην περίπτωση της Ε.Π.Σ. το πρόβλημα τίθεται με διαφορετικούς όρους. Η εφαρμογή του κανόνα της πλειοψηφίας στην διαδικασία λήψης απόφασης αναγορεύει την Ε.Π.Σ. σε οργάνωση με ίδια, αυτόνομη, βούληση -ανεξάρτητα από το βαθμό υποχρεωτικότητας των αποφάσεων για τα κράτη μέλη. Η εξέλιξη αυτή συνεπάγεται την υποκατάσταση των επί μέρους βουλήσεων, που αναζητούσαν με βάση τον κανόνα της

63.- Βλ. J.Weilee: Community, Member States and European integration: Is the Law Relevant?, J.C.M.S. vol 21, No 1/2, Sept. -Dec. 1982, Λονδίνο, σελ. 46-47, όπου αντιμετωπίζεται η σημασία της διαδικασίας λήψης απόφασης (decisional process) στα πλαίσια της "Community "normative" structure", καταλήγοντας ότι "... the (two) may be regarded as antidotes to each other producing in a two-way process, a certain ballance by a cyclical interaction of the judicial-normative process with the political-decisional one".

ομοφωνίας κοινή συνισταμένη, από την αναζήτηση της πλειοψηφίας, όπως επιβάλλουν οι, υποθετικά, νέες διαδικασίες.

- B. Από έναν άλλο δρόμο, υλοποιώντας ορισμένες προτάσεις της "έκθεσης Tindemans", μπορεί να προκύψει ανάλογο αποτέλεσμα. Στην έκθεσή του αυτή ο L.Tindemans προτείνει η Ευρωπαϊκή Ένωση να αποκτήσει την ικανότητα χάραξης κοινής εξωτερικής πολιτικής. Η κοινή αυτή εξωτερική πολιτική ορίζεται ως η υποχρέωση των κρατών-μελών να καταλήγουν σε κοινή άποψη και κοινές κατά συνέπεια ενέργειες σε ορισμένους τομείς της διεθνούς δραστηριότητας- *approche sectorielle*⁶⁴. Το αποτέλεσμα αυτό επιτυγχάνεται με την "ευθυγράμμιση (*ralliement*) των μειοψηφούντων τάσεων στην άποψη της πλειοψηφίας": πρόκειται δηλαδή για μία "πλειοψηφική πρακτική που δεν πρέπει να συγχέεται με τον κανόνα της πλειοψηφίας, τους αυτοματισμούς και την αυστηρότητα του μηχανισμού της" ενταγμένη σε μία ευρύτερη λογική σύμφωνα με την οποία μία "κοινή πολιτική,....., είναι μία πολιτική όπου ή υπάρχουν κοινές αποφάσεις ή καμία απόφαση"⁶⁵. Οι πολιτικές αυτές, κατά την έκθεση Tindemans, όφειλαν να καθορίζονται με τις αντίστοιχες

64.- Πρόκειται για τους εξής τέσσερις τομείς δραστηριότητας: α. νέα διεθνής οικονομική τάξη, β. σχέσεις Ευρώπης-Αμερικής, γ. ασφάλεια, δ. περιοχές κρίσης στον ευρωπαϊκό χώρο, βλ. Bulletin C.E., Suppl. 1/76, σελ. 16.

65.- Βλ. C.Frank: *la capacite europeenne d'une politique exterieure commune*, σελ. 45-46, σε *Autour du Rapport Tindemans*, Colloque d'Athenes, της Association des Instituts d'Etudes Europeennes, Γενεύη 1976· βλ. επίσης H.Schneider-W.Wessels, *A political strategy for*

διαδικασίες, στα πλαίσια ενός ενιαίου κέντρου απόφασης, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και το Συμβούλιο της Ένωσης.

Η προσέγγιση αυτή επικεντρώνεται στο ένα από τα συστατικά στοιχεία της εξωτερικής πολιτικής τον προσδιορισμό της (κοινής) βούλησης, χρησιμοποιώντας ευέλικτες για την ευαισθησία των εθνικών κυβερνήσεων, διαδικασίες. Με το δεδομένο όμως ότι οι κυβερνήσεις των κρατών-μελών αναλαμβάνουν, εκ των προτέρων, την υποχρέωση να καταλήξουν σε κοινή, ή καμία απόφαση, εμμέσως οι αποφάσεις αυτές προσλαμβάνουν δεσμευτικό χαρακτήρα. Σε τελευταία λοιπόν ανάλυση οι κοινές αυτές αποφάσεις λειτουργούν ως στοιχεία υπέρβασης του κρατικού -θεσμικού χώρου ή αλλιώς ως στοιχεία, σε περιορισμένα έστω θέματα, άρθρωσης ενός υπερκρατικού λόγου, χαρακτηριστικό γνώρισμα κάποιας νέας, εν τω γίγνεσθαι εξουσίας.

Οι δύο πάρα-πάνω προσεγγίσεις, άμεσα-μέσα από τις διαδικασίες, είτε έμμεσα- από την δεσμευτικότητα του αποτελέσματος, τείνουν στην υποκατάσταση του θεσμικού χώρου παραγωγής της πολιτικής δηλαδή την άρση ή τη σχετικοποίηση της κρατικότητας. Μία θετική διατύπωση της ίδιας πρότασης θα μπορούσε να είναι ότι:

η κοινή εξωτερική πολιτική αντιστοιχεί αφενός στο τελευταίο στάδιο αναίρεσης του κράτους-έθνους και αφετέρου στο

European integration. The approach of Tindemans report, Les Problemes de l' Europe, Paris. Rome, Annee 19, No 72, 1976, σελ. 62 κ.επ.

ανώτερο στάδιο ολοκλήρωσης της υπερεθνικής εξουσίας^{66,67}.

Καταλήγοντας, μπορεί να αρθρωθεί μία πρώτη, μερική, απάντηση στο ερώτημα που διατυπώθηκε πάρα πάνω. Η διακυβερνητική μέθοδος οργάνωσης και λειτουργίας της Ε.Π.Σ., γίνεται κοινά αποδεκτή για την προσέγγιση, των έφτω και αποκλινομένων, εθνικών κρατικών στόχων, στο μέτρο που επιβάλλεται από την οριακή λειτουργία της αρμοδιότητας της εξωτερικής πολιτικής για το Κράτος. Κάτω απ' αυτό το πρίσμα, κατ' αρχήν, μπορούν να ερμηνευθούν οι επιλογές των κυβερνήσεων στο επίπεδο των διαδικασιών και να κατανοηθεί η μεταβαλλόμενη, αλλά ασαφής διατύπωση των δηλούμενων στόχων της Ε.Π.Σ.

66.- "Με άλλα λόγια η ανάπτυξη κοινής εξωτερικής πολιτικής είναι σχεδόν μία ισοδύναμη διαδικασία με αυτή της ευρωπαϊκής ενοποίησης". Βλ. Π.Ιωακειμίδη, όπ.π. (υποσ. 36) σελ. 226.

67.- Η μύτρα της σκέψης αυτής, εντοπίζεται στην εννοιολογική ανάλυση του όρου "ολοκλήρωση" που επιχειρεί ο P.Soldatos στο έργο *Vers une sociologie de l'integration communautaire europeenne. Essai de theorie generale systematique*, Γαλλία 1973, σελ. 25 κ.επ. όπου στην σελ. 20 αναφέρει: "L'idee de l'integration - processus... il n'est pas possible, en effet, de concevoir que le passage de la phase inferieure qui est celle de la desintegration a la phase superieure de l'integration soit automatique, immediat, soudain et sans transition".

III. Η δράση του κοινοτικού περιβάλλοντος και η έννοια του "πολιτικού κεκτημένου ως στοιχεία υπέρβασης του διακυβερνητικού χαρακτήρα της Ε.Π.Σ.

Η διαπίστωση της οριακής λειτουργίας της αρμοδιότητας της εξωτερικής πολιτικής για το κράτος είναι θεμελιακή· αποβαίνει όμως μονοσήμαντη, και η προσέγγιση κατά συνέπεια της Ε.Π.Σ. στατική, αν δεν θεωρηθεί μέσα από το πρίσμα της συντελούμενης δυναμικής διαδικασίας της δυτικοευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, της οποίας σε τελευταία ανάλυση είναι παράγωγο.

Αποτελεί, πλέον, κοινοτυπία η γενική αναφορά στο ότι η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης έχει ως κατεύθυνση την οικονομική και πολιτική ενοποίηση των κρατών της Δ.Ευρώπης υπό την μορφή μιας Ευρωπαϊκής Ένωσης⁶⁸. Όπως επίσης ότι η Ε.Π.Σ. αποτελεί μια προσπάθεια, ιδιαίτερα σημαντική, πραγμάτωσης αυτής της προοπτικής στον πολιτικό τομέα· προσπάθεια

68.- Βλ. δηλώσεις του R. Jenkins στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο τον Φεβρουάριο του 1976, προέδρου τότε της ευρωπαϊκής Επιτροπής, σε Π.Ιωακείμιδη, όπ.π. (υποσ. 36) σελ. 188.

όμως, η οποία αντλεί τους λόγους και τη δυνατότητα ύπαρξής της από την ισχυροποίηση και ανάπτυξή του, κατά τις συνθήκες, κοινοτικού οικοδομήματος και των δεσμών - τυλικών και ουσιαστικών - που δημιουργούνται στα κράτη-μέλη⁶⁹.

Η ανάπτυξη των εξωτερικών οικονομικών σχέσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, ως συνέπεια και προέκταση των εσωτερικών κοινοτικών πολιτικών⁷⁰, κατέστησαν την Κοινότητα πρώτη παγκόσμια εμπορική δύναμη και γενικότερα σημαντικό νέο παράγοντα των διεθνών σχέσεων⁷¹. Η αυξανόμενη αυτή διεθνής πα-

69.- Βλ. Otto Von der Gablentz, όπ.π. (υποσ. 29) σελ. 688.

70.- Βλ. H.Etienne: Community Integration: The External Environment, J.C.M.S. vol. XVIII, N° 4, Ιούνιος 1980, σελ. 292.

71.- Βλ. C.Soames, Europe's wider Horizons. The external relations of the European Community, The Round Table London N° 262, Απρίλης 1976, σελ. 121 όπου χαρακτηρίζει την Κοινότητα ως "new actor upon the international scene" ή ως "a considerable factor in world affaires".

Στον χαρακτηρισμό αυτό αντιτίθεται ο D.Allen στο, Foreign Policy at the European level: beyond the nation-state? σελ. 138 και 143, σε W.Wallace, W.Paterson, Foreign policy making in western Europe, Saxon House 1978, όπου αναφέρει ότι στο σημερινό πλαίσιο της διεθνούς "αλληλεξάρτησης" "The E.C. and its constituent member states represent not just another actor but a

new form of actor on the international scene" (υπογράμμιση Α.Π.) και, μάλιστα, μέσα σε ένα μεταβαλλόμενο διεθνές σύστημα όπου η πρακτική των "block negotiations" υποκαθιστούν όλο και περισσότερο τις διμερείς διαπραγματεύσεις. Η διαπίστωση αυτή σχετικά με την ισχύουσα "πρακτική" των διαπραγματεύσεων αποτελεί κοινή διαπίστωση στους συγγραφείς που ασχολούνται με τα θέματα της πολιτικής συνεργασίας.

Τέλος όσον αφορά στο εννοιολογικό περιεχόμενο του όρου "αλληλεξάρτηση" (interdependance) βλ. ενδεικτικά Θ.Κουλουμπή -Δ.Κώνστα όπ.π. (υποσ. 56) σελ. 123 κ.επ.· W.Wallace: Walking backwards Towards Unity, σε H.Wallace, W.Wallace, C.Webb όπ.π. (υποσ. 46) το σημείο με τον υπότιτλο "interdipendance and integration" σελ. 313 κ.επ.· Π.Κ.Ιωακειμίδη, Ο διεθνής ρόλος των μικρών χωρών και η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ - Μία συνοπτική προσέγγιση στις οικονομικές και πολιτικές διαστάσεις της αλληλεξάρτησης, Αθήνα 1980, σελ. 11 κ.επ. και, Π.Καζάκου, Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη και η δέσμη "Delors": Τωρινές τάσεις και προβλήματα του κοινοτικού συστήματος, Ε.Ευρ.Κ. 5/1988, σελ. 110 σημ. 2.2.

ρουσία⁷² και ευθύνη⁷³ της Κοινότητας, επειδή ακριβώς περιορίζεται σε θέματα οικονομικών σχέσεων, δεν της επιτρέπει να παίζει αντίστοιχα συνολικό και κατά συνέπεια πολιτικό ρόλο⁷⁴, με αποτέλεσμα να χαρακτηρίζεται ως "οικονομικός γίγας και πολιτικός νάνος"⁷⁵. Στην προσπάθεια κάλυψης αυτού του κενού, το οποίο αντικειμενικά προκύπτει από την υλοποίηση των στόχων των συνθηκών⁷⁶, τοποθετείται η επιλογή της

72.- Στις 31 Δεκεμβρίου 1985, εκατόν είκοσι-εννέα τρίτα κράτη είχαν διαπιστευμένες αντιπροσωπείες στις Κοινότητες. Η Επιτροπή εκπροσωπείται στην Ουάσιγκτον από το 1971, το Τόκιο το 1974, την Οττάβα το 1975, το Μπανγκόκ, το Βελιγράδι, την Καμπέρα. Επίσης η Κοινότητα εκπροσωπείται στους διεθνείς οργανισμούς που εδρεύουν στην Γενεύη, το Παρίσι, τη Νέα-Υόρκη, το Καράκας, τη Βιέννη, χωρίς να υπολογίζονται τα γραφεία τύπου και πληροφοριών σε πολλές πρωτεύουσες. Βλ. J.V.Louis "Organisations Europeennes", U.I.B., Βρυξέλλες 1987, σελ. 274.

73.- Βλ. C.Soames, όπ.π., (υποσ. 71) σελ. 128.

74.- Βλ. Γ.Φακιόλα, Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα και η ένταξη της Ελλάδας, Αθήνα 1979, σελ. 63 κ.επ.

75.- Βλ. D.Allen όπ.π. (υποσ. 71) σελ. 142 όπως επίσης C.Lorieux: La Communaute a-t-elle une politique étrangere, Trente jours d'Europe, N. 238, Παρίσι, Μάιος 1973, σελ. 28 και J.Wyles: Political Cooperation in the European Community, European Trends, no 69, November 1981, σελ. 15.

76.- Η ανάπτυξη ακριβώς του κοινοτικού οικοδομήματος και η υλοποίηση των στόχων των συνθηκών κατέδειξαν τον "τεχνητό" χαρακτήρα της κατηγοριοποίησης της πολιτικής σε

δημιουργίας του μηχανισμού της πολιτικής συνεργασίας. Με μια άλλη διατύπωση, η Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία αποτελεί πα-

"υψηλή" και "χαμηλή" (high-low politics). Η διάκριση ανάμεσα σε θέματα πολιτικά και μη πολιτικά αποτέλεσε το ιδεολογικό και μεθοδολογικό υπόβαθρο των θεωριών και των μοντέλων της ολοκλήρωσης αλλά και του ίδιου του ευρωπαϊκού εγχειρήματος στα πρώτα του στάδια. Βλ. την διεξοδική κριτική που ασκείται στην κατηγοριοποίηση αυτή της πολιτικής και του S.Hoffman, ως βασικού εμπνευστή, από το D.Allen ό.π. (υποσ. 71) σελ. 139 κ.ε.π., όπως επίσης W.Wallace ό.π. (υποσ. 71), σελ. 302 και 303 και C.Webb, Introduction: Variation on a Theoretical Theme, σελ. 20 σε H.Wallace, W.Wallace, C.Webb ό.π. (υποσ. 46)· βλ. επίσης τις κριτικές παρατηρήσεις του Α.Φατούρου, διεθνές δίκαιο αναπτύξεως, Παραδόσεις, Θεσσαλονίκη 1977, σελ. 99, όπου σημειώνει ότι "αν γίνει δεκτός είναι ευρύτερος ορισμός του "πολιτικού" τότε η διάκριση παύει να ισχύει (...) Σε λιγότερο θεμελιακό επίπεδο η άποψη του συζητάμε παραγνωρίζει την ένταση και τη σημασία των δευτερογενών επιπτώσεων πάνω σε μια κοινωνία όλων των αποφάσεων που έχουν κάποια σημασία.

Έτσι η ανάδειξη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών μιας "πολιτικής" υπόκειται στο "ασφαλέστερο" και αντικειμενικότερο κριτήριο του στόχου τον οποίο αυτή η "πολιτική" τάσσεται να υπηρετήσει. Και εάν ο στόχος της δυτικο-ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης είναι η πολιτική ενοποίηση των κρατών-μελών της Κοινότητας τότε η διάκριση της πολιτικής σε "υψηλή" και "χαμηλή" γίνεται ακόμα πιο ρευστή.

ράγοντα υλοποίησης της πολιτικής "finalite"⁷⁷ της διαδικασίας της δυτικοευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, μέσα από την προσπάθεια συμπλήρωσης και ισχυροποίησης των αποτελεσμάτων της ανάπτυξης του κοινοτικού δεσμού και των προεκτάσεών του στο διεθνές περιβάλλον, δηλαδή την συμπλήρωση και ισχυροποίηση των εξωτερικών σχέσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων⁷⁸.

Παράλληλα, όπως συνάγεται από το σύνολο σχεδόν της σχετικής βιβλιογραφίας, τα στοιχεία εκείνα που συνθέτουν τις αιτίες γέννησης της Ε.Π.Σ. αποτελούν ταυτόχρονα και τις προϋποθέσεις της ανάπτυξής της.

Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία δηλαδή είναι συνάρτηση α) της ανάπτυξης των εσωτερικών κοινών πολιτικών⁷⁹ οι οποίες θα αποτελέσουν την βάση διεύρυνσης και αποτελεσματικότητας της κοινοτικής αρμοδιότητας στο πεδίο των εξωτερικών σχέσεων⁸⁰ και β) ο κατ' αυτόν τον τρόπο ανοδικός διεθνής ρόλος

77.- "4. Aussi, les chefs d'Etats ou de gouvernement tiennent-ils a reafirmer leurs foi dans les finalites politiques qui donnent a la Communaute tout son sens et sa portee,...." βλ. Ανακοίνωση της συνόδου κορυφής της Χάγης (2/12/69) R.F.A., la Cooperation όπ.π., (υποσ. 16) σελ. 24.

78.- Βλ. W.Wessels, European Political Cooperation: new approach to foreign policy, σελ. 7 σε D.Allen, R.Rummel, W.Wessels όπ.π. (υποσ. 46).

79.- Βλ. Π.Ιωακειμίδη όπ.π. (υποσ. 36) σελ. 228.

80.- Όπως όμως αναφέρει ο R.Rummel, "European Foreign relations would indeed remain a function of the internal

της Κοινότητας την καθιστά ταυτόχρονα αντικείμενο αυξανόμενων εξωτερικών πιέσεων⁸¹ για μια συνολικότερη οικονομική και πολιτική παρουσία⁸². Οι πιέσεις αυτές προέρχονται είτε από μεμονωμένα διεθνή γεγονότα⁸³ είτε από τις αναμονές τρίτων χωρών προς την Κοινότητα, ως σημαντικού παράγοντα της διεθνούς κοινωνίας⁸⁴.

Η άμεση και ουσιαστική αυτή εξάρτηση της Ε.Π.Σ. από το ευρύτερο κοινοτικό περιβάλλον εκφράζεται, σε σημαντικό βαθμό και στην θεσμική-οργανωτική διάρθρωση του μηχανισμού της.

development of the Community, but would in turn contribute to that internal development" βλ. *R.Rummel*, *The future of European Political Cooperation*, σε *D.Allen, R.Rummel W.Wallace* όπ.π. (υποσ. 46), σελ. 166.

81.- βλ. *Otto von der Gablenz* όπ.π. (υποσ. 29) σελ. 693 και *W.Wallace: A common foreign policy ...* όπ.π. (υποσ. 37) σελ. 24 και 27.

82.- βλ. *D.Allen* όπ.π. (υποσ. 71) σελ. 144.

83.- Αποτελεί κοινό τόπο, ανάμεσα στους συγγραφείς, ότι τα διεθνή πολιτικά γεγονότα απετέλεσαν και συνεχίζουν να αποτελούν το βασικότερο "κίνητρο-ερέθισμα" για την ανάπτυξη της πολιτικής συνεργασίας και των μηχανισμών της, βλ. αντί άλλων *R.de Schoutheete*, όπ.π. (υποσ. 21) σελ. 53 και 219 και *W.Wallace*, όπ.π. (υποσ. 37) σελ. 7-8.

84.- Για το εννοιολογικό περιεχόμενο του όρου "διεθνής κοινωνία" βλ. *Κ.Ιωάννου*, *Η οργάνωση της Διεθνούς Κοινωνίας*, *Παραδόσεις*, τευχ. Α', Αθήνα-Κομοτηνή 1985, σελ. 26 κ.επ.

Τα όργανα της Ε.Π.Σ. αν και στερούνται νομικής βάσης (άτυπα), είναι αντίστοιχα με εκείνα των ευρωπαϊκών κοινοτήτων⁸⁵ με την επιφύλαξη βέβαια του διακυβερνητικού χαρακτήρα της Ε.Π.Σ. και την απουσία δηλαδή αντίστοιχου οργάνου με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή η οποία όμως συμμετέχει σε όλα τα όργανα της Ε.Π.Σ. με εκπροσώπους της.

Γίνεται λοιπόν φανερό ότι η Ε.Π.Σ. τόσο ουσιαστικά πολιτικά όσο και θεσμικά-οργανωτικά κινείται στην "σκιά" των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, έχει δηλαδή ως φόντο την κοινοτική διαπραγμάτευση από την οποία αντλεί τον λόγο ύπαρξής της αλλά και στην οποία επιδρά εντασσόμενη στην πραγματοποίηση της κοινής προοπτικής, της δημιουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στην σχετική με την Ε.Π.Σ. βιβλιογραφία για την κωδικοποιημένη διατύπωση της πορείας αλλά και της συνεισφοράς της πολιτικής συνεργασίας στο ευρύτερο κοινοτικό γίγνεσθαι χρησιμοποιείται ο γενικός όρος "πολιτικό κεκτημένο"⁸⁶, κατ' αναλογία με τον όρο "κοινοτικό κεκτημένο" -συνθήκες και παράγωγο δίκαιο. Βέβαια με το δεδομένα ότι η Ε.Π.Σ. κινείται εκτός των ορίων των συνθηκών των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και στερείται νομικής-δεσμευτικής βάσης, τα κύρια, κατ' αναλογία με το "κοινοτικό κεκτημένο", στοιχεία του "πολιτικού κεκτημένου" είναι: αφενός, η κατ' αρχήν πολιτική συμφωνία των κρατών μελών να δημιουργήσουν ένα μόνιμο πλαίσιο διαβουλεύσεων και, αφετέρου, οι εκάστοτε, όποτε καθίσταται δυνατό,

85.- Βλ. όπ.π., (υποσ. 82) σελ. 149.

86.- Βλ. μεταξύ άλλων *de la Serre Francoise: Ou en est l'Europe politique?* Projet, N° 164, Απρίλιος 1982, σελ. 475. και *Θ.Χριστοδουλίδη*, όπ.π., (υποσ. 30), σελ. 159.

πολιτικές αποφάσεις σύμπτωσης των απόψεων των κυβερνήσεων σε θέματα διεθνούς πολιτικής. Πιο αναλυτικά το "πολιτικό κεκτημένο" συνίσταται:

α. στο γεγονός ότι παρά την τυπική δυνατότητα των κρατών μελών να μη συμμετέχουν ή και να αποχωρήσουν, μονομερώς από την Ε.Π.Σ.⁸⁷, ουσιαστικά ή συμμετοχή τους στην πολιτική συνεργασία ταυτίζεται με το status του κράτους-μέλους της Ε.Ο.Κ.⁸⁸ ή αλλιώς, η συμμετοχή του κράτους μέλους στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες συνεπάγεται, αν δεν επιβάλλει την αποδοχή και δραστηριοποίησή του στο πλαίσιο του μηχανισμού της Ε.Π.Σ. Η "κεκτημένη" αυτή κατάσταση γίνεται περισσότερο αντιληπτή μέσα από τις εφαρμοζόμενες διαδικασίες σύνδεσης της πολιτικής συνεργασίας με το υποψήφιο προς ένταξη στην Ε.Ο.Κ. κράτος μέχρι την ημερομηνία πλήρους και ταυτόχρονης ένταξής του και στους δύο μηχανισμούς⁸⁹.

87.- Βλ. de la Serre F. οπ.π. σελ. 496.

88.- Η αμεσότητα της σχέσης ανάμεσα στην Ε.Ο.Κ. και την Ε.Π.Σ. είχε ήδη διατυπωθεί από την έκθεση του Λουξεμβούργου, (βλ. R.F.A. la Cooperation.... οπ.π. (υποσ. 16) Μέρος τέταρτο, σημ. 1 σελ. 35) για να διευκρινισθεί ακόμη περισσότερο στην έκθεση του Λονδίνου (βλ. Δελτίο Ε.Κ. 3/81 σελ. 14), βλ. επίσης D.Hurd: Political Cooperation, International Affairs, Vol 57, No 3, καλοκαίρι 1981, σελ. 392.

89.- Βλ. P.de Scoutheete, οπ.π. (υποσ.21) σελ. 201, όπου περιγράφει τη διαδικασία ανταλλαγής επιστολών μεταξύ της Προεδρίας και του υπουργού Εξωτερικών του υπό ένταξη κράτους που εφαρμόσθηκε για τη διεύρυνση της Κοινότητας στην Ισπανία και Πορτογαλία.

β. στα δεδομένα ότι η διαδικασία διαβούλευσης και το "ανακλαστικό συνεννόησης" (concertation reflex) που δημιουργείται στα εθνικά κέντρα λήψης απόφασης, η γενίκευση της συμμετοχής της ευρωπαϊκής Επιτροπής σε όλα τα επίπεδα της Ε.Π.Σ., καθώς και οι αρχές λειτουργίας της -όπως η αρχή της διενέργειας διαβουλεύσεων πριν την οριστικοποίηση της εθνικής θέσης- αποτελούν πλέον "κεκτημένους" κανόνες συμπεριφοράς μεταξύ των κυβερνήσεων των κρατών μελών, των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, και

γ. στο γεγονός ότι οι κοινές αποφάσεις της πολιτικής συνεργασίας και οι ενδεχόμενες κοινές ενέργειες που προκύπτουν, ως έκφραση της σύμπτωσης των απόψεων των κυβερνήσεων συνιστούν, τυπικά τουλάχιστον, πολιτική μόνον δέσμευση. Όπως όμως επισημαίνει ο P. de Schoutheete η πολιτική γραμμή που απορρέει από τις, συγκεκριμένες κάθε φορά, κοινές αποφάσεις δεν αποτελεί ευρωπαϊκή εξωτερική πολιτική: "παρ' όλα αυτά οι χώρες μέλη δεν μπορούν πλέον να αποδεσμευθούν εντελώς από τις κοινές τους δηλώσεις, τα κοινά διαβήματα ή και τις κοινές ψήφους, ούτε μπορούν να αποφύγουν τις επιπτώσεις αυτών των πράξεων. Κάθε κοινή τοποθέτηση αποτελεί, κυρίως επαναλαμβανόμενη, ένα ειδικό κεκτημένο που μπορεί να αποτελέσει την αφετηρία ενδεχόμενης προόδου του οποίου όμως η αναίρεση θα ήταν πολύ πιο δύσκολη"⁹⁰. "Η αξιοπιστία κάθε χώρας στο διεθνές προσκήνιο επιβάλλει, πράγματι, μια κάποια συνοχή στις θέσεις που υιοθετεί"⁹¹.

Κλείνοντας την σύντομη αυτή αναφορά στον όρο "πολιτικό κεκτημένο" τα λόγια του βέλγου υπουργού εξωτερικών H.Simo-

90-91. Βλ. P.de Schoutheete, όπ.π. (υποσ.21) σελ. 161-162.

net -σε ομιλία του, ως ασκών την προεδρία του Συμβουλίου, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στις 15 Νοεμβρίου 1977- μπορούν να αποτελέσουν την εγκυρότερη, ίσως, αξιολόγηση του περιεχομένου του όρου: "Αναπτύχθηκε ανάμεσα στις εννέα χώρες της Κοινότητας ένα είδος εθιμικού δικαίου, χωρίς, βέβαια, να συμπληρώνεται από κυρώσεις, το οποίο όμως έχει τον χαρακτήρα ενός αναγνωρισμένου κανόνα, που ευκαιριακά παραβιάζεται, αλλά του οποίου η ύπαρξη αναγνωρίζεται"⁹².

Η μέχρι αυτή τη στιγμή αναφορά στο "πολιτικό κερκτημένο", το οποίο δημιουργεί η πολιτική συνεργασία δρώντας στο ευρύτερο "κοινοτικό περιβάλλον", επιτρέπει την διατύπωση μιας πρότασης, της οποίας τα αποτελέσματα θα ελεγχθούν στην συνέχεια της ανάπτυξης.

Η άτυπη Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία επιτυγχάνει την ένταξη των θεμάτων εξωτερικής πολιτικής στην κοινοτική διαπραγμάτευση⁹³.

Η διατύπωση της παραπάνω πρότασης, και με δεδομένη την προηγούμενη ανάπτυξή μας, αναλύεται στο ακόλουθο ερώτημα:

92.- Βλ. Agence Europe/Documents, N° 974, 25 Νοεμβρίου 1977.

93.- "... Ο αθεσμικός της χαρακτήρας της έχει επιτρέψει μίαν ελεύθερη διείσδυση στο σύνολο της οργανωτικής διάρθρωσης των Κοινοτήτων και στη χρήση, χωρίς καταστατικούς ελέγχους και ανάλογους αποκλεισμούς, του συνόλου των ευχερειών που παρέχουν οι Κοινότητες για την άσκηση μιας πολιτικής". Βλ. Χ.Ροζάκη, όπ.π. (υποσ. 57), σελ. 78-79.

ποιά είναι εκείνα τα στοιχεία της εξωτερικής πολιτικής τα οποία εντάσσονται στην κοινοτική διαπραγμάτευση και αποκτούν έτσι κοινοτική διάσταση; Πρόκειται για τις πολιτικές αποφάσεις της Ε.Π.Σ., ως έκφραση κάποιας, εν τω γίνεσθαι, κοινοτικής βούλησης συνισταμένη των εθνικών-κρατικών βουλήσεων στο επίπεδο ενός ελάχιστου κοινού παρανομαστή; ή πρόκειται για τις δομές και διαδικασίες θεσμικής υποστασιοποίησης της πολιτικής, αποκλειστική αρμοδιότητα των εθνικών-κρατικών οργάνων, μόνων ικανών να παράγουν πολιτική απόφαση σε θέματα εξωτερικής πολιτικής;

Οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες συνιστούν τον χώρο οικοδόμησης και ανάπτυξης τέτοιων δεσμών ανάμεσα στα κράτη-μέλη ώστε, τείνουν να υποκαταστήσουν τον κρατικό θεσμικό χώρο τόσο στο επίπεδο της παραγωγής όσο και σε εκείνο της σύλληψης της πολιτικής. Με άλλα λόγια οι Κοινότητες αποτελούν το πεδίο καθορισμού κάποιου "κοινού συμφέροντος" των κρατών-μελών καθώς και της πραγμάτωσής του. Βέβαια το οικοδομούμενο αυτό "κοινό συμφέρον" εστιάζεται κυρίως στις οικονομικές δραστηριότητες και σχέσεις των κρατών. Ο οικονομικός κατά βάση χαρακτήρας του κοινοτικού δεσμού δεν μειώνει την πολιτική ουσία της δράσης του⁹⁴ η οποία συνίσταται στον συγκαθορισμό ή την

94.- "... on ne peut prendre aucune mesure economique importante sans commettre un acte politique. On fait de la politique quand on met en comment les tarifs, quant on convertit les charbonnages, quant on tache de faire en sorte que les salaires, les charges sociales soient les memes dans les six Etats....; on fait de la politique quand on fait entre tout cela dans le Marche

παρέμβαση στην άσκηση της πολιτικής που είναι η οικονομική πολιτική του Κράτους, ως έκφραση των επιλογών του για την οικονομική του ανάπτυξη.

Κατά την ίδια φορά η εξωτερική διάσταση του κοινοτικού δεσμού, οι προεκτάσεις προς το ευρύτερο διεθνές περιβάλλον του οικοδομούμενου "κοινού συμφέροντος" και της πραγμάτωσής του, προσδίδει στην Κοινότητα διεθνή προσωπικότητα και την καθιστά ανεξάρτητη διεθνή οντότητα, η οποία τείνει να υποκαταστήσει το Κράτος στις αντίστοιχες λειτουργίες του. Το λειτουργικό βέβαια πεδίο της κοινοτικής δράσης παραμένει οικονομικό χωρίς να αναιρείται το γεγονός ότι στην άσκηση των αρμοδιοτήτων της στο πεδίο των εξωτερικών σχέσεων η Κοινότητα ασκεί πολιτική⁹⁶, πολιτική επιρροής των διεθνών πραγ-

Commun...", απόσπασμα της συνέντευξης του στρατηγού de Gaulle στις 16 Μαΐου 1962, σε H.Brugmans όπ.π. (υποσ. 50) σελ. 260-261.

95.- Σχετικά με τη διεθνή νομική προσωπικότητα της Κοινότητας βλ. Γ.Δρόσου, Ελληνική συνταγματική Τάξη και Ευρωπαϊκές Κοινότητες στις Διεθνείς σχέσεις, Αθήνα-Κομοτηνή 1987, σελ. 131 κ.επ.

96.- "On fait de la politique quand on traite de l'association de la Grece ou des Etats africains ... quand on negocie avec la Grande-Bretagne ou sujet de la demande qu'elle a deposee de faire partie du Marche commun. On fait de la politique quand ... on est amene a envisager les demandes que les Etats-Unies annoncent en ce qui concerne leurs rapports economiques avec la Communaute"., βλ. όπ.π. σελ. 261.

μάτων. Η εξωτερική αυτή προέκταση του κοινοτικού δεσμού, στην δυναμική του ανάπτυξη, εμπεριέχει άλλοτε υποκατάσταση και άλλοτε υποχρέωση-δέσμευση των κρατών-μελών για κοινή στάση⁹⁷ δημιουργώντας έτσι τις προϋποθέσεις ανάπτυξης μιας νέας συλλογικής, βλέπε κοινοτικής, βούλησης σε περιορισμό της "εξατομικευμένης" εθνικής κρατικής βούλησης. Αντίστοιχα η κοινοτική δράση στο διεθνές πεδίο, προς τις τρίτες χώρες ή τους διεθνείς οργανισμούς, περιορίζει, και κατά περίπτωση υποκαθιστά, την παραδοσιακή υπόσταση ...του κράτους ως κυρίαρχου υποκειμένου... της διεθνούς κοινωνίας, επιδρώντας στις εθνικές επιλογές ακόμα και στις περιπτώσεις όπου το κράτος - μέλος δρα αυτοτελώς. Ταυτόχρονα ο κοινοτικός δεσμός, στην εσωτερική του διάσταση λειτουργεί, μακροπρόθεσμα, ως παράγοντας άμβλυνσης ή και εξάλειψης των αντιθέσεων οι οποίες βρίσκονται στη βάση της απόκλισης των επιμέρους εθνικών-κρατικών επιλογών εξωτερικής πολιτικής⁹⁸.

97.- βλ. αντί άλλων, *Jean Raux: L'action commune des Etats membres de la Communauté Européenne dans le cadre des organisations internationales au sens de l'article 116 du traité CEE*, σε *C.Stephanou (direction): La communauté Européenne et ses Etats membres dans les enceintes internationales*, Paris 1985, σελ. 13 κ.επ.

98.- "... Μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι η οικονομική πολιτική (της Κοινότητας) στο εξωτερικό σκέλος της, επηρεάζει κάθε κράτος-μέλος στον τομέα των επιλογών της δικής του εξωτερικής πολιτικής. Σε αυτήν την επιρροή θα πρέπει, ταυτόχρονα, να προσθέσουμε την επιρροή που ασκούν οι διάφορες ενδοκοινοτικές πολιτικές, οι οποίες με τη σειρά τους, κατατείνουν στην "ομογενοποίηση" του κοινοτικού χώρου και, κατά συνέ-

Ο κοινοτικός όμως δεσμός στην σημερινή του διάσταση, τυπικά και ουσιαστικά, όσο και αν επιδρά ή ακόμα και συγκαθορίζει στοιχεία τα οποία συμβάλλουν στην διαμόρφωση του είδους και της ποιότητας των εξωτερικών επιλογών των κρατών - μελών δεν μπορεί συνολικά να τις υποκαταστήσει. Ταυτόχρονα όμως, το κοινοτικό κράτος εξελίσσεται στο πλαίσιο μιας έντασης, απόρρεια της "διπλής" του υπόστασης, ως μέλος-δρώμενο, και ως κράτος-δρών, διατηρώντας τυπικά τουλάχιστον πεδία αρμοδιότητας (εξωτερική πολιτική και άμυνα) όπου η παραπάνω ένταση έμμεσα μόνον γίνεται αντιληπτή.

Η Ε.Π.Σ. αποτελεί, ακριβώς, τον μηχανισμό μέσα από τον οποίο η ένταση αυτή αναδεικνύεται σταδιακά, σε κυρίαρχη και στο πεδίο των τελευταίων αυτών υπολειμάτων της κρατικής αρμοδιότητας.

Η πολιτική συνεργασία αποτελεί τον χώρο διεξαγωγής διαβουλεύσεων των κοινοτικών κρατών με σκοπό την ανταλλαγή πληροφοριών, την ανάλυση και εναρμόνιση των απόψεων για τη διαμόρφωση κοινών θέσεων και ενεργειών των κυβερνήσεων σε θέματα διεθνούς πολιτικής. Οι κοινές αυτές θέσεις, δηλαδή το αποτέλεσμα της διαδικασίας διαβουλεύσεων, με την μορφή των

πεια, προσβλέπουν στην μείωση των κοινωνικοοικονομικών διαφορών και αντιθέσεων των κρατών-μελών και, σε μακροπρόθεσμη βάση, στην εξάλειψη εκείνων των θεμελιωδών διαστάσεων που προξενούν διαφορετικές προσεγγίσεις εξωτερικής πολιτικής των κρατών μελών" Βλ. Χ.Ροζάκη, όπ.π. (υποσ. 57) σελ. 117.

πολιτικών αποφάσεων⁹⁹ και, ενίοτε, ενεργειών που απευθύνονται στο διεθνές περιβάλλον, αποκτούν στο πλαίσιο του συνολικού κοινοτικού οικοδομήματος σχετικά αυτοτελή δυναμική και δράση, σε υπέρβαση του πλαισίου παραγωγής τους και των χαρακτηριστικών του. Πιο συγκεκριμένα οι κοινές πολιτικές αποφάσεις και δράσεις που κατά περίπτωση συνεπάγονται, συντελούν στην διαμόρφωση ενός "συνολικού κοινοτικού κερτημένου" συμβάλλοντος έτσι στην σταθεροποίηση ενίσχυση και διεύρυνση του κοινοτικού δεσμού. Η σύζευξη του "κοινοτικού κερτημένου", δηλαδή του θεσμοθετημένου σκέλους του κοινοτικού δεσμού, και του αντίστοιχου "πολιτικού", με την ισχύ του "εθίμου" που παρέχουν οι επαναλαμβανόμενες αποφάσεις, προσδίδει στον κοινοτικό δεσμό, μέσα από την αλληλεπίδραση των στοιχείων τους, δυναμική πολλαπλάσια του απλού αθροίσματος των δομών που αντίστοιχα τα παράγουν. Η λειτουργία αυτή, εκφρασμένη σε πραγματικούς πολιτικούς όρους, έχει σαν αποτέλεσμα:

α. Οι αποφάσεις της πολιτικής συνεργασίας "συνοδεύουν, στηρίζουν και ενισχύουν τις πολιτικές των Κοινοτήτων στο πεδίο

99.- Όταν γίνεται αναφορά στις αποφάσεις της πολιτικής συνεργασίας ο προσδιορισμός τους ως "πολιτικές αποφάσεις" αφορά στα ουσιαστικά τους χαρακτηριστικά, στο περιεχόμενό τους. Ο τύπος των αποφάσεων αυτών αντιστοιχεί στα κλασσικά μέσα της παραδοσιακής κρατικής διπλωματίας δηλαδή δηλώσεις, διαβήματα, και κοινές τοποθετήσεις (ή ψήφους) στο πλαίσιο των διεθνών διασκέψεων και οργανισμών, εφόσον βέβαια έχει γίνει κοινά αποδεκτό, βλ. W.Wessels, όπ.π. (υποσ. 78) σελ. 9.

των εξωτερικών σχέσεων"¹⁰⁰, τόσο εσωτερικά επενεργώντας σταθεροποιητικά στους εγγενείς "πολιτικούς" προσανατολισμούς των εξωτερικών οικονομικών επιλογών των Κοινοτήτων, όσο και εξωτερικά ενισχύοντας τον διεθνή ρόλο της κοινότητας στην προσπάθεια ενιαίας και συνολικής παρουσίας¹⁰¹ στις διεθνείς σχέσεις.

β. σημαντικά διεθνή γεγονότα των αρχών της δεκαετίας του 70 έδωσαν την ευκαιρία στην Κοινότητα να αναπτύξει μια συνολική, οικονομική και πολιτική, δραστηριότητα συνδυάζοντας την παρέμβαση των μηχανισμών της Ε.Ο.Κ. και της Ε.Π.Σ. με τις αντίστοιχες "αρμοδιότητές" τους. Τέτοια παραδείγματα υπήρξαν και, ορισμένα, συνεχίζουν να αποτελούν πεδία συνολικής κοινοτικής δράσης, όπως ο Ευρω-Αραβικός διάλογος¹⁰², η Διάσκεψη για την Ασφάλεια και Συνεργασία στην Ευρώπη¹⁰³, η

100. Προβλ. *W.Wessels*, όπ.π. (υποσ. 78) σελ. 7.

101. Βλ. *R.Rummel*, όπ.π., (υποσ. 80), σελ. 163, όπου χαρακτηρίζει την Ε.Π.Σ. ως "diplomatic flank" των εξωτερικών οικονομικών σχέσεων των Κοινοτήτων.

102. Βλ. *David Allen*: Political cooperation and the Euro-Arab dialogue σελ. 69 κ.επ. σε *D.Allen, R.Rummel, W.Wallace*, όπ.π. (υποσ. 46).

103. Βλ. *Γ.Παπαστάμκου*, Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία στη Διάσκεψη για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη, Αθήνα 1984· *G.von Groll*, The Nine at the Conference on Security and Cooperation in Europe, σε *D.Allen, R.Rummel, W.Wessels*, όπ.π. (υποσ. 46) σελ. 60 κ.επ. και *A.Pijpers*, European Political Cooperation and the CSCE process, *Legal Issues of European Integration*, No 1, 1984 (special issue), σελ. 133 κ.επ.

στήριξη της αποκατάστασης της δημοκρατίας μετά την "επανάσταση των γαρυφάλων" στην Πορτογαλία, στο πλαίσιο της τότε μεσογειακής πολιτικής της Κοινότητας κ.ά.¹⁰⁴ Παράλληλα όμως προς τα τέλη της δεκαετίας του '70 και τις αρχές της δεκαετίας του 80, δρομολογήθηκε μία νέα πρωτόγνωρη για τα κοινοτικά πράγματα "πρακτική" με σημαντικές προεκτάσεις στην εξέλιξη της ολοκλήρωσης. Αλληπάλληλα και σημαντικά διεθνή γεγονότα όπως εκείνα των αμερικανών ομήρων στο Ιράν, το πολωνικό, τα γεγονότα του Αφγανιστάν, η διένεξη των νήσων Falkland-Malvinas- μεταξύ Μεγάλης Βρετανίας και Αργεντινής, κ.ά., απασχόλησαν και μερικά, όπως για παράδειγμα το Αφγανιστάν, συνεχίζουν να απασχολούν την πολιτική συνεργασία¹⁰⁵. Οι κοινές πολιτικές, θέσεις, σχετικά με αυτά τα γεγονότα, όπως διαμορφώθηκαν στο πλαίσιο της Ε.Π.Σ., αποτέλεσαν το υπόβαθρο για την ενεργοποίηση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, στο πλαίσιο βέβαια των αρμοδιοτήτων τους, και στη λήψη οικονομικών μέτρων- κυρώσεων¹⁰⁶ παρεμβαίνοντας αντίστοιχα στην εξέλιξη των γεγονότων και διενέξων αυτών. Με άλλα λόγια η Κοι-

104. Βλ. *Nicholas van Praag, Political Cooperation and the Southern Europe: case studies in crisis management*, σελ. 134 κ.επ., σε *D.Allen, R.Rummel, W.Wallace*, όπ.π. (υποσ. 46).

105. Για μια σύντομη παρουσίαση των θέσεων της Πολιτικής Συνεργασίας στα θέματα αυτά βλ. *Χ.Ροζάκης*, όπ.π. (υποσ. 57) σελ. 6 κ.επ.

106. Βλ. *E.Stein, European Political Cooperation as a Component of the European Foreign Affairs System*, ZaoRV, no 43/1, Στουτγάρδη, 1983, σελ. 64. κ.επ.

νότητα υλοποίησε (instrumentalisation)¹⁰⁷ τις πολιτικές αποφάσεις της Ε.Π.Σ. κάνοντας χρήση των μέσων -εμπορική πολιτική, άρθρ. 113 συνθ. Ε.Ο.Κ.- που της παρέχουν οι συνθήκες και το παράγωγο δίκαιο στην άσκηση των εξωτερικών οικονομικών της σχέσεων. Πέρα όμως από τον περιορισμένο χαρακτήρα του "οικονομικού όπλου"¹⁰⁸ στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής, εκείνο που άμεσα ενδιαφέρει την οπτική της εργασίας είναι το γεγονός ότι η "instrumentalisation" των κοινών αποφάσεων της Ε.Π.Σ. συνιστά ενεργοποίηση και διεύρυνση του κοινοτικού δεσμού σε πεδία και δράσεις οι οποίες θα ήταν ελάχιστα, έως καθόλου, δυνατές χωρίς την προηγούμενη σύγκλιση των πολιτικών απόψεων των κρατών-μελών στο πλαίσιο της πολιτικής συνεργασίας¹⁰⁹, και

107. Βλ. de La Serre Francoise, όπ.π. (υποσ. 86) σελ. 478.

108. Βλ. Χ.Ροζάκη, όπ.π. (υποσ. 57) σελ. 80.

109. Για πρώτη φορά στην κοινοτική πρακτική ο κανονισμός του Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, σχετικά με την επιβολή κυρώσεων στην Αργεντινή, περιελάμβανε στο προίμιό του ρητή αναφορά στις αποφάσεις των υπουργών Εξωτερικών που συνέρχονται στο πλαίσιο της πολιτικής συνεργασίας, βλ. Κανονισμός (ΕΟΚ) αριθ. 877/82 του Συμβουλίου της 16ης Απριλίου 1982, Ε.Ε., L 102/1 όπου αναφέρεται: "ότι η κρίσιμη κατάσταση από την εισβολή της Αργεντινής στις νήσους Φάλκλαντ... συζητήθηκε στα πλαίσια της ευρωπαϊκής πολιτικής συνεργασίας με κατάληξη, ιδίως, στην απόφαση να ληφθούν οικονομικά μέτρα κατά της Αργεντινής σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις των κοινοτικών συνθηκών".

Ο J.Pertek σχολιάζοντας τον κανονισμό αυτό διαπι-

γ. παράλληλα, η "instrumentalisation" αποτελεί παράγοντα

στόνει ότι "Lorsqu'il s'agit non pas d'établir et de développer des relations économiques mais de les distendre pour sanctionner le comportement d'un Etat tiers, l'articulation entre ces activités est non seulement logique et souhaitable mais indispensable. Le domaine de la coopération politique fournit le cadre pour la concertation d'une attitude pour la décision de principe d'une sanction, alors que la mise en oeuvre des mesures est de la compétence communautaire (ou, pour certaines mesures de la compétence des Etats membres)". βλ. *J.Pertek* Les sanctions politiques a objet économique prises par la CEE a l'encontre d'Etats tiers, R.M.C., No 266, April 1983, σελ. 207. ο *J.L.Dewost* αναλύοντας την πορεία από την "doctrine de Rhodesie" του 1976 και την αναποτελεσματικότητα των κυρώσεων σε εθνική βάση (άρθρ. 224 συνθ.ΕΟΚ) μέχρι τον κανονισμό της 16ης Απριλίου 1982 με την προσφυγή στο άρθρ. 113 συνθ. ΕΟΚ καταλήγει σ' ένα σημαντικό πολιτικό συμπέρασμα: "s'il est vrai que la Communauté rencontre parfois des difficultés pour s'insérer dans la vie internationale au lieu et place des Etats Membres, en revanche, dans le domaine des sanctions comme ailleurs, le recours a l'entité juridique de la communauté avec le consentement et l'appui de ses membres renforce sans aucun doute l'action politique de l'Europe sur le plan international", βλ. *J.L.Dewost*: La Communauté, les Dix, et les "sanctions", économiques: de la crise Iranienne a la

σταθεροποίησης¹¹⁰ των αποφάσεων της Ε.Π.Σ, είτε πτυχών τους είτε και των πολιτικών προσανατολισμών που εμπεριέχουν, αλλά και του ίδιου του μηχανισμού της Ε.Π.Σ και των διαδικασιών του. Με μία άλλη διατύπωση μπορεί να στηριχθεί ότι η υλοποίηση από την Κοινότητα αποφάσεων της πολιτικής συνεργασίας, σε συνδυασμό με τον επαναλαμβανόμενο χαρακτήρα των αποφάσεων αυτών (βλ. παραπάνω) περιορίζει το "αβέβαιο, ανατρέψιμο"¹¹¹ και γενικότερα τυπικά μη δεσμευτικό χαρακτηριστικό τους, προσδίδοντας τόσο στις συγκεκριμένες αποφάσεις όσο και στο μηχανισμό όπου διαμορφώνονται στοιχεία σταθερότητας που υπερβαίνουν την απλώς "πολιτική", δεσμευτικότητά τους.

Η δράση όμως αυτή των κοινών αποφάσεων απαιτεί προηγούμενα την ύπαρξη "αρμοδίων" οργάνων τα οποία θα μετατρέψουν την συναίνεση των εθνικών κυβερνήσεων των κυρίαρχων κρατών σε, κάποιας μορφής, αυτοτελή "βούληση" της κοινής τους υπόστασης ως κοινοτικά κράτη μέλη, αιτία ακριβώς που γεννά την ανάγκη αναζήτησης της συναίνεσης. Το ρόλο αυτό χρησιμοποιείται η λέξη ρόλος διότι δεν πρόκειται για κάποια τυπική

crise des Malouines, A.F.D.I., 1982, σελ. 232, βλ. επίσης J.Verhoeven: Sanctions Internationales et Communautés Europeennes: a propos de l'affaire des îles Falkland (Malvinas), C.D.E., 1984, Nos 1-2 σελ. 259 κ.επ.

110. Βλ. *W.Wessels* όπ.π. (υποσ. 78) σ. 15 όπου χρησιμοποιεί τον όρο "stabilising effect" ως στοιχείο που προκύπτει από την παράλληλη συμμετοχή των κρατών στην ΕΟΚ και την Ε.Π.Σ. και αφορά τόσο στις αποφάσεις της Ε.Π.Σ. όσο και στους μηχανισμούς της.

111. Βλ. *G.Bonvicini*, όπ.π. (υποσ. 46), σελ. 43.

αρμοδιότητα αλλά για συμφωνημένη πολιτική λειτουργία- αναλαμβάνει η Προεδρία του Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και η χώρα που την ασκεί κάθε φορά.

Η προεδρία πριν μετατραπεί στο σημαντικότερο όργανο της πολιτικής συνεργασίας¹¹² είναι θεσμός του Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (άρθρ. 146 συνθήκης Ε.Ο.Κ.). Στην άσκηση των "αρμοδιοτήτων" της, στο πλαίσιο της ΕΠΣ, ως εκπροσώπου των κοινοτικών εταίρων (*porte-parole*) υπόκειται σε ορισμένα όρια που δεν μπορεί να υπερβεί. Δεν μπορεί δηλαδή να υποκαταστήσει τους εταίρους στις ψηφοφορίες στους διεθνείς οργανισμούς ούτε και να συνάψει συμφωνίες στο όνομά τους¹¹³. Εκπροσωπεί τους εταίρους ανακοινώνοντας στους τρίτους τις κοινές απόψεις και θέσεις όπως διατυπώθηκαν στο πλαίσιο των διαβουλεύσεων της πολιτικής συνεργασίας¹¹⁴. Με

112. Ειδικότερα για το ρόλο της Προεδρίας βλ. Θ.Χριστοδουλίδη, οπ.π. (υποσ.30) σελ. 144 κ.επ.

113. Βλ. Κ.Στεφάνου, οπ.π. (υποσ. 8) σελ. 175.

114. Οι στερεότυπες διατυπώσεις που χρησιμοποιούνται στα κοινά ανακοινωθέντα της Πολιτικής συνεργασίας όπως, οι αρχηγοί κρατών ή κυβερνήσεων συνήλθαν στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου..., οι υπουργοί εξωτερικών των κρατών μελών..., οι Δέκα..., οι υπουργοί των δέκα κρατών μελών της ευρωπαϊκής Κοινότητας κ.ά., υπενθυμίζουν εμμέσως τον διακυβερνητικό της χαρακτήρα. Μόνον στην περίπτωση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου χρησιμοποιείται η διατύπωση, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο χρησιμοποιείται η διατύπωση, Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο... οπότε και διαφαίνεται η υπερίσχυση ουσιαστικά της κοινής-κοινοτικής υπόστασης των κρατών-μελών σε βάρος της αυτοτελούς

άλλα λόγια δεν μπορεί η Προεδρία να υπερβεί τα όρια του διακυβερνητικού χαρακτήρα της πολιτικής συνεργασίας.

Παράλληλα όμως τόσο ο μη θεσμικός - πραγματιστικός- χαρακτήρας της Ε.Π.Σ. όσο και η αυξανόμενη ρευστότητα της διάκρισης ανάμεσα στις οικονομικές και πολιτικές πτυχές της δραστηριότητας¹¹⁵ των Κοινοτήτων, οδήγησαν σε μια *de facto* νέα πρακτική στις σχέσεις της πολιτικής συνεργασίας με τα κοινοτικά όργανα¹¹⁶. "Υπάρχει μία αίσθηση όσμωσης στα διάφορα όργανα των Κοινοτήτων"¹¹⁷, με αποτέλεσμα, να ξεπεραστεί η "σχιζοφρενική"¹¹⁸ κατάσταση των πρώτων χρόνων της δημιουργίας της Ε.Π.Σ.¹¹⁹ και να πραγματοποιηθεί ουσιαστικά, το "ενιαίο κέντρο απόφασης", όπως είχε προτείνει η "Έκθεση Tindemans"¹²⁰ ήδη από το 1975.

Έτσι, αφενός, γενικεύθηκε και κατοχυρώθηκε η συμμετοχή της Επιτροπής σε όλα τα όργανα της Ε.Π.Σ. και, αφετέρου

κρατικής.

115. Βλ. D.Allen όπ.π. (υποσ. 57) σελ. 144.

116. Για τις σχέσεις της Ε.Π.Σ. με τα όργανα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων βλ. G.Bonvicini, όπ.π.,(υποσ.46), σελ. κ. επ. και J.Bridgford, *European Political Cooperation and its impact on the institutions of the European Communities, Studia Diplomatica, Vol. 30, Ann. 1977, Bruxelles*, σελ. 393 κ.επ.

117. Βλ. Χ.Ροζάκη, όπ.π. (υποσ. 57) σελ. 62.

118. Όπ.π. σελ. 62.

119. Βλ. G.Bonvicini, όπ.π. (υποσ. 46) σελ. 36 και υποσ. 8, όπου αναφέρεται στο γνωστό περιστατικό του 1973 και του τυπικού διαχωρισμού των συνεδριάσεων των υπουργών εξωτερικών στο πλαίσιο της Ε.Π.Σ. και του Συμβουλίου υπουργών Εξωτερικών (Γενικών Υποθέσεων) της Ε.Ο.Κ.

120. Βλ. Bulletin C.E., suppl. 1/76, II. Α' σελ. 15.

αναπτύχθηκε η πρακτική των υπουργών Εξωτερικών να συνέρχονται στο πλαίσιο της πολιτικής συνεργασίας "στο περιθώριο" (en marge) των συνεδριάσεων του Συμβουλίου "Γενικών υποθέσεων" των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, όπου βέβαια λαμβάνονται αποφάσεις σύμφωνα με τους αντίστοιχους, κάθε φορά, διαδικαστικούς κανόνες. Η κατάσταση αυτή όπου το ίδιο όργανο εφαρμόζει για την λήψη των αποφάσεων διαφορετικές διαδικασίες σύμφωνα με την φύση του θέματος που συζητείται, δεν είναι καινούργια στο επίπεδο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων¹²¹. Το Συμβούλιο εφαρμόζει, για τις αποφάσεις του, διαφορετικούς διαδικαστικούς κανόνες σύμφωνα με το αν τα θέματα που εξετάζει διέπονται από τις διατάξεις της Συνθήκης της Ρώμης ή της Συνθήκης του Παρισιού αντίστοιχα¹²².

Στις σύγχρονες αυτές συνθήκες έντονης διαπλοκής των δομών της Ε.Π.Σ. και της ΕΟΚ διευκολύνεται η συνοχή και συνέπεια των πολιτικών που αποφασίζονται αντίστοιχα. Έτσι η Προεδρία και η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων ενεργοποιώντας την κοινοτική δικαιοπαραγωγική διαδικασία για την

121-122. Βλ. P.de Schoutheete όπ.π. (υποσ. 21) σελ. 65 και 66. Διαπιστώνει, επι πλέον, ότι ακόμη και το Σχέδιο Συνθήκης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την δημιουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, διατηρεί, στο πεδίο των διεθνών σχέσεων, την διάκριση ανάμεσα στους τομείς της "κοινής δράσης" (άρθρ. 64 και 65) όπου εφαρμόζονται διαδικασίες υπερεθνικού τύπου, και τους τομείς της "συνεργασίας" (άρθρ. 66 και 67) όπου αντίστοιχα εφαρμόζονται διαδικασίες διακυβερνητικού χαρακτήρα· βλ. επίσης Σ. Ζησιμόπουλου, Γ. Εξωτερικές σχέσεις της Ένωσης, Ε. ΕυΚ, 4-1983, σελ. 457 και V. Constantinesco, Le projet de traite creant l' Union Europeenne: analyse et perspectives, L' Europe en formatton- Les Cahiers du Federalisme, Nice, No 256, Avril-juin 1984 σελ. 53 κ.επ.

υλοποίηση αποφάσεων της πολιτικής συνεργασίας συμβάλλουν στην διαμόρφωση μιάς "κοινοτικής βούλησης" η οποία, αν και ατελής, είναι ωστόσο ευρύτερη από εκείνη που προκύπτει κατά την αυστηρή εφαρμογή των συνθηκών.

Τα κοινοτικά κράτη-μέλη δημιούργησαν με την Ε.Π.Σ. "τη δομή που ευνοεί και διευκολύνει την προσέγγιση των απόψεων" χωρίς κατ' ανάγκη να παράγει και κοινές απόψεις¹²³. Αυτό σημαίνει ότι μέχρι την κατάληξη των διαβουλεύσεων στο πλαίσιο των οργάνων της Ε.Π.Σ., κυρίως το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, τους υπουργούς Εξωτερικών και την Πολιτική επιτροπή ως ένα βαθμό, σε κοινές αποφάσεις -οι οποίες στην συνέχεια αποκτούν σχετικά αυτοτελή δυναμική σε υπέρβαση του πλαισίου παραγωγής τους και των χαρακτηριστικών του- ο κρατικός θεσμικός χώρος παραμένει αποκλειστικά κυρίαρχος τόσο στην σύλληψη και επεξεργασία όσο και στην τελική διαμόρφωση και υποστασιοποίηση της πολιτικής του. Όμως η πολιτική συνεργασία δεν αξιολογείται, αποκλειστικά, μέσα από την συχνότητα και την ποιότητα των αποφάσεών της, που σε τελευταία ανάλυση έχουν άμεση επίδραση και ενδιαφέρον για την ολοκλήρωση, αλλά ταυτόχρονα, μέσα από τη δράση της ως πλαισίου "ανταλλαγής πληροφοριών ανάλυσης και κατασκευής γνώμης"¹²⁴. Με άλλα λόγια η Ε.Π.Σ. αξιολογείται και ως μηχανισμός διαφοροποίησης ή άμβλυνσής του, αυστηρά, εθνικού χαρακτήρα της κρατικής διαδικασίας διαμόρφωσης και λήψης των αποφάσεων σε θέματα εξωτερικής πολιτικής.

Η πολιτική συνεργασία αποτελεί μία κρατική, κατά κύριο

123. Βλ. W.Wessels, όπ.π. (υποσ. 78) σελ. 6

124. Όπ.π., σελ. 12.

λόγο, δραστηριότητα μέσα από την ενεργοποίηση των παραδοσιακών οργάνων της κρατικής διπλωματίας¹²⁵. Ο μηχανισμός της καλύπτει όλο το φάσμα των εθνικών-κρατικών οργάνων άσκησης εξωτερικής πολιτικής, από τον Πρόεδρο ή τον Πρωθυπουργό, τον υπουργό Εξωτερικών μέχρι τους διπλωματικούς υπαλλήλους τόσο των εθνικών υπουργείων όσο και των διαπιστευμένων αντιπροσωπειών στις τρίτες χώρες και τους διεθνείς οργανισμούς. Αρθρώθηκε, έτσι, και συστηματοποιείται συνεχώς "ένα μόνιμο σύστημα κατασκευής-γνώμης και λήψης απόφασης"¹²⁶, μιά νέα, εν τω γίγνεσθαι, μορφή¹²⁷ άσκησης της εθνικής εξωτερικής πολιτικής. Η συστηματοποίηση της οριζόντιας πληροφόρησης και η εντατικοποίηση των επαφών ανάμεσα στους κρατικούς λειτουργούς των υπουργείων εξωτερικών των κρατών-μελών σε όλα τα επίπεδα συνετέλεσε στην μετατροπή της ενδοκοινοτικής διπλωματίας. Η νέα αυτή μορφή "συλλογικής διπλωματίας"¹²⁸ επενεργεί σε όλες τις βαθμίδες της εθνικής διαδικασίας λήψης απόφασης δημιουργώντας το λεγόμενο "reflexe de concerta-

125. Βλ. *C.Hill*, όπ.π. (υποσ. 54) σελ. 189, όπου αναφέρει χαρακτηριστικά ότι η "...EPC is good for foreign ministries, and foreign ministries good for EPC,...".

126. Βλ. *Otto von der Gablenz*, όπ.π. (υποσ. 29) σελ. 689.

127. Βλ. *C.Hill*; *Changing gear in political co-operation*, *The Political Quarterly*, vol. 53, Λονδίνο 1982, σελ. 47.

128. Βλ. *Otto von der Gablenz*, όπ.π. (υποσ. 29) σελ. 688.

tion"¹²⁹ -ανακλαστικό συνεννοήσεως"¹³⁰ - στοιχείο ενός ευρύτερου "educational process"¹³¹. Οι επιδράσεις όμως αυτές όσο

129. Ο όρος αυτός περιέχεται στο κείμενο της έκθεσης της Κοπεγχάγης στο Πρώτο μέρος (βλ. RFA, 1a Cooperation.... όπ.π. (υποσ. 16) σελ. 54), βλ. επίσης απόσπασμα από συνέντευξη του E.Davignon, σε W.Wallace,... mirage or reality, όπ.πρ. (υποσ. 37) σελ. 26, όπου αναφέρει: "The habit of working together..... That in my view is the principal success of political cooperation: to have infused into diplomatic behaviour the reflex that, when confronted with a given policy issue, it is useful to know what your partners are doing before taking up your own position. This reflex is further cultivated by the need to consult, and consultation clearly implies the possibility of reaching a joint position".

130. Βλ. Θ.Χριστοδουλίδη, όπ.π. (υποσ. 30) σελ. 158.

131. Βλ. Otto von der Gablentz, όπ.π. (υποσ. 29) σελ. 691 όπου και αναφέρει ότι η Ε.Π.Σ. αποτελεί ένα "educational process for something like 5.000 diplomats in nine foreign services". Πρόκειται, με άλλα λόγια, για την διαπίστωση που γίνεται, ευρύτερα, στην σχετική με την Ε.Π.Σ. βιβλιογραφία, για την "παιδευτική επιρροή", "socialising effect", που ασκεί η πολιτική συνεργασία στους αξιωματούχους των εθνικών υπηρεσιών εξωτερικών (βλ. Π.Ιωακειμίδη, όπ.π. (υποσ. 36) σελ. 222 όπου παραπέμπει στους W.Wallace και D.Allen: EPC procedure as όπ.π. (υποσ. 46) σελ. 239). Όπως όμως διαπιστώνει ο W.Wessels (όπ.π. υποσ.

και αν είναι σημαντικές, παραμένουν έμμεσες και ελάχιστα ψηλαφητές¹³² και ιδιαίτερα όταν αναζητούνται στο επίπεδο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου ή των υπουργών Εξωτερικών· στο επίπεδο δηλαδή όπου οι διαβουλεύσεις διεξάγονται από τα όργανα των κρατών-μελών που είναι αρμόδια και κατά συνέπεια πολιτικά υπεύθυνα για την χάραξη και άσκηση της εθνικής εξωτερικής πολιτικής (Πρόεδρος και κυβέρνηση). Όπως όμως ήδη αναφέρθηκε, η Ε.Π.Σ. αξιολογείται, και ως μηχανισμός άμβλυνσης του αυστηρά εθνικού χαρακτήρα της κρατικής διαδικασίας λήψης απόφασης.

Με άλλα λόγια οργανώνει το πλαίσιο συντονισμού και επι-

78 - σελ. 13) η "παιδευτική αυτή διαδικασία" - process of socialization- δεν πρέπει να υπερεκτιμάται. "Trans-national coalitions wich break through the decision - making monopolies of the member-states are not to be found in E.P.C..... E.P.C. decision processes are thus completely subordinate to the political control of national governments, just as E.E.C. processes are when it comes to important matters".

Τέλος ο C.Hill (βλ. όπ.π. υποσ. 54 - σελ. 197-198) εξετάζοντας το πρόβλημα της σταθερότητας της συναίνεσης που διαμορφώνεται στο πλαίσιο της Ε.Π.Σ. και η οποία υπερβαίνει τις ενδεχόμενες κυβερνητικές αλλαγές στα κράτη μέλη, θεωρεί ότι "... the element of continuity is represented mor by the reliance on certain key-individuals than by any socialization effect of E.P.C." (υπογράμμιση Α.Π.).

132. Βλ. P.Deschoutheete, όπ.π. (υποσ. 26) σελ. 159.

κοινωνίας και εκείνων των υπαλλήλων των υπουργείων Εξωτερικών των κρατών-μελών οι οποίοι είναι υπεύθυνοι για τον σχεδιασμό, την επεξεργασία και ανάλυση των στοιχείων που συνθέτουν την πολιτική απόφαση¹³³.

Η Πολιτική Επιτροπή, οι ομάδες εμπειρογνομόνων ή ομάδες εργασίας και η ομάδα των ευρωπαϊών ανταποκριτών, είναι όργανα αποκλειστικά αρμόδια για την πολιτική συνεργασία¹³⁴ στο επίπεδο της Ε.Π.Σ. τα όργανα αυτά διαθέτουν αρμοδιότητες αντίστοιχες με εκείνες των μελών που τα συνθέτουν στο πλαίσιο της εθνικής-κρατικής διαδικασίας λήψης απόφασης¹³⁵.

133. Βλ. *W.Wessels*, όπ.π. (υποσ. 78) σελ. 15 όπου αναφέρει ότι "An essential feature of E.P.C. lie in its interdiplomatic structure which does not simply limit E.P.C. to cooperation to the highest level but anchors it firmly in the diplomatic machinery of the Nine... This "anchorage" is also an essential precondition for the reliability of cooperation, which is becoming more approximate to something legally binding".

134. Για τη σύνθεση τη λειτουργία και τις αρμοδιότητες αυτών των οργάνων βλ. αναλυτικότερα, *P.de Scoutheete*, όπ.π. (υποσ.21) σελ. 37 κ.επ.

135. Για παράδειγμα, η Πολιτική Επιτροπή, το κεντρικό όργανο της ΕΠΣ συντονίζει και συνδέει το "διοικητικό μηχανισμό με τους υπουργούς εξωτερικών, ασκώντας έτσι αντίστοιχες αρμοδιότητες με τους πολιτικούς διευθυντές σε εθνικό επίπεδο, βλ. *R.RummeI*, όπ.π. (υποσ. 80) σελ. 148.

Οι αρμοδιότητες αυτές συνίστανται στην ανταλλαγή πληροφοριών την προετοιμασία και επεξεργασία σε προκαταρκτικά στάδια της σύγκλισης των εθνικών θέσεων και απόψεων με γνώμονα την αναζήτηση κοινής βάσης απ' όπου θα προκύψει, σε άλλο επίπεδο, η κοινή απόφαση-θέση των κυβερνήσεων των κρατών μελών. Έτσι οι εκπρόσωποι των εθνικών υπουργείων συμμετέχουν στα όργανα της πολιτικής συνεργασίας ως κρατικοί υπάλληλοι και διαπραγματεύονται, στον κύκλο της ειδικής τους ευθύνης, με βάση τις ήδη διαμορφωμένες, στο εσωτερικό του κρατικού μηχανισμού εθνικές αντιλήψεις-θέσεις αναφορικά με το θέμα που εξετάζεται.

Η εικόνα όμως αυτή είναι ατελής και αντιστοιχεί στα πρώτα χρόνια της δημιουργίας της Ε.Π.Σ., όταν δηλαδή, τα τυπικά χαρακτηριστικά του μηχανισμού της ήταν ευθέως ανάλογα, ή και ταυτόσημα, με τα πραγματικά αποτελέσματα της λειτουργίας του. Τα στοιχεία που συνθέτουν την σύγχρονη εικόνα της πολιτικής συνεργασίας που δίχως να είναι τα μοναδικά παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την αναζήτηση της εργασίας, είναι: α) η ανάπτυξη των οργάνων και διαδικασιών της Ε.Π.Σ. ως συνέπεια και προϋπόθεση, ταυτόχρονα, της διεύρυνσης του φάσματος¹³⁶ των θεμάτων που αποτελούν αντικείμενο διαβου-

136. Ένδειξη αποτελεί ο αριθμός των ομάδων εργασίας που καλύπτουν σχεδόν το σύνολο των περιοχών του κόσμου. Αυτές είναι: Μέση Ανατολή, Ανατολική Ευρώπη, Ευρωαραβικός διάλογος, Ασία, Αφρική, Λατινική Αμερική, Ηνωμένα Έθνη, Ηνωμένα Έθνη-Αφοπλισμός, Ηνωμ. Έθνη-Περιορισμός πυρηνικών όπλων, Επικοινωνίες, Πρωτόκολλο, Σχεδιασμός, Βλ. Α.Αντωνακόπουλου: Η Ευρωπαϊκή Πολιτική

λεύσεων στο πλαίσιο της πολιτικής συνεργασίας· ελάχιστα είναι πλέον τα ζητήματα διεθνούς πολιτικής που δεν απασχολούν την Ε.Π.Σ.¹³⁷, β) η γενίκευση του δικαιώματος της Επιτροπής να εκπροσωπείται σε όλα τα όργανα της Ε.Π.Σ. και γ) η ευρεία ανάπτυξη του πλέγματος των κοινών αποφάσεων-θέσεων, ανεξάρτητα από το αν περιορίζονται στο επίπεδο ενός ελάχιστου κοινού παρανομαστή ή αποτελούν βαθύτερη και συνολικότερη σύμπτωση των απόψεων των κυβερνήσεων των κρατών μελών.

Όπως ήδη διαπιστώθηκε οι κοινές πολιτικές αποφάσεις ως το αποτέλεσμα των διαβουλεύσεων της πολιτικής συνεργασίας αποκτούν, στο πλαίσιο του συνολικού κοινοτικού οικοδομήματος

Συνεργασία: Πολιτική Ένωση και εθνικά συμφέροντα, σελ. 257 υποσ. 5, σε Π.Ρουμελιώτη (επιμέλεια): Η ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και ο Ρόλος της Ελλάδας, Αθήνα 1986.

137. Η σταδιακή ανάπτυξη της πολιτικής συνεργασίας οδήγησε στον περιορισμό του "επιλεκτικού" της χαρακτήρα, (βλ. R.Rummel, όπ.π. (υποσ. 80) σελ. 147), και την επέκταση της δραστηριότητάς της στο σύνολο σχεδόν των προβλημάτων διεθνούς πολιτικής και των γεωγραφικών ζωνών. Υπάρχουν όμως προβλήματα τα οποία αφορούν σε διενέξεις μεταξύ κοινοτικών κρατών (Β.Ιρλανδία) και γεωγραφικές ζώνες όπου ορισμένα κράτη -κυρίως Μ.Βρετανία και Γαλλία- εξαιτίας του αποικιακού παρελθόντος, τις θεωρούν ως "chasses gardees" και συνεπώς δεν αποτελούν αντικείμενο των διαβουλεύσεων της Ε.Π.Σ. βλ. F. de la Serre όπ.π. (υποσ. 86) σελ. 471 και P. de Scoutheete όπ.π. (υποσ. 21) σελ. 167.

σχετικά αυτοτελή δυναμική σε υπέρβαση του διακυβερνητικού πλαισίου παραγωγής τους· συμβάλλουν έτσι στην διαμόρφωση μιας "κοινοτικής βούλησης" η οποία αν και ατελής είναι ωστόσο ευρύτερη από εκείνη που προκύπτει από την αυστηρή εφαρμογή των συνθηκών. Με άλλα λόγια η "κοινοτικοποίηση" αποφάσεων της Ε.Π.Σ. αλλά και των οργάνων όπου παράγονται, συντελεί στην άτυπη, ενίσχυση και διεύρυνση του κοινοτικού δεσμού και στην ανάπτυξη της έντασης της διφυούς υπόστασης του κράτους, ως κοινοτικό κράτος-μέλος και ως παραδοσιακό κράτος - έθνος.

Το διευρυνόμενο αυτό πλέγμα των κοινών αποφάσεων-θέσεων, επειδή ακριβώς αποτελεί το προϊόν συντονισμού και διαβουλεύσεων σε όλα τα επίπεδα της Ε.Π.Σ. έχει και μιά άλλη λειτουργία που αφορά όμως στον "διοικητικό" μηχανισμό στήριξης, επεξεργασίας της κοινής προοπτικής και εναρμόνισης των εθνικών απόψεων.

Οι κοινές πολιτικές αποφάσεις-θέσεις κρινόμενες είτε μεμονωμένα, ως κοινές τοποθετήσεις απέναντι σε συγκεκριμένα γεγονότα της διεθνούς πολιτικής, είτε ως έκφραση ευρύτερων πολιτικών αρχών¹³⁸, αξιών¹³⁹ ή και προσανατολισμών που εμπριέχουν συνιστούν την νέα, (και κυρίως) κοινή, δυναμικά αναπτυσσόμενη βάση εργασίας των εθνικών-κρατικών λειτουργιών που απαρτίζουν τα "διοικητικά" όργανα της Ε.Π.Σ.

138. Βλ. *Otto von der Gablenz*, όπ.π. (υποσ. 29) σελ. 697.

139. Βλ. *C.Hill*, όπ.π. (υποσ. 54), σελ. 200, όπου διαπιστώνει ότι η Ε.Π.Σ. αποτελεί το χώρο επίτευξης συναίνεσης "on values rather than tactics".

Έτσι η Πολιτική Επιτροπή και οι ομάδες εμπειρογνομόνων, με την ανάπτυξη του πλέγματος των κοινών θέσεων αναδεικνύονται σε όργανα που διεκδικούν σχετικά αυτόνομη υπόσταση¹⁴⁰ και, κατά συνέπεια, διασπάται η άμεση αντιστοιχία του χαρακτήρα των αρμοδιοτήτων τους από εκείνο των μελών που τα συνθέτουν. Με άλλα λόγια οι πολιτικοί διευθυντές και οι εμπειρογνώμονες αποτελούν, τυπικά και ουσιαστικά, εκπρόσωπους του εθνικού κρατικού μηχανισμού και με αυτήν τους την ιδιότητα συμμετέχουν στα αντίστοιχα όργανα της Ε.Π.Σ.· το αντικείμενο όμως της συμμετοχής τους, στην εξέλιξη του, εκφεύγει μερικά από τα στενά όρια της εθνικότητας αμβλύνοντας αντίστοιχα το αυστηρό πλαίσιο της κρατικής τους υπόστασης. Μπορεί δηλαδή να εκπροσωπούν, κατ' αρχήν, τις εθνικές αντιλήψεις και θέ-

140. Βλ. *R.Rummel*, όπ.π. (υποσ. 80) σελ. 148, όπου αναφέρεται, στην τάση των "EPC committies to widen their scope and occasionally to develop into relatively independent bodies". Η παρουσία της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στις επιτροπές του μηχανισμού της Ε.Π.Σ. ως αρμόδια για την διαφύλλαξη της συνοχής των πολιτικών που αποφασίζονται στην Ε.Ο.Κ. και την Ε.Π.Σ. αντίστοιχα, ενισχύει την τάση αυτονομίσης των οργάνων της πολιτικής συνεργασίας. Όπως διαπιστώνει ο *E.Stein* (όπ.π. (υποσ. 106) σελ. 64) "Occasionally, when the Commission contemplates specific action, it requests an opinion on political aspects directly from the Political Committee or from one of the E.P.C. groups, and at times an E.P.C. group takes up the political implications of a community activity at ist own initiative".

σεις, ταυτόχρονα όμως "δεσμεύονται" από το αναπτυσσόμενο πλέγμα των προηγούμενων κοινών τοποθετήσεων¹⁴¹.

Οι κοινές αυτές πολιτικές αποφάσεις συνιστούν σε τελευταία ανάλυση το δυναμικό πλαίσιο το οποίο, μεταβαλλόμενο ως προς το περιεχόμενό του, τείνει, άτυπα, να απορροφήσει τόσο την ουσία -δηλαδή την εθνική άποψη και θέση, όσο και, κυρίως, τα χαρακτηριστικά του θεσμικού χώρου παραγωγής της, δηλαδή την εθνικότητα της κρατικής διαδικασίας λήψης απόφασης.

Συνοψίζοντας λοιπόν, τις μέχρι τώρα διαπιστώσεις διατυπώνεται η ακόλουθη γενική πρόταση: Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία, στοιχείο του συνολικού κοινοτικού οικοδομήματος, λειτουργεί ως το πλαίσιο προσέγγισης, εναρμόνισης και "κοινοτικοποίησης"¹⁴² κοινών απόψεων-θέσεων των κυβερνήσεων των κυβερνήσεων των κρατών-μελών σε θέματα διεθνούς πολιτικής δια μέσου μίας σταδιακής "αποεθνικοποίησης"¹⁴³ της κρατικής διαδικασίας λήψης απόφασης.

141. "... The tendencies towards independence are reinforced: measured against the official national position, experts (who are on the spot) frequently enjoy a greater and shared insight into that which needs to be done, so that national political decisions become subject to the pressure of suggestions which already bear the "Nine's stamp" Βλ. R.Rummel όπ.π. (υποσ. 80) σελ. 148, (υπογρ. Α.Π.).

142-143. Στην βιβλιογραφία χρησιμοποιείται συχνά, για την αξιολόγηση της συνεισφοράς της Ε.Π.Σ. στο κοινοτι-

Στην πορεία αυτή σταδιακής "αποεθνικοποίησης" της κρατικής διαδικασίας συμμετέχει, αν δεν την εγγυάται, και η Επι-

κό γίνεσθαι, η έκφραση "europeanization of national policy" ως αποτέλεσμα του λεγόμενου "concertation reflex" που δημιουργείται σε όλες τις βαθμίδες της εθνικής διαδικασίας λήψης απόφασης (Βλ. R.Rummel: The shift from dogmalism to pragmatism, σελ. 37 κ.επ., Aussenpolitik, Hamburg, Vol. 30, No 1, 1979, P.de Scoutheete όπ.π. (υποσ. 21) σελ. 160-161 και E.Stein όπ.π. (υποσ. 106) σελ. 69). Ο όρος αυτός στην γενικότητά του δεν αποδίδει με ακρίβεια τη δράση της Ε.Π.Σ. και την ιδιομορφία της· αφορά περισσότερο στην διαπίστωση μιας γενικής και μακροπρόθεσμης τάσης που η πολιτική συνεργασία καλείται να πραγματώσει.

Με την ίδια λογική ο D.Allen (όπ.π. (υποσ. 71) σελ. 135) διαπιστώνει: "Thus whilst Europe is to a degree institutionally distinct, policies that might be described as "European" are still, to a large extent, the product of national policies formulated within familiar national frameworks... thus the close links that are envolving between the foreign offices of a number of European states can be viewed either as an extension or development of national policy frameworks or as the begining of something that one might wish to term the "European" policy framework".

Αυτές οι διαπιστώσεις και η γενική χρήση του όρου "europeanization" καθιστούν δυσδιάκριτη την θεμε-

τροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων ασκώντας τις έστω και "περιορισμένες" αρμοδιότητές της. Ο ρόλος της συνίσταται ουσιαστικά στην επιδίωξη της συνοχής των διαφορετικών πτυχών,

λιακή για την Ε.Π.Σ. σχέση μεταξύ δομών, διαδικασιών και αποτελέσματος. Το αποτέλεσμα (κοινές θέσεις και δράσεις) προσδιορίζεται κυρίως ως προϊόν της κοινής, κοινοτικής, υπόστασης των κρατών μελών και δευτερευόντως ως συνισταμένη των εθνικών απόψεων και θέσεων. Με άλλα λόγια οι πολιτικές αποφάσεις της Ε.Π.Σ ως αποτέλεσμα της ρητά διατυπωμένης βούλησης των κρατών μελών της Κοινότητας να εκφράζονται με ενιαία, συνεπώς ευρωπαϊκή-κοινοτική, φωνή στο διεθνές περιβάλλον, επιτρέπει την δυνάμει "europeanization" της σύμπτωσης των απόψεών του σε θέματα διεθνούς πολιτικής. Η έτσι εννοούμενη "europeanisation" δεν συντελείται στο χώρο του ιδεατού και αφηρημένου αλλά αποκτά με την παρέμβαση της Κοινότητας (instrumentalisation-κοινοτικοποίηση), υπόσταση-υλικότητα. Αντίθετα οι δομές και διαδικασίες προσδιορίζονται, σχεδόν αποκλειστικά, από την εθνική-κρατική υπόσταση των οργάνων και ατόμων που τις πλαισιώνουν. Η ενεργοποίησή τους στοχεύει στον συντομισμό σταθερών και συγκεκριμένων κρατικών οργάνων και λειτουργιών, που μπορεί δια μέσου της Ε.Π.Σ. να αποκτούν νέα διάσταση όμως τα βασικά τους χαρακτηριστικά δεν υποκαθίστανται. Η κρατική τους ιδιότητα εμμέσως αμβλύνεται όμως δεν αίρεται. Κατά συνέπεια η έκφραση "αποεθνικοποίηση της κρατικής διαδικασίας λήψης απόφασης" απεικονίζει, κα-

οικονομικών και πολιτικών, των πολιτικών που αποφασίζονται στην Ε.Ο.Κ. και την Ε.Π.Σ., εξασφαλίζοντας την επικοινωνία ανάμεσα στα αντίστοιχα όργανα των δύο μηχανισμών¹⁴⁴.

Τέλος η πολιτική συνεργασία επεκτείνεται και στις διπλωματικές αντιπροσωπείες των κρατών-μελών στις τρίτες προς την Κοινότητα χώρες, τους διεθνείς οργανισμούς καθώς επίσης και στις πρωτεύουσες των κρατών-μελών¹⁴⁵. Οι στόχοι¹⁴⁶ της συνεργασίας αυτής ανάμεσα στις πρεσβείες των κρατών-μελών είναι η συντονισμένη εκπροσώπηση, η άντληση πρωτογενούς πληροφορί-

τά την άποψή μας, με περισσότερη ακρίβεια την φύση αλλά και την εξέλιξη της Ε.Π.Σ. στο επίπεδο των δομών και διαδικασιών. Τέλος οι παραπάνω διευκρινίσεις εξυπηρετούν την ανάδειξη των κύριων στοιχείων για την προσέγγιση του ιδιαίτερου ρόλου της Ε.Π.Σ. στην πορεία ολοκλήρωσης και ιστορικής κατάληξης του ευρωπαϊκού -κοινοτικού θεσμικού χώρου.

144. "it is here that the role of the Commission has become significant, for it is Commission officials who by and large are the only people to attend both sets of meetings and who are thus able to keep the political directors informed of the work of the COREPER in Brussels". Βλ. *D.Allen*: as substitute for policy όπ.π. (υποσ. 46) σελ. 244.
145. Βλ. ενδεικτικά *P.Taylor*, Political Cooperation among the EEC Member States embassies in Washington, *Revue d'Integration Europeenne*, 1980, IV, no1, Canada, σελ. 29 κ.επ και *A.Maes*, The European Community and the United Nations General Assembly, *Journal of European Integration*, Sept. 1979, No 1, σελ. 73 κ.επ.
146. Βλ. *B.R.Bot*, Co-operation between the diplomatic mission of the ten in third countries and international organisations, σελ. 150, *Legal issues of European Integration*, Deventer, No 1, 1984, (special issue).

σης στη βάση κοινών εκθέσεων¹⁴⁷ των εθνικών διπλωματικών αντιπροσωπειών καθώς και η γρήγορη κοινοποίηση των κοινών πολιτικών αποφάσεων στις αρχές των χωρών υποδοχής, ενισχύοντας έτσι την εικόνα της κοινοτικής ενότητας.

Όπως διαπιστώνει ο Β.Βοτ η συνεργασία των εθνικών διπλωματικών αντιπροσωπειών εξαρτάται άμεσα από το βαθμό συνοχής και εναρμόνισης των απόψεων των κρατών μελών "at home" αποκλείοντας έτσι κάθε προοπτική ανάπτυξης της σε μία "sui generis" μορφή συνεργασίας¹⁴⁸. Είναι φανερό πως η εκτίμηση αυτή εκκινεί από το δεδομένο ότι η διπλωματία αποτελεί το βασικό όργανο του κράτους στην άσκηση της εξωτερικής του πολιτικής¹⁴⁹. Έτσι η επίδραση της Ε.Π.Σ. ως πλαισίου διαβουλεύσεων, ανταλλαγής πληροφοριών, συντονισμού και εναρμόνισης των εθνικών πολιτικών δεν οδηγεί κατ' ανάγκη στην άσκηση κοινής διπλωματίας ή με άλλα λόγια την κοινή διπλωματική εκπροσώπηση¹⁵⁰. Μπορεί επενεργώντας στην παραδοσιακή

147. Οι κοινές εκθέσεις μπορούν να συντάσσονται πρωτοβουλιακά από τις εθνικές διπλωματικές αντιπροσωπείες όταν συμβαίνουν σημαντικά γεγονότα είτε στη χώρα όπου είναι διαπιστωμένες είτε στην ευρύτερη περιοχή. Κατά γενικό όμως κανόνα οι εκθέσεις αυτές συντάσσονται μετά από αίτηση της Πολιτικής Επιτροπής της Ε.Π.Σ.

148. Βλ. Β.Ρ.Βοτ, όπ.π. (υποσ. 146) σελ. 151.

149. Περί διπλωματίας βλ. Θ.Κουλουμπή, Δ.Κώνστα, όπ.π. (υποσ. 56) σελ. 233 κ.επ. Π.Βαρβαρούση, όπ.π. (υποσ. 56), σελ. 36 κ.επ. και Ε.Ρούκουνα, Διεθνές Δίκαιο ΙΙΙ, Αθήνα 1983, σελ. 12 κ.επ.

150. Κατά το παρελθόν υπήρξαν προσπάθειες συγκρότησης κοι-

κρατική διπλωματία να της προσδίδει νέα συλλογική διάσταση, όμως η κοινή της άσκηση, όπως είναι φυσικό, απαιτεί την ύπαρξη ενιαίου κέντρου απόφασης-εξουσίας της οποίας και θα αποτελεί όργανο. Η πολιτική συνεργασία αποτελεί περισσότερο το πλαίσιο άσκησης συντονισμένης διπλωματίας (*diplomatie concertee*)¹⁵¹, όπου καθορίζονται κάποιοι κοινοί προσανατολισμοί οι οποίοι λειτουργούν, σε τελευταία ανάλυση, ως "κατευθυντήριες γραμμές"¹⁵² της διπλωματικής δραστηριότητας των κρατώ μελών¹⁵³.

νών διπλωματικών αντιπροσωπειών - όπως η πρόταση της ΟΔΓ λίγο πριν την ανεξαρτησία της Πορτογαλικής Γουϊνέας - οι οποίες όμως δεν πραγματοποιήθηκαν, βλ. *W.Wallace*, *National inputs into European Political Cooperation*, σε *D.Allen, R.Rummel, W.Wessels*, όπ.π. (υποσ. 46) σελ. 58 και *W.Wessels*, όπ.π. (υποσ. 46) σελ. 5, υποσ. 24.

151. Βλ. Ανακοίνωση της συνόδου κορυφής του Παρισιού (10/12/1974) σε *R.F.A., La Cooperation...* (όπ.π. (υποσ. 16) σελ. 95, σημ. 4.

152. Βλ. *P.de Scoutheete*, όπ.π. (υποσ. 21) σελ. 171.

153. Το ζήτημα της εκτέλεσης των αποφάσεων της Ε.Π.Σ. είναι θεμελιακό· η συνέχεια που δίνεται στις κοινές πολιτικές τοποθετήσεις αποτελεί κριτήριο αξιολόγησης της αποτελεσματικότητας του μηχανισμού της πολιτικής συνεργασίας και της συμμετοχής του στην εξέλιξη του κοινοτικού οικοδομήματος στο σύνολό του. Ο *E.Stein* (όπ.π., υποσ.106, σελ. 64) δίνει στο ερώτημά αυτό σαφή απάντηση: "Since the E.P.C. system has no instrumentalities for implementing a common position, it must rely on Me-

Η γενική αναφορά στις αποφάσεις της πολιτικής συνεργασίας και στις επιδράσεις τους τόσο στο επίπεδο του συνολικού

member states who hold a wide arsenal of such means, and on the Community with its budget and commercial and economic development policies powers" (υπογρ. Α.Π.). Ο P.de Scoutheete (όπ.π., υποσ. 21, σελ. 171) διαπιστώνει ότι: "Le manque d'instrument propre a la cooperation politique est compense par l'influence qu'elle peut exercer sur l'appareil national des Etats et sur l'appareil communautaire. Son efficacite depend, des lors, de la place que les Etats lui reconnaissent dans l'ensemble de leurs politique etrangere d'une part et de la coherence de leur action europeenne d'autre part". (υπογρ. Α.Π.). Ακόμη πιο σαφής στη διατύπωση είναι ο Θ.Χριστοδουλίδης (όπ.π. υποσ. 30, σελ. 157) όπου με ιδιαίτερη έμφαση διαπιστώνει ότι: "Στις ανεπάρκειες της πολιτικής συνεργασίας συγκαταλέγεται η έλλειψη εκτελεστικού οργάνου, για την εφαρμογή μιας απόφασης. Η Κοινότητα μπορεί, σε ορισμένες περιπτώσεις, να θεραπεύσει την έλλειψη αυτή με τους δικούς της μηχανισμούς". (υπογρ. Α.Π.).

Η σαφήνεια και η σχετική συμπληρωματικότητα των παραπάνω διαπιστώσεων έχουν διττό ενδιαφέρον. Περιγράφουν, εμμέσως ή αμέσως, τους τρόπους εκτέλεσης των πολιτικών αποφάσεων της Ε.Π.Σ., δηλαδή δια μέσου του Κράτους και της Κοινότητας αντίστοιχα, επιβεβαιώνοντας έτσι την συμπληρωματικότητα και την αλληλεπίδραση των δύο μηχανισμών της ΕΟΚ και της ΕΠΣ. Παράλληλα όμως αφήνεται ανοικτό το ζήτημα της προοπτικής, δηλαδή του τύπου της

κοινοτικού οικοδομήματος και του κοινοτικού δεσμού όσο και στο επίπεδο των μη αποφασιστικών οργάνων της Ε.Π.Σ. και την εθνική-κρατική διαδικασία λήψης απόφασης, παραπέμπει στο θεμελιακό ζήτημα του είδους και της ποιότητας των στοιχείων που τις συνθέτουν, δηλαδή στις εθνικές-κρατικές αντιλήψεις - θέσεις και την εξέλιξή τους.

Η Ε.Π.Σ. αποτελεί για τα κράτη μέλη πλαίσιο προώθησης και επίτευξης των εθνικών στόχων εξωτερικής πολιτικής, για

"οργάνωσης" στον οποίο τείνει να εξελιχθεί η Ε.Π.Σ. Τίθεται, με άλλες λέξεις, το ερώτημα αν η Ε.Π.Σ. τείνει στη δημιουργία ενός αυτοτελούς διεθνούς οργανισμού παράλληλου προς τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες, στοιχείο του συνολικού κοινοτικού συστήματος συνεργασίας, ή μήπως ο άμεσος και μεσοπρόθεσμος στόχος είναι η "κοινοτικοποίησή" της; η δημιουργία δηλαδή ενός "ενιαίου κοινοτικού θεσμικού πλαισίου" (βλ. παρακάτω σημ.ΙV), οπότε και η διαπίστωση της "έλλειψης εκτελεστικού οργάνου" δεν μπορεί να αφορά την ΕΠΣ μεμονωμένα, αλλά συνταυτίζεται με το ζήτημα της μορφής και του πολιτικού τύπου που η Ευρωπαϊκή Ένωση θα προσλάβει στην προοπτική της ιστορικής κατάληξης της ενοποιητικής διαδικασίας της δυτικο-ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Η διερεύνηση της ΕΠΣ και η διαπίστωση, κατά συνέπεια, των ανεπαρειών της αφορά, κατά την άποψή μας, στην εξέταση, υπό ορισμένο πρίσμα, της πορείας εξέλιξης του φαινομένου της δυτικοευρωπαϊκής ολοκλήρωσης γενικά, και όχι της "ολοκλήρωσης" του ίδιου του θεσμού της ΕΠΣ.

την εξυπηρέτηση των ιδιαίτερων εθνικών τους συμφερόντων¹⁵⁴. Κατά συνέπεια οι εθνικοί αυτοί στόχοι ως αποτέλεσμα των διαφορετικών παραδόσεων και γενικότερα της "δομής των συμφερόντων" των κρατών μελών "σε σχέση με τον έξω κόσμο"¹⁵⁵, παρουσιάζουν αποκλίσεις και ενέχουν αντιθέσεις¹⁵⁶. Οι ιδιαίτερες όμως εθνικές θέσεις, όπως ρητά διατυπώνεται στους στόχους της πολιτικής συνεργασίας, αναζητούν εναρμόνιση, σύγκλιση ή ακόμη, εφόσον καθίσταται δυνατό, και εξάλειψη της διαφορετικότητάς τους (κοινές θέσεις και δράσεις). Προοπτικά λοιπόν η απόκλιση καλείται να μετεξελιχθεί σε σύγκλιση και η αντίθεση σε σύμπτωση.

Η ιδανική αυτή εικόνα της πορείας και λύσης των αντιθέσεων δεν υπόκειται, βέβαια, ούτε σε αυτοματισμούς ούτε σε

154. Βλ. W.Wallace: Introduction ... όπ.π. (υποσ. 37) σελ. 6.

155. "Differences between the policies of Member States were derived in part from the underlying structure of their interests in relation to the outside world. This varied from state to state, and was a continuing potential source of policy differences". Βλ. P.Taylor: The European Community as an actor in international society, σελ. 35-36 Revue d'integration europeenne /journal of European Integration, 1982, VI, n° 1, Καναδάς.

156. Για τις ιδιαιτερότητες κάθε κράτους-μέλους στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής βλ. τις κατά χώρα αναλύσεις στο συλλογικό έργο, C.Hill: National foreign Policies and European Political Cooperation, Λονδίνο 1983.

νομοτέλειες· έχει όμως υλικότητα διότι συντελείται μέσα από συγκεκριμένες διαδικασίες και στηρίζεται στη σταθερή βάση που παρέχει το κοινοτικό οικοδόμημα και ο κοινοτικός δεσμός.

Η ανάπτυξη και εξέλιξη της ευρωπαϊκής Κοινότητας και του διεθνούς της ρόλου αποτελεί την κεντρική αιτία¹⁵⁷ της δημιουργίας της πολιτικής συνεργασίας έστω και αν η τελευταία παρέχει δυνατότητες προώθησης των εθνικών, κατ' αρχήν, στόχων και επιδιώξεων¹⁵⁸. Η παράλληλη όμως αναζήτηση, της "κοι-

157. Αποτελεί γενική διαπίστωση στη βιβλιογραφία ότι στην δημιουργία της Ε.Π.Σ. συνετέλεσαν και ορισμένα εξωτερικά αίτια όπως απορρέουν από τα σύγχρονα χαρακτηριστικά του διεθνούς περιβάλλοντος. Έτσι η αυξανόμενη διεθνής αλληλεξάρτηση -interdependance- και η συνεχής υποκατάσταση της διμερούς διπλωματίας από την "block diplomacy" -πολυμερής διπλωματία- ενισχύει στο πλαίσιο της Κοινότητας "The argument that member-governments can achieve more of their national objectives through common action than through bilateral diplomacy..." Βλ. W.Wallace: ... Mirage of reality, όπ.π. (υποσ. 37) σελ. 27 C.Soames, όπ.π. (υποσ. 71) σελ. 133.

158. "Political Cooperation is about amplifying the voice of your foreign minister". Πρόκειται για διατύπωση κάποιου διπλωμάτη και παρατίθεται από τον W.Wallace: Introduction... όπ.π. (υποσ. 37) σελ. 9. Πρόκειται στην ουσία για απλοποιημένη έκφραση μιας γενικότερης διαπίστωσης σχετικά με το κύρος (prestige) που προσδίδει, στη διεθνή εικόνα και δράση των κυβερνήσεων των κρατών-μελών και ιδιαίτερα των μικρών, η κοινοτική τους

νοτικής αλληλεγγύης" και συνοχής συνιστά το αναγκαίο πολιτικό πλαίσιο αναγωγής των εθνικών στόχων και συμφερόντων σε θετική προϋπόθεση¹⁵⁹ για την επίτευξη των σκοπών της Ε.Π.Σ. και την ανάπτυξη του συνολικού κοινοτικού οικοδομήματος στην κατεύθυνση της δημιουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η γενική αυτή παραδοχή έχει δύο συγκεκριμένες και με πραγματικούς πολιτικούς όρους διαγνωστές, διαστάσεις.

υπόσταση και η συμμετοχή τους στην Ε.Π.Σ. (βλ. *C.Hill: National interests....* όπ.π. (υποσ. 54) σελ. 199). Η διαπίστωση αυτή θεωρείται εξάλλου και ως κίνητρο για την θετική αντιμετώπιση της πολιτικής συνεργασίας από τις κυβερνήσεις των κρατών-μελών και παίρνει πραγματικές διαστάσεις κατά την περίοδο άσκησης της Προεδρίας των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Η εξάμηνη αυτή περίοδος μετατρέπει την κάθε πρωτεύουσα σε κέντρο έντονης διπλωματικής δραστηριότητας και ενδιαφέροντος και δίνει την ευκαιρία, στους εθνικούς υπουργούς εξωτερικών και τους εθνικούς διπλωμάτες, ως εκπρόσωποι της Κοινότητας και των κρατών-μελών, "to play a larger and more visible role on the international stage" Βλ. *W.Wallace: National inputs into European Political Cooperation*, σελ. 51, σε *D.Allen, R.Rummel, W.Wessels...* όπ.π. (υποσ. 46).

159. "There are strong grounds for arguing precisely that E.P.C. can only develop if the member states continue to feel that it is serving their individual interests". Βλ. *C.Hill: National interests...* όπ.π. (υποσ. 54) σελ. 200.

Διάσταση πρώτη: Οι σύγχρονες συνθήκες έντονης διαπλοκής των δομών της Ε.Ο.Κ. και της Ε.Π.Σ.160, της "όσμωσης" δηλαδή που συντελείται στα διάφορα κοινοτικά όργανα, παρέχουν τη δυνατότητα παράλληλης αντιμετώπισης των διαφορετικών πτυχών, οικονομικών και πολιτικών, των θεμάτων που εξετάζονται¹⁶¹. Έτσι οι εθνικές απόψεις, θέσεις και γενικότερα οι εθνικοί

160. "... these two policy-making mechanisms remain separate, indeed during the early part of the decade their separation was insisted upon by those states anxious to maintain distinction between supranational and intergovernmental practices, in reality they must increasingly be considered as part of the same network", (υπογρ. Α.Π.) βλ. D.Allen, όπ.π. (υποσ. 71) σελ. 144.

161. Η άμεση και ουσιαστική σχέση ανάμεσα στις οικονομικές και πολιτικές πτυχές των θεμάτων στον τομέα των εξωτερικών σχέσεων καθιστά δύσκολη αν όχι αδύνατη την προσπάθεια οριοθέτησής τους. Η αποδοχή από τα κράτη-μέλη, αυτής της πραγματικότητας οδήγησε, μεταξύ άλλων, στην δημιουργία του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου. Το άτυπο αυτό όργανο, όπως ορίζει η "Πανηγυρική διακήρυξη για την Ευρωπαϊκή Ένωση", της Στουτγάρδης (βλ. Δελτίο Ε.Κ 6-1983, σημ. 2,1,2,) "δίνει γενική πολιτική ώθηση στην οικοδόμηση και δίνει κατευθυντήριες γραμμές γενικού πολιτικού χαρακτήρα για τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες και την ευρωπαϊκή πολιτική συνεργασία· συσκέπτεται για τα θέματα που αφορούν την Ευρωπαϊκή Ένωση σε όλες τις πτυχές, φροντίζοντας ώστε να υπάρχει μεταξύ τους συνοχή· εγκαινιάζει νέους τομείς δραστηριότητας για τη συνεργασία· εκφράζει επίσημα την κοινή θέση σε θέματα εξωτερικών σχέσεων". Έτσι το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, και

στόχοι εξωτερικής πολιτικής ενσωματώνονται -αποτελούν, έμμεσα είτε άμεσα, στοιχείο των "πακέτων"¹⁶² της κοινοτικής διαπραγμάτευσης. Με άλλα λόγια η κοινοτική διαπραγμάτευση, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι, τυπικά τουλάχιστον, οι οικονομικές και πολιτικές πτυχές των θεμάτων εξετάζονται και προετοιμάζονται από διαφορετικούς μηχανισμούς και διαδικασίες¹⁶³, στην πραγματικότητα διευρύνεται και τείνει στην

το Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων έχουν την ευθύνη της συνολικής εξέτασης και προώθησης των κοινών πολιτικών σε όλες τους τις πτυχές βλ. G.Bonvicini, όπ.π. (υποσ. 46) σελ. 33-36 βλ. επίσης το γενικό έργο της A.Morgan, From Summit to Council, Evolution in the EEC, London 1976.

162. Σχετικά με την μέθοδο των "συνολικών διαπραγματεύσεων" (Package deal) ως στοιχείο της νεολειτουργικής στρατηγικής και θεωρίας της ολοκλήρωσης, βλ. Λουκά Τσούκαλη: Η Ευρωπαϊκή Νομισματική Ένωση, σελ. 39 κ.επ. Αθήνα 1980 και Κ.Στεφάνου, όπ.π. (υποσ. 8) σελ. 5 και σελ. 213 όπου αναφέρονται και ορισμένα παραδείγματα της εφαρμογής της μεθόδου των "package deals" στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες. Σχετικά με τη γενική εφαρμογή της μεθόδου των "package deals" στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες βλ. P.Taylor: Intergovernmentalism... όπ.π.(υποσ. 45) σελ. 759 κ.επ.

163. "Υπάρχουν, βέβαια, φραγμοί και διατηρούνται τα θεσμικά προσχήματα· αλλά υπάρχει ταυτόχρονα μια καθημερινή πραγματικότητα, η οποία, ιδιαίτερα, όταν επικουρείται από μία διαδικαστικά παντοδύναμη Προεδρία, παρουσιάζει εντυπωσιακά αποτελέσματα συνοχής και σύγκλισης". Βλ. Χ.Ροζάκης, όπ.π. (υποσ. 57) σελ. 62.

σταδιακή συνολικοποίησή της¹⁶⁴. Το άμεσο -και σε τελευταία ανάλυση, αποτέλεσμα αυτής της εσωτερικής διεργασίας είναι, αφενός, η επιβεβαίωση της εικόνας των Κοινοτήτων, προς το διεθνές περιβάλλον και κυρίως τις τρίτες χώρες, ως χώρου παραγωγής εξωτερικής πολιτικής¹⁶⁵ και, αφετέρου, η αποδυνάμωση της αυτονομίας του κοινοτικού κράτους μέλους στη διεθνή του δράση ανεξάρτητα από το βαθμό σύγκλισης, απόκλισης ή και ταύτισης της συγκεκριμένης κοινής θέσης ή δράσης με τους αντίστοιχους εθνικούς στόχους.

Διάσταση δεύτερη: Η αναζήτηση, στο πλαίσιο της Ε.Π.Σ. της αλληλεγγύης των κοινοτικών εταίρων την αναδεικνύει σε χώρο όπου οι επιμέρους εθνικές αντιλήψεις και θέσεις τίθενται στο κοινό τραπέζι των διαπραγματεύσεων-αλληλοεπιδρούν-με άμεσο αποτέλεσμα τα κράτη-μέλη να υποχρεώνονται "να εκφράσουν απόψεις σε θέματα για τα οποία θα μπορούσαν, διαφορετικά, να σιωπήσουν ή να διατηρήσουν αναβλητικές επιφυλάξεις"¹⁶⁶. Έτσι η πολιτική συνεργασία ως κατ' εξοχήν κρατική δραστηριότητα, η οποία αντλεί το λόγο ύπαρξής της από τους δεσμούς που τα κράτη μέλη αναπτύσσουν στο επίπεδο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων αλλά και συμβάλλει δυναμικά στην παρα-

164. Είναι ενδεικτικό ότι η ενδεχόμενη αποτυχία της κοινοτικής διαπραγμάτευσης επειτείνεται συνήθως και στα θέματα της πολιτικής συνεργασίας, βλ. για παράδειγμα την αποτυχία της συνόδου του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Αθήνας, Δελτίο Εκ, Νο 12-1983.

165. Βλ. Χ.Ροζάκη, όπ.π. (υποσ. 57), σελ. 79.

166. Βλ. όπ.π., σελ. 118, και W.Wallace, Introduction... όπ.π. (υποσ. 37) σελ. 13.

πέρα ανάπτυξή τους στην κατεύθυνση της οικοδόμησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αποτελεί το συγκεκριμένο και "σταθερό" πλαίσιο απελευθέρωσης -με την έννοια της αμεσότητας- των συσχετισμών μεταξύ των κρατών-μελών στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής. Η ένταση που, κατά συνέπεια, αναπτύσσεται δεν προσδιορίζεται και μόνον από το επίπεδο της ισχύος των κρατών όπως απορρέει από την θέση τους στο διεθνή καταμερισμό εργασίας γενικά, αλλά και, κυρίως, ως προέκταση των διαμορφωμένων ή διαμορφούμενων συσχετισμών στο πλαίσιο της κοινοτικής διαπραγμάτευσης¹⁶⁷, της οποίας σε τελευταία ανάλυση η εξωτερική πολιτική αποτελεί παράγωγο αλλά και συμπλήρωμα.

Με βάση λοιπόν, τις παραπάνω διαπιστώσεις γίνεται φανερό ότι οι εθνικές αντιλήψεις και θέσεις σε θέματα διεθνούς πολιτικής, ως εκφάνσεις των ευρύτερων εθνικών συμφερόντων των κοινοτικών κρατών, δρουν αλλά και δρώνται σε τρία επίπεδα: α) στο επίπεδο των Κοινοτήτων (βλ. ομογενοποίηση των δομών και "instrumentalisation" αποφάσεων της Ε.Π.Σ.), β) στο επίπεδο της πολιτικής συνεργασίας, και γ) στο επίπεδο των παραδοσιακών διμερών σχέσεων τις οποίες η Ε.Π.Σ. δεν υποκαθιστά αλλά συνιστά το στρατηγικό πλαίσιο της ανάπτυξής τους.

Τα στοιχεία αυτά αφενός καταδειχνουν την ιδιαιτερότητα της Ε.Π.Σ. απέναντι σε κάθε άλλη μορφή πολυμερούς διπλωματίας¹⁶⁸ και αφετέρου είναι πρόδηλα μιας νέας συλλογικής

167. Βλ. την επιρροή του "Διευθυντηρίου" των μεγάλων κοινοτικών κρατών, R.Rummel, όπ.π. (υποσ. 80) σελ. 167.

168. Σχετικά με τον όρο "πολυμερής διπλωματία" βλ. Σ.Βαρουζάκη: Πολυμερής διπλωματία στα πλαίσια των διεθνών οργανισμών, Δίκαιο και Πολιτική, Νο 9, σελ. 207.

δυναμικής η οποία οικοδομείται σε αντίθεση με την παραδοσιακή εθνική κρατική "αυτάρκεια" στην σύλληψη και εφαρμογή των εθνικών στόχων εξωτερικής πολιτικής.

Δημιουργείται, με άλλα λόγια, μια νέα "παράδοση" στη χάραξη και στις μορφές άσκησης της εθνικής εξωτερικής πολιτικής, σε σταθερή κοινοτική βάση και συγκεκριμένο κοινοτικό πλαίσιο, με άμεσο και δυναμικά αναπτυσσόμενο αποτέλεσμα ή ένταση της διφυούς υπόστασης του κράτους, ως κοινοτικό κράτος και ως παραδοσιακό κράτος-έθνος, να αποκτά υλικότητα και στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής.

Πρόσθετη στήριξη της καταφατικής αυτής πρότασης αποτελεί το γεγονός ότι σε περιόδους διεθνών κρίσεων¹⁶⁹ τα κράτη-μέλη στην επιδίωξή τους να εξασφαλίσουν την κοινοτική αλληλεγγύη των κοινοτικών εταίρων στην Ε.Π.Σ. όσο και την, δια μέσου της πολιτικής συνεργασίας, ενεργοποίηση των κοινοτήτων και των μέσων που παρέχουν στην υλοποίηση των κοινών πολιτικών αποφάσεων¹⁷⁰.

Τέλος, επιχειρώντας μια συνολική αξιολόγηση της λειτουργίας της πολιτικής συνεργασίας για το κράτος συνάγεται ότι:

169. Βλ. W.Wallace: Introduction.... όπ.π. (υποσ. 37) σελ. 11. Πρόκειται ουσιαστικά για το χαρακτηρισμό της ΕΠΣ ως μηχανισμό "διαχείρισης των κρίσεων" (crisis management). Η λειτουργία αυτή επικτείνεται με τη δυνατότητα σύγκλισης της Πολιτικής Επιτροπής ή και της υπουργικής συνόδου μέσα σε 48 ώρες και μετά από αίτημα τριών κρατών μελών, βλ. Έκθεση του Λονδίνου, Bulletin C.E. Suppl. 3/81, σελ. 18 σημ. 13.

170. Στο αποτέλεσμα αυτό συμβάλλουν τόσο οι άτυπες συνεδριάσεις των υπουργών εξωτερικών (τύπου Gymnich) όσο και η εμπιστευτικότητα (confidentiality) των εργασιών της ΕΠΣ, βλ. W.Wessels, όπ.π. (υποσ. 78) σελ. 7.

- το κοινοτικό περιβάλλον και το πολιτικό κερτημένο αποτελούν το πλαίσιο όπου οι εθνικές θέσεις και στόχοι, ή ευρύτερα η εθνική εξωτερική πολιτική των κρατών μελών της Κοινότητας αποκτά περισσότερη διαφάνεια και καθίσταται προβλέψιμη, ελαχιστοποιώντας την "έκπληξη" που μπορεί να προκύψει από ενδεχόμενη αλλαγή της εθνικής θέσης¹⁷¹. Με άλλα λόγια η Ε.Π.Σ., δίχως να είναι το αποκλειστικό πλαίσιο εξέτασης ζητημάτων διεθνούς πολιτικής, σε συνδυασμό με την συντελούμενη σε κοινοτικό επίπεδο ομογενοποίηση των δομών των κρατών-μελών, παρεμβαίνει καθοριστικά στον επαναπροσδιορισμό της σύλληψης της θέσης του κράτους-μέλους στη διεθνή κοινωνία ως κοινοτικό κράτος, σε αντιπαράθεση με την παραδοσιακή του υπόσταση ως κράτος-έθνος¹⁷².

- Στη φάση αυτή της ανάπτυξης του κοινοτικού θεσμικού χώρου, στο σύνολό του, η πολιτική συνεργασία συντελεί, κυρίως,

171. Βλ. όπ.π., σελ. 4 καθώς και E.Regelsberger: From Ten to Twelve- A new dimension of European Political Cooperation, the International Spectator, Rome, July - December 1985, σελ. 35.

172. Από μια άλλη οπτική ο Χ.Ροζάκης, όπ.π. (υποσ. 57) σελ. 120, διαπιστώνει ειδικά για την Ελλάδα ότι "το γεγονός της ένταξης έχει και μιαν επίδραση στη "σύλληψη" (Perception) της διεθνούς θέσης της χώρας από το γενικότερο διεθνές περιβάλλον. Για όλα τα τρίτα κράτη και τις άλλες διεθνείς οντότητες, η Ελλάδα μέλος των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, συνδέεται άρρηκτα με μια γενική διεθνοπολιτική φιλοσοφία, με μια δεδομένη διεθνή οικονομική πολιτική, μ' ένα δεδομένο πολιτικό σύστημα".

στην περιστολή της κρατικής "αυθεντίας" στο διεθνές περιβάλλον και, δευτερευόντως ή εμμέσως, στην συγκρότηση και σύλληψη του ιδιαίτερου ρόλου της Κοινότητας στην παγκόσμια σκηνή¹⁷³, δηλαδή τη διαμόρφωση της διεθνούς ταυτότητάς της στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής.

Έτσι η Ε.Π.Σ. συγκροτεί το άτυπο -προς το παρόν- αλλά συγκεκριμένο και με ισχύ "εθίμου" πλαίσιο ετεροκαθορισμού της κρατικής βούλησης ή, αλλιώς, το πλαίσιο επαναπροσδιορισμού του ιστορικού νοηματικού περιεχομένου του κύριου συντελεστή της κρατικής εξωτερικής πολιτικής που είναι το εθνικό συμφέρον. Η θεσμική όμως υποστασιοποίησή της έτσι διαμορφούμενης εθνικής βούλησης παραμένει -έστω και αμβλυμένη, αρμοδιότητα των κρατικών οργάνων.

Όσο και αν ο κοινοτικός δεσμός επιδρά σταθεροποιητικά στην πολιτική συμφωνία-δέσμευση των κρατών-μελών, η απουσία τυπικής-νομικής δεσμευτικής βάσης δεν άρει τον αβέβαιο και "προσωρινό", σε τελευταία ανάλυση, χαρακτήρα της Ε.Π.Σ.. Δηλαδή τα κράτη μέλη διατηρούν το δικαίωμα αποχώρησης, αμφισβήτησης των αρχών λειτουργίας ή και της ίδιας της ύπαρξης του μηχανισμού της πολιτικής συνεργασίας. Ανεξάρτητα αν πολιτικοί λόγοι ουσίας καθιστούν την διαπίστωση αυτή ελάχιστα ορατή δεν παύει, τυπικά τουλάχιστον, να είναι εφικτή.

Η "δυνατότητα" διαφοροποιημένης συμμετοχής των κρατών μελών στα στοιχεία που συνθέτουν το συνολικό κοινοτικό οικοδόμημα αποτελεί το σημαντικότερο αδύνατο σημείο της κατασκευής, εφόσον δεν επιτρέπει στην πολιτική συνεργασία να

173. Βλ. W.Wessels, όπ.π. (υποσ. 78), σελ. 6.

υπάρχει πέρα και πάνω από την βούληση των κρατών που την συνθέτουν και κατά συνέπεια δεν κατοχυρώνει την όποια συμβολή της λειτουργίας της στην προσπάθεια οικοδόμησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. . .

IV Η Θεσμοποίηση της ΕΠΣ: νέα διάσταση ή απλή "κωδικοποίηση" της ισχύουσας πρακτικής;

A. Η σύνδεση της ΕΠΣ με τη δράση των Κοινοτήτων...

Η προσπάθεια προσέγγισης των πολιτικών και θεσμικών επιδράσεων του μηχανισμού της πολιτικής συνεργασίας, των κανόνων συμπεριφοράς που επέφερε στις μεταξύ των κρατών-μελών σχέσεις στο διπλωματικό πεδίο καθώς και των νέων πρακτικών που δημιούργησε στις σχέσεις τους με τις τρίτες χώρες και τους άλλους διεθνείς οργανισμούς¹⁷⁴, υπόκειται σε δύο διαπιστώσεις γενικού και ειδικού χαρακτήρα.

174. Ο Γ. Παπαστάμκος (όπ.π., υποσ. 103, σελ. 31) αναφερόμενος στις δύο αυτές πτυχές της ΕΠΣ γράφει ότι: "Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία εξεταζόμενη ως σύστημα εμφανίζεται κατά την αντιμετώπιση διεθνών προβλημάτων με δύο υποσυστήματα: Το εσωτερικό, που περιλαμβάνει ανταλλαγή πληροφοριών, διαβουλεύσεις, συγκερασμό των απόψεων που δίστανται ή αποκλίνουν και εναρμόνιση θέσεων!...] έχει αποστολή την επίτευξη εσωτερικής συναίνεσης ανάμεσα στα κράτη μέλη. Από την άλλη πλευρά το

Η πρώτη διαπίστωση αφορά στο γεγονός ότι οι Ευρωπαϊκές Κοινοότητες και η ΕΠΣ υλοποιούν τη διαδικασία της ολοκλήρωσης με κατεύθυνση την πολιτική και οικονομική ενοποίηση της Δυτικής Ευρώπης, διαδικασία η οποία συντελείται μεταξύ κρατών με κοινό κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό σύστημα. Πρόκειται δηλαδή για αστικά κράτη των οποίων η εσωτερική κοινωνικοοικονομική δομή και οργάνωση αντανακλάται, σχετικά, στο είδος και την ποιότητα των εξωτερικών τους διεθνών προσανατολισμών και επιλογών¹⁷⁵. Οι εξωτερικοί αυτοί προσανατολισμοί των κοινοτικών κρατών, πέρα από τον όποιο βαθμό απόκλισης, ή και αντίθεσης που εμφανίζουν στους επιμέρους εθνικούς τους στόχους, ουσιαστικά "προσδιορίζονται από τις ίδιες γενικές αρχές και αντιλήψεις"¹⁷⁶. Κατά συνέπεια, η πολιτική συνεργασία των κοινοτικών κρατών οικοδομείται στη βάση μιας "ομοιογένειας" γενικών αρχών και αντιλήψεων, προϋπόθεση τόσο της σύλληψης όσο και της ανάπτυξης και ιστορικής κατάληξης του συνολικού κοινοτικού εγχειρήματος του οποίου η ΕΠΣ είναι δυναμικό συστατικό στοιχείο.

υποσύστημα που κατευθύνεται "προς τα έξω" προσπαθεί να προωθήσει με κοινή στάση τις συντονισμένες θέσεις σε διεθνή διπλωματικά βήματα".

175. Βλ. Χ.Ροζάκη, όπ.π. (υποσ. 57) σελ. 116.

176. "Διαφέρουν φυσικά μεταξύ τους ως προς την προσήλωσή τους στις ΗΠΑ και ως προς ορισμένες επιμέρους επιλογές τους, αλλά στη βάση οι σχέσεις τους τόσο με τον κύριο σύμμαχό τους, όσο και με τους άλλους άξονες των διεθνών σχέσεων, δηλαδή τα σοσιαλιστικά κράτη και τον Τρίτο Κόσμο, προσδιορίζονται από τις ίδιες γενικές αρχές και αντιλήψεις", όπ.π., σελ. 116-117.

Η δεύτερη διαπίστωση, σε στενή συνάρτηση με την προηγούμενη, αφορά στη διαπίστωση των βασικών πολιτικών και δομικών χαρακτηριστικών του μηχανισμού της ΕΠΣ. Η σχετική με την ΕΠΣ βιβλιογραφία, στο σύνολό της, χαρακτηρίζει την ΕΠΣ ως το μη αποκλειστικό και αποκεντρωμένο μηχανισμό εναρμόνισης και σύγκλισης των θέσεων των κρατών μελών των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων σε θέματα διεθνούς πολιτικής με στόχο τη διατύπωση κοινών θέσεων και την ανάληψη κοινών δράσεων προς το ευρύτερο διεθνές περιβάλλον. Ο μη αποκλειστικός¹⁷⁷ χαρακτήρας της ΕΠΣ συνίσταται στο γεγονός ότι τα κράτη μέλη για την αντιμετώπιση των διεθνών προβλημάτων και την επίτευξη των εθνικών τους στόχων δραστηριοποιούνται στα πλαίσια και άλλων διεθνών οργανισμών (π.χ. ΟΗΕ, ΝΑΤΟ κ.ά.) ή διασκέψεων, καθιστώντας την ΕΠΣ, κατά την έκφραση του P.de Schoutheete, "une enceinte privilegiee mais pas exclusive"¹⁷⁸.

Παράλληλα η ΕΠΣ διακρίνεται για τον "αποκεντρωμένο και χαλαρά αρμολογημένο"¹⁷⁹ μηχανισμό της. Η έλλειψη ίδιας γραφειοκρατικής υποδομής και η συγκρότησή της σε όλα τα επίπεδα από αντιπροσώπους των κρατών, αποτελούν τα βασικά δομικά χαρακτηριστικά της πολιτικής συνεργασίας. Η ιδιαιτερότητα όμως της ΕΠΣ, πέρα από τον μη αποκλειστικό χαρακτήρα και τη "θεσμική χαλαρότητα"¹⁸⁰ της, έγκειται στο γεγονός ότι αποτε-

177. Βλ. αντί άλλων P.de Schoutheete, όπ.π. (υποσ. 21) σελ. 116.

178. όπ.π., σελ. 222.

179. Βλ. Θ.Χριστοδουλίδη, όπ.π., (υποσ. 30), σελ. 153 και P.Taylor, όπ.π., (υποσ. 155) σελ. 30 κ.επ.

180. Βλ. Χ.Ροζάκη, όπ.π., (υποσ. 57), σελ. 38.

λεί φορέα υλοποίησης της διαδικασίας μετατροπής των μεταξύ των κοινοτικών κρατών σχέσεων σε μια Ευρωπαϊκή Ένωση. Έτσι, αν η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (ΕΕΠ) αποτελεί βήμα προς την κατεύθυνση της πραγματοποίησης της Ένωσης, τότε, τα χαρακτηριστικά της μη αποκλειστικότητας και της θεσμικής χαλαρότητας, συνιστούν κριτήρια αξιολόγησης της όποιας προόδου η ΕΕΠ επιφέρει στην πολιτική συνεργασία και τη συνολική, κατ' επέκταση, εξέλιξη του κοινοτικού οικοδομήματος.

Η ΕΕΠ αντιπροσωπεύει την κατάληξη προσπαθειών που ξεκινούν από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, για την επίλυση κοινοτικών προβλημάτων (εντολή της 30ης Μαΐου 1981, Φονταινεμπλώ 1984) και τη συνδυασμένη ανάπτυξη της ΕΠΣ (πρωτοβουλία Gensher-Colombo), με άμεσο στόχο την πραγματοποίηση συγκεκριμένων βημάτων προόδου στην κατεύθυνση της δημιουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης· ενώ παράλληλα συμπίπτει με την τρίτη διεύρυνση της Κοινότητας προς την Ισπανία και την Πορτογαλία και θεωρείται ως μερική απάντηση στα προβλήματα που αυτή η διεύρυνση επιφέρει στη λειτουργία των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων¹⁸¹.

181. Για τις επιδράσεις της διεύρυνσης των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων προς τον "ευρωπαϊκό Νότο" στη λειτουργία της ΕΠΣ, βλ. τις παρατηρήσεις του Θ.Χριστοδουλίδη, ό.π., (υποσ. 30), σελ. 174 κ.επ, όπως επίσης και το άρθρο του E.Regelsberger, *From Ten to Twelve - A new dimension for European Political Cooperation (EPC)*, *The International Spectator*, Rome vol. 20, No 3-4, July-December 1985, σελ. 34 κ.επ.

Το βασικό τυπικό χαρακτηριστικό της Ενιαίας Πράξης είναι ότι αποτελεί μια πρωτότυπη, από πλευράς διεθνούς δικαίου, νομική κατασκευή¹⁸² περιλαμβάνοντας σε ένα ενιαίο κείμενο¹⁸³, με την ισχύ διεθνούς σύμβασης, διάφορες αυτόνομες διατάξεις. Στο προίμιό¹⁸⁴ της ΕΕΠ διατυπώνεται -για πρώτη φορά σε επίσημο κείμενο με νομική ισχύ- ο στόχος των κοινοτικών κρατών να μετατρέψουν τις μεταξύ τους σχέσεις σε μια Ευρωπαϊκή Ένωση¹⁸⁵ (εδ.1)· η προσπάθεια δημιουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει ως βάση τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες

182. Βλ. *Jean De Ruyt*, *L'Acte Unique Europeen*, UL.B - I.E.E., Bruxelles 1987, σελ. 104.

183. Το τελικό και ενιαίο κείμενο της ΕΕΠ δεν αποφασίσθηκε, όπως είναι γνωστό στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Λουξεμβούργου, αλλά στις 19 Δεκεμβρίου 1985 από το Συμβούλιο υπουργών Εξωτερικών, βλ. *J.De Ruyt*, ό.π., σελ. 87.

184. Το προίμιο της ΕΕΠ δεν αποτελεί ένα νέο, πρωτότυπο κείμενο, αλλά εμπνέεται ή και ρητά επαναλαμβάνει σημεία από προηγούμενα κοινοτικά κείμενα, δηλώσεις, και σχέδια που κατά καιρούς κατέθεσαν τα κράτη μέλη -Κοινή Δήλωση της Συνελεύσεως του Συμβουλίου και της Επιτροπής της 5ης Απριλίου 1977 για το σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων (Ε.Ε. αριθ. ο. 103 της 27ης Απριλίου 1977, σελ 1) Πανηγυρική διακήρυξη της Στουντγάρδης, Γαλλογερμανική πρόταση συνθήκης για την πολιτική συνεργασία (P.E. 100.343) κ.ά. βλ. αναλυτικότερα σε *J.De Ruyt*, ό.π., σελ. 100 κ.επ, και *Γ.Βιτάλη*: Η ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, ΝΟΒ, τόμος 35, Ιούνιος 1987, Τεύχος 6, σελ. 658.

185. Η καταγραφή του όρου "Ευρωπαϊκή Ένωση" στην Ενιαία Πράξη δεν συνοδεύτηκε βέβαια και με την εννοιολογική

και την πολιτική συνεργασία απ' όπου η Ένωση θα αντλεί "τα απαραίτητα μέσα δράσης" (εδ. 2). Τέλος, στο 5ο εδάφιο του προοιμίου, καταγράφονται οι πολιτικές - ιδεολογικές αρχές που θα διέπουν τις σχέσεις της Κοινότητας με τις τρίτες χώρες: "Η Ευρώπη οφείλει να προσπαθεί να εκφράζεται όλο και περισσότερο με μια φωνή και να δρα με συνοχή και αλληλεγγύη ώστε να υπερασπίζεται αποτελεσματικότερα τα κοινά της συμφέροντα και την ανεξαρτησία της, καθώς και να προβάλλει όλως ιδιαιτέρως τις αρχές της δημοκρατίας και το σεβασμό του δικαίου και των δικαιωμάτων του ανθρώπου, στα οποία τα συμβαλλόμενα μέρη είναι προσηλωμένα, ώστε να συμβάλλουν από κοινού στη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και της ασφάλειας, σύμφωνα με τη δέσμευση που έχουν αναλάβει στα πλαίσια του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών"¹⁸⁶.

του αποσαφήνιση.

186. Όπως σημειώνει ο Κ.Στεφάνου "η αναφορά στην αλληλεγγύη για την προάσπιση της ανεξαρτησίας αποτελεί νεωτερισμό σε σχέση με παλαιότερα κείμενα της ΕΠΣ όπως η Δήλωση της 14.12.73 για την Ευρωπαϊκή ταυτότητα και δείχνει ότι, παρά τα παραδοσιακά θεσμικά χαρακτηριστικά, η ΕΠΣ προορίζεται να λειτουργήσει και ως μηχανισμός προ-ομοσπονδιακού χαρακτήρα για τη στήριξη των μελών που αντιμετωπίζουν εξωτερικές επιβουλές (όπως άλλωστε συνέβη στην περίπτωση της Βρετανίας κατά τον πόλεμο των Φώκλαντ)", βλ. Κ.Χ.Στεφάνου, Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία μετά την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, Ε. Ευρκ 5/1988, σελ. 193· βλ. επίσης τη διαπίστωση των Γ.Κ.Παπαστάμκου και Γ.-Χ.Θ.Τζανετάτου, Η ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, Αθήνα-Κομοτηνή 1987, σελ. 44 ότι η σύνθεση που επιχειρεί η ΕΕΠ δημιουργεί μια "κοινή οργάνω-

Στον τίτλο I, πέρα από τη θεσμοποίηση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου (άρθρο 2), διατυπώνεται ο κοινός στόχος της ΕΠΣ και των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων για την πραγματοποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (άρθρο 1 εδ.1), ενώ παράλληλα καταγράφεται ο διαχωρισμός των οργάνων (άρθρ.3 παρ.1 και 2) και των εννόμων τάξεων που διέπουν τους δύο μηχανισμούς (άρθρ.1 εδ.2 και 3). Επιπρόσθετα, στον τίτλο IV αποσαφηνίζεται ότι η πολιτική συνεργασία δεν υπάγεται στη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (άρθρο 31) καθώς επίσης ότι οι διατάξεις που την ρυθμίζουν δεν συνιστούν τροποποίηση της Συνθ. ΕΟΚ (άρθρ. 32).

Ο τίτλος II αποτελείται από διατάξεις που τροποποιούν τις ιδρυτικές συνθήκες των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Οι τροποποιήσεις αυτές αφορούν σε θεσμικές μεταβολές -ενίσχυση του ρόλου του κοινοβουλίου στη νομοθετική διαδικασία, εκτελεστικές εξουσίας της Επιτροπής, δημιουργία πρωτοβάθμιου κοινοτικού δικαστηρίου- στη δημιουργία της ενιαίας εσωτερικής αγοράς, καθώς επίσης και στις νέες πολιτικές¹⁸⁷.

ση" που θα μπορούσε να επιχαρακτηρισθεί ως "confederatio sine nomine".

187. Για το σύνολο της ΕΕΠ και ιδιαίτερα για τις διατάξεις του Τίτου II που τροποποιούν τις ιδρυτικές συνθήκες των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, βλ. *Jean De Ruyt*, όπ.π., (υποσ. 182) *Pierre Pescatore*, *l'Acte Unique European*, Agence Europe, no 1397, 27. Mars 1986, σειρά *Europe Documents*: *H.J.Glaesner*, *l'Acte Uninique Europeen*, R.M.C., no 298, Juin 1986, σελ. 307 κ.επ. *Francois Lamoureux*, *L'Europe sort du blocage institutionnel*,

Τέλος, ο τίτλος ΙΙΙ αφορά στις διατάξεις για την Ευρωπαϊκή Συνεργασία στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής, τη λεγόμενη Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία.

Η απόφαση των κρατών-μελών να διατυπώσουν σε ένα ενιαίο κείμενο με νομική ισχύ τη βούλησή τους να μετατρέψουν τις μεταξύ τους σχέσεις σε μια Ευρωπαϊκή Ένωση καθώς και τους μηχανισμούς που θα την πραγματοποιήσουν (Ευρωπαϊκές Κοινότητες και ΕΠΣ), αποτελεί αναμφισβήτητα μια πράξη συμβολικού χαρακτήρα¹⁸⁸. Η ΕΕΠ όμως δεν ιδρύει εδώ και τώρα την Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά συνιστά βήμα προόδου προς αυτή την κατεύθυνση.

Projet, Paris, No 200, Juillet-Aout 1986 σελ. 55κ.επ.
Κ.Στεφάνου: Η Ελλάδα και η θεσμική διάσταση της Κοινοτικής μετεξέλιξης, σελ. 403 κ.π., σε Π.Καζάκου - Κ.Στεφάνου (επιμέλεια). Η Ελλάδα στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα: τάσεις προβλήματα προοπτικές, Αθήνα 1987 και στο ίδιο Π.Καζάκου: Η νέα ευρωπαϊκή δυναμική και η Ελλάδα - Η οικονομική διάσταση, σελ. 427 κ.επ. Γ.Βιτάλη όπ.π. (υποσ. 186) σελ. 659 κ.επ. Finbarr Murphy, The Single European Act-II, The Irish Jurist, 1985, σελ. 241 κ.επ.

188. Βλ. J.De Ruyt, όπ.π., (υποσ. 182) σελ. 97 και F.Lamoureaux, όπ.π. (υποσ. 187) σελ. 55, όπου συγκεκριμένα γράφει: "Le titre d'Acte Unique, incomprehensible pour le profane, symbolise la volonte des Etats d'etablir dans un meme instrument juridique les conditions d'une osmose entre, d'une part l'economique, le social et le monetaire, et, d'autre part, la politique exterieure".

Κατά συνέπεια, για να αναδειχθεί η συμβολή της θεσμοποιημένης, μέσα από την Ενιαία Πράξη, ΕΠΣ στην πρόοδο προς την πραγματοποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πρέπει να αναζητηθεί ο άμεσος και μεσοπρόθεσμος στόχος τον οποίο εξυπηρετεί η ΕΕΠ. Η απάντηση σ' αυτήν την αναζήτηση βρίσκεται στη γνώμη που διατύπωσε η Επιτροπή, σύμφωνα με τη διαδικασία που προβλέπει το άρθρο 236 Συνθ. ΕΟΚ, για τη σύγκληση της διακυβερνητικής Διάσκεψης του Λουξεμβούργου και την τροποποίηση -συμπλήρωση της συνθήκης ΕΟΚ, όπου και αναφέρεται: "5. Εάν εκείνο που πραγματικά επιθυμούμε είναι να βαδίσουμε προς την πραγματοποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τότε αποτελεί επιτακτική ανάγκη να προβούμε σε συγκερασμό αυτών των δύο πρωτοβουλιών... Σε τελική ανάλυση μόνο τα ενοποιημένα όργανα -ένα Συμβούλιο ένα Κοινοβούλιο και μια Επιτροπή- είναι ικανά να ικανοποιήσουν τους απαραίτητους όρους της αποτελεσματικότητας και να επιταχύνουν την πορεία προς την Ευρωπαϊκή Ένωση"189.

Με άλλα λόγια, η Επιτροπή πρότεινε την "κοινοτικοποίηση"190 της ΕΠΣ με τη δημιουργία ενιαίου θεσμικού πλαισίου, όπου θα αποφασίζονται οι πολιτικές τόσο της Κοινότητας όσο και της ΕΠΣ. Κατά συνέπεια, η ΕΕΠ στο βαθμό που πραγματώνει, ή δημιουργεί τις προϋποθέσεις πραγμάτωσης του άμεσου και μεσοπρόθεσμου αυτού στόχου, εκφεύγει από τα γενικά και αόριστα πλαίσια του συμβολισμού και εγγράφεται ως πολιτική πράξη σταδιακής προσέγγισης του απώτερου στόχου, που είναι η δη-

189. Βλ. Δελτίο ΕΚ 7/8-1985 σελ. 10, (υπογράμμιση Α.Π.)

190. Βλ. La cooperation politique europeenne apres l'Acte Europeen, Eur-info, no 113, Decembre 1986, σελ. 8.

μιουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η ικανότητά της να έχει στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής "μια συνολική και συνεκτική εικόνα και δράση"191. Διότι "Αν η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν αποκτήσει τα μέσα για να καλύπτει όλες τις πτυχές των εξωτερικών μας σχέσεων, θα υπολείπεται των επιταγών της"192.

Η αναφορά στην Έκθεση Tindemans είναι ιδιαίτερα σημαντική, διότι η Ενιαία Πράξη με το άρθρο 30 (Τίτλος ΙΙΙ) υλοποιεί ορισμένες προτάσεις της και επιβεβαιώνει τη μέθοδό της. Ο Tindemans θεωρεί πως η Ευρωπαϊκή Ένωση θα είναι "το αποτέλεσμα μιας διαρκούς διαδικασίας"193 με απροσδιόριστη προς το παρόν κατάληξη. Οι στόχοι της θα επιτευχθούν μέσα από την προσαρμογή, ενίσχυση και βελτίωση των κοινοτικών οργάνων στις νέες ανάγκες. Έτσι, στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής, προτείνει τη δημιουργία ενιαίου κέντρου λήψης απόφασης όπου τα κράτη μέλη αναλαμβάνουν τη νομική υποχρέωση να "διαβουλεύονται επί όλων των σημαντικών θεμάτων εξωτερικής πολιτικής"194 και δεσμεύονται πολιτικά να "διεξάγουν μια κοινή εξωτερική πολιτική σε ορισμένους τομείς"195, "μέχρις ότου η φυσική εξέλιξη του εγχειρήματός τους, οδηγήσει τα Κράτη-μέλη να αποδεχθούν την τυπικά δεσμευτικότερη μορφή μιας κοινής πολιτικής"196. Με άλλα λόγια, η έκθεση επιδιώκει τη θέσπιση των τυπικών όρων -ενιαίο κέντρο απόφασης και δια-

191-192. Βλ. Έκθεση Tindemans για την Ευρωπαϊκή Ένωση, Bulletin C.E., Suppl. 1/76, σελ. 14 (απόδοση Α.Π.)

193. Βλ. Κείμενο της επιστολής του κ. Leo Tindemans προς τους συναδέλφους του του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, Bull. C.E., Suppl. 1/76 σελ. 5.

194-95-96. Βλ. όπ.π., σελ. 15, 16 και 18 αντίστοιχα.

δικαστικές υποχρεώσεις νομικά δεσμευτικές- για την ανάπτυξη των πολιτικών προϋποθέσεων που προοπτικά θα οδηγήσουν σε πιο ολοκληρωμένες λύσεις, δηλαδή την κοινή εξωτερική πολιτική¹⁹⁷.

Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη ως συνέχεια των προσπαθειών οικοδόμησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης εντάσσεται στη λογική και τη μέθοδο της Έκθεσης Tindemans· ακολουθεί συνολικά πιο έμμεση τακτική, αξιοποιώντας όμως το δεδομένο των δεκαπέντε χρόνων εμπειρίας και των πολιτικών και θεσμικών αποτελεσμάτων του εγχειρήματος της άτυπης πολιτικής συνεργασίας. Οι βασικοί άξονες των αποτελεσμάτων και των επιδράσεων της λειτουργίας της άτυπης ΕΠΣ, όπως διαπιστώθηκαν στην πορεία της εργασίας, συνίστανται στα εξής:

- από τη σκοπιά της ολοκλήρωσης και της εξέλιξης του κοινοτικού οικοδομήματος, η λειτουργία της "διακυβερνητικής" ΕΠΣ επέτρεψε την de facto διεύρυνση της κοινοτικής διαπραγμάτευσης και έθεσε τις προϋποθέσεις για τη δημιουργία μιας "κοινοτικής βούλησης" και την ανά-

197. Ο *J.D.Mitchell* συνοψίζοντας την μέθοδο της Έκθεσης Tindemans γράφει "Accepting the need for institutional change, but fearing the immediate unacceptability of change, there runs through the report a method-first change practices and then incorporate the new habits in a text. The method is typically elaborated in the proposals relating to common external policy", βλ. *J.D.B.Mitchell: The Tindemans Report - retrospect and prospect*, C.M.L. Review, Sijthoff, Leyden, Vol.13, 1976, σελ. 459.

πτυξη διεθνούς κοινοτικής δραστηριότητας, η οποία αν και ατελής είναι ποιοτικά ευρύτερη από εκείνην που προκύπτει από την εφαρμογή των συνθηκών.

- από τη σκοπιά του κράτους, που είναι "φορέας και υποκείμενο ενοποίησης"¹⁹⁸ η συμμετοχή στην πολιτική συνεργασία συμβάλλει στη μεταφορά και σταδιακή ανάπτυξη της έντασης της διφυούς του υπόστασης, ως κράτος-έθνος και ως κοινοτικό κράτος-μέλος, στο πεδίο της κατεξοχήν κρατικής αρμοδιότητας, που είναι η εξωτερική πολιτική. Η εξέλιξη αυτή συντελείται μέσα από τη σταδιακή αποεθnikοποίηση της κρατικής διαδικασίας λήψης απόφασης.

Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη "κωδικοποιώντας"¹⁹⁹ τις μέχρι εκείνη τη στιγμή άτυπες πολιτικές πρακτικές, παρέχει τη βάση κατοχύρωσης και διεύρυνσης της ΕΠΣ και των αποτελεσμάτων της. Ως νομική κατασκευή, καταγράφει την αρχική πολιτική συμφωνία των κυβερνήσεων των κρατών-μελών και δημιουργεί τις τυπικές προϋποθέσεις σταθερότητας και διάρκειας του σεβασμού και της εφαρμογής της. Η ΕΕΠ με το προσέμιο και τον Τίτλο Ι, άρθρ.1, εντάσσει τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες και την ΕΠΣ στον κοινό στόχο που είναι η συμβολή τους "από κοινού στην ουσιαστική πρόοδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης". Παράλληλα, με την ενσωμάτωση σε ενιαίο νομικό κείμενο των διατάξεων για τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες και την πολιτική συνεργασία, καταργείται και τυπικά η δυνατότητα διαφοροποιημένης συμμετοχής των κρα-

198. Βλ. Ν.Σκανδάμη: Το κράτος στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, Ι, Αθήνα - Κομοτηνή 1986, σελ. 22.

199. Βλ. αντί άλλ. P. de Schoutheete, όπ.π., (υποσ. 21), σελ. 35.

τών-μελών στους δύο μηχανισμούς καθώς και η διεύρυνση της πολιτικής συνεργασίας προς τρίτες, εκτός Κοινότητας, χώρες²⁰⁰.

Στην παράγραφο 1 του άρθρου 30 ορίζεται ότι ο στόχος της συνεργασίας των κρατών-μελών στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής είναι να "προσπαθούν να διατυπώνουν και να εφαρμόζουν από κοινού μια ευρωπαϊκή εξωτερική πολιτική". Ο στόχος της ΕΠΣ, όπως εκφράζεται με τον όρο "ευρωπαϊκή εξωτερική πολιτική"²⁰¹ και σε σχέση με τη διατύπωση των προηγούμενων κειμένων που δημιούργησαν και ανέπτυξαν την ΕΠΣ, είναι πολιτικά πιο προωθημένος, παραμένει όμως εννοιολογικά ασαφής. Ο όρος "ευρωπαϊκή εξωτερική πολιτική" εμπεριέχει συγκεκριμένη και επιλεγμένη πολιτική διάσταση που μεταφέρεται από την "ευρωπαϊκή"²⁰² αναφορά, επιβεβαιώνοντας την απόσταση από τη συγκρατημένη, διστακτική και πολιτικά "ουδέτερη" διατύπωση για

200. Η διατύπωση της 1ης παραγράφου του άρθρου 30 της ΕΕΠ είναι σαφής: "1. Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη, μέλη των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων,...", βλ. σχετικά *J.D.Ruyt*, όπ.π. (υποσ. 182), σελ. 97-98 και *H.J.Glaesner*, όπ.π. (υποσ. 187), σελ. 310 (υπογρ. Α.Π.).

201. Για τις συζητήσεις στην διακυβερνητική Διάσκεψη του Λουξεμβούργου σχετικά με τον όρο "ευρωπαϊκή εξωτερική πολιτική" ως διατύπωση των στόχων της ΕΠΣ καθώς και για την πολιτική του αξιολόγηση, βλ. *J. De Ruyt*, όπ.π., (υποσ. 182) σελ. 229.

202. Η "ευρωπαϊκή" διάσταση της πολιτικής, δεν σημαίνει ότι πρόκειται και για πολιτική της συγκεκριμένης "Ευρώπης" που αντιπροσωπεύουν οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες· παραμέ-

"εναρμόνιση των απόψεων" και "κοινές δράσεις", όταν αυτό είναι "δυνατό και θεμιτό", ενώ ταυτόχρονα δεν αποκλείει, αν δεν υπαινίσσεται, την εξέλιξη προς την τελική και οριστική

νει πάντα μια πολιτική που προκύπτει από τη συνεργασία των κυβερνήσεων των ευρωπαϊκών κοινοτικών κρατών. Η χρήση όμως του όρου "ευρωπαϊκή" ενώ δεν έχει τυπικές, θεσμικές προεκτάσεις, εμπεριέχει μια πολιτική και ιδεολογική θεώρηση, μια κοινή, γι' αυτούς που τον χρησιμοποιούν ιδεολογική και πολιτική αφετηρία. Όπως σημειώνει ο Ν.Σκανδάμης: "Ένας πραγματικός πληθωρισμός του όρου "Ευρώπη" συνεπάγεται ένα σίγουρο αποτέλεσμα υποβολής για το δέκτη αυτών των γεωγραφισμών. Συγκεκριμένα με το γεωγραφικό όρο Ευρώπη πραγματοποιεί ο σημερινός δογματικός λόγος αφενός μία μεταφορά - η Ευρώπη ως δρων πρόσωπο, ιστορικός παράγοντας -, αφετέρου μια μετωνυμία - χρησιμοποιείται η λέξη Ευρώπη στη θέση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (...). Πράγματι, η Ευρώπη δεν είναι θεώρημα. Είναι αξίωμα. Πρόταση που θεωρείται δεδομένη, που η ύπαρξή της θεμελιώνει άλλες προτάσεις, αυτές αποδείξιμες, με στόχο τη θεμελίωση της θεμιτότητας, της αυθεντικότητας της διαδικασίας της ομοσπονδίωσης. Με τον τρόπο αυτό η Ευρώπη είναι εξυπαρχής υπόθεση αυτών των ίδιων των Ευρωπαίων, η Ευρώπη πρέπει να ενοποιηθεί γιατί αποτελεί τρίτη δύναμη μεταξύ Ηνωμένων Πολιτειών και Ιαπωνίας ή Ηνωμένων Πολιτειών - Σοβιετικής Ένωσης. Δεν πρόκειται πια δηλαδή, για μια χερσόνησο της Ασίας αλλά για μια ήπειρο που ανακαλύπτεται". βλ. Ν.Σκανδάμη, όπ.π. (υποσ. 10), σελ. 416, περί "ευρωγεωγραφισμών" και τις σχετικές βιβλιογραφικές αναφορές.

δέσμευση που είναι η "κοινή εξωτερική πολιτική"²⁰³.

Η εννοιολογική αυτή ασάφεια είναι αντίστοιχη με εκείνην του όρου "Ευρωπαϊκή Ένωση". Η "Ευρωπαϊκή Ένωση" και η "ευρωπαϊκή εξωτερική πολιτική" εκφράζουν, σε διαφορετικό επίπεδο, μια διαρκή διαδικασία, της οποίας η ιστορική κατάληξη παραμένει, ως προς τη μορφή και τον πολιτικό τύπο, απροσδιόριστη και έμμεσα μόνον συνάγεται μέσα από τα χαρακτηριστικά των μηχανισμών (ΕΟΚ-ΕΠΣ) που σταδιακά την υλοποιούν. Κατά συνέπεια και καθόσον αφορά την ΕΠΣ, η πραγματική διάσταση του στόχου της προσδιορίζεται μέσα από τα όργανα και τις διαδικασίες πραγμάτωσής του, τα πολιτικά και θεσμικά αποτελέσματα της λειτουργίας τους, και όχι από τη συγκεκριμένη κάθε φορά διατύπωσή του· διατύπωση η οποία αν και ενσωματώνει στοιχεία της συντελούμενης προόδου²⁰⁴ δεν μπορεί να αποτελέσει ασφαλές κριτήριο αξιολόγησης της προοπτικής και ιστορικής κατάληξης του θεσμού. Έτσι ο βαθμός υλοποίησης των σκοπών και στόχων της συνθήκης της Ρώμης επέτρεψε την εξέλιξη της απόφασης των κρατών-μελών "να θέσουν τις βάσεις

203. Βέβαια, "... η κοινή εξωτερική πολιτική έχει αποκλειστικό χαρακτήρα και προϋποθέτει στρατηγικούς στόχους, προσχεδιασμένες μεθόδους για την επιδίωξή τους, διαδικασίες που συνεπάγονται την υποχρέωση της λήψης αποφάσεων και ειδικά όργανα για την άσκηση της". βλ. Θ.Χριστοδουλίδη, *όπ.π.*, υποσ. 30, σελ. 172.

204. Βλ. Π.Κ.Ιωακειμίδη, *Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία μετά την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, Σύγχρονα θέματα, Περίοδος Β', Χρόνος 10ος, Δεκέμβριος 1987, σελ. 39 σημ.Γ.*

μια διαρκώς στενότερης ενώσεων των ευρωπαϊκών λαών" σε μια πιο συγκεκριμένη πολιτική δέσμευση "να μετασχηματίσουν το σύνολο των μεταξύ των κρατών τους σχέσεων σε μια Ευρωπαϊκή Ένωση". αντίστοιχα η λειτουργία της ΕΠΣ οδήγησε ώστε η "καλύτερη αλληλοκατανόηση" η "εναρμόνιση των απόψεων, ο συντονισμός των θέσεων και οι κοινές δράσεις όταν αυτό είναι δυνατό και θεμιτό" να επαναδιατυπωθεί ως η δέσμευση των κρατών μελών "να προσπαθούν να διατυπώνουν και να εφαρμόζουν από κοινού μια ευρωπαϊκή εξωτερική πολιτική".

Η ΕΕΠ, ως διεθνής σύμβαση, πέρα από το νομικό δεσμό που δημιουργεί ανάμεσα στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες και την πολιτική συνεργασία, με τις διατάξεις του άρθρου 30 "για την Ευρωπαϊκή Συνεργασία στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής", παράγει για τα συμβαλλόμενα κοινοτικά κράτη διαφόρων τύπων υποχρεώσεις, οι οποίες διακρίνονται σε:

- υποχρεώσεις διαδικασίας με νομικά δεσμευτικό χαρακτήρα, και
- δεσμεύσεις πολιτικού κύρια χαρακτήρα που αφορούν στο αποτέλεσμα της συνεργασίας, τη δεσμευτικότητα δηλαδή των αποφάσεων της ΕΠΣ.

Υποχρεώσεις διαδικασίας

Όπως ορίζεται στην παράγραφο 2, περίπτ. α) του άρθρου 30, "τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να ενημερώνονται αμοιβαία και να διαβουλεύονται μεταξύ τους πάνω σε κάθε θέμα εξωτερικής πολιτικής που παρουσιάζει γενικό ενδιαφέρον..." στην ίδια παράγραφο, περίπτ. β), διευκρινίζεται ότι "οι διαβουλεύσεις διενεργούνται πριν καθορίσουν

τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη την οριστική τους θέση"205.

Πρόκειται δηλαδή για τη μετατροπή της αρχικής πολιτικής συμφωνίας-δέσμευσης των κρατών-μελών, πάνω στην οποία στηρίχθηκε όλη η κατασκευή της ΕΠΣ, σε νομική υποχρέωση, όπως, εξάλλου, είχε προτείνει ήδη από το 1975, η έκθεση Tindemans²⁰⁶.

Κατά συνέπεια η διαδικασία διαβούλευσης πριν την οριστικοποίηση της εθνικής θέσης αποτελεί πλέον υποχρέωση της οποίας ο σεβασμός εκφεύγει από τη διακριτική ευχέρεια του κράτους και προστίθεται στις υποχρεώσεις που απορρέουν από την κοινοτική του υπόσταση.

Το φάσμα των θεμάτων όπου διενεργούνται οι διαβουλεύσεις διευρύνεται, σε σχέση με τα προηγούμενα κείμενα της ΕΠΣ²⁰⁷,

205. Η δέσμευση αυτή είχε διατυπωθεί ήδη στην έκθεση της Κοπεγχάγης της 23/7/73, βλ. RFA, La Cooperation... όπ.π., (υποσ. 16)σελ. 61, σημ. 11.

206. "L'Acte unique met en oeuvre cette suggestion [της έκθεσης Tindemans] en inscrivant l'engagement de "s'informer mutuellement et de se consulter" dans un traite international, approuve par les parlements nationaux.", βλ. J.D.Ruyt, όπ.π., (υποσ. 182) σελ. 230.

207. Η έκθεση της Κοπεγχάγης όριζε ότι "les sujets doivent toucher aux interets de l'Europe, sur notre continent ou en dehors de celui-ci", βλ. RFA, La Cooperation..., όπ.π.(υποσ. 16) σελ. 61 σημ.11· η έκθεση του Λονδίνου

και περιλαμβάνει "κάθε θέμα εξωτερικής πολιτικής που παρουσιάζει γενικό ενδιαφέρον". Η ευρύτητα αυτή του φάσματος των θεμάτων θα μπορούσε να εκληφθεί ως στοιχείο άμβλυνσης της υποχρεωτικότητας των διαβουλεύσεων, εφόσον υπαγάγει την ενεργοποίηση της διαδικασίας διαβούλευσης στην προηγούμενη αξιολόγηση του ενδιαφέροντος που κάθε θέμα παρουσιάζει. Στην πραγματικότητα η ευρύτητα αυτή είναι απόρροια της δεκαπεντάχρονης εμπειρίας από τη λειτουργία της ΕΠΣ, όπου το σύνολο σχεδόν των ζητημάτων διεθνούς πολιτικής αποτέλεσαν αντικείμενο διαβουλεύσεων στο πλαίσιο της ΕΠΣ και, ταυτόχρονα, δηλώνει τη ρητή δέσμευση των κρατών μελών να μετατρέψουν την ΕΠΣ σε χώρο διαβούλευσης και επεξεργασίας όλων των θεμάτων διεθνούς πολιτικής "εις τρόπον ώστε να εξασφαλίζουν ότι η συνδυασμένη τους επιρροή θα ασκείται κατά το πλέον αποτελεσματικό τρόπο με το συντονισμό, τη σύγκλιση των θέσεων τους και την πραγματοποίηση κοινών δράσεων" (άρθρ. 30, παρ.2, περίπτ. α)).

Τέλος, η νομική καταγραφή της διαδικαστικής αυτής υποχρέωσης προσδίδει στην πολιτική συνεργασίας χαρακτηριστικά αποκλειστικότητας εφόσον τα θέματα που χαρακτηρίζονται ως "γενικού ενδιαφέροντος" οφείλουν να αποτελέσουν αντικείμενο διαβουλεύσεων στο πλαίσιο της ΕΠΣ²⁰⁸, ανεξάρτητα από την

της 13 Οκτωβρίου 1981 (βλ. Bull.C.E., Suppl. 3/81, σελ. 14) και η Πανηγυρική Διακήρυξη της Στουντγάρδης της 19 Ιουνίου 1983, αναφέρονται "σε όλα τα σημαντικά ζητήματα εξωτερικής πολιτικής που ενδιαφέρουν τους Δέκα ως σύνολο", βλ. Δελτίο Ε.Κ. 6-1983, σελ. 29, σημ. 3.2.

208. Κατά την έννοια, λοιπόν, του άρθρου 30 παρ. 2α) αίρεται

κατάληξή τους, αλλά πάντως πριν οριστικοποιηθούν οι ιδιαίτερες εθνικές θέσεις.

Η υποχρέωση διαβούλευσης υλοποιείται και συστηματοποιείται από τα θεσμοποιημένα πλέον όργανα της πολιτικής συνεργασίας. Παράλληλα η ΕΕΠ δημιουργεί, με τη θέσπιση μιας μόνιμης γραμματείας, τα πρώτα στοιχεία που προσδίδουν στο μηχανισμό της ΕΠΣ χαρακτηριστικά "συγκέντρωσης", εντείνοντας ταυτόχρονα την τάση αποεθνικοποίησης της κρατικής διαδικασίας λήψης απόφασης. Συγκεκριμένα:

- Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο είναι όργανο που, κατά τη διατύπωση της Διακήρυξης της Στουτγάρδης, εντέλλεται να δίνει "γενική πολιτική ώθηση στην οικοδόμηση της Ευρώπης", καθώς και "τις κατευθυντήριες γραμμές γενικού πολιτικού χαρακτήρα για τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες και

ο "επιλεκτικός" χαρακτήρας της ΕΠΣ (βλ. παραπάνω υποσ. 137). Όπως διαπιστώνει ο Κ.Στεφάνου (όπ.π., υποσ. 186, σελ. 196), αναφορικά με την άρνηση της Ο.Δ.Γ. να επιτρέψει τη συζήτηση στο πλαίσιο της ΕΠΣ των σχέσεων της με την Α.Δ.Γ., με το πρόσχημα ότι οι ενδογερμανικές σχέσεις είναι εσωτερικό πρόβλημα, καθώς και την παράληψη της Ελλάδας να ζητήσει έκτακτη σύγκληση της ΕΠΣ κατά την κρίση των ελληνοτουρκικών σχέσεων το Μάρτιο του 1987, τα ζητήματα αυτά εντάσσονται στα, κατά την έννοια του άρθρου 30 παρ. 2α, θέματα γενικού ενδιαφέροντος και "κατά συνέπεια από την έναρξη ισχύος της ΕΕΠ η υποχρέωση ενημέρωσης και διαβούλευσης εκτείνεται και τυπικά στα πιο πάνω θέματα".

την ευρωπαϊκή πολιτική συνεργασία". Η ΕΕΠ όχι μόνο δεν μεταβάλλει τον ουσιαστικό και πολιτικό αυτό ρόλο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου -αν και στο άρθρ.2 του Τίτλου Ι που θεσμοποιεί το Ε.Σ. δεν γίνεται καμία σχετική αναφορά- αλλά αντίθετα τον ισχυροποιεί. Αυτό επιβεβαιώνεται από τη δεύτερη παρ. του άρθρου 2 που περιορίζει τις συνόδους του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου από τρεις σε δύο το χρόνο. Η εγκυρότερη ερμηνεία της παραπάνω άποψης παρέχεται από την έκθεση της "Επιτροπής "Dooge", όπου αναφέρεται ότι: "το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο θα πρέπει να πάψει να θεωρείται ως ένα επιπλέον όργανο για τη διεκπεραίωση των τρεχουσών υποθέσεων της Κοινότητας. Οι αρχηγοί κρατών και κυβερνήσεων οφείλουν να διαδραματίζουν στρατηγικό ρόλο και να δίνουν στην Κοινότητα πολιτική κατεύθυνση και πνοή. Για το σκοπό αυτό, είναι αρκετές δύο ετήσιες σύνοδοι του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου"²⁰⁹.

- Οι υπουργοί Εξωτερικών οι συνεργόμενοι στα πλαίσια της ΕΠΣ σύμφωνα με το άρθρο 30, παρ.3; περίπτ.α) της ΕΕΠ "Μπορούν να εξετάζουν επίσης τα θέματα εξωτερικής πολιτικής στα πλαίσια της Πολιτικής Συνεργασίας κατά τις συνόδους του Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων". Καταγράφεται δηλαδή η μέχρι εκείνη τη στιγμή ισχύουσα πρακτική και κατοχυρώνονται τα πραγματικά και πολιτικά της αποτελέσματα που είναι η de facto υλοποίηση της

209. Βλ. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο: Ένας νέος σταθμός στο δρόμο προς την Ευρωπαϊκή Ένωση, Λουξεμβούργο, Μάιος 1985, σελ. 54.

πρότασης Tindemans να μπορεί το Συμβούλιο να εξετάζει στον ίδιο τόπο και κατά τον ίδιο χρόνο "όλες τις πτυχές των προβλημάτων"²¹⁰ και γενικότερα, η διεύρυνση -συνολικοποίηση της κοινοτικής διαπραγμάτευσης.

- Το άρθρο 30, παρ.3, περίπτ.β) κατοχυρώνει την πλήρη συμμετοχή της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στις εργασίες της Πολιτικής Συνεργασίας.
- Αναζητώντας τη δημοκρατική νομιμοποίηση της πολιτικής συνεργασίας η ΕΕΠ, στο άρθρο 30, παρ.4, καταγράφει την ανάγκη στενής σύνδεσης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου με την ΕΠΣ. Προς το σκοπό αυτό, η Προεδρία δεσμεύεται να ενημερώνει τακτικά το Ε.Κ. και να φροντίζει ώστε οι απόψεις του να λαμβάνονται υπόψη στις εργασίες της ΕΠΣ. Οι διαδικασίες που πραγματώνουν τη σύνδεση και επικοινωνία του Ε.Κ. και της ΕΠΣ δεν περιλαμβάνονται στο κείμενο της ΕΕΠ αλλά διατυπώνονται στην απόφαση των υπουργών Εξωτερικών της 28ης Φεβρουαρίου 1986²¹¹.

210. Βλ. Bulletin C.E., Suppl. 1/76, σελ. 15.

211. Βλ. Bull. C.E., 2-1986, σελ. 123. Πρόκειται για την καταγραφή και επιβεβαίωση των πρακτικών που είχαν δημιουργηθεί και εφαρμοσθεί στο παρελθόν. Η βασική διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι ο μοναδικός συνομιλητής του Κοινοβουλίου είναι η Προεδρία και όχι οι "υπουργοί" όπως όριζαν οι εκθέσεις του Λουξεμβούργου και της Κοπεγχάγης. Η πλειοψηφία των κρατών μελών, στη διάσκεψη του Λουξεμβούργου, θεώρησαν πως πρέπει να αποφευχθεί κάθε κίνδυνος δημοσιοποίησης των διαφορών ανάμεσα

- Σημαντική συνεισφορά της ΕΕΠ στην εξέλιξη της πολιτικής συνεργασίας και την τελική "κοινοτικοποίησή" της αποτελεί η σύσταση μόνιμης γραμματείας της ΕΠΣ· του πρώτου δηλαδή κεντρικού και με γραφειοκρατική δομή οργάνου της συνεργασίας. Στην παρ.10, περίπτ.ζ του άρθρου 30 της ΕΕΠ διατυπώνονται, σε γενικές γραμμές, ο χαρακτήρας και οι αρμοδιότητες της Γραμματείας. Πρόκειται για όργανο που "με έδρα τις Βρυξέλλες επικουρεί την Προεδρία στην προετοιμασία και την εφαρμογή των δραστηριοτήτων της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Συνεργασίας όπως και στα διοικητικά θέματα" και "ασκεί τα καθήκοντά της υπό τη διεύθυνση της Προεδρίας". Οι υπουργοί Εξωτερικών στην απόφαση της 28.2.86 προχώρησαν σε μια πρώτη εξειδίκευση της παραπάνω διάταξης της ΕΕΠ, τόσο στο επίπεδο των αρμοδιοτήτων²¹², όσο και στο επίπεδο

στους υπουργούς Εξωτερικών, βλ. J. De Ruyt, όπ.π., (υποσ. 182)σελ. 243.

212. Η ανάληψη ευθυνών της Γραμματείας ως επικουρικού οργάνου της προεδρίας για την εξασφάλιση της συνέχειας της ΕΠΣ και της συνοχής με τις θέσεις της Κοινότητας, (βλ. Δελτίο Ε.Κ. 2-1986, κεφ. ΙΙΙ, σελ. 124) πρέπει να συνδυαστεί με την αναγνώριση του πολιτικού ρόλου της Πολιτικής Επιτροπής και την ρητή διατύπωσή του στο κείμενο της ΕΕΠ. Η Πολιτική Επιτροπή δεν είναι πλέον, και τυπικά, ένα όργανο που απλά προετοιμάζει τις συζητήσεις των υπουργών αλλά ένα πολιτικό όργανο που δίνει στην ΕΠΣ την "αναγκαία ώθηση" (βλ. ΕΕΠ, άρθρ.30, παρ. 10, περίπτ.γ). Η αντιστοιχία με την CO.RE.PER. είναι προφανής.

της δομής²¹³ της Γραμματείας· η πραγματική της φυσιολογία και ο ιδιαίτερος οργανωτικός και πολιτικός της ρόλος²¹⁴ θα αναδειχθούν μέσα από την πρακτική και την εμπειρία (πραγματισμός). Η ΕΕΠ θέσπισε το γενικό πλαίσιο το οποίο θα εξειδικεύεται και θα συγκεκριμενοποιείται με απλή απόφαση των υπουργών Εξωτερικών δίχως να υπάρχει ανάγκη ενεργοποίησης της διαδικασίας αναθεώρησης της Ενιαίας Πράξης.

Πάντως η κοινή -και σε πρώτη φάση- θέληση των κρατών-μελών σχετικά με τη φυσιολογία και το ρόλο της Γραμματείας της ΕΠΣ, όπως συνάγεται από τις διατάξεις της ΕΕΠ και την απόφαση των υπουργών Εξωτερικών, συνίσταται στα παρακάτω:

α) "Η γραμματεία ασκεί τα καθήκοντά της υπό τη διεύθυνση της Προεδρίας". Κατά συνέπεια, η Γραμματεία και ο επικεφαλής

213. Η δομή της Γραμματείας της ΕΠΣ (βλ. Δελτίο Ε.Κ 2-198, Κεφ.ΙΙΙ, σημ.3) αποτελεί προέκταση της λεγόμενης "τρόικα" της έκθεσης του Λονδίνου (βλ. Bull. C.E., Suppl. 3/81, σημ. 10, σελ. 17).

214. Ενδεικτική για την προοπτική και τον πολιτικό ρόλο της Γραμματείας της ΕΠΣ είναι η σχετική αναφορά του Έλληνα πρωθυπουργού Α.Παπανδρέου στην παρέμβασή του στη σύνοδο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Μιλάνου: "Ποιόν σκοπό μπορεί να εξυπηρετήσει η δημιουργία ενός τέτοιου οργάνου που με τον καιρό θα τείνει να μειώσει το ρόλο της Προεδρίας του Συμβουλίου και να γίνει ένα καινούργιο κέντρο εξουσίας", σε Γ.Βαληνάκη, Η Ελληνική συμμετοχή στην ευρωπαϊκή πολιτική συνεργασία, σε Π.Καζάκου, Κ.Στεφάνου, (επιμέλεια), ό.π., (υποσ.

της²¹⁵ (chef du secretariat) δεν έχουν πρωτογενείς αρμο-

187) σελ. 325.

215. Οι υπουργοί Εξωτερικών στην απόφασή τους της 28ης Φεβρουαρίου 1986 δεν προσδιόρισαν τη φυσιολογία και τα κριτήρια επιλογής του επικεφαλής της Γραμματείας (βλ. Δελτίο Ε.Κ 2-1986, Κεφ. III, σημ.3, εδ.2). Πάντως "αποφεύχθηκε η ένταξη της Γραμματείας σε υφιστάμενα κοινοτικά όργανα ή η ανάδειξή της σε ανεξάρτητο όργανο με επικεφαλής Γενικό Γραμματέα" (βλ. Κ.Στεφάνου, ο.π, (υποσ.187, (σελ.423). Όπως όμως αναφέρει ο J.De Ruyt (ο.π, υποσ.182, σελ. 428) ο πρώτος επικεφαλής της Γραμματείας, *Giorganni Jannuzzi* αναπληρωτής πολιτικός διευθυντής του ιταλικού υπουργείου Εξωτερικών, επιλέχθηκε τον Ιούλιο του 1986 (βρετανική Προεδρία) εκτός των πέντε μελών της, και για θητεία διάρκειας διόμισι χρόνων, όπως όλων των άλλων μελών. Στοιχειοθετούνται έτσι κάποια πρώτα χαρακτηριστικά που ασφαλώς δεν επαρκούν για τη συγκρότηση της φυσιολογίας ενός οιοσεί Γενικού Γραμματέα, όμως υπερβαίνουν ουσιαστικά τις απαιτήσεις ενός απλού διοικητικού "προϊσταμένου". Προς την κατεύθυνση αυτή συνηγορεί και το δεδομένο ότι η Γραμματεία αποτελεί το μοναδικό όργανο της ΕΠΣ όπου δεν ισχύει ο θεσμός της κυκλικής εξαμήνης Προεδρίας. Η ερμηνεία της οργανωτικής αυτής ιδιοτυπίας οφείλει να λαμβάνει υπόψη της ότι ο άμεσος στόχος τον οποίο, μεταξύ άλλων, εξυπηρετεί η σύσταση της Γραμματείας είναι η στενή σύνδεση των μηχανισμών διαμόρφωσης και λήψης απόφασης της ΕΠΣ και του Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων μέχρι την τελική δημιουργία ενός ενιαίου κέντρου απόφασης. Έτσι η Γραμματεία για να επιτελέσει

διότητες, ούτε μπορούν να αναλάβουν πολιτικές πρωτοβουλίες. Με τη ρύθμιση αυτή αποφεύχθηκε η θέσπιση ενός νέου ανεξάρτη-

τα διοικητικά της καθήκοντα (τεχνικά ο οργανωτικά και συντονισμού) πρέπει να έχει τα απαραίτητα χαρακτηριστικά σταθερότητας (έδρα, επικεφαλής ή προϊστάμενος, διάρκεια θητείας κ.ά.) δίχως να υπερβαίνει τη διακυβερνητική φύση του μηχανισμού του οποίου είναι συστατικό στοιχείο (αποσπασμένοι υπάλληλοι από τα εθνικά υπουργεία εξωτερικών). Παράλληλα όμως δεν έπρεπε να υπερτονισθεί η ανεξάρτητη δομή της (γενικός Γραμματέας) και συνεπώς η παράλληλη λειτουργία της, όχι τόσο σε σχέση με την Προεδρία της ΕΠΣ - υπο τη διεύθυνση της οποίας ασκεί εξάλλου τα καθήκοντά της - αλλά απέναντι στο μηχανισμό του Συμβουλίου της Κοινότητας. Το Συμβούλιο διαθέτει Γενική Γραμματεία (βλ. αρθρ. 17 του εσωτερικού κανονισμού του Συμβουλίου, Ε.Ε. Νο L 268/3, 25.10.1979) κάτω από τη διεύθυνση ενός Γενικού Γραμματέα με έντονα χαρακτηριστικά ανεξαρτησίας (διορίζεται για 4ετή θητεία με ομόφωνη απόφαση του Συμβουλίου) και σημαντική, συμβολή στη διαδικασία λήψης απόφασης του Συμβουλίου (βλ. απόφαση της 26ης Σεπτεμβρίου 1980 σχετικά με το διορισμό του Γενικού Γραμματέα του Συμβουλίου, Ε.Ε. Νο L 261/16, 4.10.1980). Η πραγματιστική μέθοδος συγκρότησης της Γραμματείας της ΕΠΣ δεν επιτρέπει, προς το παρόν, παρά τη διαπίστωση κάποιων διαγραφόμενων τάσεων με γνώμονα, αφενός, την οριστική απόρριψη ορισμένων επιλογών, βλ. υποσ. 216, και, αφετέρου, την επαναφορά στην ημερήσια διάταξη παλαιότερων προτάσεων, βλ. υποσ. 220.

του οργάνου που θα ενέτεινε την παράλληλη²¹⁶ λειτουργία των δύο μηχανισμών της ΕΟΚ και της ΕΠΣ και δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις της καλύτερης και αποτελεσματικότερης, μεταξύ τους επικοινωνίας.

β) Η Γραμματεία της ΕΠΣ εγκαθίσταται στις Βρυξέλλες, στην έδρα δηλαδή του Συμβουλίου, της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών

216. Η λύση που υιοθετήθηκε στην ΕΕΠ σχετικά με την σύσταση της Γραμματείας της ΕΠΣ αποτελεί πράξη οριστικής απόρριψης της γαλλογερμανικής πρότασης που κατατέθηκε πριν τη σύνοδο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Μιλάνου και την οποία επανέφερε η Γαλλία στη διακυβερνητική Διασκεψη του Λουξεμβούργου. Η πρόταση αυτή προέβλεπε την μετονομασία του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου σε "Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ενώσεως" (Προϊμιο, εδαφ. 5) και τη σύσταση μιας Γενικής Γραμματείας του Συμβουλίου της Έσης που "θα εδρεύει μονίμως στο κύριο κέντρο των κοινοτικών δραστηριοτήτων", υπό τη διεύθυνση ενός Γενικού Γραμματέα της Ένωσης με τετραετή θητεία (βλ. Agence Europe, No 4.120, 29 Ιουνίου 1985, σελ. 5-6 και Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Γενική Διεύθυνση Επιτροπών και Διακοινοβουλευτικών Αντιπροσωπειών: Συγκριτικός πίνακας προτάσεων για μια συνθήκη περί πολιτικής συνεργασίας, P.E 100.343, 10.9.1985). Η πρόταση αυτή όχι μόνο καθιστούσε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο υπερόργανο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων αλλά με το θεσμό του Γενικού Γραμματέα της Ένωσης έθετε σε κίνδυνο το ρόλο της Επιτροπής και γενικότερα την ισχύουσα κοινοτική θεσμική ισορροπία, βλ. J. De Ruyt, όπ.π., (υποσ. 182) σελ. 60-61.

Κοινοτήτων και των υπηρεσιών τους. Έτσι, κατά την έκφραση του J. De Ruyt, η Γραμματεία συνυπάρχει με τους κοινοτικούς θεσμούς "sans les dominer ni les ingorer, sans non plus se confondre avec elles"²¹⁷. Η απόφαση αυτή, πέρα από το συμβολικό της χαρακτήρα, έχει σαφείς οργανωτικές και πολιτικές προεκτάσεις. Ούτε η ΕΕΠ, και πολύ περισσότερο ούτε η απόφαση των υπουργών Εξωτερικών, προβλέπει κάποια τυπική-οργανωτική σύνδεση της Γραμματείας της ΕΠΣ με τη Γενική Γραμματεία του Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και τις υπηρεσίες της. Πρακτικά όμως και ουσιαστικά αυτή ακριβώς η σύνδεση οργανώνεται με την εγκατάσταση της Γραμματείας στις Βρυξέλλες και τη στέγασή της στη Γ.Γ. του Συμβουλίου²¹⁸. Με την πλήρη

217. βλ. J. De Ruyt, όπ.π., (υποσ. 182), σελ. 246.

218. Ο R. Rummel είχε ήδη από το 1977, περιγράψει με σαφήνεια το πρότυπο γραμματείας, που, με ελάχιστες διαφορές, υιοθετήθηκε από τις κυβερνήσεις των κρατών μελών. Συγκεκριμένα ο συγγραφέας περιέγραφε πως: "A pragmatic solution is more feasible; the EPC staff from the respective country of the presidency could administer the premanent EPC service, which would be housed in the General Secretariat of the Council. Similar to the general Secretariat of the EEC Commission, this would create an EPC service which, among other things, would be an important precondition for closer communication between the council, the commission and EPC. The essential part of this arrangement would be that the Brussels EPC service would be established as a technical unit, which would remain under alternating national control and would be clearing point for

ανάπτυξη του γραφειοκρατικού μηχανισμού και των υπηρεσιών της Γραμματείας²¹⁹, θα οικοδομηθεί και η στενότερη διασύνδεσή της με τη Γ.Γ. του Συμβουλίου και θα διαφανούν οι προοπτικές και οι πιθανότητες της de facto κοινοτικοποίησής της²²⁰. Εξάλλου, άμεση και ευρύτερη προέκταση της εγκατά-

relieving the presidency of some of its load.", βλ. R.Rummel, όπ.π., (υποσ. 80) σελ. 158.

219. Βλ. απόφαση των υπουργών Εξωτερικών της Δελτίο ΕΚ. 2 - 1986, Κεφ. ΙΙΙ, σημ.4.

220. Στο σημείο αυτό είναι χρήσιμο να υπενθυμηθούν οι προτάσεις της έκθεσης Blumenfeld σχετικά με την ΕΠΣ, οι οποίες αν και δεν συμπεριελήφθηκαν στο τελικό ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 19ης Ιανουαρίου 1978, (doc. 1-427/77) έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Ο Blumenfeld πρότεινε τη δημιουργία ενός Γραφείου της Πολιτικής Συνεργασίας το οποίο θα υπαγόταν διοικητικά στην ευθύνη του Γενικού Γραμματέα του Συμβουλίου και την πολιτική ηγεσία των υπουργών Εξωτερικών ή ακόμα και του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου. Το Γραφείο θα χρηματοδοτούνταν από τον κοινοτικό προϋπολογισμό. Τα μέλη του γραφείου θα αποτελούνταν από εθνικούς κρατικούς υπαλλήλους σε απόσπαση: "il travaillerait en contact aussi étroit avec le Conseil qu'avec la Commission, soit en fournissant des représentants aux Comites et aux groupes de travail du COREPER et de la Commission, soit en invitant des représentants de ces organes a assister a ses propres seances de travail..." (βλ. σχέδιο έκθεσης της Lady Elles, PE. 71 832/rev, expose des motifs, σελ. 56). Η ευρεία ανάπτυξη του μηχανισμού

στασης της Γραμματείας στις Βρυξέλλες αποτελεί η απόφαση των υπουργών Εξωτερικών οι συνεδριάσεις της πολιτικής συνεργασίας να γίνονται εφεξής "στην έδρα της γραμματείας"²²¹. Η συγκέντρωση αυτή των δραστηριοτήτων της ΕΠΣ στις Βρυξέλλες, αφενός, διευκολύνει την επικοινωνία μεταξύ των διοικητικών οργάνων της ΕΠΣ και των αντίστοιχων οργάνων και υπηρεσιών των κοινοτικών θεσμών και, αφετέρου, δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για την ανάπτυξη πρωτοβουλιών στο εσωτερικό των εθνικών διοικήσεων -βλ. υπουργεία Εξωτερικών²²² - με αποτέλεσμα τη στενότερη διασύνδεση- "όσμωση" - των μηχανισμών λή-

της ΕΠΣ και των δραστηριοτήτων της κατέστησαν ανενεργές πολλές από τις προτάσεις Blumenfeld. Η βασική όμως σκέψη για την υπαγωγή του "Γραφείου" (βλ. Γραμματεία) στην διοικητική ευθύνη του Γ.Γ. του Συμβουλίου νομίζουμε πως παραμένει πάντα επίκαιρη.

221. Βλ. Δελτίο Ε.Κ 2-1986, κεφ. IV, όπου διευκρινίζεται πως οι συνεδριάσεις σε επίπεδο υπουργών όπως και εκείνες της Πολιτικής Επιτροπής μπορούν να γίνονται στην πρωτεύουσα της χώρας που ασκεί την προεδρία, χωρίς βέβαια αυτό να είναι και υποχρεωτικό.

222. Η τεχνητή διάκριση της πολιτικής σε θέματα "χαμηλής πολιτικής (οικονομικά θέματα) και "υψηλής πολιτικής" (εξωτερική πολιτική και άμυνα) και ο διαχωρισμός της ΕΠΣ από τις δομές και τις διαδικασίες των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων αντανακλάται σε μεγάλο βαθμό στη λειτουργική και οργανωτική διάκριση των οικονομικών και πολιτικών διευθύνσεων στο εσωτερικό των εθνικών υπουργείων Εξωτερικών, βλ. ειδικά W.Wallace, National inputs into EPC, σε D.Allen, R.Rummell, W.Wessels όπ.π., (υποσ. 46) σελ. 46 κ.επ., όπου ο συγγραφέας περιγράφει τις

νης απόφασης του Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και της ΕΠΣ.

γ) Οι παραπάνω επισημάνσεις αποτελούν προϋπόθεση για την ορθότερη αξιολόγηση του εύρους και της σημασίας των αρμοδιοτήτων της Γραμματείας στα πλαίσια της συνολικής λειτουργίας της ΕΠΣ. Οι υπουργοί Εξωτερικών στην απόφασή τους της 28ης Φεβρουαρίου 1986 διευκρινίζοντας τη γενική διατύπωση της σχετικής με τη Γραμματεία διάταξης της ΕΕΠ, προσδιόρισαν πως το όργανο αυτό επικουρεί την Προεδρία για την εξασφάλιση της συνέχειας της ΕΠΣ και της συνοχής της με τις πολιτικές της Κοινότητας. Έτσι πέρα από τις καθαρά τεχνικές και διοικητικές αρμοδιότητες (εξασφάλιση της διερμηνείας στις συνεδριάσεις, μετάφραση των κειμένων, οργάνωση των συνεδριάσεων κ.ά.) η Γραμματεία καλείται να παίξει ουσιαστικό και,

δυσκολίες και τα προβλήματα συντονισμού στο εσωτερικό των υπουργείων Εξωτερικών των τεσσάρων μεγάλων Κοινοτικών Κρατών (σελ. 53 κ.επ.) καθώς και τις προσπάθειες μεταρρυθμίσεων που θα οδηγούσαν σε αποτελεσματικότερη διαχείριση της ευρωπαϊκής τους πολιτικής συνολικά. Εξάλλου όπως διαπίστωνε ο *R.Rummel*, ήδη από το 1979, "as long as the informative, decision-making and delegating processes concerning EC problems and questions affecting the European Political Cooperation are kept separate in most of the foreign ministries of the Nine, it would only be possible to organize cooperation in Brussels to a limited extent", βλ. *R.Rummel*, The shift from dogmatism to pragmatism in the E.C., *Aussenpolitik*, Hamburg, Vol. 30, No 1, 1979, σελ. 33.

δυνάμει, πολιτικό ρόλο. Ουσιαστικό, διότι με την παρουσία της στις συνεδριάσεις των διαφόρων οργάνων δίπλα στην Προεδρία και με το γεγονός ότι διατηρεί το αρχείο της ΕΠΣ, παρέχει σαφή εγγύηση για τη συνέχεια των αποφάσεων, ενώ παράλληλα επιτρέπει την ανάπτυξη μακροπρόθεσμου προγραμματισμού των δραστηριοτήτων. Ιδιαίτερη όμως και δύναμει πολιτική σημασία έχει η συμβολή της Γραμματείας στην εξασφάλιση της συνοχής της ΕΠΣ με τις θέσεις των Κοινοτήτων. Η ικανότητα αυτή της Γραμματείας να μπορεί να παρεμβαίνει στο ζήτημα της συνοχής των πολιτικών που αποφασίζονται στην ΕΠΣ και την ΕΟΚ αντίστοιχα είναι συνάρτηση: 1. της εγκατάστασης της Γραμματείας στις Βρυξέλλες, την άμεση επικοινωνία με τα κοινοτικά όργανα και ιδιαίτερα τη δυνατότητα αξιοποίησης της υποδομής και των υπηρεσιών της Γενικής Γραμματείας του Συμβουλίου, 2) του γεγονότος ότι οι συνεδριάσεις όλων των οργάνων της ΕΠΣ γίνονται στις Βρυξέλλες και γ) του δεδομένου ότι τα μέλη της Γραμματείας είναι υπάλληλοι αποσπασμένοι από τα εθνικά υπουργεία Εξωτερικών και ενταγμένοι διοικητικά στις μόνιμες διπλωματικές αντιπροσωπείες στις Βρυξέλλες²²³, οι οποίες στελεχώνουν την CO.RE.PER και τις ομάδες εργασίας, που λειτουργούν υπό την ευθύνη της.

Συμπερασματικά, μπορεί να λεχθεί πως η σύσταση της Γραμματείας, πέρα από την τεχνική και διοικητική στήριξη που καλείται να παρέχει στην Προεδρία προς όφελος της καλύτερης λειτουργίας του μηχανισμού της ΕΠΣ, αποτελεί και δυναμικό παράγοντα σε πλήρη ανάπτυξη με πολλαπλές εσωτερικές και εξωτερικές, προς το μηχανισμό, επιδράσεις. Εσωτερικά λειτουργεί

223. Βλ. Δελτίο Ε.Κ 2-1986, Κεφ. ΙΙΙ, σημ.3

ως παράγοντας συγκέντρωσης των οργάνων της ΕΠΣ και περιστολής της θεσμικής της χαλαρότητας καθώς και εσωτερικής ανακατανομής των αρμοδιοτήτων. Εξωτερικά θέτει τις βάσεις καλύτερης επικοινωνίας της ΕΠΣ με τους κοινοτικούς θεσμούς και συμβάλλει στη δημιουργία των πολιτικών και δομικών-οργανωτικών προϋποθέσεων για την κατάληξη της διαδικασίας "κοινοτικοποίησής" της.

- Τέλος, στην παρ.9 του άρθρ.30 της ΕΕΠ επιβεβαιώνεται η συνεργασία μεταξύ των διπλωματικών εκπροσωπήσεων των κρατών μελών που είναι διαπιστευμένες στις τρίτες χώρες και τους διεθνείς οργανισμούς, η οποία στηρίζεται "σε μια αμοιβαία αρωγή και ενημέρωση". Οι υπουργοί εξωτερικών στην απόφαση της 28.2.86 προχώρησαν στην εντατικοποίηση της συνεργασίας αυτής και τη διεύρυνσή της στους τομείς του πολιτισμού και της αναπτυξιακής βοήθειας²²⁴.

Δεσμεύσεις πολιτικού χαρακτήρα που αφορούν στο αποτέλεσμα της συνεργασίας.

Η υποχρέωση διενέργειας διαβουλεύσεων, σε θέματα εξωτερικής πολιτικής γενικού ενδιαφέροντος, που ανέλαβαν τα κράτη-μέλη των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων έχει ως στόχο να εξασφαλίζει "ότι η συνδυασμένη τους επιρροή θα ασκείται κατά το πλέον αποτελεσματικό τρόπο με το συντονισμό, τη σύγκλιση των θέσεων της και την πραγματοποίηση κοινών δράσεων" (άρθρ.30, παρ.2α).

224. όπ.π., Κεφ. ΙΙ.

Παράλληλα, τα κοινοτικά κράτη δεσμεύονται σε περίπτωση που κάποιο από αυτά "υιοθετεί συγκεκριμένη θέση και αναλαμβάνει εθνική δράση" να "λαμβάνει πλήρως υπόψη τις θέσεις των λοιπών εταίρων του και συνεκτιμά δεόντως το ενδιαφέρον που παρουσιάζει η υιοθέτηση και εφαρμογή κοινών ευρωπαϊκών θέσεων" (άρθρ.30 παρ.2, περίπτ.γ, υπογράμμιση Α.Π.)· δεσμεύονται "να προσπαθούν να αποφεύγουν κάθε δράση ή λήψη θέσης που βλάπτει την αποτελεσματικότητά τους ως συμπαγούς δύναμης στις διεθνείς σχέσεις ή στα πλαίσια των διεθνών οργανισμών" (άρθρ.30, παρ.2, περίπ.δ - υπογρ. Α.Π.)· στους διεθνείς οργανισμούς και διασκέψεις "καταβάλλουν προσπάθεια ώστε να λαμβάνουν κοινές θέσεις" και "λαμβάνουν πλήρως υπόψη τους τις θέσεις που έχουν ήδη συμφωνηθεί" (άρθρ.30, παρ. 7, περίπτ.α και β, - υπογρ. Α.Π.) σε εκείνους τους διεθνείς οργανισμούς και διασκέψεις όπου δεν συμμετέχουν όλα τα κράτη μέλη. Η ΕΠΣ διαφοροποιείται ποιοτικά από τις παραδοσιακές διπλωματικές διαβουλεύσεις²²⁵ στο βαθμό που τα κράτη μέλη "μεριμνούν για την προοδευτική ανάπτυξη και τον καθορισμό κοινών αρχών και στόχων" (άρθρ.30, παρ.2, περίπτ. γ, εδάφιο 2, - υπογρ. Α.Π.) και αποδέχονται τη γενική αρχή πως "ο καθορισμός κοινών θέσεων συνιστά σημείο αναφοράς για τις πολιτικές" τους²²⁶ (άρθρ.30, παρ.2, περίπτ.γ, εδάφ.3, -υπογρ. Α.Π.).

225. Βλ. *J.De Ruyt*, όπ.π. (υποσ. 182), σελ. 231.

226. Όπως έχει ήδη διαπιστωθεί στην εργασία αλλά και όπως επιβεβαιώνεται από τον *J.De Ruyt*, όπ.π., σελ. 232 "En realite, lorsqu'une position commune est adoptee avec une force et une duree suffisante, elle devient une veritable composante de la politique nationale dont

Είναι λοιπόν σαφές πως τα κράτη μέλη δεν ανέλαβαν καμιά υποχρέωση, νομικά δεσμευτική, ως προς το αποτέλεσμα της συνεργασίας τους, είτε δηλαδή την υποχρέωση να καταλήγουν σε αποφάσεις είτε και να δεσμεύονται από αυτές. Καταγράφηκαν, με άλλα λόγια, και με αόριστη διατύπωση, μια σειρά πολιτικών δεσμεύσεων -βλ. κανόνων συμπεριφοράς- με έντονο εθελοντικό χαρακτήρα (volontariste). Εξάλλου η καταγραφή τους σε ένα νομικό κείμενο με την ισχύ της διεθνούς συνθήκης δεν αναιρεί την "πολιτικο-διπλωματική"²²⁷ τους προέλευση και ουσία, καθιστώντας έτσι δύσκολη, αν όχι προβληματική, τη διαπίστωση της παραβίασής τους²²⁸. Συνεπώς τα κοινοτικά κράτη, μέρη της διεθνούς σύμβασης, διατηρούν την ικανότητά τους να διαφωνούν και να διατυπώνουν τις ιδιαίτερες εθνικές τους θέσεις, υπό την προϋπόθεση βέβαια ότι σε θέματα που αφορούν στην ΕΠΣ έχουν διεξαχθεί οι προαπαιτούμενες διαβουλεύσεις μεταξύ των κοινοτικών εταίρων για την αναζήτηση κοινών θέσεων και δράσεων.

les Etats membres ne peuvent plus s'écarter sans se faire du tort a eux-memes".

227. βλ. J.V.Louis, Organisations Europeennes, U.L.B., Bruxelles 1987, σελ. 56.

228. "Toutefois, cette base juridique n'aura pas d'importance dans la pratique, ne serait-ce que pour des raisons politiques. Les obligations des Hautes Parties Contractantes sont par ailleurs tellement vaguement definies que la constatation de leur violation sera probablement possible que dans des cas extremes", βλ. H.J.Glaesner, όπ.π., (υποσ. 187) σελ. 309.

Οι παραπάνω διατάξεις αν εμπεριέχουν κάποια δεσμευτικότητα για τα κοινοτικά κράτη, αυτή περικλείεται στην πολιτική δυναμική που απελευθερώνει η καταγραφή τους στο κείμενο της διεθνούς σύμβασης της ΕΕΠ. Ιδιαίτερα η διάταξη του άρθρου 30 παρ.2γ, που ορίζει ότι "ο καθορισμός κοινών θέσεων συνιστά σημείο αναφοράς για τις πολιτικές των Υψηλών Συμβαλλομένων Μερών", αποτελεί ουσιαστικά τη βάση νομιμοποίησης των αντιδράσεων, και την προέκτασή τους στις σχέσεις στον κοινοτικό χώρο, των κοινοτικών εταίρων απέναντι στο κράτος-μέλος που δεν λαμβάνει υπόψη τους τις ήδη διαμορφωμένες κοινές θέσεις· υπαινίσσεται με άλλα λόγια το (πολιτικό) κόστος για τον "παραβάτη" των συμφωνημένων. Η υλοποίηση αυτής της προοπτικής διευκολύνεται και από το γεγονός ότι με τη θέσπιση της ΕΕΠ και τους δεσμούς που δημιουργεί, ουσιαστικούς και τυπικούς, μεταξύ των μηχανισμών της ΕΟΚ και της ΕΠΣ συντελείται σταδιακά η συνολικοποίηση της κοινοτικής διαπραγμάτευσης, όπως εκφράζεται τόσο στο επίπεδο των λειτουργιών - συμβολή από κοινού στην ουσιαστική πρόοδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης²²⁹ και συνολική θεώρηση των οικονομικών και πολιτικών πτυχών της κοινοτικής δραστηριότητας - όσο και σε εκείνο της αυξανόμενης διαπλοκής των δομών των δύο μηχανισμών.

229. Όπως διαπιστώνει ο Κ.Στεφάνου, όπ.π., (υποσ. 186), σελ. 193, "Η σφαιρική αυτή προσέγγιση της ενοποίησης δεν μπορεί παρά να έχει επιπτώσεις και στο επίπεδο της ευρωπαϊκής πολιτικής των κρατών. Στο εξής τα κράτη θα γνωρίζουν ότι η ικανοποίηση αιτημάτων τελεί σε συνάρτηση με τη συμπεριφορά τους στα πλαίσια της ΕΠΣ και ότι η οικονομική και πολιτική αλληλεγγύη αποτελούν όψεις του ίδιου νομίσματος".

Πολιτικό κόστος, όμως, για τα κράτη-μέλη δεν προκύπτει μόνον από την παραβίαση-αθέτηση των συμφωνημένων, αλλά ακόμη και ως συνέπεια της παρεμπόδισης λήψης κοινών αποφάσεων. Στην κατεύθυνση αυτή εντάσσεται και η προσπάθεια στάθμισης ή περιορισμού του κανόνα της ομοφωνίας στη λήψη των αποφάσεων στο πλαίσιο της ΕΠΣ.

Ήδη στο κείμενο της Πανηγυρικής διακήρυξης της Στουτγάρδης διατυπώθηκε η βούληση των κυβερνήσεων των κρατών-μελών να "καταβάλλουν συνεχώς προσπάθειες να αυξήσουν την αποτελεσματικότητα της πολιτικής συνεργασίας, επιζητώντας ειδικότερα να διευκολύνουν τη διαδικασία με την οποία λαμβάνονται οι αποφάσεις, ώστε να καταλήγουν συντομότερα σε κοινές θέσεις"²³⁰. Η πολύ γενική αυτή διατύπωση εξειδικεύτηκε στο άρθρο 30, παρ.3, περίπτ.γ, της ΕΕΠ, όπου τα κράτη μέλη κατέγραψαν την απόφασή τους να "αποφεύγουν, στο μέτρο του δυνατού, να θέτουν εμπόδια στη διαμόρφωση γενικής συναίνεσης και στην κοινή δράση που θα μπορούσε ενδεχομένως να προκύψει απ' αυτήν"²³¹. Με άλλα λόγια, τα κράτη μέλη αποδέχονται και δε-

230. Βλ. Δελτίο Ε.Κ, σημ. 2.2.3,σελ. 27. Ως προς το σημείο αυτό της Πανηγυρικής Διακήρυξης πρέπει να υπενθυμηθεί ότι η ελληνική αντιπροσωπεία κατέθεσε την ακόλουθη δήλωση: "Υπογράφοντας τη διακήρυξη αυτή η Ελλάδα δηλώνει ότι τίποτα δεν μπορεί να περιορίσει το δικαίωμά της να καθορίζει την εξωτερική της πολιτική σύμφωνα με τα εθνικά της συμφέροντα".

231. Όπως διαπιστώνουν οι *P.de Schoutheete*, όπ.π., (υποσ. 21), σελ. 206 και *J.De Ruyt*, όπ.π., (υποσ. 182) σελ. 234, αν και η διατύπωση της ΕΕΠ περιέχει στοιχεία που

σμεύονται να εφαρμόσουν "στο μέτρο του δυνατού", την αρχή, σύμφωνα με την οποία οι μειοψηφούσες τάσεις οφείλουν να προσφεύγουν στην αποχή και να μην θέτουν εμπόδια στη διαμόρφωση κοινών θέσεων και δράσεων²³². Η αρχή αυτή εγγράφεται στη λο-

την καθιστούν πιο δεσμευτική από την αντίστοιχη της Στουτγάρδης, η ελληνική κυβέρνηση δεν ανανέωσε τη δήλωσή της του 1983. Επιπρόσθετα ο Έλληνας πρωθυπουργός εκτιμώντας τα αποτελέσματα της διακυβερνητικής Διάσκεψης του Λουξεμβούργου δήλωνε ότι "Στην πολιτική συνεργασία δεν πρόκειται να υπάρξει κοινή απόφαση χωρίς ομοφωνία. Διατηρείται η ομοφωνία όπως υπήρχε και πριν. Άρα κάθε χώρα διατηρεί την αυτονομία της". Βλ. Καθημερινή, 5 Δεκεμβρίου 1985.

232. Ο Γ.Βιτάλης διαπιστώνει, με ιδιαίτερη έμφαση, πως "η καθιέρωση της αρχής αυτής επιβάλλει αποχή στα Κράτη μέλη, που είναι μειοψηφούντα", βλ. Γ.Βιτάλη, όπ.π., (υποσ. 184), σελ. 672· ο J.De Ruyt επεξηγώντας την εφαρμογή, επί του πραγματικού, της αρχής αυτής αναφέρει: "Il est evident que, face a un evenement, les chancelleries ont des reactions qui peuvent etre differentes, meme si leurs positions fondamentales sont les memes. A ce niveau, il est clair que la tendance majoritaire doit l'emporter", βλ. J.De Ruyt, όπ.π., (υποσ. 182) σελ. 234. Όπως, εξάλλου, παρατηρεί ο Κ.Στεφάνου (όπ.π., υποσ. 186, σελ. 199-200) η καθιέρωση της αρχής αυτής και η κατοχύρωσή της στο άρθρο 30 παρ. 3γ της ΕΕΠ εντάσσεται στη συνέχεια της πρακτικής που εγκαινιάστηκε το 1985, όταν η Προεδρία της ΕΠΣ εξέδωσε ανακοινωθέντα χωρίς να υπάρχει ομοφωνία σχετι-

γική των προτάσεων της έκθεσης Tindemans του 1975 και την καθιέρωση μιας "πλειοψηφικής πρακτικής"²³³, που αν και δεν πρέπει να συγχέεται με τον κανόνα της πλειοψηφίας, επιβάλλει την ευθυγράμμιση της μειοψηφούσας τάσης στην άποψη της πλειοψηφίας.

Τόσο η σύλληψη και δημιουργία όσο η αποτελεσματικότητα και η εξέλιξή της ΕΠΣ βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με τη συνέχεια και τη συνέπεια της ανάπτυξης της διαδικασίας της οικονομικής ολοκλήρωσης της οποίας αποτελεί παράγωγο και δυναμικό συμπλήρωμα²³⁴. Κατά συνέπεια, οι μηχανισμοί της ΕΠΣ

κά με τις κυρώσεις κατά της Ν.Αφρικής (10.9.85) και κατά της Συρίας (10.11.86). Τα κράτη που διαφώνησαν, Μ.Βρετανία και Ελλάδα προτίμησαν αντί να παρεμποδίσουν τη λήψη κοινών αποφάσεων να διαφοροποιηθούν δημόσια· όμως "το πολιτικό κόστος που προκύπτει από την παρεμπόδιση της λήψης αποφάσεων ή τη δημόσια διαφοροποίηση τελεί σε συνάρτηση όχι τόσο με το πολιτικό βάρος της συγκεκριμένης χώρας που αντιτάσσεται ή διαφοροποιείται όσο με το είδος της απόφασης".

233. Βλ. παραπάνω, σελ. , καθώς επίσης και τις σχετικές παρατηρήσεις του Κ.Στεφάνου, όπ.π., σελ. 200.

234. "Η αποτελεσματικότητα της πολιτικής συνεργασίας εδράζεται στη συνέχεια και τη συνέπεια της οικονομικής συσσωματώσεως. Αν η τελευταία χάσει τη δυναμική της, κάτω από την πίεση της δυσμενούς οικονομικής συγκυρίας και άλλων παραγόντων, η πολιτική συνεργασία θ' ατροφήσει προοδευτικά", βλ. Θ.Χριστοδουλίδη, όπ.π.,(υποσ. 30), σελ.174.

και της ΕΟΚ, ως στοιχεία της ευρύτερης διαδικασίας της δυτικοευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και οι πολιτικές που αποφασίζονται αντίστοιχα οφείλουν να έχουν συνοχή μεταξύ τους. Την "ειδική ευθύνη", σύμφωνα με τη διατύπωση της παρ.5 του άρθρου 30 της ΕΕΠ, "για την επιδίωξη και διατήρηση αυτής της συνοχής" αναλαμβάνουν "η Προεδρία και η Επιτροπή, ανάλογα με τις αντίστοιχες αρμοδιότητές τους".

Η Προεδρία, ως ο βασικότερος θεσμός της ΕΠΣ, στην άσκηση των αρμοδιοτήτων της για την επιδίωξη και διατήρηση της συνοχής επικουρείται από τη Γραμματεία· η τελευταία, από τη φύση της (όργανο με σχετική μονιμότητα, διάρκεια ίση με πέντε διαδοχικές προεδρίες) και τη θέση της (σε άτυπη αλλά άμεση επαφή με τα κοινοτικά όργανα στις Βρυξέλλες) διαθέτει τις προϋποθέσεις να παίξει στον τομέα αυτό ουσιαστικότερο ρόλο από την Προεδρία, και ιδιαίτερα στα κατώτερα επίπεδα της πυραμίδας του μηχανισμού της ΕΠΣ (π.χ. ομάδες εργασίας), όπου η ενημέρωση του προεδρευόντος σχετικά με την αντίστοιχη κοινοτική δραστηριότητα (π.χ. ομάδες εργασίας της Co.Re.Per.) εξαρτάται κυρίως από το συντονισμό των υπηρεσιών των εθνικών υπουργείων. Η δημιουργία της Γραμματείας και η διενέργεια των συνεδριάσεων της ΕΠΣ στις Βρυξέλλες, όπως ήδη διαπιστώθηκε, αποτελούν τις βασικές προϋποθέσεις για την αποτελεσματικότερη και ουσιαστική επικοινωνία μεταξύ των οργάνων της Κοινότητας και της ΕΠΣ.

Η πλήρης συμμετοχή της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στις εργασίες της ΕΠΣ, σε όλα τα επίπεδα, είχε κατοχυρωθεί ήδη από την έκθεση του Λονδίνου και την Πανηγυρική Δια-

κήρυξη της Στουτγάρδης²³⁵. Η ΕΕΠ στην παρ.3, περίπτ.β του άρθρου 30 επιβεβαιώνει ότι "η Επιτροπή συμμετέχει πλήρως στις εργασίες της Πολιτικής Συνεργασίας", ενώ παράλληλα και για πρώτη φορά, της ανατίθεται ρητά η ειδική ευθύνη για τη διατήρηση και επιδίωξη της συνοχής μεταξύ των πολιτικών που αποφασίζονται στην Κοινότητα και την ΕΠΣ αντίστοιχα. Είναι βέβαια σαφές πως η Επιτροπή συμμετέχοντας στις εργασίες της ΕΠΣ δεν ασκεί εξουσίες αντίστοιχες με εκείνες που της απονέμονται από τις συνθήκες στο πλαίσιο της Κοινότητας (όργανο νομοθετικής πρωτοβουλίας, θεματοφύλακας των συνθηκών). Όμως η σύνδεση της ΕΠΣ με την κοινοτική δραστηριότητα, όπως κατοχυρώνεται με την ΕΕΠ και η ένταξή τους στον κοινό στόχο της δημιουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης ώστε "να δώσουν στην Ένωση τα κατάλληλα μέσα δράσης", το πλαίσιο που νομιμοποιεί την Επιτροπή να αναλαμβάνει ορισμένου τύπου δράση, ή ακόμα και "πρωτοβουλίες", για την εκπλήρωση ακριβώς της "ειδικής ευθύνης" που η ίδια η ΕΕΠ, ρητά, της ανέθεσε. Έτσι η Επιτροπή ως "φύλακας" του "κοινοτικού κερκτημένου" αποκτά δικαίωμα ουσιαστικής παρέμβασης που συνίσταται:

- α. αρνητικά (διατήρηση της συνοχής): στο δικαίωμα να αντιτίθεται σε αποφάσεις ή και μεμονωμένες εθνικές θέσεις που να είναι ασυμβίβαστες με τις κοινοτικές πολιτικές (εμπορική πολιτική)²³⁶

235. Βλ. Bulletin CE, Suppl. 3/81 σημ. 12, σελ. 18 και Δελτίο ΕΚ 6-1983, σημ. 2.4, σελ. 28.

236. Βλ. J.De Ruyt, όπ.π., (υποσ. 182) σελ. 241.

β. θετικά (επιδίωξη της συνοχής): στο δικαίωμα ενεργοποίησης της κοινοτικής δικαιοπαραγωγικής διαδικασίας για την υλοποίηση (instrumentalisation) αποφάσεων της ΕΠΣ (οικονομικές κυρώσεις)²³⁷

γ. και γενικότερα, η κατοχύρωση του ρόλου της Επιτροπής στα πλαίσια της διατήρησης και επιδίωξης της "συνοχής" λειτουργεί και ως θεμελίωση της προοπτικής η οποία συνίσταται στη δυνατότητα που διανοίγεται για την Επιτροπή να τοποθετείται, έμμεσα ή άμεσα, στα προβλήματα διεθνούς πολιτικής²³⁸ και, κυρίως, στον "νέο" -και πιο πολιτικό²³⁹- τρόπο διαχείρισης των

237. "La pratique a toutefois prouve (Falklands-Afrique du Sud) que lors de la mise en oeuvre de sanctions economiques prises par la Communauté sur base des traites, qu'un signal informel et pertinent etait essentiel. Hormis la participation aux declarations et aux missions de paix des Nations-Unies, la CPE doit chercher ses propres moyens dans le cadre des traites. La Commission est par consequent un intermediaire obligé", βλ. La CPE apres l'Acte..., όπ.π., (υποσ.190), σελ. 8.

238. Εξάλλου το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο έχει τοποθετηθεί υπέρ της δυνατότητας της Επιτροπής να λαμβάνει θέση πάνω στα διεθνή προβλήματα, με την υποχρέωση να πληροφορεί σχετικά το Κοινοβούλιο κατά τη διάρκεια των συνόδων της ολομέλειάς του, βλ. Έκθεση του κ. L.Planas για την Ενιαία Πράξη, εξ ονόματος της Πολιτικής Επιτροπής, Έγγραφο Α2 - 169/86, σελ. 29.

239. Η αξιολόγηση της σημασίας και των ευρύτερων επιδράσεων

εξωτερικών σχέσεων και των διαπραγματεύσεων που διεξάγει στο πλαίσιο της διεθνούς συμβατικής αρμοδιότητας των Κοινοτήτων²⁴⁰.

Αν λοιπόν η συνοχή των πολιτικών της ΕΠΣ και της ΕΟΚ αποτελεί βασική προϋπόθεση, αλλά και ανειλημμένη υποχρέωση

της διάταξης του άρθρου 30 παρ.5 της ΕΕΠ καθίσταται πληρέστερη με τη διαπίστωση του Κ.Στεφάνου (όπ.π., υποσ. 186, σελ. 195), ο οποίος από μια άλλη οπτική γωνία, θεωρεί ότι: "Η διασύνδεση της ΕΠΣ και των εξωτερικών πολιτικών της Κοινότητας έχει πραγματοποιηθεί ως τώρα σε βάση ad hoc και ειδικότερα για την υλοποίηση των αποφάσεων επιβολής οικονομικών κυρώσεων. [...]. Ο όρος συνοχή όμως σημαίνει πολύ περισσότερα πράγματα: την ουσιαστική παρέμβαση της ΕΠΣ στη διαδικασία διαμόρφωσης αποφάσεων που αφορούν τις εξωτερικές οικονομικές σχέσεις της Κοινότητας και τελικά τη μεγαλύτερη πολιτικοποίηση αυτών των σχέσεων".

240. "Le jour n'est évidemment pas venu où le commissaire responsable des Relations exterieures recevra un mandat pour discuter avec le Secretaire d'Etat americain des retombees que pourraient avoir des mesures de retorsion commerciales sur les relations atlantiques. Les cas pourtant sont de plus en plus frequents où la Commission, se elle veut remplir le role que lui reservent les traites, ne peut plus se derober a un dialogue politique avec les interlocuteurs des pays tiers, des pays du Tiers-Monde surtout". Βλ. J.De Ruyt, όπ.π., (υποσ. 182), σελ. 267.

των κρατών μελών και της Κοινότητας, για την επίτευξη του στόχου "η Ευρώπη" "να εκφράζεται όλο και περισσότερο με μια φωνή", τότε ο ρόλος της Επιτροπής είναι, προοπτικά, σημαντικότερος, ή τουλάχιστον αντίστοιχα σημαντικός με εκείνον της Προεδρίας.

Τέλος, στην παρ.12 του άρθρου 30 και κατά το πρότυπο της Πανηγυρικής Διακήρυξης της Στουτγάρδης (σημ.4.3) η ΕΕΠ ορίζει ότι "πέντε έτη μετά την έναρξη ισχύος της παρούσας Πράξης, τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη εξετάζουν εάν πρέπει να γίνει αναθεώρηση του τίτλου ΙΙΙ.

Β. ...ως προϋπόθεση της "κοινοτικοποίησής" της.

Η παράθεση των στοιχείων όπως διατυπώθηκαν στο κείμενο της σύμβασης της Ε.ΕΠ επιτρέπει τη συνολική αξιολόγηση της συνεισφοράς της Ε.Π.Σ. και της διακυβερνητικής μεθόδου οργάνωσης και λειτουργίας της, στο γίνεσθαι του κοινοτικού οικοδομήματος. Διευκολύνεται, με άλλα λόγια, η αναζήτηση και διαπίστωση της ενοποιητικής δυναμικής της Ε.ΠΣ (Integrational quality) στο πλαίσιο της ευρύτερης διαδικασίας της δυτικο-ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Η οποιαδήποτε όμως προσπάθεια προς αυτή την κατεύθυνση, όπως έχει ήδη σημειωθεί, τελεί υπό δύο ερμηνευτικές προϋποθέσεις.

Η πρώτη προϋπόθεση αφορά στην ιδιαιτερότητα της λειτουργίας της αρμοδιότητας της εξωτερικής πολιτικής για το κράτος-έθνος. Η αρμοδιότητα της εξωτερικής πολιτικής είναι συν-

υφασμένη με την κρατικότητα. Διάφοροι παράγοντες, εσωτερικοί και εξωτερικοί προς το κράτος, επιδρούν πάνω στο ιστορικό νοηματικό περιεχόμενο του εθνικού συμφέροντος, τον κύριο δηλαδή συντελεστή της εθνικής-κρατικής εξωτερικής πολιτικής. Όμως το πολιτικά μεταβαλλόμενο και επαναπροσδιοριζόμενο περιεχόμενο του εθνικού συμφέροντος υποστασιοποιείται από τα αρμόδια όργανα του κράτους, μόνα ικανά να παράγουν πολιτική απόφαση στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής. Η θεσμική αυτή διάστασή της καθιστά την εξωτερική πολιτική κατ' εξοχήν κρατική αρμοδιότητα και η υποκατάστασή της, έστω και μερική, επιφέρει την αντίστοιχη αναίρεση του κράτους-έθνους, δηλαδή την υποκατάσταση του κρατικού θεσμικού χώρου παραγωγής της πολιτικής από κάποιον άλλο: κάποια νέα ολοκληρωμένη ευρωπαϊκή κοινοτική, επί του προκειμένου, εξουσία, με πεδίο εκδήλωσης τον καθορισμό κοινής εξωτερικής πολιτικής.

Η προϋπόθεση αυτή συνιστά και την βαθύτερη αιτία επιλογής της διακυβερνητικής μεθόδου συνεργασίας στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής. Κατά συνέπεια ο μη θεσμικός, "πραγματιστικός"²⁴¹ χαρακτήρας της ΕΠΣ, του πριν από την ΕΕΠ χρόνου, αποτελούσε αναγκαίο, πρωταρχικό, όρο και όχι κάποια ιδιότητα ή οργανωτική ιδιομορφία. Διευκολύνεται έτσι η κατανόηση της "απροθυμίας" των κρατών-μελών να αποδεχθούν την θέσπιση τυπικής δέσμευσης ως προς το αποτέλεσμα της συνεργασίας τους, δηλαδή είτε την υποχρέωση να καταλήγουν σε αποφάσεις είτε και να δεσμεύονται από αυτές. Τέτοιες δεσμεύσεις θα

241. Σχετικά με την έννοια του "πραγματισμού" (pragmatisme) ως χαρακτηριστικό της Ε.Π.Σ., βλ. αντί άλλων P.de Scoutheete (όπ.π., υποσ. 21) σελ. 53-55 και 164-168.

ισοδυναμούσαν με την *a priori* παραίτηση, έστω και μερικά - βλ. *apropos* sectorielle του σχεδίου Tindemans- του κράτους και των οργάνων του από την κυριαρχική ικανότητά τους να ορίζουν πρωτογενώς την πολιτική και τα μέσα για την επίτευξή της.

Η δεύτερη ερμηνευτική προϋπόθεση αφορά στον τακτικό και μεσοπρόθεσμο στόχο της συγκρότησης και λειτουργίας του μηχανισμού της πολιτικής συνεργασίας, όπως προκύπτει από τις διάφορες, κατά καιρούς, προτάσεις-εκθέσεις μεμονομένων κυβερνήσεων των κρατών μελών ή και οργάνων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Ο πρωταρχικός και άμεσα "εφικτός" στόχος, που εμπιρεύεται στο σύνολο των προτάσεων-εκθέσεων - βλ. έκθεση Tindemans, σχέδιο για την "Ευρωπαϊκή Πράξη", σχέδιο Συνθήκης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για τη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έκθεση Dooge, γνωμοδότηση της Επιτροπής για τη σύγκληση της διακυβερνητικής Διάσκεψης του Λουξεμβούργου - και αποτελεί προϋπόθεση *sine qua non* για την εξέλιξη της ΕΠΣ, αλλά και του συνόλου του κοινοτικού οικοδομήματος, είναι ο συγκερασμός των δυο μηχανισμών σε ένα ενιαίο κέντρο λήψης απόφασης. Το ενιαίο αυτό θεσμικό πλαίσιο και τα ενοποιημένα όργανα μπορούν να λειτουργούν, σε πρώτη φάση τουλάχιστον - βλ. σχέδιο συνθήκης του Ε.Κ - με διαφορετικές διαδικασίες στη λήψη των αποφάσεών τους σύμφωνα με το εκάστοτε αντικείμενο.

Ο εκφρασμένος αυτός μεσοπρόθεσμος στόχος σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η πολιτική συνεργασία δεν διαθέτει ούτε δομική - οργανωτική ούτε πολιτική αυτοτέλεια²⁴² επιβεβαιώνει το

242. Με την αναφορά στην έλλειψη δομικής-οργανωτικής και πο-

συμπέρασμα ότι η ΕΠΣ, στην πορεία για την ενοποίηση της Δυτικής Ευρώπης, δεν αποτελεί θεσμικό πρότυπο²⁴³. Με άλλα λόγια η προσπάθεια διερεύνησης της ενοποιητικής δυναμικής της ΕΠΣ και της διακυβερνητικής μεθόδου συγκρότησής της εκκινεί από το γεγονός ότι η δημιουργία της ΕΠΣ δεν στοχεύει στη θέσπιση κάποιου νέου παράλληλου προς τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες διεθνούς οργανισμού²⁴⁴ αλλά στην προσέγγιση-ρύθμιση προς

λιτικής αυτοτέλειας της ΕΠΣ εννοείται ότι:

α. στο πολιτικό επίπεδο η δημιουργία της ΕΠΣ εξυπηρετεί την επίτευξη του κοινού με τις Κοινότητες πολιτικού στόχου τόσο μεσοπρόθεσμα "για να μπορεί" η Ευρώπη... να εκφράζεται όλο και περισσότερο με μια φωνή και να δρα με συνοχή και αλληλεγγύη ώστε να υπερασπίζεται αποτελεσματικότερα τα κοινά της συμφέροντα και την ανεξαρτησία της" (Ε.Ε.Π., προίμιο, 5ο εδάφιο), όσο και μακροπρόθεσμα συμβάλλοντας "απο κοινού στην ουσιαστική πρόοδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης" (Ε.Ε.Π., Τίτλος Ι, αρθρ. 1),

β. στο επίπεδο των δομών και των λειτουργιών "Η ΕΠΣ χρωστά τη δομική-λειτουργική της υπόσταση στο θεσμικό-πολιτικό σύστημα της Κοινότητας", βλ. Γ.Κ. Παπαστάμιου και Γ-Χ.Θ. Τζανετάτου, Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, Αθήνα-Κομοτηνή 1987, σελ. 44.

243. Βλ. W.Wessels, όπ.π., (υποσ. 78) σελ. 17.

244. Ο H.J.Glaesner, (όπ.π., υποσ. 187, σελ. 310), εξετάζοντας συνοπτικά το ζήτημα αναφέρει: "il a été pose la question de savoir si le titre III de l'acte unique a crée une nouvelle Organisation internationale. Bien que... il est toutefois possible d'affirmer que,

όφελος της ολοκλήρωσης μιας ιδιόμορφης ύλης που είναι η αρμοδιότητα της εξωτερικής πολιτικής και η κυριαρχία του κράτους στη σύλληψη και άσκηση της.

Τέλος αν η Ε.Π.Σ. αντλεί το λόγο ύπαρξής της από την ανάπτυξη και ισχυροποίηση του κοινοτικού δεσμού, αντικατοπρίζοντας έτσι το βαθμό ανάπτυξης της δυτικοευρωπαϊκής ολοκλήρωσης²⁴⁵, τότε και η διερεύνηση της μετακοινοτικής προο-

malgre l'existence d'un secretariat pour cette cooperation et d'un certain nombre de dispositions reglementant les taches de la presidence, la creation d'un comite politique et d'un groupe de correspondants europeens, il manque un element fondamental, a savoir les pouvoirs de decision, meme limites, a l'egard des Etats membres ou des pays tiers. Toutes les decisions et les relations avec les pays tiers restent de la competence des Etats membres". Σχετικά με τα εννοιολογικά χαρακτηριστικά του διεθνούς οργανισμού βλ. Α-Β. Παπακώστα, Η Διεθνής Οργάνωση, Αθήνα 1973, σελ. 13 κ.επ. Γ.Τενεκίδη, Α.Τενεκίδου-Φραγκοπούλου, Διεθνείς Οργανισμοί, τομ. Α' Ευρωπαϊκοί Οργανισμοί, Αθήνα 1981, σελ. 39 κ.επ. και, Θ.Χριστοδουλιδή, Εισαγωγή εις την γενικήν θεωρίαν των διεθνών οργανισμών, Τομ.Α', Αθήνα 1979, σελ. 59 κ.επ.

245. "It has evolved a collective diplomacy which, together with the external relations of the Community, grosso modo reflects the present state of European Unification", βλ. Otto Von der Gablentz, όπ.π. υποσ. 29, σελ. 698.

πτικής, δηλαδή της οικονομικής και πολιτικής ενοποίησης υπό την μορφή της Ευρωπαϊκής Ένωσης, απαιτεί τη συνολική συνδυασμένη θεώρηση των χαρακτηριστικών και της δράσης της ΕΟΚ και της Ε.Π.Σ. Με μια άλλη έκφραση, αν η "κοινή εξωτερική πολιτική", ως αρμοδιότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αποτελεί τον μακροπρόθεσμο στόχο τότε η αναζήτηση των στοιχείων που καθιστούν εφικτή αυτή την προοπτική δεν μπορεί να περιορίζεται στην ανάλυση και μόνον του μηχανισμού που φαινομενικά είναι ο φορέας της. Μια τέτοια προσέγγιση θα κατέληγε στο συμπέρασμα ότι εφόσον ο στόχος αυτός δεν δηλώνεται ρητά, αλλά ούτε και συνάγεται, αμέσως, από τον τρόπο συγκρότησης της ΕΠΣ -διακυβερνητική συνεργασία- δεν υφίσταται ή αποτελεί "ρητορικούς εξορκισμούς των οπαδών της ευρωπαϊκής ιδεολογίας"²⁴⁶. Έτσι παραφράζοντας, σχετικά, τον D.Allen μπορεί να ειπωθεί πως η Ευρωπαϊκή Πολιτική συνεργασία πρέπει να διερευνάται "γι' αυτό που είναι παρά γι' αυτό που θα έπρεπε να είναι"²⁴⁷.

Έχοντας λοιπόν υπόψη τις ερμηνευτικές αυτές προϋποθέσεις καθώς και την ανάλυση των διατάξεων της Ενιαίας Πράξης, που θεσμοποιεί την άτυπη μέχρι τώρα ΕΠΣ, στοιχειοθετείται μία γενική πρόταση. η Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία ασφαλώς δεν στοχεύει στην υποκατάσταση του κρατικού θεσμικού χώρου παραγωγής και άσκησης της εξωτερικής πολιτικής αλλά, σε πρώ-

246. Βλ. Θ.Χριστοδουλίδη, ό.π., υποσ. 30.

247. Βλ. D.Allen, ό.π., υποσ. 71, σελ. 138, όπου αναφέρει:
"My plea is a rather simple one: a request that foreign policy behaviour at the European level be studied for what it is rather than what it might be".

τη φάση όμως, στην μεταβολή του τρόπου και του πλαισίου εκδήλωσης της κρατικής εξουσίας στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής. Η προσέγγιση του άμεσου αυτού στόχου πραγματώνεται μέσα από την ανάληψη από τα κοινοτικά κράτη μέλη διαδικαστικών δεσμεύσεων οι οποίες, φαινομενικά τουλάχιστον, δεν θίγουν την κρατικότητα. Τα κράτη αναλαμβάνοντας και τυπικά -δηλαδή με κανόνες διεθνούς συμβατικού δικαίου- την υποχρέωση "να ενημερώνονται αμοιβαία και να διαβουλεύονται ...πριν καθορίσουν την οριστική τους θέση" αυτοδεσμεύτηκαν και έθεσαν υπό προϋποθέσεις τη διατύπωση - εξωτερίκευση των θέσεών τους, έστω και αν αυτές έχουν ήδη διαμορφωθεί στο εσωτερικό του εθνικού κρατικού μηχανισμού. Η εκδήλωση, κατά συνέπεια, προς το διεθνές περιβάλλον, που κείται εκτός των ορίων που συνθέτουν οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες, της βούλησης των αρμοδίων οργάνων του κράτους υπόκειται σε "διαδικαστικά προαπαιτούμενα". Η αυτοδέσμευση αυτή, βέβαια, δεν συνεπάγεται για το κράτος, τυπικά τουλάχιστον, υποχρέωση κατάληξης σε κοινές αποφάσεις ούτε και αναιρεί την τελική αυτοτελή έκφραση της βούλησης του κράτους, ως αποτέλεσμα διαφωνίας ή και μη κατάληξης των διαβουλεύσεων· η εκδήλωση της κρατικής βούλησης στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής μετατίθεται χρονικά. Ο "κενός" αυτός χρόνος, δίχως να υποκαθιστά την κρατική εξουσία από κάποια άλλη, λειτουργεί προς όφελος της ενεργοποίησης του σταθερού θεσμικού πλαισίου της ΕΠΣ και των ουσιαστικών πολιτικών χαρακτηριστικών του -απελευθέρωση των συσχετισμών, δραστηριοποίηση του κοινοτικού στοιχείου και κυρίως της Επιτροπής για τη διαφύλλαξη της συνοχής μεταξύ των εξωτερικών πολιτικών της Κοινότητας και των πολιτικών που αποφασίζονται στην ΕΠΣ. Ο "κενός" χρόνος εμπεριέχει και μια ποιοτική, πέραν της χρονικής, διάσταση· δημιουργεί αντίστοιχα ένα "κενό εξουσίας". Το "κενό εξουσίας" νοείται ως η νομική δέσμευση των οργάνων του κράτους να ασκούν τις αρμοδιό-

τητές τους, πριν, και πάνω απ' όλα στο συγκεκριμένο, και πέραν του εθνικού κρατικού, θεσμικό πλαίσιο της ΕΠΣ. Η πλήρωση του "κενού" δηλαδή η εκδήλωση της βούλησης του κράτους, προς το ευρύτερο διεθνές περιβάλλον, είναι συνάρτηση της κατάληξης των διαβουλεύσεων και του αποτελέσματός τους στο "κοινοτικό", κατ' αρχήν πεδίο (κοινές θέσεις και ενδεχόμενες κοινές ενέργειες ή επαναφορά στις αυτοτελείς εθνικές-κρατικές θέσεις και δράσεις).

Με μια άλλη διατύπωση, οι διαδικαστικές υποχρεώσεις που έγιναν περιεχόμενο νομικού κειμένου, λειτουργούν κατά τρόπον ώστε τα εθνικά κρατικά όργανα, υπεύθυνα για την εξωτερική πολιτική, να συλλαμβάνουν και να ασκούν τις αρμοδιότητές τους με νέους κοινοτικούς πλέον όρους²⁴⁸. Μεταξύ διεθνούς κοινωνίας και του εθνικού κράτους μέλους των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων παρεμβάλλεται, στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής και με τάσεις αποκλειστικότητας, ο δυναμικά εξελισσόμενος κοινοτικός θεσμικός χώρος. Η παρεμβολή αυτή του κοινοτικού

248. Όπως διαπιστώνει ο *Otto von der Gablentz*: "the concertation of foreign policy within the Community framework would have confronted Member States with the pertinent question: can the very instrument of the nation state be put at the service of European integration? This question was never asked so crudely. But the fact remains that EPC was a latecomer among the political instruments of unification policy and that it could only be set up in the shape of intergovernmental cooperation" βλ. *Otto von de Gablentz* όπ.π., (υποσ. 29), σελ. 692.

θεσμικού χώρου συντελείται με διαδικαστικούς όρους, που αποτελούν τα ακραία νομικά και θεσμικά όρια πέρα από τα οποία οποιαδήποτε διασταλτική τους διαμόρφωση θα προσέκρουε, χωρίς νομιμοποίηση, στις κρατικές αρμοδιότητες για εξωτερική πολιτική.

Οι δεσμεύσεις όμως που καταγράφηκαν στην ΕΕΠ και οι συναγόμενες επιδράσεις τους, όπως και η ίδια η πολιτική συνεργασία συνολικά, εκκινεί από μια αξιωματική πολιτική επιλογή των κυβερνήσεων των κρατών-μελών, η οποία βρίσκει ερείσματα τόσο στην ανάπτυξη του κοινοτικού δεσμού όσο και στις μεταβολές που συντελούνται στο επίπεδο της διεθνούς κοινότητας. Η πολιτική αυτή επιλογή εκφράζεται από την κοινή τους αντίληψη πως η αποτελεσματικότερη εξυπηρέτηση των εθνικών τους συμφερόντων, στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής, διέρεχεται από την αναζήτηση της "κοινοτικής αλληλεγγύης"²⁴⁹ και της ικανότητάς τους να εμφανίζονται ως "συμπαγής δύναμη στις διεθνείς σχέσεις και τους διεθνείς οργανισμούς". Συγκλίνουν

249. Ο Κ.Στεφάνου (όπ.π., υποσ. 187, σελ. 423-424) διαπιστώνει, αναφορικά με την Ελλάδα, πως "Ιδιαίτερα θετική μπορεί να θεωρηθεί η παραδοχή της αρχής της αλληλεγγύης για την αποτελεσματικότερη, όπως αναφέρεται, υπεράσπιση της ανεξαρτησίας της. Την κοινοτική αλληλεγγύη είχε επικαλεσθεί με επιτυχία το 1982 η Βρετανία για τη λήψη μέτρων κατά της Αργεντινής. Προεδαφθείται ότι και η Ελλάδα (που αγωνίστηκε για να περιληφθεί ο σχετικός όρος στο προίμιο) δεν θα παραλείψει να επικαλεσθεί την κοινοτική αλληλεγγύη σε σχέση με τις ελληνοτουρκικές διαφορές".

δηλαδή στην άποψη ότι τα σύγχρονα χαρακτηριστικά της διεθνούς κοινωνίας καθιστούν την εκτός κοινοτικού πλαισίου επιδίωξη των εθνικών κρατικών συμφερόντων ανεπαρκή για την επίτευξή τους. Κατά συνέπεια το νέο και δυναμικά αναπτυσσόμενο συστατικό στοιχείο του νοηματικού περιεχομένου του εθνικού συμφέροντος προσδιορίζεται από την κοινοτική υπόσταση των κρατών-μελών και τον "ευρωπαϊκό προσανατολισμό"²⁵⁰ της πολιτικής τους, "τα κοινά τους συμφέροντα"²⁵¹ όπως πραγματώνο-

250. Ενδεικτικές για τον "ευρωπαϊκό προσανατολισμό" της ελληνικής πολιτικής είναι οι δηλώσεις του Γ.Ράλλη και του υπουργού εξωτερικών Θ.Πάγκαλου, μετά τη διακυβερνητική Διάσκεψη του Λουξεμβούργου. Ο Θ.Πάγκαλος δήλωνε: "Μπορούμε να εκμεταλευτούμε την Ευρώπη χωρίς σύνορα προς όφελός μας.

Η Ελλάδα αποδεχόμενη τη μετατροπή της Κοινότητας σε "Ευρωπαϊκή Ένωση" υποστηρίζει την ουσιαστική και θεσμική ανάπτυξη του μηχανισμού της Πολιτικής Συνεργασίας...", βλ. "Ελευθεροτυπία" Δευτέρα 6 Ιουλίου 1987, (υπογρ. Α.Π.). Ο Γ.Ράλλης δήλωνε την επομένη του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Λουξεμβούργου: "...αντελήφθη - επιτέλους - !εννοεί ο Α.Παπανδρέου] ότι ο ευρωπαϊκός προσανατολισμός υπαγορεύεται αποκλειστικά από το εθνικό συμφέρον, το οποίο πρέπει να είναι και το βασικό κριτήριο κατά τη χάραξη και άσκηση της εξωτερικής πολιτικήςκάθε κυβερνήσεως", βλ. Καθημερινή 5/12/1985.

251. "Το ξεκίνημα όμως και η ανάπτυξη της ΕΠΣ οφείλονται πολύ λιγότερο σε μια φιλοευρωπαϊκή έξαρση απ' ό,τι στη σταδιακή συνειδητοποίηση της κοινότητας συμφερόντων και στη διαπίστωση ότι τα λεγόμενα εθνικά συμφέροντα

νται στο πλαίσιο της ΕΠΣ και στον ευρύτερο κοινοτικό θεσμικό χώρο.

Η ΕΠΣ, όπως έχει ήδη σημειωθεί, δεν εξετάζεται αποκλειστικά και μόνο κάτω από το πρίσμα του είδους και της ποιότητας του αποτελέσματος της συνεργασίας, δηλαδή των κοινών πολιτικών αποφάσεων και των ενδεχομένων κοινών ενεργειών που προκύπτουν, αλλά και - ίσως κυρίως - ως μηχανισμός, με κάθετη διάρθρωση, επεξεργασίας και διαμόρφωσης της πολιτικής σε μακροπρόθεσμη βάση μέσα από την "προοδευτική ανάπτυξη και τον καθορισμό κοινών αρχών και στόχων" (άρθρ. 30 παρ. 2γ, ΕΕΠ)²⁵². Από αυτή, λοιπόν, την οπτική - που επιτρέπει να αναδειχθούν ορισμένα στοιχεία από τα οποία εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό η ποιότητα και η συχνότητα των κοινών θέσεων και δράσεων - η θεσμοποίηση της ΕΠΣ αποτελεί αφετηρία μιας νέας φάσης ανάπτυξης του θεσμού, με πολλαπλές και αλυσιδωτές επιδράσεις, οργανωτικές-δομικές και πολιτικές-λειτουργίας, που αφορούν τόσο στη φυσιογνωμία και τη λειτουργικότητα της ΕΠΣ και του συνολικού κοινοτικού θεσμικού χώρου στην πορεία δημιουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όσο και στον εθνικό-κρατι-

είναι στην πραγματικότητα κοινά συμφέροντα όλων και εξυπηρετούνται αποτελεσματικότερα με την υιοθέτηση κοινής στάσης προς τα έξω", βλ. Κ.Στεφάνου, όπ.π., (υποσ. 186), σελ. 191-192.

252. βλ. τις σχετικές αναφορές του Κ.Στεφάνου όπ.π., σελ. 197 και υποσ. 9 για τη διασύνδεση του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου με τη δράση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, τη λεγόμενη, δηλαδή "διπλωματία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων".

κό μηχανισμό και την παραδοσιακή του λειτουργία στο πεδίο της λήψης αποφάσεων και της άσκησης της εξωτερικής πολιτικής.

Η ένταξη των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και της ΕΠΣ στο στόχο της "από κοινού" συμβολής τους στη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης "υποδηλώνει τη βούληση των κρατών να θεωρήσουν συμπληρωματικούς και ενδεχόμενα ισοδύναμους στόχους την οικονομική ολοκλήρωση αφενός και τη διαμόρφωση κοινής εξωτερικής πολιτικής αφετέρου²⁵³". Στο γενικό αυτό πλαίσιο η δέσμευση των οργάνων των κρατών-μελών που έχουν την πολιτική ευθύνη για τη χάραξη και άσκηση της εξωτερικής πολιτικής, να διενεργούν διαβουλεύσεις πριν καθορίσουν τις οριστικές τους θέσεις, επιδρά άμεσα στην κατεύθυνση της ενίσχυσης του ρόλου της εθνικής γραφειοκρατίας στη λειτουργία του μηχανισμού της πολιτικής συνεργασίας. Ασφαλώς δεν αποτελεί καινούργιο χαρακτηριστικό το γεγονός ότι με την ΕΠΣ όλο και περισσότερα τμήματα της εθνικής γραφειοκρατίας - βλέπε υπηρεσίες των υπουργείων Εξωτερικών, Πολιτικοί Διευθυντές, διπλωμάτες, εμπειρογνώμονες κ.ά. - αποκτούν νέους, αλλά σταθερούς πλέον, ρόλους²⁵⁴ με την ένταξή τους στη κοινοτική διαπραγμάτευση. Όμως με τη συγκέντρωση των δραστηριοτήτων της ΕΠΣ στις Βρυξέλλες, επέρχεται βαθμιαία, η μετάθεση - σε μόνιμη βάση - των λειτουργιών της εθνικής γραφειοκρατίας στην έδρα των οργάνων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και των υπηρεσιών τους, ώστε

253. Βλ. Κ.Στεφάνου, όπ.π., σελ. 193.

254. Βλ. W.Wallace, National inputs..., όπ.π., (υποσ. 150) σελ. 47.

να διευκολύνεται σημαντικά η εφαρμογή της αρχής της "συνοχής" μεταξύ των εξωτερικών πολιτικών των Κοινοτήτων και των πολιτικών που συμφωνούνται στα πλαίσια της Ε.Π.Σ.

Έτσι στο πλαίσιο των νέων αυτών συνθηκών προβάλλει επιτακτικά η ανάγκη καλύτερου και αποτελεσματικότερου, απ' ότι στο παρελθόν, συντονισμού των διευθύνσεων και τμημάτων των εθνικών υπουργείων εξωτερικών που έχουν την ευθύνη της δραστηριότητας στην ΕΟΚ και την ΕΠΣ αντίστοιχα. Ο συντονισμός επιτυγχάνεται τόσο σε επίπεδο κεντρικής διοίκησης όσο και απ' ευθείας στο επίπεδο των εθνικών αντιπροσωπειών στις Βρυξέλλες²⁵⁵. Παράλληλα η ανάγκη-υποχρέωση συντονισμού προσδιορίζει και τα νέα χαρακτηριστικά της φυσιογνωμίας του υπαλλήλου, είτε πρόκειται για εμπειρογνώμονα είτε για διπλωματικό υπάλληλο, που συνίστανται στην συνολική του ενημέρωση και γνώση τόσο των κοινοτικών ζητημάτων όσο και των αντίστοιχων πολιτικών. Η ανάγκη αυτή καλύτερου συντονισμού και οι απαιτούμενες προσαρμογές των εθνικών διοικήσεων ασφαλώς δεν είναι αυτόματες ούτε και υπακούουν σε κάποιες νομοτελικές εξελίξεις, αλλά προκύπτουν από τις πολιτικές επιλογές των ίδιων των κυβερνήσεων των κοινοτικών κρατών όπως εκφράστηκαν και καταγράφηκαν στην ΕΕΠ, δηλαδή τη σφαιρική πλέον

255. Είναι ενδεικτικό το παράδειγμα της Μ. Βρετανίας η οποία ήδη από το 1975 έστελνε τακτικά σε συνεδριάσεις της Πολιτικής Επιτροπής της ΕΠΣ εκπρόσωπο από την Μόνιμη Αντιπροσωπεία της στις Βρυξέλλες ή ακόμη συμπεριελάμβανε τον Πολιτικό Διευθυντή στην βρετανική αντιπροσωπεία στο Συμβούλιο των υπουργών: βλ. σχετικά W. Wallace, όπ.π., σελ. 48.

θεώρηση της ενοποιητικής διαδικασίας της δυτικοευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και τη θέσπιση των αρχών της "αλληλεγγύης" και της "συνοχής". Κατά συνέπεια θα μπορούσε να λεχθεί πως ο "ευρωπαϊκός-κοινοτικός προσανατολισμός" της πολιτικής των κρατών-μελών ως το δυναμικά αναπτυσσόμενο στοιχείο της σύλληψης (perception) του νοηματικού περιεχομένου του εθνικού συμφέροντος, του κύριου δηλαδή συντελεστή της εθνικής-κρατικής εξωτερικής πολιτικής, προσδιορίζει - αν δεν επιβάλλει - τα αντίστοιχα μέσα διαχείρισης - επίτευξης των επιμέρους εθνικών στόχων που το συνθέτουν. Έτσι, και σε ένα άλλο επίπεδο, το είδος και η ποιότητα των μέτρων προσαρμογής της εθνικής διοίκησης στις νέες συνθήκες σφαιρικής προσέγγισης της ενοποίησης - π.χ. συντονισμός - αποτελεί κριτήριο αξιολόγησης της αποτελεσματικότητας στην επίτευξη των εθνικών στόχων ενώ ταυτόχρονα είναι και δείκτης του βαθμού ενσωμάτωσης του κρατικού μηχανισμού, ή στοιχείων του, στο ευρύτερο κοινοτικό οικοδόμημα.

Οι παραπάνω προσανατολισμοί και η διαγραφόμενη ανάγκη προσαρμογής της κρατικής διοίκησης στο νέο πολιτικό και οργανωτικό πλαίσιο συντελείται παράλληλα με την ποιοτική εξέλιξη-μεταβολή του συστήματος συνεργασίας της Ε.Π.Σ. Η "κωδικοποίηση" και καταγραφή των οργάνων και των βελτιωμένων διαδικασιών, των αρχών και στόχων του συστήματος, προσδίδει στον μηχανισμό της Ε.Π.Σ. σταθερότητα και διάρκεια που υπερβαίνει την απλή "πολιτική συμφωνία", τη βάση δηλαδή της δημιουργίας και της ανάπτυξής του. Παράλληλα όμως επαναπροσδιορίζεται ο "πραγματιστικός" χαρακτήρας της Ε.Π.Σ., 256

256. Όπως σημειώνει ο H. J. Glaesner, όπ.π., (υποσ.187), σελ. 310 "les textes existants pourraient par ailleurs

με την έννοια ότι ο "πραγματισμός" μετατρέπεται από γενική αρχή της λειτουργίας της ΕΠΣ -όπως ήταν πριν την "τυποποίηση" της από την ΕΕΠ- σε εσωτερική αρχή ανάπτυξης των, σε γενικές γραμμές, θεσπισμένων οργάνων και διαδικασιών που συνθέτουν το μηχανισμό της. Έτσι η παρατήρηση του P. de Scoutheete ότι "μία από τις αρετές του προγραμματισμού είναι το γεγονός ότι επιτρέπει στην πρακτική να υπερβαίνει τα κείμενα"²⁵⁷ διατηρεί αμείωτο το ενδιαφέρον της με τη διαφορά ότι πρόκειται πλέον για "κείμενα" αυξημένης τυπικής ισχύος -διεθνής σύμβαση της ΕΕΠ- των οποίων όμως οι διατάξεις που θεσπίζουν αρμοδιότητες και διαδικασίες είναι διατυπωμένες κατά τρόπο ώστε να συνιστούν ένα γενικό πλαίσιο του οποίου η συγκεκριμενοποίηση θα προκύψει από την πρακτική, δηλαδή τη λειτουργία τους στο πραγματικό πεδίο. Κατά συνέπεια, λοιπόν, η πλήρης συμμετοχή της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στις εργασίες της ΕΠΣ και η ανάληψη της ειδικής ευθύνης, ανάλογα με τις αρμοδιότητές της, να φροντίζει για την επιδίωξη και διατήρηση της συνοχής, αποτελεί ένα γενικό πλαίσιο, που δεν αποδίδει με ακρίβεια τον πραγματικό της ρόλο και τη διαγραφόμενη εξέλιξή του.²⁵⁸

rendre plus difficile une progression pragmatique de cette cooperation. Une telle progression, si elle devait se heurter aux textes malgre une formulation souple, par exemple la creation de nouveaux organismes ou de nouveaux pouvoirs de decision, necessiterair une modification des dispositons juridiques".

257. Βλ. P. de Scoutheete, οπ.π. (υποσ. 21), σελ. 54.

258. Για παράδειγμα όπως σημειώνει ο G. Bonvicini (οπ.π.

Ανάλογο είναι και το πρόβλημα της Γραμματείας της ΕΠΣ· το αν δηλαδή η Γραμματεία, με την ανάπτυξη των υπηρεσιών της, θα υποκαταστήσει πλήρως το ρόλο της εθνικής γραφειοκρατίας στη στήριξη της Προεδρίας και θα ενσωματωθεί, ταυτόχρονα, στο μηχανισμό της Γ.Γ. του Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, είναι ζήτημα που αν και δεν αποκλείεται δεν μπορεί να προεξοφληθεί, παρά το γεγονός ότι υπάρχουν στοιχεία -βλ. έδρα κ.ά.- που καθιστούν βάσιμη μια παρόμοια πρόβλεψη²⁵⁹.

υποσ.46), σελ. 37). Within the Political Committee itself, the Commission has gradually become more involved in the elaboration of proposals which are to be presented to the foreign ministers in preparation for their various meetings, as well as the implementation of the decisions which have been taken. Commission officials now meet regularly with the political affairs directors in order to discuss the topics on the meetings' agendas".

259. Έτσι η ανάπτυξη του ρόλου της Γραμματείας της ΕΠΣ θα εξαρτηθεί κατά πολύ και από τα περιθώρια που η εκάστοτε Προεδρία θα επιβάλει, ή και θα επιτρέψει, δεδομένου ότι διαφέρουν, και μάλιστα σημαντικά, οι αντιλήψεις των κυβερνήσεων των κρατών-μελών σχετικά με την εξέλιξη του κοινοτικού εγχειρήματος συνολικά· διαφορές των οποίων, εξάλλου, αντανάκλαση αποτελεί η σημερινή αρχική μορφή της Γραμματείας. Για παράδειγμα οι υπουργοί Εξωτερικών στην απόφασή τους της 28/2/86,

Τα διάφορα χαρακτηριστικά του θεσμοποιημένου πλέον μηχανισμού της ΕΠΣ, όπως εξετάσθηκαν μέχρι στιγμής, καθώς και τα αποτελέσματά της λειτουργίας τους, συγκροτούν τα στοιχεία μιας προοπτικής λειτουργικής μετεξέλιξης της ΕΠΣ από πλαίσιο οριζόντιας επικοινωνίας, πληροφόρησης και διαβουλεύσεων μεταξύ των υπουργείων Εξωτερικών και των υπηρεσιών τους σε σταθερό μηχανισμό κοινής ανάλυσης και επεξεργασίας της πολιτικής. Πρόκειται με άλλα λόγια για τη βαθμιαία μετατροπή της ΕΠΣ από μηχανισμό διαχείρισης των κρίσεων σε χώρο επεξεργασίας και διαμόρφωσης της πολιτικής. Μια τέτοια εξέλιξη, που ασφαλώς θα έχει άμεση επίδραση στο είδος και την ποιότητα των κοινών αποφάσεων και ενεργειών, δεν μπορεί παρά να αντανακλά το βαθμό ανάπτυξης του "ευρωπαϊκού-κοινοτικού προσανατολισμού" της πολιτικής των κρατών-μελών· ο προσανατολισμός όμως αυτός και η ανάπτυξή του, ως το δυναμικά αναπτυσσόμενο στοιχείο της σύλληψης του νοηματικού περιεχομένου του βασικού συντελεστή της κρατικής εξωτερικής πολιτικής που είναι το εθνικό συμφέρον, δε συντελείται αποκλειστικά στο χώρο όπου φαινομενικά τον παράγει, δηλαδή την ΕΠΣ, αλλά είναι

εξειδικεύοντας τις αρμοδιότητες της Γραμματείας, θεωρούν ότι μπορεί, κατά περίπτωση, να επικουρεί την Προεδρία στις επαφές με τις τρίτες χώρες (βλ. Δελτίο ΕΚ 2-1986, κεφ. ΙΙΙ, σημ. 13)· η έκταση και τα όρια της πρόσθετης αυτής δραστηριότητας της Γραμματείας είναι σαφείς πως θα διαφανούν μέσα από την πρακτική εφαρμογή της πρόβλεψης, η οποία βέβαια εξαρτάται κατά πολύ από τις απόψεις-διαθέσεις της χώρας που ασκεί την Προεδρία.

αποτέλεσμα που συναρτάται με την ποιοτική εξέλιξη του κοινοτικού δεσμού και την "ομογενοποιητική" του επίδραση "στη λειτουργία των εσωτερικών δομών των κρατών-μελών"260-261. Με άλλα λόγια η συχνότητα και η ποιότητα της συνεργασίας των κοινοτικών κρατών στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής (κοινές θέσεις και δράσεις) δεν περιορίζεται στο πλαίσιο της ΕΠΣ όπου φαινομενικά παράγονται αλλά είναι ευθέως ανάλογη προς την ποιότητα και το βαθμό ανάπτυξης των κοινοτικών πολιτικών, δηλαδή του οικοδομούμε-νου "κοινού συμφέροντος" σε επίπεδο ΕΟΚ262.

Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, ως ιδιότυπη νομική κατασκευή, καταγράφει κατά τον πιο επίσημο τρόπο τη συμπληρωματικότητα της δράσης της ΕΟΚ και της ΕΠΣ στην κατεύθυνση πραγμάτωσης του κοινού στόχου της ενοποιητικής διαδικασίας της δυτικο-ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης που είναι η δημιουργία της Ευρωπαϊκής

260. Βλ. Χ.Ροζάκη, όπ.π. (υποσ. 57) σελ. 120.

261. Ιδιαίτερη σημασία, προς αυτή την κατεύθυνση, θα έχει η υλοποίηση του στόχου της "οικονομικής και κοινωνικής συνοχής" τον οποίο η ΕΕΠ στον τίτλο V, αρθρ. 130 Α έως 130Ε έχει ανάγει σε κεντρικό στόχο της κοινοτικής εξέλιξης: βλ. ενδεικτικά τις σχετικές παρατηρήσεις των H.J.Glaesner, όπ.π. (υποσ.187) σελ. 317-318 και Κ.Στεφάνου, όπ.π. (υποσ.187), σελ. 421.

262. Βλ. για παράδειγμα τις παρατηρήσεις των Wessels, όπ.π. (υποσ.78) σελ. 11-12 και θ.Χριστοδουλίδη, όπ.π. (υποσ.30) σχετικά με τη σημασία ανάπτυξης μιας ουσιαστικής κοινής ενεργειακής και βιομηχανικής πολιτικής για την αποτελεσματική προώθηση του διάλογου Βορά-Νότου ή του Ευρω-αραβικού διάλογου.

Ένωσης. Η συμπληρωματικότητα αυτή σημαίνει ουσιαστικά πως η σύγκλιση των επιλογών των κοινοτικών κρατών στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής, ή αλλιώς η άμβλυνση της διαφορετικότητας των εθνικών τους συμφερόντων εξωτερικής πολιτικής, προϋποθέτει την ανάπτυξη του "κοινού" τους "συμφέροντος" στο κοινοτικό επίπεδο, ενώ ταυτόχρονα αναγνωρίζουν ότι "η ικανοποίηση των οικονομικών τους αιτημάτων τελεί σε συνάρτηση με τη συμπεριφορά τους στα πλαίσια της ΕΠΣ"²⁶³. Έτσι για την αξιολόγηση της δυναμικής που η ΕΕΠ εμπεριέχει, σε γενικό-πολιτικό επίπεδο, δεν πρέπει να παραβλέπεται ότι η θεσμοθέτηση της συμπληρωματικότητας αυτής δεν αποτελεί μόνο πράξη νομικής καταγραφής αλλά γεννά και μια νέα εξέλιξη στο πραγματικό επίπεδο, δηλαδή δημιουργεί πλέον τις θεσμικές προϋποθέσεις επαύξησης της παραπάνω σχέσης.

Κατά συνέπεια, η προοπτική της θέσπισης "κοινής εξωτερικής πολιτικής", της επίτευξης δηλαδή του μακροπρόθεσμου στόχου της ενοποιητικής διαδικασίας, εκφεύγει από τα στενά όρια του εμφανιζόμενου ως φορέα της (ΕΠΣ)· η πραγμάτωσή του είναι συνάρτηση της συντονισμένης εξέλιξης των στοιχείων του κοινοτικού οικοδομήματος συνολικά. Όμως "κοινή εξωτερική πολιτική" σημαίνει αρμοδιότητα· και αρμοδιότητα προϋποθέτει τον φορέα άσκησης της. Με άλλες λέξεις "κοινή εξωτερική πολιτική" σημαίνει την ύπαρξη μιας ολοκληρωμένης ευρωπαϊκής κοινοτικής εξουσίας με πεδίο εκδήλωσης τον καθορισμό αυτής της πολιτικής. Τέτοια όμως εξουσία αφενός δεν υφίσταται και, αφετέρου, η προοπτική δημιουργίας της και η υπαγωγή των κρατών στην νέα αυτή οντότητα, ως αποτέλεσμα της ύπαρξης κοινών

263. Βλ. Κ.Στεφάνου, οπ.π. (υποσ.186) σελ. 193.

πολιτικών συμφερόντων, "προϋποθέτει μια παρόμοια υλική δομή σε όλα τα κράτη μέλη που να θεμελιώνει αυτά τα πολιτικά συμφέροντα"²⁶⁴. Η προοπτική όμως αυτή όσο και αν είναι συνάρτηση της ανάπτυξης της "ομογενοποίησης" των δομών των κρατών που συντελείται σταδιακά στο πλαίσιο της οικονομικής ολοκλήρωσης δεν εξαρτάται μόνον από αυτή, ούτε και θα προκύψει από το "πλήρωμα του χρόνου" και τη "στιγμιαία" απόφαση των κρατών-μελών για τη δημιουργία μιας νεάς υπερκρτικής πολιτειακής οντότητας και την υπαγωγή τους σ' αυτήν. Αντίθετα, και όπως ήδη έχει σημειωθεί, η προοπτική αυτή είναι εφικτή, ή τουλάχιστον ορατή, μέσα από τη σταδιακή και συνδυασμένη ανάπτυξη των συστατικών στοιχείων του σημερινού υπαρκτού κοινοτικού οικοδομήματος όπου η ιδιαίτερη συμβολή της ΕΠΣ εντοπίζεται τόσο στο επίπεδο της πολιτικής -βλ. σύλληψη του εθνικού συμφέροντος εξωτερικής πολιτικής υπό το πρίσμα και τις προϋποθέσεις της κοινοτικής υπόστασης των κρατών-μελών, -όσο και, ίσως κυρίως, στο επίπεδο των δομών (κρατικός μηχανισμός) και των οργάνων (κρατικά όργανα υπεύθυνα για την χά-

264. "Η έλλειψη ενός ισοβαρούς οικονομικού θεμέλιου έχει σαν συνέπεια να αποκλίνουν κατά πολύ τα πολιτικά συμφέροντα, με αποτέλεσμα να μην μπορούν να αντισταθμισθούν ούτε από ένα απλό συμβουλευτικό μηχανισμό ούτε από υπερεθνικά όργανα. Η πολιτική ολοκλήρωση με τη μορφή της "Πολιτικής Ένωσης" που επαγγέλλονται οι χώρες της ΕΟΚ, μπορεί να πραγματοποιηθεί ως εκ τούτου, μόνο μέσα από μια αυξανόμενη οικονομική διαπλοκή στον κοινοτικό χώρο και μια εξίσωση των οικονομικών δομών των μεμονωμένων κρατών-μελών". βλ. K. Busch, Η κρίση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Αθήνα 1987, σελ. 40-41.

ραξη και άσκηση της εξωτερικής πολιτικής) που επεξεργάζονται και προσδιορίζουν την πολιτική. Η συμβολή αυτής της ΕΠΣ στην ανάπτυξη της ενοποιητικής διαδικασίας καθίσταται εμφανέστερη αν παρακολουθήσουμε τις διάφορες φάσεις ανάπτυξής της, και υπό το πρίσμα των βασικών της χαρακτηριστικών, τόσο στο επίπεδο της πολιτικής όσο και σε εκείνο των οργάνων και διαδικασιών που την παράγουν. Έτσι και για εντελώς μεθοδολογικούς λόγους, η εξέλιξη και ανάπτυξη της ΕΠΣ μπορεί να χωριστεί -σε δύο φάσεις- περιόδους, οι οποίες οριοθετούνται μεταξύ τους από τη θεσμοποίηση της Πολιτικής Συνεργασίας· η Ενιαία Πράξη σηματοδοτεί το τέλος της πρώτης και, ταυτόχρονα, την απαρχή της δεύτερης. Πιο συγκεκριμένα, η πρώτη φάση εκκινεί από τη δημιουργία και ανάπτυξη της άτυπης ΕΠΣ, της οποίας η βασική επίδραση, στο γενικό πολιτικό επίπεδο, προσδιορίζεται από τη συμβολή της στη μεταφορά και ανάπτυξη της έντασης της διφυούς υπόστασης του κράτους, ως παραδοσιακό κράτος-έθνος και ως κοινοτικό κράτος-μέλος, στο πεδίο της κατεξοχήν κρατικής αρμοδιότητας που είναι η εξωτερική πολιτική. Η επίδραση αυτή διατρέχει το σύνολο της κρατικής διοίκησης και του μηχανισμού λήψης των αποφάσεων, και διαπιστώνεται έμμεσα, μέσα από τη λειτουργία των άτυπων οργάνων της ΕΠΣ των οποίων όμως η φύση -αν και διεκδικούν ήδη σχετικά αυτόνομη υπόσταση- προσδιορίζεται από την κρατική υπόσταση των φορέων τους, δηλαδή των κρατικών υπαλλήλων που τα πλαισιώνουν.

Με τη θεσμοποίηση της ΕΠΣ ολοκληρώνεται η πρώτη φάση ανάπτυξής της, ενώ τίθενται ταυτόχρονα οι θεσμικές προϋποθέσεις επαύξησης και ποιοτικής εξέλιξης των αποτελεσμάτων της λειτουργίας της (δεύτερη φάση). Με την ένταξη της ΕΟΚ και της ΕΠΣ στον κοινό στόχο της δημιουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τη θέσπιση των αρχών της αλληλεγγύης και της συνοχής καθώς και την αναγωγή των διαβουλεύσεων σε νομική υποχρέωση διευ-

ρύνεται η πολιτική επίδρασή της ώστε τα κράτη-μέλη να συλλαμβάνουν, όλο και περισσότερο, τη διεθνή τους θέση και πολιτική στα πλαίσια της διεθνούς κοινωνίας, ως κοινοτικά κυρίως κράτη και δευτερευόντως ως παραδοσιακά κράτη-έθνη²⁶⁵. Παράλληλα η θεσμοποιημένη ΕΠΣ αποκτά νέα δομικά και λειτουργικά χαρακτηριστικά -σταθεροποίηση των οργάνων και βελτίωση της διαδικασίας λήψης αποφάσεων, ίδια γραφειοκρατική υποδομή σε πλήρη ανάπτυξη, συγκέντρωση των δραστηριοτήτων στις Βρυξέλλες, στενότερες σχέσεις με τα κοινοτικά όργανα και τις υπηρεσίες τους, διεύρυνση του φάσματος των θεμάτων, κ.ά.- τα οποία αφενός προκαλούν, αν δεν επιβάλλουν, τον προσανατολισμό της εθνικής γραφειοκρατίας (διοίκησης) και την προσαρμογή της στις νέες ανάγκες της "κοινοτικής" διαπραγμάτευσης και, αφετέρου, αποτελούν τις προϋποθέσεις της, και τυπικά πλέον, "κοινωνικοποίησής"²⁶⁶ της· τη σύνδεση δηλαδή της ΕΠΣ

265. Η θεώρηση της ΕΠΣ κάτω απ' αυτό το πρίσμα σχετικοποιεί τον χαρακτηρισμό της ΕΠΣ ως "ανταποδοτική" "reactive", και υποδηλώνει, όταν χρησιμοποιείται αξιολογικά, έντονα χαρακτηριστικά μιας από κρατοκεντρικής, κατά βάση θεώρησης βλ. τις σχετικές παρατηρήσεις των *Ott von der Gablenz*, οπ.π. (υποστ.29), σελ. 295 και *D.Allen*, οπ.π. (υποστ.71) σελ. 143

266. Η Ενιαία Πράξη με τη "θεσμοποίηση" του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και την καταγραφή της δυνατότητας των υπουργών Εξωτερικών να εξετάζουν "τα θέματα εξωτερικής πολιτικής στα πλαίσια της Πολιτικής Συνεργασίας κατά τις συνόδους του Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων" (άρθρ. 30 παρ. 3α), κατοχύρωσε ουσιαστικά την ισχύουσα πρακτική. Έτσι στο επίπεδο των πολιτικά υπεύθυνων οργάνων καταργήθηκε κάθε φραγμός, κάτι

όχι μόνο με τη δράση των Κοινοτήτων αλλά και τη δημιουργία οργανικών δεσμών με τους θεσμούς και τα όργανά τους. Η "κοινοτικοποίηση" της ΕΠΣ θα αποτελέσει την κατάληξη μιας βαθμι-

που είναι, εξάλλου, απόλυτα φυσιολογικό αν σκεφτεί κανείς ότι πρόκειται ουσιαστικά για τα ίδια άτομα-υπουργοί Εξωτερικών- που συνθέτουν τις υπουργικές συνόδους της ΕΠΣ και του Συμβουλίου ΕΟΚ· βλ. την παρατήρηση του *E. Stein*, όπ.π. (υποσ.9), σελ. 651 περί "personal union". Η "κοινοτικοποίηση" λοιπόν παρουάζει ουσιαστικό πρόβλημα στο επίπεδο των μηχανισμών που προετοιμάζουν τις υπουργικές συνόδους και επεξεργάζονται σε προκαταρκτικά στάδια τα στοιχεία που συνθέτουν τις κοινές πολιτικές θέσεις. Και προς αυτήν όμως την κατεύθυνση έχουν αφενός διατυπωθεί προτάσεις-σκέψεις -όπως η δημιουργία του CO.RE.PER III επιφορτισμένου με τις υποθέσεις πολιτικού χαρακτήρα, βλ. την πρόταση του *U. Weir Stock*, Γενικού Διευθυντή των υπηρεσιών της Γραμματείας του Συμβουλίου σε *Ε. Γιαταγάνα*, Οι θεσμοί της Κοινότητας στην προοπτική της δεκαετίας του 80 -Σε αναζήτηση νέων ισορροπιών- Η "Εβδομάδα της Βρυγες" (Κολλέγιο της Ευρώπης, 6-8 Νοεμβρίου 1980), *Ε. Ευρ.Κ*, 1-1980, σελ. 728-729 και *J.V. Louis*, *Organization Europeennes*, Bruxelles 1987- ενώ αφετέρου, η θέσπιση μιας "ελαφριάς" και "τεχνικής" Γραμματείας αυτό ακριβώς το σκοπό εξυπηρετεί. (βλ. παραπάνω). Τέλος η "κοινοτικοποίηση" της ΕΠΣ και οι προϋποθέσεις που η ΕΕΠ δημιουργεί προς αυτήν την κατεύθυνση δεν είναι παρά η σταδιακή υλοποίηση του στόχου "της προσέγγισης του θεσμικού μηχανισμού της

αίας -και ήδη διαπιστωμένη- από την περίοδο της άτυπης λειτουργίας του μηχανισμού της ΕΠΣ- διαδικασίας άμβλυνσης του διακυβερνητικού χαρακτήρα της Πολιτικής Συνεργασίας. Η εξέλιξη αυτή είναι εμφανέστερη στο επίπεδο των οργάνων της ΕΠΣ και τη μεταβολή που συνετελείται από την κατάσταση όπου η φύση και οι αρμοδιότητες των άτυπων οργάνων προσδιορίζονταν από τα χαρακτηριστικά των φορέων τους, σε μια νέα όπου τα "κοινοτικοποιημένα" πλέον όργανα, ως ατοτελή "κοινοτικά" όργανα, αμβλύνουν τον αυστηρά κρατικό χαρακτήρα των φορέων τους. Πρόκειται, με άλλα λόγια, για την οριστική διάρρηξη της αποκλειστικότητας του κράτους και του κρατικού μηχανισμού στη διαμόρφωση και επεξεργασία της πολιτικής του και την ανάπτυξη του βαθμού ενσωμάτωσής του στον κοινοτικό θεσμικό χώρο. Επιχειρώντας, λοιπόν, συνολική αξιολόγηση της δυναμικής της θεσμοποιημένης πλέον ΕΠΣ και των επιδράσεων της λειτουργίας της τόσο στο κράτος όσο και στο συνολικό κοινοτικό οικοδόμημα, μπορεί να λεχθεί ότι: η Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία αναδεικνύεται στον θεσμικό διάμεσο²⁶⁷, ή το θεσμοποιημένο μηχανισμό μετάβασης από την κατάσταση όπου το κράτος-μέλος συλλαμβάνει τη διεθνή του θέση ως κοινοτικό κράτος, και τα όργανά του ασκούν τις αρμοδιότητές τους με νέους κοινοτικούς πλέον όρους, στην κατάσταση όπου η Κοινό-

Κοινότητας με εκείνο της πολιτικής συνεργασίας" όπως είχε διατυπωθεί ήδη στην Πανηγυρική Διακήρυξη της Στουτγάρδης, βλ. Δελτίο Ε.Κ. 6-1983, σημ. 2.2.1, σελ.27.

267. Τον όρο αυτό χρησιμοποιεί ο Ν.Σκανδάμης στο έργο του Το Κράτος στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ι, Αθήνα-Κομοτηνή, 1986, σελ. 93 κ.επ.

νότητα αποκτα σταδιακά, την ικανότητα ανάπτυξης μιας "ευρωπαϊκής ταυτότητας" και στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής (σύλληψη του ρόλου της Κοινότητας στη διεθνή πολιτική) μέσα από τη δημιουργία ενός ενιαίου θεσμικού πλαισίου με, έστω, διαφορετικές διαδικασίες στη λήψη των αποφάσεων (κοινοτικοποίηση της ΕΠΣ): κατάσταση όπου οι εκπρόσωποι των κυβερνήσεων των κρατών μελών είναι φορείς της εθνικής πτυχής μιας ευρύτερης σκοπιμότητας που είναι η δημιουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως έκφραση του "κοινού συμφέροντος". Έτσι η εξέλιξη του διευρυμένου κοινοτικού θεσμικού χώρου στην κατεύθυνση της ιστορικής του διαμόρφωσης, θα είναι το αποτέλεσμα της λύσης της θεσμικής έντασης που τον χαρακτηρίζει, δηλαδή με την εξάλειψη των πραγματικών-πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών-όρων που τη συντηρούν²⁶⁸.

268. Βλ. παραπάνω υποσ. 10. Εξάλλου, νομίζουμε πως δεν θα ήταν αβάσιμη η παρατήρηση ότι η πορεία ανάπτυξης και εξέλιξης τη ΕΠΣ ακολουθεί τη μέθοδο της έκθεσης *Tindemans* και τείνει σταδιακά να υλοποιήσει, σε διαφορετικό βέβαια βαθμό το αποτέλεσμα που θα είχε προκύψει από την υιοθέτηση και εφαρμογή του Σχεδίου Συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Ένωσης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Οι καινοτομίες του σχεδίου του Ε.Κ. σχετικά με την ΕΠΣ ήταν βασικά: α) η ένταξη της ΕΠΣ, χωρίς τροποποίηση του μηχανισμού της, στη "νομική δομή της Ένωσης", β) το γεγονός ότι η Ένωση ακεί εξωτερική πολιτική εφαρμοζόνοντας τη μέθοδο της συνεργασίας (άρθρ.66), γ) ότι την ευθύνη της συνεργασίας τη φέρει το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και το Συμβούλιο της Ένωσης εξασφαλίζει την άσκησή της, ενώ παράλληλα

Προσεγγίζοντας το τέλος του μέρους αυτού της εργασίας και έχοντας συνείδηση πως η προσπάθεια που επιχειρήθηκε -κινήθηκε σε ένα από τα πιο επισφαλή και ολισθηρά πεδία της ενοποιητικής διαδικασίας της δυτικοευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, όπου η πολιτική-θεσμική ανάλυση εγγίζει, συχνά, τα όρια της "fiction politique", θα μπορούσαμε συνοπτικά και υπό μορφή συμπεράσματος να πούμε ότι: Η θεσμοποίηση της ΕΠΣ, με την Ενιαία Πράξη, έθεσε τους θεσμικούς και διαδικαστικούς όρους, που αποτελούν, εξάλλου, τα ακραία νομικά και θεσμικά όρια συνταγματικά ανεκτά²⁶⁹, για την ανάπτυξη των πολιτικών

διευρύνεται και ο ρόλος της Επιτροπής στην οποία αναγνωρίζουν κάποια, περιορισμένη αλλά επίσημη, ικανότητα πρωτοβουλίας (άρθρ.67) και δ) η δυνατότητα μεταφοράς ενός τομέα της συνεργασίας στην κοινή δράση (άρθ.68 και 23 παρ.3) χωρίς αυτός να είναι οριστικό εφόσον μπορεί (άρθρ.63 παρ.3) να υπάρξει επαναφορά του τομέα αυτού στη συνεργασία ή ακόμα και στην αρμοδιότητα των κρατών μελών, βλ. σχετικά *Goffin L, Capotorti F, Louis J-V, Steenberger J. L' Union, Europeenne, Colloque, C.D.E., Bruxelles, Nos 5-6, 1985, σελ. 515 κ.επ. (Capotorti), 569 κ.επ. (Louis) και 569 κ.επ. (Steenberger)* καθώς επίσης και *E.Wille Federal and Confederal aspects of the Draft Treaty establishing the European Union, Il Politico, anno L., n.3, Pavia 1985, σελ. 481 κ.επ.*

269. Η φράση αυτή αφορά στο αντικείμενο του δευτέρου μέρους της εργασίας, βλ. παρακάτω.

προϋποθέσεων²⁷⁰ ώστε, σε συνάρτηση με την επίδραση των αποτελεσμάτων της οικονομικής ενοποίησης, δηλαδή του παράγοντα άμβλυνσης ή και εξάλλειψης -μακροπρόθεσμα- των αντιθέσεων που βρίσκονται στη βάση της διαφορετικής δομής των εθνικών συμφερόντων εξωτερικής πολιτικής, να καθίσταται αν όχι ορατή, τουλάχιστον προσεγγίσιμη, η ιστορική κατάληξη της σύλληψης της κοινοτικής "προέννοιας"²⁷¹, της οποίας ο υπαρκτός σήμερα "κοινοτικός θεσμικός χώρος" υπαινίσσεται το ομοσπονδιακό πρότυπο²⁷².

Τέλος η παράθεση και ανάλυση των χαρακτηριστικών στοιχείων που συνθέτουν τη συμβολή της ΕΠΣ στην διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης τη διαφοροποιούν, κατά πολύ και σε

270. ... "Με άλλα λόγια πρέπει η πολιτική βούληση να στηρίζεται σε μια πολιτική αίσθηση, που προϋπάρχει κάθε θεσμικού μηχανισμού. Για να ξεφύγει, όμως, από την αοριστία και την αναποτελεσματικότητα που χαρακτηρίζουν το συναίσθημα, έχει ανάγκη θεσμικών οργάνων, χάρη στα οποία, μορφοποιείται, ενδυναμώνεται, υλοποιείται, αποκτά διαχρονική διάσταση και αναπτύσσεται ολοένα και περισσότερο", βλ P.V. Dastoli, Η αναγκαία Ευρώπη, Σύγχρονα θέματα, περίοδος Β', Χρόνος 10ος, Τεύχ. 32-33, Δεκέμβριος 1987, σελ. 20.

271. Βλ. παραπάνω, πρ. Ι.Εισαγωγικά, υποσ. 14.

272. Όπως σημειώνει ο W.Wessels, οπ.π. (υποσ.78), σελ.18, "Although it creates certain political and administrative preconditions for further steps EPC will not be in a positions to spur on the integration process by itself".

πολλά, από τα παραδοσιακά πρότυπα του διακυβερνητισμού και την καθιστούν, σύμφωνα με τη έκφραση του W. Wessels", φαινόμενο του οποίου η ενοποιητική δυναμική (integrational quality) "can be described as less than supranational but more than intergovernmental"²⁷³. Παράλληλα η δημιουργία και τα αποτελέσματα της ανάπτυξης του μηχανισμού της ΕΠΣ έφεραν στην επιφάνεια την περιορισμένη πλέον προσφορά των παραδοσιακών θεωριών, και ιδιαίτερα της νεολειτουργικής αντίληψης, στη στρατηγική της εξέλιξης της περιφερειακής ολοκλήρωσης τύπου ΕΟΚ, στην κατεύθυνση της πολιτικής ενοποίησης²⁷⁴. Εξάλλου, οι παραδοσιακές αυτές θεωρίες ελάχιστα συνεισφέρουν

273. οπ.π., σελ. 15.

274. Σχετικά με τις θεωρίες της ολοκλήρωσης βλ. R.J. Harrison, *Europe in Question: theories of regional integration*, London 1973· C. Pentland, *International theory and European Integration*, London 1973· J.K. De Vree, *Political integration: The formation of theory and its problem*, Paris 1972· M.E. de Bussy, H. Delorme, F. de La Serre, *Approches theoriques de l' integration europeenne*, RFSP, juin 1971, vol. XXI (3), σελ. 615 κ.επ· στην ελληνική βιβλιογραφία βλ. Κ. Στεφάνου, οπ.π. (υποσ. 8), σελ. 1 κ.επ· Π. Τσούκαλη, *Ευρωπαϊκή νομισματική ένωση, μια πολιτικοοικονομική θεώρηση*, Αθήνα 1980, σελ. 27 κ.επ· Β. Πανάγου, *Ευρωπαϊκή οικονομικής-θεωρίας και πολιτική της οικονομικής και νομισματικής ολοκλήρωσης της Ευρώπης*, Αθήνα 1987, σελ. 20 κ.επ. και Θ. Χριστοδουλίδη, *Εισαγωγή εις την γενικής θεωρίας των διεθνών οργανισμών*, Τομ. Α', Αθήνα 1979, σελ. 37 κ.επ.

στη μελέτη του ίδιου του φαινομένου της ΕΠΣ και της συμβολής της στην εξέλιξη του κοινοτικού οικοδομήματος²⁷⁵. Όμως "η κατάρρευση της θεωρίας της ολοκλήρωσης δεν επιφέρει αναγκαστικά και την κατάρρευση της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης²⁷⁶". Η ΕΠΣ ως στοιχείο πραγμάτωσης της στρατηγικής των μικρών βημάτων ασφαλώς δεν μπορεί να αποτελέσει από μόνη της το υλικό κατάσκευής μιας νέας θεωρίας της ολοκλήρωσης,²⁷⁷ λειτουργεί όμως ως "πρόσθετο έναυσμα για την επαναθεώρηση των θεωριών της ολοκλήρωσης και την αναζήτηση νέων προσεγγίσεων"²⁷⁸.

275. Βλ. *W. Wessels*, οπ.π., σελ. 16.

276. Βλ. *W. Wallace*, *Europe as a confederation: the Community and the Nation-State*, *J.C.M.S. Vol 21, No 1/2*, Sept./Dec. 1982, σελ. 57.

277. Βλ. *W. Wallace, D. Allen*, οπ.π. (υποσ. 46), σελ. 245.

278. Βλ. *W. Wessels* οπ.π., σελ. 18.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Το ελληνικό Κράτος ως όριο της μετα-κοινοτικής προοπτικής ή η "Ευρωπαϊκή Ένωση" ως πλαίσιο εξέλιξης του ελληνικού Κράτους

I Εισαγωγικά

Η μέχρι αυτού του σημείου ανάλυση αφορούσε στην αναζήτηση και κατάδειξη της πολιτικής λογικής και της ενοποιητικής δυναμικής του θεσμού της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Συνεργασίας στο πλαίσιο της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, υπό το πρίσμα αφενός των ορίων των αρμοδιοτήτων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και, αφετέρου, του διακηρυγμένου πολιτικού στόχου των κρατών-μελών για το μετασχηματισμό "του συνόλου των μεταξύ τους σχέσεων σε μια Ευρωπαϊκή Ένωση". Αναζητήθηκε δηλαδή εάν και κατά πόσο - στο επίπεδο της μεθόδου αλλά και της πολιτικής - ο θεσμός της Ε.Π.Σ. επιτυγχάνει την δυναμική σύζευξη του υπαρκτού (Ευρωπαϊκές Κοινότητες) με το επιδιωκόμενο (Ευρωπαϊκή Ένωση).

Στο Μέρος αυτό της της εργασίας, με σκοπό η ανάλυση να αποκτήσει μεγαλύτερη σφαιρικότητα και με αφετηρία τα μέχρι τώρα συμπεράσματα, αναζητάται η πολιτική λογική και τα προβλήματα που εγείρονται από την συμμετοχή του ελληνικού Κράτους στο θεσμό της Ε.Π.Σ., δυναμικού στοιχείου της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, υπό το πρίσμα, αφενός των σχετικών θεσμικών ορίων της συντεταγμένης ελληνικής Πολιτείας και, αφετέρου, του διακηρυγμένου πολιτικού στόχου της

ελληνικής πολιτικής ηγεσίας για τον μετασχηματισμό " του συνόλου των μεταξύ των κρατών-μελών σχέσεων σε μια Ευρωπαϊκή Ένωση". Αναζητάται δηλαδή εάν η συμμετοχή της Ελλάδας στον θεσμό της Ε.Π.Σ. δημιουργεί σχέσεις αρμονικής συμβίωσης ή δυναμικής σύγκρουσης του υπαρκτού (Ελληνικό Κράτος) με το επιδιωκόμενο (Ευρωπαϊκή Ένωση).

Προηγούμενα όμως επιβάλλεται μία μεθοδολογική παρατήρηση. Στο μέρος αυτό της εργασίας δεν γίνεται πλέον αναφορά στην περίοδο κατά την οποία η Ε.Π.Σ. αποτελούσε μια άτυπη δομή και τούτο γιατί τα κείμενα που δημιούργησαν και ανέπτυξαν την ΕΠΣ δεν είχαν καμία τυπική ισχύ· συνιστούσαν περισσότερο πολιτικές δηλώσεις προθέσεων και δέσμευαν τα κράτη - μέλη στο βαθμό που δημιούργησαν -όπως διαπιστώθηκε- ένα είδος "εθιμικού δικαίου" με τα χαρακτηριστικά "ενός αναγνωρισμένου κανόνα, που ευκαιριακά παραβιάζεται, αλλά του οποίου η ύπαρξη αναγνωρίζεται" (Βλ. παραπάνω, Κεφ.Α και υποσ. 92).

Με την ΕΕΠ όμως οι διαδικασίες και πρακτικές της ΕΠΣ έγιναν περιεχόμενο νομικού κειμένου -διεθνής σύμβασης- που για να τεθεί σε ισχύ απαιτείται, κατά τους ορισμούς του άρθρου 33 της ΕΕΠ, η επικύρωσή του από τα συμβαλλόμενα μέρη σύμφωνα με τους αντίστοιχους συνταγματικούς τους κανόνες. Με άλλα λόγια ενεργοποιήθηκαν εκείνες οι πολιτειακές διαδικασίες νομιμοποίησης των διεθνών υποχρεώσεων που το συμβαλλόμενο στην ΕΕΠ κράτος ανέλαβε - και η Ελλάδα φυσικά - καθώς και αυθεντικής ερμηνείας των επιδράσεών τους στη λειτουργία του Κράτους.

Κάτω λοιπόν απ' αυτό το πρίσμα και με αφετηρία α) τη δήλωση του αναπληρωτή υπουργού Εξωτερικών Θ.Πάγκαλου στη συνεδρίαση της κοινοβουλευτικής επιτροπής στις 27/11/86 - που

εξέτασε το κυρωτικό της ΕΕΠ νομοσχέδιο - ότι: "η πολιτική συνεργασία είναι, ή μπορεί να είναι, εξαναγκασμός αλλά όταν όλοι τελικά συμφωνούμε ο εξαναγκασμός αυτός ισχύει προς όλες τις κατευθύνσεις". και β) την πρόκριση από την ελληνική βουλή του άρθρου 28 παρ. 1 ως του κατάλληλου μέσου για την κύρωση της ΕΕΠ· αναζητάται η αντιστοιχία ανάμεσα στα πραγματικά αποτελέσματα της λειτουργίας της ΕΠΣ για το ελληνικό κράτος- σε μία προσπάθεια ερμηνείας της σιβυλικής δήλωσης του υπουργού- και του προκρινόμενου ως κατάλληλου μέσου για την κύρωση των σχετικών διατάξεων της ΕΕΠ. Η αναζήτηση αυτή θα αποτελέσει το μέσο για την προσμέτρηση των μεταβολών που η θέσπιση της ΕΕΠ επιφέρει στη λειτουργία του ελληνικού Κράτους και των ορίων τους.

II Για την κύρωση της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης από την ελληνική Βουλή: μια παρατήρηση και ένα πρόβλημα.

Η ελληνική κυβέρνηση κατέθεσε στη Βουλή νομοσχέδιο για την κύρωση της Ε.Ε.Π. στο σύνολό της¹. Το νομοσχέδιο συζητήθηκε στην κοινοβουλευτική επιτροπή του υπουργείου Εξωτερικών

-
1. Όπως διαπιστώνει ο Κ.Ευσταθιάδης "πάσα συνθήκη, αποτέλεσμα διεθνών διαπραγματεύσεων, αποτελεί ενιαίο και αδιάσπαστο σύνολο και συνεπώς πλήρες το κείμενο αυτής (όχι μόνον οι διατάξεις της συνθήκης οι οποίες εμπίπτουν εις μίαν από τας κατηγορίας των εν άρθρ. 36 παρ. 2 του Συντάγματος συνθηκών), υποβάλλεται, προ της υπο του Προέδρου της Δημοκρατίας επικυρώσεως, εις την Βουλήν διά νομοσχεδίου "περί κυρώσεως της συνθήκης", το οποίον ψηφιζόμενον υπ' αυτής (το σύνολο του κειμένου της συνθήκης ψηφίζεται, άλλως το σύνολο απορρίπτεται) καθίσταται μετά την κύρωσιν και δημοσίευσιν νόμος του Κράτους", βλ. Κ.Ευσταθιάδου, Διεθνές Δίκαιον, Αθήνα 1977, σελ. 334 και Ε.Ρούκουνα, Διεθνές Δίκαιο Ι, Αθήνα 1985, σελ. 110.

στις 27/11/1986 και στη συνέχεια στην Ολομέλεια της Βουλής στη συνεδρίασή της της 14ης Ιανουαρίου 1987. Στο μεσοδιάστημα, πριν την ολοκλήρωση της κυρωτικής διαδικασίας και τη θέσπιση του σχετικού νόμου, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας (στο εξής ΠτΔ) κατέθεσε, στις 31 Δεκεμβρίου 1986, τα έγγραφα επικύρωσης στην ιταλική κυβέρνηση². Το ζήτημα αυτό τέθηκε στην Ολομέλεια από τον κοινοβουλευτικό εκπρόσωπο του Κ.Κ.Ε. ο οποίος τόνισε πως "παρακάμφθηκε" έτσι "η μόνη υπεύθυνη κατά το Σύνταγμα, η Βουλή"³. Στην τοποθέτησή του ο αναπληρωτής υπουργός Εξωτερικών⁴ προσπάθησε να θεμελιώσει τη νομιμότητα της διαδικασίας αυτής παραλείποντας όμως ορισμένες νομικές και πολιτικές πτυχές της.

Είναι σαφές πως η επικύρωση, ως πράξη διεθνούς δικαίου, διακρίνεται από την κύρωση που αποτελεί "πράξη καθαρά εσωτερικού δικαίου"⁵. Η επικύρωση είναι μονομερής πράξη της πο-

-
2. Βλ. αρθρ.33 παρ.1, τίτλο IV Γενικές και Τελικές διατάξεις της ΕΕΠ, που ορίζει την κυβέρνηση της Ιταλικής Δημοκρατίας ως θεματοφύλακα των επικυρωτικών εγγράφων (η "οργάνων" επικύρωσης, βλ.Ε.Ρούκουνα, όπ.π, σελ.78).
 3. Βλ. Πρακτικά Βουλής, Συνεδρίαση Ν.Α', Τετάρτη 14 Ιανουαρίου 1987, αγόρευση του βουλευτή Ν.Καλούδη, σελ. 2633.
 4. Βλ. αγόρευση του αναπληρωτή υπουργού Εξωτερικών Θ.Πάγκαλου, όπ.π., σελ. 2633.
 5. Βλ. Κ.Ιωάννου, Κ.Οικονομίδη, Χ.Ροζάκη, Α.Φατούρου, Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο, τ.Β', Ημιτ. Α', Αθήνα-Κομοτηνή 1983, σελ. 99 κ.επ. καθώς και Ε.Ρούκουνα, όπ.π., (υποσ. 1) σελ. 73κ.επ. και 78 κ.επ.

λιτείας· με την πράξη αυτή που είναι το τελευταίο και αποφασιστικό στάδιο ολοκλήρωσης της σύναξης των διεθνών συνθηκών⁶, δηλώνεται διαμέσου του αρμοδίου να συνομολογεί τις διεθνείς συνθήκες κρατικού οργάνου, η βούληση του κράτους να δεσμευθεί διεθνώς⁷.

Σύμφωνα με το άρθρο 36 παρ. 1 του Συντάγματος 1975/86, ο Π.τ.Δ. εκπροσωπεί το κράτος διεθνώς και συνομολογεί τις συνθήκες. Η αποκλειστική αυτή αρμοδιότητα συνομολόγησης (βλέπε επικύρωση)⁸ των διεθνών συνθηκών, ασκείται "με τήρηση οπωσδήποτε των ορισμών του άρθρου 35 παρ. 1" (προσυπογραφή του αρμοδίου υπουργού και δημοσίευση στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης). Επιπρόσθετα και σύμφωνα με τις διατάξεις της παρ. 2 του άρθρου 36 Σ. 1975/86 η αποκλειστική αρμοδιότητα συνομολόγησης των διεθνών συνθηκών του Π.τ.Δ. υπόκειται -για ορι-

-
6. Για τους άλλους τρόπους συνομολόγησης διεθνών συνθηκών (σύμφωνίες απλοποιημένης μορφής) βλ. αντί άλλων Κ.Ιωάννου, Κ.Οικονομίδη, Χ.Ροζάκη, Α.Φατούρου, όπ.π., σελ. 108.
 7. Βλ. όπ.π., σελ. 93 κ.επ. και Ε.Ρούκουνα όπ.π., (υποσ. 1), σελ. 73.
 8. "Η λέξη "συνομολογεί" περικλείει όλες τις αναγκαίες για τη σύναξη των διεθνών συνθηκών ενέργειες, από τη διαπραγμάτευση μέχρι και την επικύρωση", βλ. όπ.π., σελ. 84· στην προκειμένη όμως περίπτωση, όπως σημειώνεται από τους συγγραφείς -σελ. 85 και 100, ο όρος μπορεί να ερμηνευθεί συσταλτικά και είναι ταυτόσημος με τον όρο "επικύρωση".

σιμένες κατηγορίες συνθηκών⁹ - στον περιορισμό της πρόσθετης "οπισθογράφησης" από τη νομοθετική εξουσία¹⁰. Με άλλα λόγια το Σ. περιορίζει το απόλυτο δικαίωμα του ΠτΔ και τον υποχρεώνει, για την νόμιμη άσκηση της αρμοδιότητας της επικύρωσης, να πάρει προηγούμενα τη συγκατάθεση της Βουλής η οποία παρέχεται με τυπικό νόμο¹¹ που κυρώνει τις κατηγορίες αυτές.

-
9. Η παρ. 2 του άρθρ. 36 Σ 1975/86 ορίζει ότι: "2. Οι συνθήκες για εμπόριο, φορολογία, οικονομική συνεργασία και συμμετοχή σε διεθνείς οργανισμούς ή ενώσεις, και όσες άλλες περιέχουν παραχωρήσεις για τις οποίες, σύμφωνα με άλλες διατάξεις του Συντάγματος, τίποτε δεν μπορεί να οριστεί χωρίς νόμο, ή οι οποίες επιβαρύνουν ατομικά τους Έλληνες, δεν ισχύουν χωρίς τυπικό νόμο που τις κυρώνει".
10. Βλ. Κ.Ιωάννου, Προβλήματα ερμηνείας του άρθρου 28 παρ. 1 του Συντάγματος 1975, σελ. 118, σε Πέντε χρόνια εφαρμογής του Συντάγματος του 1975, Κομοτηνή 1981.
11. Στα προϊσχύσαντα Συντάγματα -βλ. άρθρ. 32 Σ. 1952- και για ορισμένες κατηγορίες συνθηκών απαιτούνταν η "συγκατάθεση" της Βουλής, χωρίς παράλληλα να καθορίζεται ο νομικός τύπος της συγκατάθεσης. Κατά την πρακτική που επικράτησε η συγκατάθεση παρήχето με κυρωτικό των συνθηκών νόμο. στο Σ. του 1975 η "συγκατάθεση" αντικαταστάθηκε με "τυπικό νόμο" -άρθ. 36 παρ. 2- αποκλείοντας έτσι τη δυνατότητα η συγκατάθεση ή έγκριση της Βουλής να δίνεται με απλή απόφαση, βλ. Ε.Ρούκουνα, όπ.π., (υπόσ. 1), σελ. 109-110 και Κ.Ευσταθιάδου, όπ.π., (υπόσ. 1) σελ. 326.

των συνθηκών¹².

Ο υπουργός Εξωτερικών στην τοποθέτησή του περιορίστηκε στη διάκριση της επικύρωσης -ως πράξης διεθνούς δικαίου και αποκλειστικής αρμοδιότητας, κατά το άρθρο 36 παρ. 1 του Σ., του ΠτΔ. η οποία κατά την άσκησή της "δεν προϋποθέτει καμία εσωτερική πράξη"- από την κύρωση, "εσωτερική νομοθετική πράξη που είναι απαραίτητη σε ορισμένες περιπτώσεις μονάχα από όσες επικυρώνει ο ΠτΔ. διεθνώς, προβλέπεται ρητά από το Σ. στο άρθρο 36 παρ. 2 για να ισχύει η συνθήκη και να γίνει εσωτερική έννομη τάξη"¹³⁻¹⁴.

12. Βλ. σχετικά Κ.Ιωάννου, Κ.Οικονομίδη, Χ.Ροζάκη, Α.Φατούρου όπ.π., (υποσ. 5), σελ. 101.

13. Βλ. Πρακτικά Βουλής, όπ.π., (υποσ. 3), σελ. 2633.

14. Για το ζήτημα ποιές συνθήκες από αυτές που συνομολογεί ο ΠτΔ. έχουν ανάγκη να κυρωθούν από τη Βουλή. Βλ. Ε.Ρούκουνα όπ.π., (υποσ. 1), σελ. 82 κ.επ. και του ίδιου, Σύνταγμα και Διεθνές Δίκαιο, σε Η επίδρασις του Συντάγματος του 1975 επί του ιδιωτικού και επί του δημοσίου δικαίου, Αθήνα 1976, σελ. 98, όπου ο συγγραφέας αναφέρει ότι: "Συνοψίζοντας, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε, πρώτο ότι η συγκατάθεση της Βουλής απαιτείται για τη σύναψη όλων των συνθηκών που το αντικείμενό τους αναφέρεται στην παρ. 2 του άρθρου 36 και αυτό ανεξάρτητα αν γίνεται μνεία των ιδίων συνθηκών στην παρ. 1 και, δεύτερο, ότι οι απαριθμούμενες στην παρ. 1 συνθήκες χρήζουν της συγκαταθέσεως της Ολομέλειας της Βουλής". Πρβλ. επίσης τις απόψεις του Ν.Ρόζου, Διεθνείς συμβάσεις που δεν χρειάζονται νομοθετική κύρωση,

Η συνταγματική επιταγή του άρθρ. 36 παρ. 2 ασφαλώς δεν συνιστά περιορισμό της αρμοδιότητας συνομολόγησης των διεθνών συνθηκών του ΠτΔ. -δηλαδή δεν ορίζει τι μπορεί να πράξει το όργανο αυτό- ούτε και έχει την έννοια της συμμετοχής της Βουλής στην πράξη της επικύρωσης¹⁵. Ορίζει όμως πως "για ορισμένες κατηγορίες [συνθηκών] δεν μπορεί [η αρμοδιότητα αυτή του ΠτΔ.] να ασκηθεί νόμιμα παρά μόνο με την έγκριση της Βουλής"¹⁶. Η ερμηνεία αυτή εξάλλου, σύμφωνα με τη θεωρία του διεθνούς δημοσίου δικαίου, συνάγεται από τις ίδιες τις δικαιολογητικές βάσεις του θεσμού της επικύρωσης¹⁷. 0

το Σ., τευχ. 30, Αθήνα 1985, σελ. 314 κ.επ. Η ισχύς στην οποία αναφέρεται το άρθρ. 36 παρ. 2 Σ αφορά στην εσωτερική ισχύ των συνθηκών και την εφαρμογή τους στην ελληνική έννομη τάξη· η διεθνής ισχύς των συνθηκών ρυθμίζεται από το διεθνές δίκαιο, βλ. Κ.Ιωάννου, Προβλήματα... όπ.π., (υποσ. 10) σελ. 116 και Κ.Ιωάννου, Κ.Οικονομίδη, Χ.Ροζάκη, Α.Φατούρου, όπ.π.(υποσ. 5), σελ. 104· για την άποψη που έχει αναπτυχθεί και στην Ελλάδα και υποστηρίζει ότι ο κυρωτικός νόμος του άρθρ. 36 παρ. 2 Σ απαιτείται όχι μόνο για την εσωτερική ισχύ των συνθηκών αλλά και για την ισχύ τους στο διεθνές πεδίο, βλ. Κ.Ευσταθιάδου, όπ.π., (υποσ. 1), σελ. 326 κ.επ.· για τον αντίλογο στην άποψη αυτή βλ. Κ.Ιωάννου, προβλήματα ... όπ.π., σελ. 116 κ.επ. και ιδίως 118.

15-16. Βλ. Κ.Ιωάννου, Κ.Οικονομίδη, Χ.Ροζάκη, Α.Φατούρου, όπ.π., (υποσ. 5), σελ. 101.

17. Βλ. σχετικά Nguyen Quoc Dinh, P.Daillier, A.Pellet, Droit International Public, Paris 1980, σελ.132,

κανόνας του δικαίου των συνθηκών (άρθρ. 14 της Συνθήκης της Βιέννης του 1969)¹⁸ που επιτρέπει την εξάρτηση της ισχύος των συνθηκών από την επικύρωσή τους αποτελεί αναγνώριση "ότι κάθε Πολιτεία διαθέτει δικό της εσωτερικό σύστημα αρμοδιοτήτων και διαδικασιών που αναφέρονται στην άσκηση των διεθνών σχέσεων¹⁹". Κατά συνέπεια η διάκριση -χρονική και ποιοτική-

κ.επ., σημ. 95.

18. Για το κείμενο της Συνθήκης της Βιέννης "Περί του Δικαίου των Συνθηκών" βλ. Δ.Κωνσταντόπουλου, Διεθνές Δημόσιον Δίκαιον, Τόμ. ΙΙΙ, Αθήνα (χ.χρ.), σελ. 701.
19. Βλ. Κ.Ιωάννου, Προβλήματα.... όπ.π. (υποσ. 72) σελ. 116. Τα κρατικά όργανα που είναι αρμόδια για τη σύναψη των διεθνών συνθηκών και την ολοκλήρωση του συμβατικού δεσμού-επικύρωση- ορίζονται από το εσωτερικό δίκαιο στο οποίο και παραπέμπει το διεθνές δίκαιο. Αυτό εξάλλου αναγνωρίζει και η συνηθισμένη διατύπωση που χρησιμοποιείται στις τελικές διατάξεις των συνθηκών όπως στον Τίτλο IV της ΕΕΠ "Γενικές και τελικές διατάξεις" άρθρο 33: "I. Η παρούσα Πράξη θα επικυρωθεί από τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη, σύμφωνα με τους αντίστοιχους συνταγματικούς τους κανόνες". Βλ. σχετικά Nguyen Quoc Dinh, P.Daillier, A.Pellet, όπ.π., (υποσ. 17), σελ. 139, σημ. 103. Για τα διάφορα συστήματα αρμοδιοτήτων από τη σκοπιά του συγκριτικού συνταγματικού δικαίου βλ. Nguyen Quoc Dinh κ.ά. όπ.π., σελ. 140 κ.επ., καθώς επίσης Κ.Ιωάννου, Κ.Οικονομίδη, Χ.Ροζάκη, Α.Φατούρου, όπ.π., (υποσ. 5), σελ. 97 κ.επ., Ε.Ρούκουνα, όπ.π., (υποσ. 1), σελ. 75, και Γ.Τενεκίδου, Δημόσιον Διεθνές Δίκαιον, τόμος Α, Αθήνα 1977, σελ. 247 κ.επ.

της υπογραφής μιας διεθνούς συνθήκης από την επικύρωση και τη θέση της σε ισχύ: α) "παρέχει τη δυνατότητα να προηγηθεί οποιαδήποτε εσωτερική διαδικασία, πριν δηλωθεί με νομικά έγκυρο τρόπο, η βούληση της Πολιτείας να δεσμευθεί από τη συνθήκη"²⁰ και, β) η επικύρωση ως "πράξη ελεύθερη που εξαρτάται από τη διακριτική θέληση της πολιτείας" εμπεριέχει το δικαίωμα του ΠτΔ, είτε να αρνηθεί είτε και να καθυστερήσει να επικυρώσει ορισμένη συνθήκη, ακόμη και μετά την κύρωσή της με νόμο, χωρίς να δημιουργείται ζήτημα διεθνούς ευθύνης του κράτους²¹. Το δικαίωμα άρνησης της επικύρωσης" είναι συνυφασμένο με αυτήν καθαυτήν την έννοια της επικύρωσης"²².

Βέβαια η "παραβίαση μιας διάταξης εσωτερικού δικαίου που αφορά στην αρμοδιότητα για τη συνομολόγηση συνθηκών" μόνο κατ' εξαίρεση μπορεί να οδηγήσει σε ακυρότητα των συνθηκών

20. Βλ. Κ.Ιωάννου, *οπ.π.*, (υποσ.10) σελ. 116. "Έτσι (όπως σημειώνει ο συγγραφέας) μειώνεται στο ελάχιστο η περίπτωση να υπάρξει διάσταση μεταξύ της δηλώσεως στην οποία προβαίνει το όργανο της Πολιτείας που είναι επιφορτισμένο με τις διεθνείς σχέσεις, και της βουλήσεως των οργάνων της Πολιτείας που διαθέτουν -σύμφωνα με το εσωτερικό δημόσιο δίκαιο- το δικαίωμα να ασκήσουν προληπτικό ή κατασταλακτικό έλεγχο στην εξωτερική πολιτική ή να συμμετάσχουν στη διαμόρφωσή της".

21. Βλ. Κ.Ιωάννου, Κ.Οικονομίδη, Χ.Ροζάκη, Α.Φατούρου, *οπ.π.*, υποσ.5 σελ. 95-96 και 101.

22. Βλ. Nguyen Quoc Dinh, P.Dailier, A.Pellet, *οπ.π.*, (υποσ. 17), σελ. 133, σημ. 96.

και, υπό την προϋπόθεση της συνδρομής, σωρευτικά, των όρων του άρθρ. 46 της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών· η παραβίαση δηλαδή, πρέπει να είναι έκδηλη -προφανής- και να αφορά κανόνα του εσωτερικού δικαίου θεμελιώδους σημασίας²³. Κατά συνέπεια, και σύμφωνα με την κρατούσα άποψη στην ελληνική θεωρία, στην περίπτωση άσκησης από τον ΠτΔ της αρμοδιότητας της επικύρωσης κατά παράβαση εσωτερικών συνταγματικών κανόνων, δηλαδή πριν πάρει προηγούμενα την έγκριση της Βουλής κατά τους ορισμούς του άρθρ. 36 παρ. 2 Σ., "δεν έχει επίδραση στο κύρος και την ισχύ της συνθήκης στο διεθνές πεδίο"²⁴.

Η Ενιαία Πράξη που υπάγεται στις κατηγορίες των συνθηκών του άρθρ. 36 παρ. 2 Σ., επικυρώθηκε από τον ΠτΔ χωρίς την προηγούμενη "συγκατάθεση" της Βουλής, δηλαδή κατά παράβαση κανόνων εσωτερικού δικαίου και της ελληνικής πρακτικής που θέλει την κύρωση μιας διεθνούς σύμβασης να προηγείται -κατά κανόνα-²⁵ της επικύρωσης. Η παραβίαση αυτή στηρίχθηκε σε δύο δεδομένα, πολιτικού κατά βάση χαρακτήρα, τα οποία βέβαια δεν αναιρούν την ουσία της παραβίασης και ανεξάρτητα από το γεγονός ότι δεν επιδρά στο κύρος και την ισχύ της συνθήκης στο

23. Βλ. σχετικά Κ.Ιωάννου, Κ.Οικονομίδη, Χ.Ροζάκη, Α.Φατούρου, όπ.π., (υποσ. 5), σελ. 104 και 206 κ.επ. και Nguyen Quoc Dinh, P.Daillier, A.Pellet, όπ.π., (υποσ. 17), σελ. 179 κ.επ., σημ. 139 κ.επ.

24. Βλ. αναλυτικά Κ.Ιωάννου, Προβλήματα..... όπ.π., (υποσ. 72) σελ. 118-119.

25. Βλ. αντί άλλων Κ.Ιωάννου, Κ.Οικονομίδη, Χ.Ροζάκη, Α.Φατούρου, όπ.π., (υποσ. 5), σελ. 108.

διεθνές πεδίο. Τα δεδομένα αυτά είναι:

α) Η πολιτική δέσμευση που ανέλαβε η ελληνική κυβέρνηση από κοινού με τις άλλες κυβερνήσεις των κρατών-μελών να επικυρώσουν την Ε.Ε.Π. και να καταθέσουν τα επικυρωτικά έγγραφα στην ιταλική κυβέρνηση πριν το τέλος του 1986, ώστε να τεθεί σε ισχύ από την 1 Ιανουαρίου 1987. Βέβαια παρά τη "βιασύνη" της ελληνικής κυβέρνησης και του ΠτΔ. να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις τους η έναρξη ισχύος της Ενιαίας Πράξης, εξαιτίας της Ιρλανδίας²⁶, καθυστέρησε έξι μήνες, για να τεθεί τελικά επίσημα σε ισχύ από την 1η Ιουλίου 1987,

26. Στα περισσότερα εθνικά Κοινοβούλια η Ενιαία Πράξη εγκρίθηκε με πλατειές πλειοψηφίες ή ακόμη και ομόφωνα. Εξαιρέση αποτέλεσαν η Δανία και η Ιρλανδία. Στην τελευταία και ενώ είχε ολοκληρωθεί η διαδικασία θέσπισης του κυρωτικού της ΕΕΠ νόμου (Δεκέμβριος 1986) και απέμενε η επικύρωση από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και η κατάθεση στην ιταλική κυβέρνηση των εγγράφων επικύρωσης, μετά από προσφυγή του ιδιώτη κ. *R. Grotty*, το *Supreme Court* της Ιρλανδίας, στην απόφασή του της 9ης Απριλίου 1987 θεώρησε πως η Ε.Ε.Π. με τις διατάξεις του τίτλου III περί πολιτικής συνεργασίας είναι αντίθετη με τις διατάξεις του Συντάγματος, και απαιτείται για την επικύρωσή της η προηγούμενη τροποποίησή του. Συνέπεια της απόφασης αυτής ήταν η διενέργεια δημοψηφίσματος στις 26 Μαΐου 1987 όπου η πλειοψηφία του 70% - με ποσοστό συμμετοχής περίπου 50% του εκλογικού σώματος - των Ιρλανδών ψηφοφόρων ενέκρινε τον αναθεωρητικό του Συντάγματος νόμο, βλ. *Agence Europe*, No 4559,

β) Η πολιτική δήλωση-διαβεβαίωση της πλειοψηφίας των κομμάτων, όπως διατυπώθηκε κατά τη συζήτηση του κυρωτικού νομοσχεδίου στην κοινοβουλευτική επιτροπή στις 27-11-1986, που επέτρεψε στην κυβέρνηση να θεωρήσει "ότι η ελληνική Βουλή με συντριπτική πλειοψηφία κυρώνει το σχέδιο νόμου, που είναι υπό την κρίση της"²⁷.

Ο Νόμος 1681 της 2/4 Φεβρουαρίου 1987 για την "Κύρωση Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης και σχετικών δηλώσεων που περιλαμβάνονται στην Τελική Πράξη", περιέχει στο πρώτο άρθρο, την ακόλουθη κυρωτική ρήτρα: "κυρώνονται και έχουν την ισχύ που ορίζει το άρθρο 28 παρ. 1 του Συντάγματος η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, κ.λπ."²⁸. Η κυρωτική αυτή ρήτρα παραπέμπει στην παρ. 1 του άρθρου 28 Σ. που έχει γενικό χαρακτήρα και ρυθμίζει σε συνδυασμό με το άρθρο 36 Σ. την αρμόδια αρχή και τις διαδικασίες συνομολόγησης των διεθνών συνθηκών από το ελληνικό κράτος καθώς και την ισχύ των κανόνων του διεθνούς δικαίου, εθιμικού²⁹ και συμβατικού, στην εσωτερική (ελληνική) έννομη

Πέμπτη 28/5/1987, σελ. 3 και την συντομότερη είδηση στην εφημερίδα "Ελευθεροτυπία" της 28/5/87.

27. Βλ. αγόρευση του αναπληρωτή υπουργού εξωτερικών σε Πρακτικά Βουλής, όπ.π., (υποσ. 3), σελ. 2633.
28. Βλ. Κώδικας Νομικού Βήματος, τόμ. 35, τεύχος 1, Αθήνα 1987, σελ. 16.
29. Σχετικά με τον όρο "γενικά παραδεδεγμένοι κανόνες του διεθνούς δικαίου" που χρησιμοποιείται στο άρθρο 28 παρ. 1 για να υποδηλώσει ουσιαστικά το διεθνές έθιμο βλ. αντί άλλων Ε.Ρούκουνα, όπ.π., (υποσ. 67), σελ. 96 κ.επ., του ίδιου, Σύνταγμα και Διεθνές Δίκαιο... όπ.π.

τάξη³⁰. Πιο αναλυτικά, σύμφωνα με τους ορισμούς των άρθρων αυτών του Σ., ορισμένες κατηγορίες συνθηκών για να έχουν ισχύ και να εφαρμόζονται στην εσωτερική έννομη τάξη απαιτείται η κύρωσή τους με νόμο³¹ που θεσπίζεται από την Ολομέλεια της Βουλής (άρθρ. 72 Σ.). "από την επικύρωσή τους με νόμο και τη θέση τους σε ισχύ σύμφωνα με τους όρους καθεμιάς, αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου και υπερισχύουν από κάθε άλλη αντίθετη διάταξη νόμου³².

Έτσι και σύμφωνα με την κρατούσα άποψη στη θεωρία, το άρθρο 28 παρ. 1 Σ. θεσπίζει την υπεροχή των διεθνών συνθηκών έναντι του κοινού νόμου και ρυθμίζει την προτεραιότητα εφαρμογής τους σε περίπτωση σύγκρουσης με προγενέστερο ή μεταγενέστερο νόμο, ενώ παράλληλα δεν θεσπίζει υπεροχή των συνθηκών έναντι των διατάξεων του Συντάγματος³³.

(υποσ. 76) σελ. 92 κ.επ. και ιδίως Κ.Ιωάννου, Η εφαρμογή των γενικώς παραδεδεδεγμένων κανόνων του διεθνούς δικαίου στην ελληνική έννομη τάξη, Αρμενόπουλος. Κ.Θ., 1975, σελ. 218 κ.επ.

30. Βλ. Γ.Δρόσου, Ελληνική συνταγματική τάξη και Ευρωπαϊκές Κοινότητες στις Διεθνείς Σχέσεις, Αθήνα 1987, σελ. 59 κ.επ.

31. Βλ. παραπάνω υποσ. 14

32. Για την εσφαλμένη χρήση του όρου "επικύρωση" αντί του όρου "κύρωση" στην παρ. 1 του άρθρ. 28 καθώς και για το "άχρηστο φραστικό πρόσθεμα", "αποτελούν αναπόσπαστο μέρος...." βλ. τις παρατηρήσεις του Κ.Ιωάννου Προβλήματα..., όπ.π. (υποσ. 10) σελ. 100 κ.επ. και 120 κ.επ. καθώς και Ε.Ρούκουνα, όπ.π. (υποσ. 1) σελ. 108 κ.επ.

33. Σχετικά με το άρθρο 28 παρ. 1 Σ. 1975/86 βλ. Π.Δαγτό-

Κατά τη συζήτηση του κυρωτικού νομοσχεδίου της Ε.Ε.Π. στην Ολομέλεια της Βουλής αμφισβητήθηκε η κυρωτική ρήτρα που παραπέμπει στο άρθρο 28 παρ. 1, ως του κατάλληλου μέσου για την κύρωση της Πράξης, και η απαιτούμενη κατά συνέπεια πλειοψηφία για την ψήφιση του σχετικού κυρωτικού νόμου (πλειοψηφία των παρόντων βουλευτών). Υποστηρίχθηκε ότι η Ενιαία Πράξη αποτελεί νέα συνθήκη³⁴ και πως οι διατάξεις της που τροποποιούν τη συνθ. Ε.Ο.Κ. συνιστούν αναγνώριση νέων αρμοδιοτήτων των ελληνικών κρατικών οργάνων σε όργανα διεθνών οργανισμών³⁵, επιφέροντας αντίστοιχα περιορισμούς στην εθνική

γλου, Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο Ι, Αθήνα-Κομοτηνή, 1985, σελ. 67 κ.επ.· Φ.Βεγλερή, Η Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Σύνταγμα, το Σ., τομ. 3, 1977, σελ. 200 κ.επ.· Κ.Ιωάννου, Προβλήματα... όπ.π. (υποσ. 10) σελ. 119 κ.επ.· Α.Κατράνη, Ευρωπαϊκό κοινοτικό δίκαιο και προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου από το εθνικό Σύνταγμα, Ε.Ε.Ευρ.Δ., τόμ. 3, 1983, σελ. 608 κ.επ.· Μ.Κυπραίου, ο έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων από τα δικαστήρια, σε Τιμητικό Τόμο του Συμβουλίου της Επικρατείας 1929-1979 (Ι), Αθήνα-Κομοτηνή, 1979, σελ. 222 κ.επ.· Ε.Ρούκουνα, Σύνταγμα και Διεθνές Δίκαιο, όπ.π. (υποσ. 14), σελ. 92 κ.επ. και 100 κ.επ. Ε.Ρουκουνας, Le Droit International dans la constitution de la Grece, R.H.D.I, 1976, σελ. 63 και κυρίως υποσ. 11.

34. Βλ. Πρακτικά Βουλής, όπ.π. (υποσ. 3), σελ. 2649, αγόρευση του Χ.Πρωτοπαπά.
35. Βλ. Πρακτικά Βουλής, όπ.π. 1623, αγόρευση του Κ.Κάππου ο οποίος ανέφερε συγκεκριμένα ότι "Είναι συμφωνία που

κυριαρχία· γεγονός που παραπέμπει στην εφαρμογή της ειδικής και εξαιρετικής διάταξης της παρ. 2 του άρθρου 28 και της απαιτούμενης συνεπώς πλειοψηφίας³⁶ των 3/5 (180 βουλευτές) για την ψήφιση του κυρωτικού νόμου, ως του μοναδικού συνταγματικού ερείσματος για τη σύναψη συνθηκών τέτοιου χαρακτή-

μεταβιβάζει κυριαρχικά δικαιώματα του ελληνικού Κράτους σε υπερεθνικά όργανα και χρειάζεται τα 3/5", βλ. επίσης τις αγορεύσεις των Σ.Κόρακα, σελ. 2647, και Χ.Πρωτοπαπά, σελ. 2649.

36. Η απαίτηση ψήφισης του κυρωτικού νομοσχεδίου της ΕΕΠ με την αυξημένη πλειοψηφία των 3/5 στηρίχτηκε σε πολιτικά και οικονομικά επιχειρήματα χωρίς προσπάθεια αντίστοιχης νομικής-συνταγματικής τεκμηρίωσης, υπενθυμίζοντας και επιβεβαιώνοντας έτσι τις παρατηρήσεις του Γ.Παπαδημητρίου σχετικά με τη συζήτηση στη Βουλή του νομοσχεδίου για την κύρωση της Πράξης προσχώρησης της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες· βλ. Γ.Παπαδημητρίου, Το Σύνταγμα και η διαδικασία της Ευρωπαϊκής ενοποίησης, - Η συνταγματική θεμελίωση και η άρθρωση της ενοποιητικής λειτουργίας, Αθήνα-Κομοτηνή 1982, σελ. 184, και του ίδιου, Η συνταγματική θεμελίωση της προσχώρησης, σε Π.Ν.Στάγκου, Γ.Μούτσιου (επιμέλεια), Προσχώρηση και συμμετοχή της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες, Αθήνα 1987, σελ. 14 όπου διαπιστώνεται ότι "η απαιτούμενη πλειοψηφία, αποκομμένη από τη ratio που επέβαλε τη διαφορετική ρύθμισή της στις παρ. 2 και 3 του άρθρου 28 Συντ., υπήρξε κατά την επεξεργασία του κυρωτικού νομοσχεδίου το κεντρικό και μείζον συνταγματικό πρόβλημα" (υπογρ. Γ.Π.).

ρα³⁷.

Στην απάντησή του ο αναπληρωτής Υπουργός Εξωτερικών απέκρουσε τους ισχυρισμούς αυτούς και διαπίστωσε, χωρίς πρόσθετες επεξηγήσεις, ότι "αυτή η σύμβαση είναι συνέχιση της άλλης συμβάσεως και ψηφίζεται κανονικά από τη Βουλή με βάση τις διαδικασίες που πάντα ακολουθούνται σε τέτοιες περιπτώσεις"³⁸.

Είναι σαφές πως η διεξοδική εξέταση του παραπάνω ισχυρισμού σε σχέση με το σύνολο των διατάξεων της ΕΕΠ εκφεύγει από τα όρια της παρούσας εργασίας³⁹. Ο έλεγχος του ισχυρι-

-
37. Σχετικά με την παρ. 2 του άρθρου 28 βλ. αντί πολλών Γ.Δρόσου, ό.π., (υποσ. 93) σελ. 72 κ.επ. και 95 κ.επ. καθώς και τις σχετικές παραπομπές.
38. Βλ. Πρακτικά Βουλής, ό.π. (υποσ. 3), την παρέμβαση του αναπληρωτή υπουργού Εξωτερικών Θ.Πάγκαλου -σελ. 2660. Την άποψη αυτή υποστήριξε στην αγόρευση του και ο Ι.Βαρβιτσιώτης, σελ. 2640.
39. Οφείλουμε ωστόσο να καταγράψουμε δύο παρατηρήσεις οι οποίες ασφαλώς δεν φιλοδοξούν παρά να θίξουν το ζήτημα δίχως όμως να εγγράφονται στη λογική της επιλογής της συγκεκριμένης γενικής κυρωτικής ρήτρας της παρ. 1 του άρθρου 28 που παραμένει εξάλλου ανεπαρκώς αιτιολογημένη. Συγκεκριμένα: α) Με την Ενιαία Πράξη προστέθηκαν στο τρίτο μέρος της Συνθ. ΕΟΚ ένας Τίτλος VI "έρευνα και τεχνολογική ανάπτυξη" (άρθρα 130.Π έως 130.Σ) και ένας Τίτλος VII "περιβάλλον" (άρθρα 130Π έως 130 Σ). Παρέχεται λοιπόν στην Κοινότητα το αναγκαίο καταστατικό πλαίσιο για την ανάληψη δράσης συμπληρωματικού, ως

σμού αυτού θα περιοριστεί μόνον μέσα από τις διατάξεις του του τίτλου ΙΙΙ, άρθρ. 30 ΕΕΠ, που αποτελεί και το ακριβές αντικείμενο της εργασίας.

προς τη δράση των Κρατών-μελών, χαρακτήρα στον τομέα της έρευνας και της τεχνολογικής ανάπτυξης, ενώ παράλληλα αναγνωρίζεται στην Κοινότητα συντρέχουσα αρμοδιότητα στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος (άρθ. 130Π. παρ. 4). Βέβαια πρόκειται για διατάξεις οι οποίες, αφενός, θέτουν τις κατευθυντήριες αρχές της δράσης της Κοινότητας ενώ αφετέρου, η Κοινότητα έχει ήδη αναπτύξει συγκεκριμένη δραστηριότητα στους τομείς αυτούς προσφεύγοντας στην επικουρική εξουσιοδότηση του άρθρου 235 Συνθ. ΕΟΚ (βλ. αναλυτικά *H.J.Claesner, L'Acte Unique Europeen, R.M.C., no 298, Juin 1986, σελ. 315 κ.επ.*· *Γ.Βιτάλη, Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, ΝΟΒ, τομ. 35, Ιούνιος 1987, τευχ. 6, σελ. 666 κ.επ.*· και *Κ.Στεφάνου, Η Ελλάδα και η θεσμική διάσταση της Κοινοτικής μετεξέλιξης, σε Π.Καζάκου-Κ.Στεφάνου (επιμέλεια), Η Ελλάδα στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα: τάσεις προβλήματα προοπτικές, Αθήνα 1987, σελ. 422 κ.επ.*). Όπως όμως διαπιστώνει ο Γ.Δρόσος, ερευνώντας το ζήτημα της διεύρυνσης της διεθνούς συμβατικής δραστηριότητας της Κοινότητας στους παραπάνω τομείς, οι διατάξεις αυτές της ΕΕΠ "ως ένα τουλάχιστον βαθμό, μετατρέπουν σε θετικό κοινοτικό δίκαιο μια πρακτική που είχε θεωρηθεί νόμιμη και είχε επικρατήσει κυρίως έπειτα από τη διασταλτική και διαστελλόμενη νομολογία του Δικαστηρίου, χωρίς να έχει περιληφθεί σε κάποιους "συνταγματικού" χαρακτήρα γραπτούς κοινοτικούς κανόνες"· και

Όσον αφορά στις διατάξεις του τίτλου ΙΙΙ "για την ευρωπαϊκή συνεργασία στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής", τη λε-

καταλήγει στο συμπέρασμα: "Το κύριο, πάντως, χαρακτηριστικό της επέκτασης της διεθνούς αρμοδιότητας της Κοινότητας με αναθεώρηση της ιδρυτικής της συνθήκης, συνίσταται στο ότι η αρμοδιότητα αυτή διευρύνεται ως αποτέλεσμα επιλογής και κυριαρχικής απόφασης των κρατών μελών της και όχι ως αποτέλεσμα μιας διασταλτικά εξελισσόμενης ερμηνείας και εφαρμογής των ήδη υφιστάμενων κοινοτικών κανόνων", βλ. Γ.Δρόσος, όπ.π., (υποσ. 30) σελ. 176, (υπογρ.Γ.Δ.). β) Ο Κ.Ιωάννου, Προβλήματα... όπ.π. (υποσ. 10), σελ. 122-123) εξετάζοντας τα προβλήματα που θέτει η κυρωτική ρήτρα που περιέχεται στο Ν. 945/1979 "Περί κυρώσεως της Συνθήκης Προσχωρήσεως της Ελλάδας εις την ΕΟΚ... κ.λπ." διαπιστώνει ότι στην περίπτωση που γινόταν αναφορά στην παρ. 1 του άρθρου 28 "θα ήταν δυνατό να δώσει αφορμή στον ισχυρισμό ότι η υπεροχή του κοινοτικού δικαίου θεμελιώνεται στο άρθρο 28 παρ. 1." όταν "... η υπεροχή του κοινοτικού δικαίου θεμελιώνεται στις εκχωρήσεις κυριαρχικών αρμοδιοτήτων προς τις Κοινότητες. Κι αυτές με τη σειρά τους είναι επιτρεπτές από το συνδυασμό των παρ. 2 και 3 του άρθρου 28". Για το ζήτημα της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου βλ. ενδεικτικά Α.Καλογερόπουλου, Η αρχή της υπεροχής του ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου έναντι του δικαίου των κρατών-μελών, Το Σ., τομ. 6, 1980, σελ. 21 κ.επ., και Π.Δαγτόγλου όπ.π. (υποσ. 33) σελ. 191 κ.επ.

γόμενη Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία (Ε.Π.Σ.), η σχετική συζήτηση στην Ολομέλεια της Βουλής περιστράφηκε κυρίως γύρω από την πολιτική σημαντικότητα και συμβολή του εγχειρήματος στην κατεύθυνση της υλοποίησης "του στόχου της οικονομικής και πολιτικής ένωσης της Ευρώπης"⁴⁰.

Οι θεσμικές επιδράσεις της Πολιτικής Συνεργασίας στο επίπεδο τόσο του συνολικού κοινοτικού οικοδομήματος όσο και στη λειτουργία του ελληνικού κράτους, ελάχιστα απασχόλησαν τους ομιλητές, και συμπυκνώνονται ουσιαστικά στις διαπιστώσεις της εισηγητικής έκθεσης του νομοσχεδίου όπου αναφέρεται ότι "οι ρυθμίσεις που υιοθετήθηκαν στην Ενιαία Πράξη θεσμοθετούν στην ουσία τις διαδικασίες που ισχύουν μέχρι σήμερα. Δεν υιοθετήθηκε καμμία νέα ρύθμιση που κινδυνεύει να περιορίσει τις δυνατότητες άσκησης ανεξάρτητης εξωτερικής πολιτικής. Αντίθετα, θεσμοθετήθηκε η ομοφωνία στη διαμόρφωση κοινών θέσεων η οποία μέχρι σήμερα ίσχυε μόνον άτυπα"⁴¹. Την αντίθεσή τους, και στο σημείο αυτό, εξέφρασαν οι βουλευτές του Κ.Κ.Ε. διαπιστώνοντας ότι η καταγραφή της ισχύουσας πρακτικής της Ε.Π.Σ. σε κείμενο διεθνούς συνθήκης υπερβαίνει τα όρια της απλής κωδικοποίησης και συνιστά σημαντική πρόοδο ενώ παράλληλα οι ίδιες οι διατάξεις του τίτλου ΙΙΙ της

40. Βλ. Πρακτικά Βουλής, όπ.π. (υποσ. 3), αγορεύσεις των βουλευτών Α.Παπαληγούρα, σελ. 2617, Ι.Μπούτου, σελ. 2638, Σ.Δήμα, σελ. 2657, κ.ά.

41. Βλ. εισηγητική έκθεση στο σχέδιο νόμου "Κύρωση Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης κ.λπ.". σελ. 3 και αγόρευση του αναπληρωτή υπουργού εξωτερικών Θ.Πάγκαλου, σε Πρακτικά Βουλής όπ.π. σελ. 2624.

Ε.Ε.Π. περιλαμβάνουν καινοτομίες που "ενισχύουν τις διαδικασίες" και "βελτιώνουν τη σαφήνεια των κανόνων της πολιτικής συνεργασίας"⁴². Έτσι η έως σήμερα "εθελοντική συμμόρφωση στις οποιεσδήποτε προτάσεις και αποφάσεις της πολιτικής συνεργασίας" θα γίνει πλέον "υποχρεωτική"⁴³.

Παράλληλα, στη σχετικά μικρή ελληνική βιβλιογραφία που ασχολείται με τη θεσμοποιημένη πλέον Ε.Π.Σ., έχει εκφραστεί η άποψη ότι οι διατάξεις της Ε.Ε.Π. περί πολιτικής συνεργασίας ανήκουν στις κατηγορίες των κανόνων - "πέρα από τους τυπικούς κανόνες δικαίου" που περιλαμβάνονται στις άλλες διατάξεις της Ε.Ε.Π. - οι οποίοι δεν "έχουν ανάλογη δεσμευτική ή κυρωτική ένταση"⁴⁴. Πρόκειται, με άλλα λόγια, για κανόνες οι οποίοι, σύμφωνα με την παραπάνω άποψη, παράγουν περιορισμένα ή καθόλου έννομα αποτελέσματα και κατά συνέπεια το μέρος αυτός της διεθνούς σύμβασης της Ε.Ε.Π. μπορεί να μην ανήκει στις κατηγορίες εκείνες των συνθηκών που για να εφαρμοστούν στην εσωτερική έννομη τάξη χρειάζονται νομοθετική κύρωση.

42. Βλ. Πρακτικά Βουλής όπ.π., αγόρευση του Ν.Καλούδη σελ. 2634.

43. Όπ.π., αγόρευση του Κ.Κάλπου σελ. 2622.

44. Βλ. Γ.Παπαστάμκου, Γ-Χ.Τζανετάτου, Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, Αθήνα-Κομοτηνή 1987, σελ. 13

III Η νομική καταγραφή της διαδικασίας διαβούλευσης ως έκφραση των ορίων μεταξύ δικαίου και πολιτικής.

Ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά της Ενιαίας Πράξης είναι, όπως έχει ήδη διαπιστωθεί, η ένταξη των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και της ΕΠΣ στην "από κοινού" συμβολή τους στη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως έκφραση της βούλησης "των κρατών να θεωρήσουν συμπληρωματικούς και ενδεχόμενα ισοδύναμους στόχους την οικονομική ολοκλήρωση αφενός και τη διαμόρφωση κοινής εξωτερικής πολιτικής αφετέρου"⁴⁵. Με άλλα λόγια τα δύο αυτά συστατικά του κοινοτικού οικοδομήματος εξυπηρετούν τον απώτερο στόχο, και εμπεριέχουν από μόνα τους τη δυναμική, της δημιουργίας μιας ολοκληρωμένης ευρωπαϊκής - κοινοτικής εξουσίας με πεδίο εκδήλωσης την κοινή εξωτερική πολιτική.

Η ιστορική αυτή κατάληξη, η ολοκλήρωση δηλαδή της σύλληψης του κοινοτικού θεσμικού χώρου περιέχει άλλες προηγούμενες, ή ταυτόχρονες, αναφορές. Η αρμοδιότητα της εξωτερικής πολιτικής, πριν καταλήξει να αποτελεί αναφορά της νέας ολο-

45. Βλ. Κ.Στεφάνου, Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία μετά την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, Ε.Ευρ.Κ. 5/1988, σελ. 193.

κληρωμένης ευρωπαϊκής-κοινοτικής εξουσίας, εξακολουθεί πάντα να είναι γνώρισμα της κρατοκεντρικά διαρθρωμένης διεθνούς κοινωνίας. Η εξωτερική πολιτική είναι άρρηκτα δεμένη με την κρατικότητα· κι αν κρατικότητα σημαίνει κυριαρχία⁴⁶ και εκφράζεται με την εξέλιξη της ικανότητας του κράτους να αυτοπροσδιορίζεται πρωτογενώς προς τα μέσα και έξω, τότε η εξωτερική πολιτική εκφράζει το μέτρο της προς τα έξω κυριαρχικής του ιδιότητας⁴⁷. Έτσι η εκχώρηση υπέρ εξωκρατικών οργάνων της αρμοδιότητας της εξωτερικής πολιτικής, με την ανάληψη δηλαδή νομικής υποχρέωσης⁴⁸ από τα κοινοτικά κράτη να ασκούν κοινή εξωτερική πολιτική, νοείται ως η αναίρεση της κυριαρχικής ιδιότητας του κράτους να αυτοπροσδιορίζεται πρωτογενώς προς τα έξω, δηλαδή η άρση, ή πάντως η σχετικοποίηση της κρατικότητας.

-
46. Κατά τον Α.Σβώλο κυριαρχία είναι "η ιδιότης της Πολιτείας του προσδιορίζεσθαι και δεσμεύεσθαι δι' ιδίας βουλήσεως", βλ. Α.Σβώλου, Πολιτική εξουσία και κυριαρχία, Νομικαί Μελέται, τομ. Πρώτος, Αθήνα, σελ. 291.
47. Σχετικά με τη λεγόμενη εσωτερική και εξωτερική κυριαρχία βλ. Π.Δαγτόγλου, Περί κυριαρχίας, Αθήνα-Κομοτηνή 1986, σελ. 57 κ.επ., και Γ.Παπαδημητρίου, όπ.π., (υποσ. 36) σελ. 18 κ.επ.
48. "Οι κοινοτικές κυβερνήσεις είναι υπεύθυνες για την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής απέναντι στα εθνικά κοινοβούλια και τους λαούς των κρατών που εκπροσωπούν. Δεν μπορούν δε να απαλλαγούν από την ευθύνη αυτή παρά μόνο αν μεταβίβαζαν την αρμοδιότητα της ασκήσεως της εξωτερικής πολιτικής σε μια μετακρατική οντότητα ομοσπονδιακού χαρακτήρα, σε μια Ευρωπαϊκή Ένωση. Σε μια

Στο σύστημα των κρατικών εξουσιών, η εξωτερική πολιτική αποτελεί την κατεξοχήν αρμοδιότητα της εκτελεστικής εξουσίας, η οποία στην άσκησή της δεν υπόκειται σε ουσιαστικό κοινοβουλευτικό έλεγχο⁴⁹. Ελάχιστες υπήρξαν, εξάλλου, οι περιπτώσεις σχετικοποίησης αυτής της πραγματικότητας στη διάρκεια της ελληνικής συνταγματικής ιστορίας⁵⁰. Η πραγματικότητα αυτή εγγράφεται στο πλαίσιο της γενικής τάσης ενίσχυσης της εκτελεστικής εξουσίας της οποίας η εξωτερική πολιτική υπήρξε, και εξακολουθεί να είναι, ιστορικό συστατικό στοιχείο. Η καθιέρωση από την εκτελεστική εξουσία της περιοδικής

τέτοια, όμως, περίπτωση η ανάληψη νομικής υποχρέωσης για την άσκηση κοινής εξωτερικής πολιτικής θα ήταν περιττή", βλ. απόδοση στα ελληνικά από τον Θ.Χριστοδουλίδη, Η διεθνής διάσταση της ΕΟΚ, Αθήνα-Κομοτηνή 1984, σελ. 173, της αρχικής διατύπωσης του *Otto von der Gablentz*, Luxembourg revisited of the importance of European Political Cooperation, C.M.L.R., Vol. 16, 1979, sel. 690.

49. Αποκαλυπτική και επιβεβαιωτική της παραπάνω άποψης είναι η διατύπωση των προϋποθέσεων του άρθρου 68 παρ. 2 Σ. εδάφιο δεύτερο, για τη σύσταση εξεταστικών επιτροπών για θέματα εξωτερικής πολιτικής και άμυνας· βλ. σχετικά Π.Φουντεδάκη, Οι προϋποθέσεις σύστασης εξεταστικής επιτροπής. Συμβολή στην ερμηνεία του άρθρου 68 παρ. 2 εδάφιο α, Αρμενόπουλος, τομ. 41 (1987), τεύχος 8, σελ. 641 κ.επ.
50. Βλ. σχετικά Γ.Αναστασιάδη, Η συνταγματική ρύθμιση της εξωτερικής πολιτικής, Το Σ., τ.1, 1975, σελ. 841 κ.επ.

ενημέρωσης των αρχηγών των πολιτικών κομμάτων και των "προημερησίας διατάξεως" συζητήσεων στη Βουλή και σε επίπεδο αρχηγών κομμάτων, ελάχιστα σχετικοποιεί την αξία των παραπάνω διαπιστώσεων⁵¹.

Ο λαός ως πηγή και φορέας όλων των εξουσιών, με την καθιέρωση από το Σύνταγμα του συστήματος της έμμεσης ή αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας⁵² και της κοινοβουλευτικής αρχής⁵³, "συμμετέχει", ως εκλογικό σώμα κύριο όργανο της Πολιτείας, εμμέσως αλλά πρωτογενώς στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής. Η εκλογή της Βουλής από το λαό, από την οποία στη συνέχεια προκύπτουν τα δύο βασικά όργανα της εκτελεστικής εξουσίας (Πρόεδρος και Κυβέρνηση), παρέχει αφενός την αναγκαία βάση νομιμότητας στη συγκρότηση των εκτελεστικών οργάνων και, αφετέρου, τη νομιμοποίηση της ασκούμενης εξωτερικής πολιτικής. Κατά συνέπεια ο κοινοβουλευτικός χαρακτήρας του πολιτεύματος "έχει ως αποτέλεσμα, η γενική εξάρτηση της κυβέρνησης από την εμπιστοσύνη της Βουλής να απορροφά όλα τα ειδικότερα προβλήματα σχέσεων κυβέρνησης και Βουλής κατά την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής που ανάγονται τελικά σ' αυτή τη γενική θεσμική σχέση"⁵⁴.

51. βλ. σχετ. Ε. Βενιζέλου, Σχέσεις εκτελεστικής εξουσίας και Κοινοβουλίου, σε Θ. Κουλουμπή-Δ. Κώνστα (επιμέλεια), Το Ελληνικό Κοινοβούλιο στην εξωτερική πολιτική 1974-1984, Αθήνα 1986, σελ. 56 κ.επ.

52. βλ. Δ. Θ. Τσάτσου, Συνταγματικό Δίκαιο, Επιτομή Ια, Αθήνα-Κομοτηνή 1982, σελ. 232 κ.επ.

53. βλ. οπ.π, σελ. 236 κ.επ.

54. βλ. Ε. Βενιζέλου, οπ.π. (υποσ. 51) σελ. 48.

Η θεσμοποιημένη με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη Πολιτική Συνεργασία ασφαλώς δεν ανατρέπει, ούτε και θα μπορούσε βέβαια, την θεμελιακή αυτή θεσμική σχέση του πολιτεύματος, όμως, λειτουργεί αφενός ως φορέας έντασης της απομάκρυνσης της εξωτερικής πολιτικής από τον έλεγχο των εθνικών κοινοβουλίων⁵⁵ και, αφετέρου, ως πλαίσιο επαναπροσδιορισμού της έννοιας της εθνικής κυριαρχίας θεσπίζοντας για τα κρατικά όργανα νέους όρους για την άσκηση της.

55. Όπως διαπιστώνει ο *C. Hill* η ΕΠΣ μεταφέρει το κέντρο λήψης των αποφάσεων που αφορούν την εξωτερική πολιτική "one important further step away from national assemblies, while also being conducted in secrecy", χωρίς παράλληλα το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο να έχει την τυπική αρμοδιότητα άσκησης κοινοβουλευτικού ελέγχου "on foreign ministers at the regional level", βλ. *C. Hill*, *National interests - the insuperable obstacle?* σε *C. Hill*, *National foreign policies and European Political Cooperation*, Λονδίνο 1983, σελ. 188. Το πρόβλημα βέβαια αυτό συνδέεται άμεσα με δύο γενικότερα ζητήματα που είναι, αφενός ο κοινοβουλευτικός έλεγχος και η συμμετοχή στις Κοινότητες, -βλ. σχετικά Π. Στάγκου, Ένταξη και συμμετοχή της Ελλάδος στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες: Πολιτικός διάλογος και κοινοβουλευτικός έλεγχος, σε Π. Στάγκου, Γ. Μούτσιου (επιμέλεια), Προσχώρηση και συμμετοχή της Ελλάδος στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες. Η συνταγματική θεώρηση, Αθήνα 1987 σελ. 37 κ.επ. και Κ. Στεφάνου, Το Ελληνικό Κοινοβούλιο και η συμμετοχή της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα (1981-85), σε Θ. Κουλουμπή, Δ. Κώνστα, οπ. π. (υποσ.

Η μέχρι αυτού του σημείου ανάπτυξη, και ιδιαίτερα του σημείου IV του πρώτου Μέρους, στηρίχθηκε στο δεδομένο ότι με τη διάταξη της παρ. 2α του άρθρου 30 της ΕΕΠ η διαδικασία διαβούλευσης ανάγεται σε νομική -με κανόνες διεθνούς συμβατικού δικαίου- υποχρέωση,⁵⁶ με άμεσο αποτέλεσμα ο σεβασμός και η τήρησή της να εκφεύγει πλέον, και τυπικά από τη διακριτική εξουσία των κρατών-μελών. Παράλληλα όμως παρατηρήθηκε ότι "οι διατάξεις του τίτλου III θεμελιώνουν ατελείς νομικές υποχρεώσεις και η εφαρμογή τους δεν υπόκειται σε δικαστικά έλεγχο. Η πανηγυρική ωστόσο διακήρυξή τους σε μια διεθνή συνθήκη αυξάνει την πολιτική εμβέλεια των ρυθμίσεων και το κόστος για τα κράτη που δεν συμμορφώνο-

51) σελ. 95 κ.επ.- και αφετέρου η διαπίστωση του λεγόμενου "δημοκρατικού ελλείματος" "democratic deficit" των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, βλ. ενδεικτικά J. Weilee, *Community, Member states and European Integration: Is the Law Relevant?*, J.C.M.S. London, Vol. 21, Nos 1/2, Sept-Dec. 1982, σελ. 50-51. Πέρα όμως από το τυπικό σκέλος του ζητήματος το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο διαθέτει την κατάλληλη υποδομή (βλ. επιστημονικές υπηρεσίες) για την ουσιαστική ενεργοποίηση και παραπέρα ανάπτυξη των διαδικασιών σύνδεσής του με την ΕΠΣ κατ' εφαρμογή της γενικής υποχρέωσης που η Προεδρία ανέλαβε με το άρθρο 30 παρ. 4 της ΕΕΠ, διευρύνοντας έτσι και από την ουσιαστική σκοπιά την απόσταση μεταξύ των εθνικών κοινοβουλίων και της Ε.Π.Σ.

56. βλ. Κ. Στεφάνου, *οπ.π.* (υποσ. 39) σελ. 423.

νται⁵⁷". Η σχετική αδυναμία υπαγωγής σε δικαστικό έλεγχο του υπέχοντος ευθύνη για παραβίαση διεθνούς συμβατικής υποχρέωσης κράτους και η επιβολή, κατά συνέπεια, δικαστικών κυρώσεων σε καμιά περίπτωση δεν επιδρά στην νομική φύση του κανόνα που οι διατάξεις αυτές θεσπίζουν. Ο δικαστικός έλεγχος και η συνεπακόλουθη κύρωση είναι προϋποθέσεις της αποτελεσματικότητας του δικαίου όχι όμως και της ισχύος του⁵⁸. "Πράγματι [διαπιστώνει ο Γ.Τενεκίδης] το γεγονός της αθετήσεως πλείστων συνθηκών... δε σημαίνει ότι αι διεθνείς αύται διακαιο-

57. βλ. Κ. Στεφάνου, οπ.π. (υποσ. 45) σελ. 194. Σχετικά με την έννοια των ατελών νομικών κανόνων -leges imperfectas- στο Διεθνές Δίκαιο βλ. Κ. Ευσταθιάδη, οπ.π. (υποσ. 1) σελ. 48 και 49. Εξάλλου και όπως παρατηρεί ο Α. Φατούρος, "η δεσμευτικότητα ενός κανόνα δεν είναι απλό, διχοτομικό, θέμα ή είναι δεσμευτικός ή δεν είναι- αλλά θέμα βαθμού. Ένας κανόνας είναι λιγότερο ή περισσότερο δεσμευτικός. [...]. Άλλωστε στο δίκαιο, έχουμε συχνά να κάνουμε με κανόνες διαφορετικού βαθμού δεσμευτικότητας, μόνο που επιμένουμε να νομίζουμε ότι πρόκειται μάλλον για κανόνες με διάφορους τρόπους δεσμευτικότητας", βλ. Α. Φατούρου, Διεθνές δίκαιο και αναπτύξεως; Παραδόσεις, Θεσσαλονίκη 1977, σελ. 262-163.

58. Σχετικά με τη φύση του Διεθνούς Δικαίου, βλ. αντί άλλων Γ. Τενεκίδου, οπ.π. (υποσ. 19), σελ. 35 κ.επ., Nguyen Quoc Dinh, P. Daillier, A. Pellet, οπ.π. (υποσ. 17) σελ. 88 κ.επ. και Κ. Ευσταθιάδη, οπ.π. (υποσ.1), σελ. 45 κ.επ.

πραξίαι στερούνται υποχρεωτικής ισχύος. Η παραβίασις του κανόνος... είναι άσχετος προς την νομικήν αυτού υπόστασιν"⁵⁹ Εξάλλου υπέρ κάθε διεθνούς συνθήκης λειτουργεί το "μαχητό τεκμήριο της υποχρεωτικότητας"⁶⁰ του οποίου η ανατροπή υπόκειται σε μια επισταμένη ερμηνευτική διαδικασία απόδειξης της πρόθεσης των συμβαλλομένων για μη-υποχρεωτικότητα, που θα στηρίζεται σε δεδομένα τα οποία προκύπτουν από το κείμενο της συνθήκης αλλά και γενικότερα από το εικονιζόμενο πνεύμα της⁶¹. Κατά συνέπεια, και όσον αφορά στις διατάξεις του άρθρου 30 παρ. 2α του β του τίτλου ΙΙΙ της ΕΕΠ, υπέρ του τεκμηρίου υποχρεωτικότητας λειτουργούν:

α) το γράμμα της διάταξης ("αναλαμβάνουν την υποχρέωση να ενημερώνονται αμοιβαία και να διαβουλεύονται...") πρόκειται για τη διάταξη με τη σαφέστερη διατύπωση.

β) το γεγονός ότι η πρόταση αναγωγής της διαδικασίας διαβούλευσης σε νομική υποχρέωση διατυπώθηκε ήδη από την έκθεση Timdemanss του 1975 και επιβεβαιώθηκε στην έκθεση της ad

59. Βλ. Γ. Τενεδίκου, όπ.π. σελ. 285.

60-61. Για το ζήτημα του υποχρεωτικού χαρακτήρα των συνθηκών βλ. αντί άλλων Κ.Ιωάννου, Κ.Οικομίδη, Χ.Ροζάκη, Α.Φατούρου, όπ.π, (υποσ. 5), σελ. 24, κ.επ, Γ.Τενεδίκου, όπ.π. σελ. 278 κ.επ. και Α.Φατούρου, όπ.π, (υποσ. 57), σελ. 263 όπου αναφέρεται ότι "για να κρίνουμε αν ένας κανόνας είναι δεσμευτικός, και πόσο -ποιές είναι δηλαδή οι προσδοκίες εφαρμογής του- αναφερόμαστε σε τρία κυρίως στοιχεία: Τον τύπο (νομική μορφή -ποιός τον εξέδωσε και πως), τη διατύπωση, και τον μηχανισμό (διαδικασία) για την εφαρμογή του".

hoc θεσμικής επιτροπής, γνωστής ως Επιτροπή Dooge,⁶² της οποίας οι προτάσεις απετέλεσαν τη βάση συζήτησης του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Μιλάνου (Ιούνιος 1985) όπου και αποφασίστηκε η σύγκλιση της διακυβερνητικής Διάσκεψης του Λουξεμβούργου.

γ) το δεδομένο ότι δεν υπήρξε καμία δήλωση, ούτε διατυπώθηκε κάποια επιφύλλαξη από τα συμβαλλόμενα μέρη είτε κατά τη διακυβερνητική Διάσκεψη είτε με την κατάθεση των επικυρωτικών εγγράφων, που να δηλώνει την πρόθεση για μη-υποχρεωτικότητα των συγκεκριμένων διατάξεων αλλά και της σύμβασης γενικότερα. Αντίθετα η Ελλάδα είχε κατ' επανάληψη εκφράσει τις επιφυλάξεις της και μάλιστα σε κείμενα ελάσσονος τυπικής σημασίας⁶³.

Η κύρωση, εξάλλου τέτοιων "ατελών" κανόνων έγκειται στη

62. Η έκθεση της Επιτροπής Boodge προέβλεπε για τη βελτίωση της δράσης τη ΕΠΣ "τη ρητή δέσμευση των κρατών-μελών να προωθούν την ευρωπαϊκή πολιτική συνεργασία αποδεχόμενα την καθιέρωση της υποχρέωσης να διαβουλεύονται προηγουμένως μεταξύ τους", βλ. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Ένας νέος σταθμός στο δρόμο προς την Ευρωπαϊκή Ένωση, Λουξεμβούργο L-2929, Μάιος 1985, σελ. 48.

63. Βλ. τη δήλωση της ελληνικής κυβέρνησης στο σημ. 2.2.3, της Πανηγυρικής Διακήρυξης της Στουτγάρδης (Δελτίο Ε.Κ., 6-1983, σελ. 27) που έχει ως εξής: "Υπογράφοντας τη διακήρυξη αυτή η Ελλάδα δηλώνει ότι τίποτα δεν μπορεί να περιορίσει το δικαίωμά της να καθορίζει την εξωτερική της πολιτική σύμφωνα με τα εθνικά της συμφέροντα".

διαπίστωση της παραβίασης της διεθνούς νομιμότητας και της αρχής *pacta sunt servanda*⁶⁴. Η διαπίστωση αυτή υποβαθμίζει το κύρος του παραβιάζοντος, ως παράγοντα της διεθνούς εννόμου τάξης, και η υποβάθμιση αυτή είναι μια μορφή ανυπολόγιστης σημασίας κύρωσης που έτσι αναιρεί την ιδιότητα του κανόνα ως "ατελούς".

Σύμφωνα με το ελληνικό Σ. 1975/86 η εξωτερική πολιτική ανήκει στις κατ' εξοχήν αρμοδιότητες της εκτελεστικής εξουσίας, όπου η παρέμβαση-συμμετοχή του Κοινοβουλίου είναι εντελώς υποβαθμισμένη επιβεβαιώνοντας έτσι τη γενικότερη τάση ενίσχυσης της εκτελεστικής εξουσίας και κρίσης του κοινοβουλευτισμού⁶⁵. Πιο συγκεκριμένα τα ελληνικά κρατικά όργανα αρμόδια για την χάραξη και άσκηση της εξωτερικής πολιτικής είναι ο αρχηγός του Κράτους, ΠτΔ. (άρθρ. 36 Σ) και η Κυβέρνηση (άρθρ. 82 Σ),⁶⁶ και ασκούν τις εξουσίες τους αυτές "όπως

64. Για την αρχή *pacta sunt servanda* βλ. αντί άλλων. Κ. Ιωάννου, Κ. Οικονομίδη, Χ. Ροζάκη, Α. Φατούρου, οπ.π. (υποσ. 5), σελ. 27 κ.επ., και Γ. Τενεκίδου, οπ.π. (υποσ. 19) σελ. 282 κ.επ.

65. βλ. Δ. Τσάτσου, οπ.π. (υποσ. 52), σελ. 238 κ.επ.

66. Τα όρια αρμοδιότητας μεταξύ του αρχηγού του κράτους της κυβέρνησης και της Βουλής, κατά την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής, καθορίζονται από το συνταγματικό δίκαιο των κρατών. Έτσι κατά το Σ. 1975 το τεκμήριο αρμοδιότητας λειτουργεί υπέρ της κυβέρνησης που σύμφωνα με τους ορισμούς του άρθ. 82 παρ. 1 Σ. "καθορίζει και κατευθύνει τη γενική πολιτική της χώρας", βλ. Ε. Βενιζέλου, οπ.π. (υποσ. 51) σελ. 50 για τις σχετικές

ορίζει το Σύνταγμα" (άρθρ. 1 παρ. 3 Σ.).

Η Ελλάδα, όπως και τα υπόλοιπα συμβαλλόμενα στην ΕΕΠ κοινοτικά κράτη-μέλη, ανέλαβε τη δέσμευση να ασκεί την εξωτερική της πολιτική κατά παρέκκλιση των ορισμών του Σ. και σύμφωνα με την απαίτηση-επιταγή των διατάξεων 2α και β του άρθρου 30 της ΕΕΠ, που θεσπίζουν μια υποχρεωτική διαδικασία διαβούλευσης πριν καθορίσει την οριστική της θέση σε θέματα εξωτερικής πολιτικής που παρουσιάζουν γενικό ενδιαφέρον για τους κοινοτικούς εταίρους. Η υποχρεωτική αυτή διαδικασία αν

επιδράσεις της αναθέωρησης του 1986 βλ. Π. Μηλιαράκη, Η Εξωτερική Πολιτική κατά το Συνταγματικό Δίκαιο, Αθήνα 1987, σελ. 64, κ.επ. Ιδιαίτερες εξάλλου είναι οι αρμοδιότητες του Πρωθυπουργού ο οποίος σύμφωνα με το άρθρ. 82 παρ. 2 Σ. "εξασφαλίζει την ενότητα της κυβέρνησης και κατευθύνει τις ενέργειές της", καθώς επίσης και του υπουργού Εξωτερικών που κατά το διεθνές εθιμικό δίκαιο έχει το δικαίωμα της γενικής εκπροσώπησης του κράτους οπότε, σύμφωνα με το αρθρ. 28 παρ. 1 Σ., ο κανόνας αυτός αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου και υπερισχύει από κάθε άλλη αντίθεση διάταξη νόμου, βλ. Κ. Ιωάννου, Κ.Οικονομίδη, Χ.Ροζάκη, Α.Φατούρου, όπ.π. (υποσ.5), σελ. 85 και Ε.Ρούκουνα, Διεθνές Δίκαιο ΙΙΙ, Αθήνα 1983, σελ. 9 κ.επ. Βέβαια εδώ αναφερόμαστε στα κρατικά όργανα που έχουν την ευθύνη της λήψης αποφάσεων και όχι στα υπόλοιπα όργανα, μέλη του διπλωματικού σώματος, τα οποία είναι αρμόδια για την υπολοίησή τους, βλ. σχετικά Ε.Ρούκουνα, όπ.π. σελ. 14 κ.επ.

και δεν προβλέπεται από το Σ., εντούτοις, το ίδιο το Σ. διαθέτει τον κατάλληλο εξοπλισμό για την υποδοχή της. Πράγματι το άρθρο 28 παρ. 3 Σ., όπως διαπιστώνει ο Γ. Δρόσος, έχει κατά κάποιο τρόπο "αρνητικό περιεχόμενο", αίρει δηλαδή συνταγματική εμπόδια "έτσι ώστε να καθίσταται εφικτό να ασκούνται ορισμένες εξουσίες όχι "όπως ορίζει το Σύνταγμα" αλλά με διαφορετικό τρόπο, κατά πρέκκλιση δηλαδή και από διαδικαστικούς αλλά και από ουσιαστικούς κανόνες του Συντάγματος^{66α}.

Συγκεκριμένα το άρθρο 28 παρ.3 Σ ορίζει: "Η Ελλάδα προβαίνει ελεύθερα, με νόμο που ψηφίζεται από την απόλυτη πλειψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών, σε περιορισμούς ως προς την άσκηση της εθνικής κυριαρχίας της, εφ' όσον αυτό υπαγορεύεται από σπουδαίο εθνικό συμφέρον, δεν θίγει τα δικαιώματα του ανθρώπου και τις βάσεις του δημοκρατικού πολιτεύματος και γίνεται με βάση τις αρχές της ισότητας και με τον όρο της αμοιβαιότητας".

Κατά τους ορισμούς λοιπόν του άρθρ. 28 παρ. 3 Σ. παρέχεται στην Ελλάδα η ευχέρεια να υποβάλλεται "ελεύθερα" σε περιορισμούς ως προς την άσκηση της εθνικής κυριαρχίας εφόσον αυτό υπαγορεύεται από "σπουδαίο εθνικό συμφέρον"⁶⁷. Το κριτήριο δηλαδή της υπαγωγής της σε περιορισμούς στην άσκηση της κυριαρχίας της είναι μια "αόριστη έννοια που προϋποθέτει πολιτική επιλογή", η οποία πραγματοποιείται από τη Βουλή χω-

66α. Βλ. Γ.Δρόσου όπ.π. (υποσ.30), σελ. 104.

67. Ο Φ.Βεγλερής, θεωρεί πως το επίθετο "σπουδαίο" είναι φιλολογία, βλ. Φ.Βεγλερή, όπ.π. (υποσ. 33) σελ. 47 υποσ. 100.

ρίς να υπόκειται σε δικαστικό έλεγχο⁶⁸. αν εξέλιπε το σπουδαιό εθνικό συμφέρον η Ελλάδα μπορεί να πάψει, στο εξής, να υποβάλλεται στους περιορισμούς αυτούς. Πρόκειται για περιορισμούς οι οποίοι δεν μπορούν, να είναι "ολοκληρωτικοί" ή αμετάκλητοι⁶⁹.

Οι αυτοπεριορισμοί στην άσκηση της εθνικής κυριαρχίας επέρχονται όπως ορίζει το άρθρ. 28, παρ. 3 Σ. με νόμο-πράξη εσωτερικού δικαίου- που ψηφίζεται απο την πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών (151), χωρίς όμως να αποκλείεται να επέλθουν με διεθνή σύμβαση-πράξη διεθνούς δικαίου⁷⁰. Πάντως και σε κάθε περίπτωση η ενεργοποίηση της ευχέρειας του άρθρ. 28 παρ. 3 Σ. συναρτάται με την ανάπτυξη των διεθνών σχέσεων της Ελλάδας, όπως προκύπτει από την εξάρτηση της

68. Βλ. Γ.Δρόσου, όπ.π. (υποσ.30), σελ. 103 και Π.Δαγτό-
λου, όπ.π. (υποσ. 33) σελ. 71 σημ. 191.

69. Στο συμπέρασμα αυτό καταλήγει ο Π.Δαγτόγλου (όπ.π. σελ.
74 σημ. 203 και 204) διότι "οι περιορισμοί στην άσκηση
της εθνικής κυριαρχίας παραμένουν έκφραση της συντε-
ταγμένης εξουσίας (rounoir constitue) που το Σύνταγμα
αναθέτει στη Βουλή. Η συντακτική εξουσία (rounoir con-
stituant) αντιθέτως, δεν είναι το προϊόν, αλλά το θε-
μέλιο του Συντάγματος (κάθε Συντάγματος) και επομένως
δεν είναι στη διάθεσή του" βλ. επίσης Γ.Δρόσου, όπ.π.
σελ. 103.

70. Βλ. Γ.Δρόσου, όπ.π., σελ. 104 κ.επ. και τις σχετικές
παραπομπές, ιδίως υποσ. 70, και Κ.Κωνσταντόπουλου, Δη-
μόσιον Διεθνές Δίκαιον, Ι Εισαγωγή-Γενικάί αρχαί- Δι-
καιώματα του ανθρώπου-ΟΗΕ, Θεσσαλονίκη 1986, σελ. 291.

εφαρμογής του από τον όρο της αμοιβαιότητας, δηλαδή από τους περιορισμούς στην άσκηση της εθνικής κυριαρχίας στους οποίους υποβάλλονται αμοιβαία τα άλλα κράτη⁷¹.

Τέλος και σύμφωνα με τους ορισμούς του αρθ. 28 παρ. 3Σ., αυτοπεριορισμός της κυριαρχίας στον οποίο προβαίνει η Ελλάδα τελεί υπό ορισμένες προϋποθέσεις και φθάνει μέχρι ενός ορίου· δεν πρέπει να θίγει "τα δικαιώματα του ανθρώπου και τις βάσεις του δημοκρατικού πολιτεύματος" και πρέπει να "γίνεται με βάση τις αρχές της ισότητας και υπό τον όρο της αμοιβαιότητας". Πρόκειται με άλλα λόγια για τη θέσπιση ορισμένων συνταγματικών επιφυλάξεων που λειτουργούν ως "αντιπεριορισμοί"⁷² και θέτουν τα όρια των επιτρεπομένων περιορισμών στην άσκηση της εθνικής κυριαρχίας.

Οι δύο πρώτοι "αντιπεριορισμοί" έχουν αρνητικό περιεχόμενο· δίχως να ταυτίζονται με συγκεκριμένες συνταγματικές διατάξεις αναφέρονται στις θεμελιώδεις αρχές του πολιτεύματος και προσδιορίζουν χωρίς αμφιβολία "την πολιτική φιλοσοφία" των διεθνών οργανισμών υπέρ των οποίων μπορεί η Ελλάδα να προβεί σε περιορισμούς της εθνικής κυριαρχίας⁷³. Λει-

71. Βλ. Γ. Δρόσου, *οπ.π.*, σελ. 104.

72. Βλ. Α.Μανιτάκη. Τα όρια της κοινοτικής αρμοδιότητας και η συνταγματική θεώρησή τους, *Το Σ.*, τευχ. 4ο, 1984, σελ. 490 και υποσ. 44.

73. Βλ. Γ.Δρόσου, *οπ.π.* (υποσ.30) σελ. 108 κ.επ. και υποσ. 78 όπου παραπέμπει στον Δ. Ευρυγένη, βλ. D.Evrigenis, *Aspects juridiques de l' adhesion de la Grece aux Communautes Europeennes*, σε *La Grece et la Communaute*,

τουργούν δηλαδή "ως κριτήρια ελέγχου της έννομης τάξης και της θεσμικής συγκρότησης των άλλων κρατών ή διεθνών οργανισμών υπέρ των οποίων γίνονται δεκτοί οι περιορισμοί στην άσκηση της εθνικής κυριαρχίας"⁷⁴.

Οι άλλες δύο προϋποθέσεις έχουν σαφώς θετικό περιεχόμενο και εξαρτούν την υπαγωγή της Ελλάδας σε περιορισμούς της κυριαρχίας από την αρχή της ισότητας⁷⁵ και "υπό τον όρο της αμοιβαιότητας"⁷⁶. Όπως όμως διαπιστώνει ο Φ.Βεγλερής σε ορισμένες συμβάσεις και ιδιαίτερα τις πολυμερείς, η αμοιβαιότητα υποκαθίσταται από την αρχή της αλληλεγγύης και της ισότητας⁷⁷. Στην ΕΕΠ εξάλλου οι αρχές της αλληλεγγύης και της συνοχής, όπως διατυπώνονται στο προίμιο της Πράξης, διέπουν αντίστοιχα, τις σχέσεις των κοινοτικών κρατών στο πλαίσιο της λειτουργίας του συστήματος της πολιτικής συνεργασίας

1978, σελ. 280, βλ. επίσης Π.Δαγτόγλου, όπ.π. (υποσ. 33) σελ. 71-72 σημ. 192 κ.επ.

74. Βλ. Ε.Βενιζέλου, Τα όρια της αναθεώρησης του Συντάγματος 1975, Θεσσαλονίκη 1984, σελ. 142 κ.επ.

75. Για το περιεχόμενο του όρου "αρχές της ισότητας" βλ. τις παρατηρήσεις του Γ.Δρόσου, όπ.π. (υποσ. 30), σελ. 114 κ.επ.

76. Σχετικά με την έννοια της αμοιβαιότητας στο άρθρο 28 παρ. 3 βλ. Γ.Δρόσου, όπ.π. σελ. 113-114 για τη γενικότερη θεώρηση της έννοιας της αμοιβαιότητας, βλ. Δ.Ευρυγένη, Περί "διπλωματικής" και "νομοθετικής" αμοιβαιότητας, Αρμενόπουλος 1959, σελ. 757 κ.επ.

77. Βλ. Φ.Βεγλερή όπ.π. (υποσ. 33) σελ. 241.

καθώς και τη λειτουργία του συνολικού κοινοτικού οικοδομήματος (ΕΟΚ και ΕΠΣ), ώστε "η Ευρώπη... να υπερασπίζεται αποτελεσματικότερα τα κοινά της συμφέροντα και την ανεξαρτησία της".

Παραμένει βέβαια χωρίς απάντηση το πρόβλημα πότε και σε ποιές περιπτώσεις επέρχονται οι κατά το άρθρο 28 παρ. 3 Σ περιορισμοί στην άσκηση της εθνικής κυριαρχίας, ώστε να καθίσταται δυνατόν να διαπιστωθεί αν οι διατάξεις τη ΕΕΠ που εξετάζουμε συνιστούν τέτοιος περιορισμούς, και απαιτείται, κατά συνέπεια, για την κύρωσή τους, η υπαγωγή της ΕΕΠ στις ουσιαστικές και διαδικαστικές προϋποθέσεις της παρ. 3 του άρθ. 28 Σ.

Η λεγόμενη "Ε Αναθεωρητική Βουλή" του 1975 και ενσωμάτωσε στο κείμενο του Συντάγματος τις παραγράφους 2 και 3 του άρθρου 28 με απώτερο και ουσιαστικό στόχο η Ελλάδα να αποκτήσει τον κατάλληλο συνταγματικό εξοπλισμό ώστε να καταστεί δυνατή η επικείμενη προσχώρηση της χώρας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες. Θεσπίστηκε δηλαδή η ευχέρεια να μπορεί η Ελλάδα, κατά την ανάπτυξη των διεθνών της σχέσεων, και υπό την τήρηση των ουσιαστικών και διαδικαστικών προϋποθέσεων που θέτουν οι διατάξεις αυτές του Σ., να αναγνωρίζει, αφενός, αρμοδιότητες που προβλέπονται από το Σύνταγμα σε όργανα διεθνών οργανισμών (παρ. 2) και να προβαίνει, αφετέρου, σε περιορισμούς ως προς την άσκηση της εθνικής κυριαρχίας της (παρ.3). Είναι λοιπόν προφανές, και έχει διατυπωθεί στη θεωρία⁷⁸, πως

78. Βλ. Γ.Παπαδημητρίου, Η συνταγματική θεμελίωση της προσχώρησης, οπ.π., (υποσ.36), σελ. 7.

οι διατάξεις αυτές θέτουν δύο ουσιαστικά προβλήματα: α) το πρόβλημα του προσδιορισμού του κανονιστικού περιεχομένου και του πεδίου εφαρμογής της κάθε διάταξης και, κατά συνέπεια, β) την εννοιολογική οριοθέτηση της μεταξύ τους, εσωτερικής, σχέσης. Οι συζητήσεις κατά τη διάρκεια της επεξεργασίας των διατάξεων αυτών στην "Ε' Αναθεωρητική Βουλή" δεν μπόρεσαν να αποσαφηνίσουν τα προβλήματα αυτά⁷⁹. Όμως καμία απάντηση δεν δόθηκε, ή δεν επιχειρήθηκε να δοθεί, ούτε κατά τη συζήτηση του Ν 945/79 για την κύρωση της Πράξης προσχώρησης της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες, δηλαδή στην πρώτη ουσιαστική ευκαιρία ad hoc αντιμετώπισης των προβλημάτων αυτών⁸⁰ η συζήτηση περιορίσθηκε κυρίως στο πρόβλημα της απαιτούμενης πλειοψηφίας για την έγκριση του σχετικού κυρωτικού νόμου (βλ. εδώ υποσ. 97).

Κατά την κρατούσα άποψη στη θεωρία και σύμφωνα με τις παρατηρήσεις του Δ. Ευρυγένη,⁸¹ μεταξύ των διατάξεων των παρ. 2 και 3 του άρθρου 28 Σ. υπάρχει ένα "complex concept" που δημιουργεί ένα ενιαίο ρυθμιστικό σύνολο, "complex normatif". Δεν είναι, δηλαδή, νοητή η δυνατότητα ανάθεσης αρμοδιοτήτων που προβλέπονται από το Σύνταγμα (παρ. 2) χωρίς περιορισμό αντίστοιχα στην άσκηση της εθνικής κυριαρχίας (παρ. 3). Δεν μπορεί, με άλλα λόγια, η παρ. 2 του άρθρ. 28 Σ. να λειτουργήσει αποσυνδεμένη από την παρ. 3 του ίδιου άρ-

79. Για την αναλυτική εξέταση των συζητήσεων στην Ε' Αναθεωρητική Βουλή του 1975, βλ. Γ. Παπαδημητρίου, όπ.π. (υποσ. 36) σελ. 146 κ.επ. και ιδίως σε. 164.

80. Όπ.π., σελ. 184-185.

81. Βλ. D. Evrigenis, όπ.π. (υποσ. 73) σελ. 278.

θρου⁸². Αντίθετα, είναι γενικά δεκτό,⁸³ πως οι περιορισμοί στην άσκηση της εθνικής κυριαρχίας μπορούν να μην συνοδεύονται από ανάθεση αρμοδιοτήτων σε διεθνείς οργανισμούς υπό τον όρο ότι η εφαρμογή τους συνδέεται με αμοιβαίους περιορισμούς στους οποίους υποβάλλονται και τα άλλα κράτη.

Οι γενικές όμως αυτές απόψεις δεν οδηγούν, ωστόσο, σε ακριβέστερο προσδιορισμό της έννοιας των "περιορισμών ως προς την άσκηση της εθνικής κυριαρχίας". Η με άλλες λέξεις, δεν διευκρινίζεται σε ποιές περιπτώσεις επιβάλλεται η προσφυγή στην ειδική και εξαιρετική διάταξη του άρθρ. 28 παρ. 3 και όχι σε άλλες διατάξεις⁸⁴ (άρθρ. 28 παρ. 1Σ) με δεδομένο ότι κάθε διεθνής σύμβαση περιέχει κάποιο ειδικό περιορισμό της εθνικής κυριαρχίας, δηλαδή, την υποχρέωση του συμβαλλόμενου κράτους να ασκεί τις αρμοδιότητές του κατά τρόπον ώστε να μην παραβιάζει τη σύμβαση⁸⁵. Στη θεωρία εκφράστηκαν διά-

82. Βλ. αναλυτικά σε Γ.Δρόσου, όπ.π. (υποσ. 92) σελ. 117 κ. επ. Σχετικά με το ζήτημα του συνταγματικού ερείσματος για την προσχώρηση της Ελλάδας στην Κοινότητα και τις διάφορες απόψεις που αναπτύχθηκαν στην θεωρία βλ. του ίδιου, όπ.π. σελ. 123 κ.επ. και τις σχετικές παραπομπές.

83. Βλ. D.Enrigenis, όπ.π. (υποσ. 73) σελ. 278. Βλ. επίσης την παρέμβαση του Βουλευτή της Ε.Κ.-Ν.Δ., Ν.Γαζή ο οποίος θεωρεί πως είναι δυνατόν να υπάρξουν περιορισμοί της εθνικής κυριαρχίας "άνευ παρεμβάσεων ξένων", σε Γ.Παπαδημητρίου, όπ.π. (υποσ. 36), σελ. 151.

84. Βλ. Γ.Παπαδημητρίου, όπ.π. σελ. 153.

85. Βλ. Κ.Ιωάννου, Προβλήματα..., όπ.π. (υποσ.10) σελ.102.

φορες απόψεις για την ασάφεια των διατάξεων της παρ. 3 του άρθρου 28 Σ. και διατυπώθηκαν συγκεκριμένες παρατηρήσεις, ακόμα και νομοτεχνικού χαρακτήρα⁸⁶. Έτσι για παράδειγμα ο Μ. Κυπραίος συνδέει την εφαρμογή της παρ. 3 αποκλειστικά με "τη συμμετοχή της χώρας στην Οργάνωση του ΝΑΤΟ, ή άλλη ανάλογη Οργάνωση",⁸⁷ ενώ ο Ε. Ρούκουνας θεωρεί πως το άρθρ. 28 παρ. 3 Σ. "αναφέρεται σε ουσιαστικούς περιορισμούς της εθνικής κυριαρχίας... και όχι σε οποιεσδήποτε συμβατικές δεσμεύσεις"⁸⁸ χωρίς να παρέχει περισσότερες διευκρινήσεις.

Ο Γ. Δρόσος στην προσπάθειά του, με βάση τη σύλληψη του Δ. Ευρυγένη, διερεύνησης το κανονιστικού περιεχομένου και του ρυθμιστικού πεδίου των παρ. 2 και 3 του άρθρου 28 Σ. αφού διαπιστώσει την εσωτερική τους συνάφεια -συνάφεια νοηματική και συνάφεια λειτουργίας και αποτελεσμάτων- θεωρεί, κατά συνέπεια, πως οι δύο αυτές παράγραφοι δεν μπορούν, τελικά, να αποσπασθούν η μία από την άλλη και θεσπίζουν μια

86. Ο Κ.Ιωάννου θεωρεί πως η παρ. 3 του άρθρ. 28 Σ. έπρεπε να βρίσκεται στην ίδια διάταξη με τις ρυθμίσεις του άρθρ. 27 Σ. που θέτει τις προϋποθέσεις για την ψήφιση νόμου ο οποίος επιτρέπει τη μεταβολή των ορίων της Επικράτειας καθώς και τη διαμονή ή διέλευση ξένης στρατιωτικής δύναμης από την ελληνική Επικράτεια, Κ.Ιωάννου, όπ.π., σελ. 98 και υποσ. 4 όπου παραθέτει την ίδια περίπτωση άποψη του Φ.Βεγλερή, όπ.π. (υποσ. 33) σελ. 254.

87. Βλ. Μ.Κυπραίου, όπ.π. (υποσ. 33) σελ. 254.

88. Βλ. Ε.Ρούκουνα, όπ.π. (υποσ. 1), σελ. 87 και του ίδιου, Σύνταγμα και Διεθνές Δίκαιο, όπ.π. (υποσ.14) σελ. 97.

ενιαία ρύθμιση⁸⁹. Συγκεκριμένα και όσον αφορά στην παρ.3 του άρθ. 28 Σ. θεωρεί πως η εθνική κυριαρχία περιορίζεται "κατά κανόνα", "μόνον αν, και στο βαθμό που, όργανα ενός ξένου κράτους ή ενός διεθνούς οργανισμού εκδίδουν πράξεις που μπορούν απ' ευθείας και χωρίς τη διαμεσολάβηση των αρμοδίων κρατικών οργάνων να παράγουν έννομα αποτελέσματα στην εσωτερική έννομη τάξη του κράτους, του οποίου η κυριαρχία περιορίζεται". Σε αντίθετη περίπτωση ο περιορισμός της κυριαρχίας "καταντά λογική και εννοιολογική αντίφαση", "δεν έχει καμιά υπόσταση, δεν μπορεί καν να διαπιστωθεί ότι υπάρχει επειδή δεν παράγει κανένα αποτέλεσμα"⁹⁰. Πάντως οι περιορισμοί της κυριαρχίας "δεν μπορούν να νοηθούν σαν ρυθμίσεις που δημιουργούν, κατά κάποιον τρόπο, ένα "κενό" στην άσκηση της εξουσίας. Το γεγονός ότι σε κάποιους τομείς περιορίζεται η εθνική κυριαρχία δεν σημαίνει ότι τους τομείς αυτούς πάει να ασκείται οποιαδήποτε εξουσία. Σημαίνει αντίθετα, ότι η εξουσία που ασκείται στους τομείς αυτούς..., διέπεται από άλλους κανόνες και όχι από τους κανόνες που πηγάζουν από την αρχή της εθνικής κυριαρχίας"⁹¹.

Βέβαια οι διατάξεις αυτές παρά το γεγονός ότι συνιστούν ένα ενιαίο ρυθμιστικό σύνολο ενσωματώνουν ένα στοιχείο χωρισμού που είναι η απαιτούμενη πλειοψηφία (180 για την παρ. 2 και 151 για την παρ. 3) και η οποία καθιστά πιθανή τη διαφοροποιημένη εφαρμογή τους και ειδικότερα της παρ. 3 του άρθ. 28· γεγονός που καθιστά τη συνταγματική ρύθμιση "ως προς

89. Βλ. Γ.Δρόσου, όπ.π. (υποσ. 92) σελ. 116,117 και 123.

90. Όπ.π., σελ. 119 και 120 και υποσ. 92.

91. Όπ.π., σελ. 105.

τουλάχιστον το σημείο, ατυχή, αντιφατική και πρόχειρη⁹².

Τέλος, ο Γ.Δρόσος, χωρίς να σταθεί ιδιαίτερα στο σημείο αυτό, θεωρεί πως η παρ. 3 του άρθρου 28 Σ. μπορεί να λειτουργήσει αποσυνδεμένη από την παρ. 3 του ίδιου άρθρου εφόσον οι περιορισμοί τους οποίους υπάγεται η Ελλάδα "συνδέονται με αμοιβαίους περιορισμούς άλλων κρατών και όχι με την άσκηση αρμοδιοτήτων εκ μέρους διεθνών οργανισμών"⁹³.

Οι προηγούμενες σκέψεις που συναντώνται στη θεωρία δεν οδηγούν στην πλήρη αποσαφήνιση του κανονιστικού περιεχομένου και του πεδίου εφαρμογής του άρθρ. 28 παρ. 3Σ. Ασφαλώς η παρούσα εργασία δεν φιλοδοξεί να διατυπώσει κάποια "νέα" ερμηνεία του άρθρ. 28 παρ. 3 Σ., αλλά περισσότερο να ανιχνεύσει την ενδεχόμενη εφαρμογή του στην συγκεκριμένη περίπτωση της κύρωσης τη ΕΕΠ, και ιδιαίτερα των διατάξεων του τίτλου ΙΙΙ, άρθρ. 30 ΕΕΠ, μέσα από την ανάδειξη της πραγματικής λειτουργίας των διατάξεων αυτών και των κανόνων που θεσπίζουν.

Με τις διατάξεις της διεθνούς σύμβασης της ΕΕΠ, άρθρ. 30, θεσπίζεται, με πράξη διεθνούς δικαίου, ένας νέος τρόπος άσκησης της αρμοδιότητας της εξωτερικής πολιτικής, ως αποτέλεσμα κοινής επιλογής ή σύμπτωσης των βουλήσεων των κοινοτικών κρατών. Για να αποτελέσουν όμως αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου και να εφαρμόζονται στην εσωτερική έννομη τάξη πρέπει, να κυρωθούν με νόμο, δηλαδή με πράξη εσωτερικού δικαίου. Με την κύρωση όμως με νόμο, παρεισφρύουν νέα διαδικαστικά δεδομένα, με κανόνες διεθνούς συμβα-

92. Όπ.π., σελ. 121 και 122.

93. Όπ.π., σελ. 120 υποσ. 93.

τικού δικαίου, που δεσμεύουν τα αρμόδια για την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής κρατικά όργανα και τους φορείς τους να ασκούν στο εξής, τις αρμοδιότητές τους υπό την επιφύλαξη της τήρησης της νέας αυτής διαδικασίας. Πρόκειται, όπως ήδη σημειώθηκε, για τη δημιουργία κατά κάποιο τρόπο ενός "κενού εξουσίας", που νοείται ως η νομική δέσμευση-υποχέωση- του κράτους και των αρμοδίων οργάνων του να απέχουν από κάθε πράξη που κατευθύνεται στο διεθνές περιβάλλον, δηλαδή πέραν του εθνικού και του ευρύτερου κοινοτικού που συνθέτουν οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες των δώδεκα, πριν και καθόσον διενεργούνται οι διαβουλεύσεις μεταξύ των κοινοτικών κρατών στο θεσμικό πλαίσιο της πολιτικής συνεργασίας. Εντελώς σχηματικά θα μπορούσαμε να πούμε πως η ευθεία επικοινωνία μεταξύ του ελληνικού κράτους -όπως και κάθε άλλου συμβαλλόμενου στην ΕΕΠ Κράτους- και της διεθνούς κοινωνίας, και των παραγόντων της σε θέματα διεθνούς πολιτικής, υποκαθίσταται από την τεθλασμένη: ελληνικό κράτος -ΕΠΣ- διεθνής κοινωνία. Βέβαια η αποχή από πράξη δεν αποτελεί σε καμιά περίπτωση έκφραση έλλειψης ή "κενού εξουσίας" αλλά, αντίθετα, μπορεί, και συνήθως είναι μία από τις εκφάνσεις της πραγμάτωσης της βούλησης των οργάνων του Κράτους στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής. Στην περίπτωση όμως που εξετάζουμε η παραβολή του λογικού αυτού επιχειρήματος δεν ευσταθεί διότι με την ΕΕΠ η αποχή από πράξη που απευθύνεται στο διεθνές περιβάλλον και σε θέματα εξωτερικής πολιτικής "γενικού ενδιαφέροντος" δεν συνιστά ενδεχόμενη πολιτική επιλογή του κράτους αλλά αποτελεί υποχρέωση της οποίας τη τήρηση, ως περιεχόμενο νομικού κανόνα, εκφεύγει από τη διακριτική ευχέρεια των οργάνων του κράτους. Αυτοδεσμεύτηκαν δηλαδή τα κοινοτικά κράτη-μέλη, και η Ελλάδα, να μην ασκούν πλήρως τα κυριαρχικά τους δικαιώματα πριν την κατάληξη των μεταξύ τους διαβουλεύσεων στο πλαίσιο της ΕΠΣ.

Με άλλα λόγια και σε πραγματικούς πολιτικούς όρους περι-
στέλεται η δυνατότητα το κράτους για "ανάληψη διεθνών πρωτο-
βουλιών χωρίς προηγούμενη αλληλοδιαβούλευση"⁹⁴ περιορίζοντας
αντίστοιχα την κυριαρχική ικανότητα του κράτους και των ορ-
γάνων του να ασκούν τις αρμοδιότητές τους εξωτερικής πολι-
τικής χωρίς την παρεμβολή των οποιανδήποτε τυπικών προϋπο-
θέσεων.

Οι περιορισμοί αυτοί στην άσκηση της εθνικής κυριαρχίας
επέρχονται με διαδικαστικούς όρους. Η σκέψη, εξάλλου, ότι
άλλο διαδικασία και άλλο ουσιαστικός περιορισμός δεν ευστα-
θεί. Η απόλυτη αντιδιαστολή διαδικασίας και ουσίας δεν εί-
ναι εφικτή από την ώρα που για μια ουσιαστική αρμοδιότητα
θεσπίζεται μια υποχρεωτική διαδικασία άσκησης της, γεννώντας
για την ουσία της αρμοδιότητας, αλλά και για την ίδια την
αρμοδιότητα, σημεία τριβής της με τα διαδικαστικά δεδομένα.
Έτσι οι διαδικαστικές προϋποθέσεις που θέτει η ΕΕΠ σημαί-
νουν το αναμφισβήτητο ενδεχόμενο της αλλοίωσης της συγκεκρι-
μένης εξωτερικής πολιτικής εφόσον αυτή θα παράγεται υπό την
επιρροή της τήρησης των διαδικαστικών της προϋποθέσεων. Άλ-
λωστε η διαδικασία δεν αποτελεί ποτέ αυτοσκοπό. Τα πολιτικά
σκεπτικά ή οι ratio κάθε διαδικαστικής ρύθμισης είναι η
προσδοκία εκείνου που θεσπίζει τη διαδικασία να γεννήσει τις
προϋποθέσεις ποιοτικής επιρροής στην ουσία, αλλιώς δεν θα

94. Βλ. Β. Βαληνάκη, Η Ελληνική συμμετοχή την Ευρωπαϊκή
Πολιτική Συνεργασία, σε Π.Καζάκου, Κ.Στεφάνου (επιμέ-
λεια όπ.π. (υποσ.7) σελ. 327.

θεσπίζονται διαδικασίες. Στην αδυσώπητη, νομίζουμε, αυτή λογική υπάγεται και η ερμηνεία των σχετικών διατάξεων της ΕΕΠ.

Η αιτία της θέσπισης της δυνατότητας της Ελλάδας να υποβάλλεται σε περιορισμούς ως προς την άσκηση της εθνικής της κυριαρχίας, στο μέτρο και κατά την έκταση που ορίζει το άρθρο 28 παρ. 3Σ, είναι η εξυπηρέτηση "σπουδαίου εθνικού συμφέροντος" κατά την ανάπτυξη των διεθνών σχέσεων της χώρας. Και βέβαια εθνικό συμφέρον είναι "εκείνο το οποίο η ιθύνουσα σε κάθε κράτος πολιτική και κοινωνική δύναμη επιλέγει να χαρακτηρίσει, μέσω των αρμοδίων κρατικών οργάνων σαν εθνικό συμφέρον"⁹⁵.

Στην περίπτωση τη ΕΠΣ, όπως ήδη αναφέρθηκε, τα κοινοτικά κράτη μέλη και η Ελλάδα θεωρούν πως η επιδίωξη και πραγμάτωση των όποιων ειδικών εθνικών στόχων εξωτερικής πολιτικής διέρχεται ή και εξασφαλίζεται από την υλοποίηση μιας ευρύτερης και κοινής σε όλους σκοπιμότητας την οποία με σαφήνεια εξέφρασε ο Θ. Πάγκαλος λέγοντας ότι: "είναι σαφές ότι στον 21ο αιώνα οι θεσμικές οντότητες που θα εκφράζουν πολιτικά και οικονομικά πληθυσμούς μικρότερους από μερικές εκατοντάδες εκατομμύρια, θα είναι στο περιθώριο των εξελίξεων"⁹⁶. Κατά συνέπεια ο στόχος της οικονομικής και πολιτικής ενοποίησης της κοινοτικής Ευρώπης ως έκφραση του "κοινού συμφέροντος" των κρατών διέρχεται από την αναζήτηση τόσο της οικονομικής όσο και της πολιτικής αλληλεγγύης ώστε η κοινή τους στάση σε ζητήματα διεθνούς πολιτικής και η εμφάνισή τους ως

95. Βλ. Γ. Δρόσου, όπ.π. (υποσ.30) σελ. 281 υποσ. 61.

96. Βλ. Πρακτικά Βουλής, όπ.π. (υποσ.3), σελ. 2623.

συμπαγούς δύναμης στις διεθνείς σχέσεις όχι μόνο "πολλαπλασιάζει την επιρροή των κρατών-μελών στη διεθνή σκηνή" αλλά αποτελεί την αιτία και το αντιστάθμισμα του κόστους "που τυχόν προκύπτει από τον περιορισμό της εθνικής κυριαρχίας και ειδικότερα του δικαιώματος άσκησης αυτόνομης εξωτερικής πολιτικής"⁹⁷.

Καταλήγοντας λοιπόν θεωρούμε πως το κανονιστικό περιεχόμενο και το ρυθμιστικό πεδίο καθώς και τα αποτελέσματα της εφαρμογής των διατάξεων του τίτλου III της ΕΕΠ, που θεσπίζουν την υποχρέωση διενέργειας διαβουλεύσεων σε θέματα εξωτερικής πολιτικής γενικού ενδιαφέροντος πριν τον οριστικό καθορισμό των εθνικών-κρατικών θέσεων, επιβεβαιώνουν την άποψη ότι οι περιορισμοί της εθνικής κυριαρχίας του αρθρ. 28 παρ. 3Σ είναι νοητοί "άνευ παρεμβάσεως ξένων"⁹⁸. Και τούτο γιατί η εφαρμογή των παραπάνω διατάξεων έχουν το συγκεκριμένο και ορατό αποτέλεσμα της μεταβολής του τρόπου άσκησης της αρμοδιότητας της εξωτερικής πολιτικής από τα αρμόδια όργανα της εκτελεστικής εξουσίας και τον αντίστοιχο, κατά συνέπεια, περιορισμό στην άσκηση της εθνικής κυριαρχίας, υπό την έννοια ότι εκλείπει πλέον η ικανότητα του κράτους να αναλαμβάνει κατά το δοκούν -χρονικά και ποιοτικά-οποιαδήποτε διεθνή πρωτοβουλία χωρίς την προηγούμενη διενέργεια διαβουλεύσεων με τους υπόλοιπους κοινοτικούς εταίρους. Μεταβάλλεται με άλλα λόγια ο τρόπος άσκησης της αρμοδιότητας και όχι τα όργανα (εθνικά-κρατικά) που αρμόδια, και σύμφωνα με τους ορισμούς του Σ., την ασκούν. Μεταβολή εξάλλου του οργάνου, στο πεδίο

97. Βλ. Κ. Στεφάνου, όπ.π. (υποσ. 45), σελ. 192.

98. Βλ. παραπάνω, υποσ. 83.

της εξωτερικής πολιτικής, σημαίνει την ανάθεση της αρμοδιότητας αυτής σε κάποια ολοκληρωμένη υπεκρατική οντότητα, η οποία, αφενός, πρέπει να υφίσταται -μη υπάρχοντος του φορέα- δεν μπορεί να προϋπάρξει αρμοδιότητα, διότι νοηματικά η αρμοδιότητα προϋποθέτει, αφενός το περιεχόμενο και, αφετέρου την άσκησή της- και, αφετέρου, να παρέχεται από το Σ. η δυνατότητα υπαγωγής της Ελλάδας σε τμήμα της οντότητας αυτής, π.χ. της ευρωπαϊκής ομοσπονδίας. Δυνατότητα που ασφαλώς δεν παρέχεται από το άρθρο 28 παρ. 3 Σ.,⁹⁹ αλλά ούτε και από κάποια άλλη διάταξη της Σ. 1975/86. Οι περιορισμοί στην άσκηση της εθνικής κυριαρχίας που επιτρέπει η ειδική διάταξη του άρθρ. 28 παρ. 3Σ. δε σημαίνουν την απαλλοτρίωσή της και "έχουν ένα απαραβίαστο όριο: τη συντακτική ή αναθεωρητική εξουσία του κυρίαρχου κράτους"¹⁰⁰.

Η προσπάθεια κατάδειξης του είδους και της ποιότητας των περιορισμών στην άσκηση της εθνικής κυριαρχίας το πεδίο της εξωτερικής πολιτικής που επέρχονται με την επικύρωση της ΕΕΠ και των σχετικών περί πολιτικής συνεργασίας διατάξεων, ασφαλώς δεν αποτελεί αυτοσκοπό διότι έτσι θα ισοδυναμούσε με την απόδοση διαχρονικού περιεχομένου στην έννοια της κυριαρχίας. Η εθνική κυριαρχία και το εθνικό συμφέρον, η εξυπηρέτηση του οποίου βρίσκεται σε αναλογία με την επιβεβαίωση της κυριαρχ-

99. Για την "αναθεωρητική λειτουργία" του άρθρ. 28 παρ. 2 και 3 Σ. βλ. Γ. Δρόσου, όπ.π. (υποσ.30) σελ 78-79· Ε. Βενιζέλου, όπ.π. (υποσ.74), σελ. 247, και Α. Μανιτάκη, όπ.π. (υποσ. 72), σελ. 492 κ.επ.

100. βλ. Α.Μανιτάκη, όπ.π., σελ. 492.

χίας του κράτους¹⁰¹, είναι έννοιες γενικές με μεταβαλλόμενο περιεχόμενο το οποίο επαναπροσδιορίζεται διαρκώς μέσα από τις ιστορικές συνθήκες στο πλαίσιο των οποίων λειτουργούν. Πράγματι με τις καινοτομίες που θεσπίζει το άρθρο 28 παρ. 2 και 3 Σ. 1975/86, ως προς τους τρόπους άσκησης της εθνικής κυριαρχίας κατά την ανάπτυξη των διεθνών σχέσεων της Ελλάδας, αναγνωρίζεται "ότι δεν αποκλείεται κάποτε" η "πλησμονή" της εθνικής κυριαρχίας να βλάπτει εθνικά συμφέροντα και ο περιορισμός της να τα εξυπηρετεί"¹⁰².

Κάτω, λοιπόν, από αυτό το πρίσμα η Ελλάδα, και τα υπόλοιπα κοινοτικά κράτη, θεωρούν πως τα ιδιαίτερα εθνικά τους συμφέροντα εξωτερικής πολιτικής αποτελούν εθνική πτυχή του ευρύτερου "κοινού συμφέροντος" όπως εκφράζεται από την επιδίωξή τους η, κοινοτική, Ευρώπη "να προσπαθεί να εκφράζεται... όλο και περισσότερο με μια φωνή και να δρα με συνοχή και αλληλεγγύη ώστε να υπερασπίζεται αποτελεσματικότερα τα κοινά της συμφέροντα και την ανεξαρτησία της". Άμεσο αποτέλεσμα αυτής της παραδοχής είναι η υπεισέλευση εξωγενών παραγόντων που προσδιορίζουν, ή και συγκαθορίζουν τόσο τη σύλληψη του περιεχομένου του εθνικού συμφέροντος όσο και τα μέσα διαχείρισής του· παραγόντων που κείνται εκτός αυτών που εμφανίζονται ως οι "αποκλειστικοί" φορείς του, δηλαδή τα εθνικά κρατικά όργανα. Το κατ' αυτόν τον τρόπο προσδιοριζόμενο εθνικό συμφέρον αποτελεί τη ratio της υποβολής της Ελλάδας σε περιορισμούς στην άσκηση της εθνικής της κυριαρχίας, οι οποίοι επέρχονται, όπως ήδη σημειώθηκε, με διαδικαστικούς όρους που αποτελούν, εξάλλου, τα ακραία νομικά και θεσμικά

101. βλ. Γ. Δρόσου, οπ.π. (υποσ.30) σελ. 281.

102. βλ. οπ.π, σελ. 282.

όρια συνταγματικά ανεκτά. Τα όρια αυτά προβάλλουν με περισσότερη σαφήνεια μέσα από τη θεώρηση του προβλήματος της δεσμευτικότητας των αποφάσεων της ΕΠΣ. Το πρόβλημα αυτό αντιμετωπίζεται "ικανοποιητικά" στην παρ. 2γ του άρθρου 30 της ΕΕΠ στο τρίτο εδάφιο, η οποία ορίζει ότι "ο καθορισμός κοινών θέσεων συνιστά σημείο αναφοράς για τις πολιτικές των Υψηλών Συμβαλλομένων μερών". Όπως σημειώνει ο Κ. Στεφάνου "θα ήταν παράλογο να περίμενε κανείς ένα υψηλότερο βαθμό δεσμευτικότητας όπως π.χ. τη δυνατότητα παραπομπής κράτους στο ΔΕΚ για απόκλιση από τις κοινές θέσεις"¹⁰³ Εξάλλου η αναζήτηση προς αυτή την κατεύθυνση θα παραγνώριζε τη φύση και το χαρακτήρα των αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής για τη λειτουργία του κράτους. Οι αποφάσεις που αφορούν στη χάραξη και άσκηση της εξωτερικής πολιτικής και γενικότερα των εξωτερικών σχέσεων του κράτους ανήκουν στην κατηγορία των λεγόμενων "κυβερνητικών πράξεων", ή "πράξεων κυβερνήσεως" και συνιστούν πολιτικές πράξεις "που αναφέρονται αποκλειστικά στο κρατικό συμφέρον και την πολιτειακή σκοπιμότητα", ως έκφραση της κυρίαρχης και αδέσμευτης πολιτικής εξουσίας που είναι "προϊόν ορισμένης δικαιοκτικής οργανώσεως της εξουσίας"· πράξεις οι οποίες βεβαίως δεν υπόκεινται σε δικαστικό έλεγχο¹⁰⁴.

103. "Το κόστος σ' αυτήν την περίπτωση, όπως εξάλλου και στην περίπτωση μη τήρησης των υποχρεώσεων ενημέρωσης και διαβούλευσης, μπορεί να είναι μόνο πολιτικό", βλ. Κ. Στεφάνου οπ.π. (υποσ. 45) σελ. 197.

104. βλ. Κ. Κούφα, Η λειτουργία του φαινομένου των πράξεων κυβερνήσεως στις διεθνείς σχέσεις, τομ. Ι, Θεσσαλονίκη 1983, σελ. 98 κ.επ. και 125 κ.επ. και Μ. Στασινόπουλου, Μαθήματα Διοικητικού Δικαίου, Αθήνα 1957, σελ. 52-53.

Τέλος και χωρίς να επεκταθούμε παραπέπα στο σχετικό, σύγχρονο αλλά και δύσβατο, διάλογο που προκύπτει, είναι σαφές ότι "οι τρόποι άσκησης της εθνικής κυριαρχίας, κατά τις παραγράφους 2 και 3 του άρθρου 28 Σ." ή αλλιώς, σύμφωνα με τις διατάξεις της ΕΕΠ που θεσπίζουν μεταβολή του τρόπου άσκησης της εθνικής κυριαρχίας στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής, "επιδρούν και στο περιεχόμενο της έννοιας αυτής. Το πως ασκείται, δηλαδή, κατά το άρθρο 28 παρ. 2 και 3 ή εθνική κυριαρχία, δεν είναι άσχετο με το τι περιεχόμενο έχει η εθνική κυριαρχία όταν ασκείται όπως ορίζουν οι διατάξεις αυτές"¹⁰⁵⁻¹⁰⁶.

105. Βλ. Γ. Δρόσου, όπ.π. (υποσ. 30) σελ. 278.

106. Ενδιαφέρον, για την συζήτηση της εξέλιξης της έννοιας της εθνικής κυριαρχίας και των επαναπροσδιορισμών που υπόκειται με τη θεσμοποίηση της ΕΠΣ, παρουσιάζει η έκφραση που χρησιμοποιήθηκε στην ανακοίνωση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου (60) της Χάγης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (29-30/11/76) όπου στο σημ. 4 διατυπώνεται ότι: "La constuction europeenne doit aussi tirer le meilleur parti des possibilites de cooperation entre des neufs gouvernements dans les domaines ou les Etats sont prêts a exercer progressivement leur souverainete d' une maniere convergeante.

Cette forme de cooperation engagee dans le domaine de la politique etrangere doit conduire a la recherche d' une polirique exterieure commune", βλ. R.F.A., La C.P.E., office de presse et d'information du Gouvernement Federal, Bonn 1978, σελ. 154. (υπογράμιση Α.Π.)

Επίμετρο

"Η Ευρωπαϊκή Ένωση θα παραμείνει ατελής όσο δεν θα έχει μια κοινή πολιτική άμυνας"¹. Η διαπίστωση αυτή της έκθεσης Tindemans είναι ασφαλώς πάντοτε επίκαιρη και αποτελεί ένα από τα ουσιαστικότερα ζητήματα που αφορούν στην πορεία και εξέλιξη του κοινοτικού εγχειρήματος· η διαπίστωση αυτή, εξάλλου, αποτελεί κοινό τόπο του συνόλου της σχετικής με την ΕΠΣ βιβλιογραφίας.

Η Ενιαία Πράξη αναγνωρίζει στην παρ. 6α του άρθρου 30 πως "μια στενότερη συνεργασία πάνω στα θέματα της ευρωπαϊκής ασφάλειας μπορεί από τη φύση της να συμβάλει ουσιαστικά στην ανάπτυξη της ευρωπαϊκής ταυτότητας στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής". αναγνωρίζεται με άλλα λόγια πως "δεν είναι δυνατόν να μετατραπεί η Πολιτική Συνεργασία σε κεντρικό στοιχείο της εξωτερικής πολιτικής των Κρατών χωρίς να θίγονται τα προβλήματα της άμυνας και της

1. *Bulletin C.E. Supp.* 1/76, σελ. 18, Έκθεση Tindemans για την Ευρωπαϊκή Ένωση.

ασφάλειας"². Προς το σκοπό αυτό η ΕΕΠ επιβεβαιώνει, στην ίδια παράγραφο, τη διάθεση των κρατών-μελών "να συντονίσουν περισσότερο τις θέσεις τους πάνω στις πολιτικές και οικονομικές πτυχές της ασφάλειας".

Η διατύπωση αυτή δεν αποτελεί νεωτερισμό ούτε και συνιστά "ουσιαστική πρόοδο σε σχέση με την έκθεση του Λονδίνου του 1981"³. παράλληλα, και όπως διαπιστώνεται στην έκθεση Galluzi του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, "το κυριότερο εμπόδιο που πρέπει να ξεπεραστεί" για "να υλοποιηθεί η πολιτική για την ασφάλεια στην Ευρώπη, παραμένει ο έμπρακτος διαχωρισμός των τεχνικοστρατιωτικών πλευρών, που σήμερα εμπίπτουν στην αρμοδιότητα της Δυτικοευρωπαϊκής Ένωσης, από το γενικό πολιτικό πλαίσιο που προσβύει η Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Ο προαναφερθείς διαχωρισμός παρακωλύει τη δρομολόγηση εκ μέρους της Ευρώπης των 12 μιας κοινής πολιτικής για την ασφάλεια και δεν επιτρέπει στην Κοινότητα να μετέχει στην Ατλαντική Συμμαχία ως εταίρος σοβαρός και με επίγνωση του ρόλου και των ευθυνών που έχει επωμιστεί"⁴. Έτσι η σημερινή "αρμοδιότητα"

-
2. βλ. P.de Scoutheete, *La coopération politique européenne*, Paris-Bruxelles, 1986, σελ. 225.
 3. βλ. Κ.Στεφάνου, *Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία μετά την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη*, ΕΕυΚ, 5/1988, σελ. 204.
 4. βλ. Έκθεση, εξ ονόματος της Πολιτικής Επιτροπής σχετικά με τις πολιτικές διαστάσεις μιας ευρωπαϊκής στρατηγικής για την ασφάλεια, Εισηγητής C.A. Galluzi, Έγγρ. Α2-110/87, που δημοσιεύτηκε στα Σύγχρονα Θέματα, Περίοδος Β', Χρον.10ος, Τευχ. 32-33, Δεκέμβριος 1987, σελ. 48 κ.επ. Για το ζήτημα του διαχωρισμού αυτού βλ. επίσης τις παρατηρήσεις του Κ.Στεφάνου, όπ.π., σελ. 201 κ.επ. και ιδίως σελ. 204.

της ΕΠΣ σχετικά με τις οικονομικές και πολιτικές πτυχές της ασφάλειας αντιμετωπίζεται ως στοιχείο μιας τριπλής σχέσης που αντιστοιχεί στα διάφορα φόρουμ όπου οι δυτικοευρωπαϊκές, και ειδικότερα οι κοινοτικές χώρες συντονίζουν την αμυντική τους πολιτική, δηλαδή ΔΕΕ-ΕΠΣ και ΝΑΤΟ⁵.

Η συνθετότητα των προβλημάτων αμυντικής πολιτικής όπως και η διαφορετική σύνθεση των τριών αυτών οργανισμών (βλ. ουδετερότητα Ιρλανδίας- διμερείς σχέσεις και προοπτικές των ευρωπαϊκών πυρηνικών δυνάμεων- σχέσεις με ΗΠΑ και ατλαντική συμμαχία, περιορισμένη σύνθεση της ΔΕΕ σε 7 χώρες-μέλη κ.ά.), είναι ορισμένα από τα στοιχεία που καθιστούν την ενασχόληση με το πρόβλημα της ευρωπαϊκής άμυνας και ασφάλειας σημαντικό και αυτοτελές αντικείμενο μελέτης που ξεπερνάει, ασφαλώς, τα όρια της παρούσας εργασίας. Εξάλλου η οποιαδήποτε προσπάθεια διερεύνησης των θεσμικών προϋποθέσεων κάλυψης του λεγόμενου "κενού" της άμυνας, δηλαδή της "στρατικοποίησης" του κοινοτικού οικοδομήματος στην προοπτική δημιουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οφείλει να απαντήσει, πειστικά και τεκμηριωμένα, στο εμφανιζόμενο συχνά ως αξίωμα, ενώ πρόκειται για το ζητούμενο, "της ανεξαρτησίας της Ευρώπης" (βλ. σχέσεις Ανατολής-Δύσης, ΗΠΑ, Ατλαντικής συμμαχίας κ.ά.), διότι "σε τελευταία ανάλυση, το θέμα της ευρωπαϊκής άμυνας είναι πολύ περισσότερο ζή-

5. Σχετικά με την αναβίωση της ΔΕΕ βλ. ενδεικτικά Κ.Στεφάνου, όπ.π., σελ. 204 κ.επ.· A.Cahen, *L'U.E.O. pour quoi faire?* *Studia Diplomatica*, Bruxelles, No 6, 1985 σελ. 677 κ.επ. και I.Gaias, *Security in Europe: Reactivation of the WEU and the process of European Integration*, *The International Spectator*, Rome, No 3-4, 1985, σελ. 27

τημα ουσίας παρά θεσμών"6.

κ.επ.

6. βλ. Κ.Στεφάνου, Η Ευρωπαϊκή ασφάλεια και οι προοπτικές μιας κοινής ευρωπαϊκής αμυντικής πολιτικής, Σύγχρονα θέματα, όπ.π. (υποσ. 4) σελ. 43 κ.επ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη: Προίμιο, Τίτλος Ι, ΙΙΙ, ΙV

Η Αυτού Μεγαλειότητα ο Βασιλιάς των Βέλγων,

Η Αυτής Μεγαλειότητα η Βασίλισσα της Δανίας,

Ο Πρόεδρος της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας,

Ο Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας,

Η Αυτού Μεγαλειότητα ο Βασιλιάς της Ισπανίας,

Ο Πρόεδρος της Γαλλικής Δημοκρατίας,

Ο Πρόεδρος της Ιρλανδίας,

Ο Πρόεδρος της Ιταλικής Δημοκρατίας,

Η Αυτού Βασιλική Υψηλότητα ο Μεγάλος Δούκας του Λουξεμβούργου,

Η Αυτής Μεγαλειότητα η Βασίλισσα των Κάτω Χωρών,

Ο Πρόεδρος της Πορτογαλικής Δημοκρατίας,

Η Αυτής Μεγαλειότητα η Βασίλισσα του Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και Βόρειας Ιρλανδίας,

Διαπνεόμενοι από τη βούληση να συνεχίσουν το έργο που άρχισε με τις συνθήκες για την ίδρυση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και να μετασχηματίσουν το σύνολο των μεταξύ των κρατών τους σχέσεων σε μια Ευρωπαϊκή Ένωση, σύμφωνα με την πανηγυρική Διακήρυξη της Στουτγάρδης της 19ης Ιουνίου 1983,

Αποφασισμένοι να δημιουργήσουν την Ευρωπαϊκή αυτή Ένωση με βάση, αφενός, τις Κοινότητες που λειτουργούν σύμφωνα με τους ιδιαίτερους κανόνες τους και, αφετέρου, την Ευρωπαϊκή Συνεργασία ανάμεσα στα υπογράφοντα κράτη στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής και να δώσουν στην Ένωση αυτή τα απαραίτητα μέσα δράσης,

Αποφασισμένοι να προωθήσουν από κοινού τη δημοκρατία με βάση τα θεμελιώδη δικαιώματα που αναγνωρίζονται από τα Συντάγματα και τους νόμους των κρατών μελών, τη Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών και τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη και ιδίως την ελευθερία, την ισότητα και την κοινωνική δικαιοσύνη,

Πεπεισμένοι ότι η ευρωπαϊκή ιδέα, τα αποτελέσματα που έχουν επιτευχθεί στους τομείς

εξελίξεων πάντα αποκρίνονται στις επιθυμίες των ευρωπαϊκών δημοκρατικών λαών για το ποιοίς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, εκλεγμένο με καθολική ψηφοφορία, αποτελεί απαραίτητο μέσο έκφρασης,

Έχοντας συνείδηση του ότι η Ευρώπη οφείλει να προσπαθεί να εκφράζεται όλο και περισσότερο με μια φωνή και να δρα με συνοχή και αλληλεγγύη ώστε να υπερασπίζεται αποτελεσματικότερα τα κοινά της συμφέροντα και την ανεξαρτησία της, καθώς και να προβάλλει όλως ιδιαιτέρως τις αρχές της δημοκρατίας και το σεβασμό του δικαίου και των δικαιωμάτων του ανθρώπου, στα οποία τα συμβαλλόμενα μέρη είναι προσηλωμένα, ώστε να συμβάλουν από κοινού στη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, σύμφωνα με τη δέσμευση που έχουν αναλάβει στα πλαίσια του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών,

Αποφασισμένοι να βελτιώσουν την οικονομική και κοινωνική κατάσταση με την εμβάθυνση των κοινών πολιτικών και την επιδίωξη νέων στόχων και να εξασφαλίσουν καλύτερη λειτουργία των Κοινοτήτων, παρέχοντας στις όργανα τη δυνατότητα να ασκούν τις εξουσίες τους υπό τις καταλληλότερες για το κοινοτικό συμφέρον προϋποθέσεις,

Εκτιμώντας ότι οι Αρχηγοί Κρατών Κυβερνήσεων, κατά τη Συνδιάσκεψη του Παρισιού στις 19-21 Οκτωβρίου 1972, ενέκριναν το στόχο της προοδευτικής πραγμάτωσης της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης,

Εκτιμώντας το παράρτημα των συμπερασμάτων της Προεδρίας του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Βρέμης στις 6 και 7 Ιουλίου 1971 καθώς και το ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου των Βρυξελλών στις 5 Δεκεμβρίου 1978 για τη θέσπιση Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος (ΕΝΣ) και τα συναφή θέματα και σημειώνοντας ότι η Κοινότητα και οι κεντρικές τράπεζες των κρατών μελών έλαβαν δύναμη του ψηφίσματος αυτού, ορισμένα μέτρα με στόχο την έναρξη λειτουργίας της νομισματικής συνεργασίας,

Αποφάσισαν να θεσπίσουν την παρούσα Πράξη και προς το σκοπό αυτό όρισαν πληρεξουσίους

τον κύριο Leo Tindemans,
υπουργό εξωτερικών σχέσεων

Η Αυτής Μεγαλειότη^{τη}η Βασίλισσα της Δανίας,
τον κύριο Uffe Ellemann-Jensen,
υπουργό εξωτερικών

Ο Πρόεδρος της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της
Γερμανίας,

τον κύριο Hans-Dietrich Genscher,
ομοσπονδιακό υπουργό εξωτερικών

Ο Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας,
τον κύριο Κάρολο Παπούλια,
υπουργό εξωτερικών

Η Αυτού Μεγαλειότη^{τα}ο Βασιλέας της Ισπανίας,
τον κύριο Francisco Fernández Ordóñez,
υπουργό εξωτερικών

Ο Πρόεδρος της Γαλλικής Δημοκρατίας,
τον κύριο Roland Dumas,
υπουργό εξωτερικών σχέσεων

(1) Πρόεδρος της Ιρλανδίας,
τον κύριο Peter Barry, T.D.,
υπουργό εξωτερικών

Ο Πρόεδρος της Ιταλικής Δημοκρατίας,
τον κύριο Giulio Andreotti,
υπουργό εξωτερικών

Η Αυτού Βασιλική Υψηλότη^ςο Μεγάλος Δούκας
του Λουξεμβούργου,
τον κύριο Robert Goebbels,
υφυπουργό εξωτερικών

Η Αυτής Μεγαλειότη^{τη}η Βασίλισσα των Κάτω
Χωρών,
τον κύριο Hans van den Broek,
υπουργό εξωτερικών

Ο Πρόεδρος της Πορτογαλικής Δημοκρατίας,
τον κύριο Pedro Pires de Miranda,
υπουργό εξωτερικών

Η Αυτής Μεγαλειότη^{τη}η Βασίλισσα του Ηνωμένου
Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και Βόρειας
Ιρλανδίας,

την κύρια Lynda Chalker,
αναπληρώτρια υπουργό εξωτερικών
και της Κοινοπολιτείας

Οι οποίοι, μετά την ανταλλαγή των πληρεξου-
σίων εγγράφων τους που βρέθηκαν εντάξει,
συμφώνησαν στις ακόλουθες διατάξεις:

Οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες και η Ευρωπαϊκή
Πολιτική Συνεργασία έχουν ως στόχο να συμ-
βάλουν από κοινού στην ουσιαστική πρόοδο
της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες βασίζονται στις
συνθήκες για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής
Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα, της Ευρω-
παϊκής Οικονομικής Κοινότητας και της
Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας,
καθώς και στις μετέπειτα συνθήκες και
πράξεις οι οποίες τις έχουν τροποποιήσει ή
συμπληρώσει.

Η Πολιτική Συνεργασία διέπεται από τον
τίτλο III. Οι διατάξεις του τίτλου αυτού επιβε-
βαιώνουν και συμπληρώνουν τις διαδικασίες
που συμφωνήθηκαν στις εκθέσεις του Λουξεμ-
βούργου (1970), της Κοπεγχάγης (1973) και
του Λονδίνου (1981) καθώς και στην πανηγυ-
ρική Διακήρυξη για την Ευρωπαϊκή Ένωση
(1983) και τις πρακτικές που καθιερώθηκαν
σταδιακά μεταξύ των κρατών μελών.

Άρθρο 2

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο αποτελείται από
τους Αρχηγούς Κρατών ή Κυβερνήσεων των
κρατών μελών καθώς και από τον Πρόεδρο
της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων,
οι οποίοι επικουρούνται από τους Υπουργούς
Εξωτερικών και από ένα μέλος της Επιτροπής.

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο συνέρχεται τουλά-
χιστον δύο φορές το χρόνο.

Άρθρο 3

1. Τα όργανα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων,
στο εξής κατονομαζόμενα ως κατωτέρω,
ασχούν τις εξουσίες και τις αρμοδιότητές τους
βάσει των προϋποθέσεων και των στόχων που
προβλέπονται από τις συνθήκες για την ί-
δρυση των Κοινοτήτων και από τις μετέπειτα
συνθήκες και πράξεις που τις έχουν τροπο-
ποιήσει ή συμπληρώσει, καθώς και από τις
διατάξεις του τίτλου II.

2. Τα όργανα και σώματα που είναι αρμόδια
στον τομέα της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Συνερ-
γασίας ασχούν τις αρμοδιότητες και εξουσίες
τους βάσει των προϋποθέσεων και των στόχων
που ορίζονται στον τίτλο III και στα έγγραφα
που αναφέρονται στο άρθρο 1, τρίτο εδάφιο.

Διατάξεις για την Ευρωπαϊκή Συνεργασία στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής

Άρθρο 30

Η Ευρωπαϊκή Συνεργασία στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής διέπεται από τις ακόλουθες διατάξεις :

1. Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη, μέλη των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, προσπαθούν να διατυπώνουν και να εφαρμόζουν από κοινού μια ευρωπαϊκή εξωτερική πολιτική.

2. α) Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να ενημερώνονται αμοιβαία και να διαβουλεύονται μεταξύ τους πάνω σε κάθε θέμα εξωτερικής πολιτικής που παρουσιάζει γενικό ενδιαφέρον, εις τρόπον ώστε να εξασφαλίζουν ότι η συνδυασμένη τους επιρροή θα ασκείται κατά τον πλέον αποτελεσματικό τρόπο με το συντονισμό, τη σύγκλιση των θέσεών τους και την πραγματοποίηση κοινών δράσεων.

β) Οι διαβουλεύσεις διενεργούνται πριν καθοριστούν τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη την οριστική τους θέση.

γ) Κάθε Υψηλό Συμβαλλόμενο Μέρος, σε κάθε περίπτωση που υιοθετεί συγκεκριμένη θέση και αναλαμβάνει εθνική δράση, λαμβάνει πλήρως υπόψη τις θέσεις των λοιπών εταίρων του και συνεκτιμά δεόντως το ενδιαφέρον που παρουσιάζει η υιοθέτηση και η εφαρμογή κοινών ευρωπαϊκών θέσεων.

Για να αυξάνεται η ικανότητα κοινής δράσης τους στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής, τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη μεριμνούν για την προοδευτική ανάπτυξη και τον καθορισμό κοινών αρχών και στόχων.

Ο καθορισμός κοινών θέσεων συνιστά σημείο αναφοράς για τις πολιτικές των Υψηλών Συμβαλλομένων Μερών.

δ) Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη προσπαθούν να αποφεύγουν κάθε δράση ή λήψη θέσης που βλάπτει την αποτελεσματικότητά

σχέσεις ή στα πλαίσια διεθνών οργανισμών.

3. α) Οι Υπουργοί Εξωτερικών και ένα μέλος της Επιτροπής συνέρχονται τέσσερις τουλάχιστον φορές το χρόνο στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Συνεργασίας. Μπορούν να εξετάζουν επίσης τα θέματα εξωτερικής πολιτικής στα πλαίσια της Πολιτικής Συνεργασίας κατά τις συνόδους του Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.

β) Η Επιτροπή συμμετέχει πλήρως στις εργασίες της Πολιτικής Συνεργασίας.

γ) Για να είναι δυνατή η ταχεία λήψη κοινών θέσεων και η πραγματοποίηση κοινών δράσεων, τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη αποφεύγουν, στο μέτρο του δυνατού, να θέτουν εμπόδια στη διαμόρφωση γενικής συναίνεσης και στην κοινή δράση που θα μπορούσε ενδεχομένως να προκύψει από αυτή.

4. Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη μεριμνούν για τη στενή σύνδεση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου με την ευρωπαϊκή πολιτική Συνεργασία. Προς το σκοπό αυτόν, η Προεδρία ενημερώνει ταχτικά το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο για τα θέματα εξωτερικής πολιτικής που εξετάζονται στα πλαίσια των εργασιών της Πολιτικής Συνεργασίας, και φροντίζει ώστε να λαμβάνονται δεόντως υπόψη στις εργασίες αυτές οι απόψεις του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.

5. Οι εξωτερικές πολιτικές της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και οι πολιτικές που θα συμφωνούνται στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Συνεργασίας πρέπει να έχουν συνοχή μεταξύ τους.

Η Προεδρία και η Επιτροπή, ανάλογα με τις αντίστοιχες αρμοδιότητές τους, έχουν την ειδική ευθύνη να φροντίζουν για την επιδίωξη και τη διατήρηση αυτής της συνοχής.

6. α) Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη κρίνουν ότι μια στενότερη συνεργασία πάνω στα θέματα ευρωπαϊκής ασφάλειας μπορεί, από τη φύση της, να συμβάλει ουσιαστικά στην ανάπτυξη μιας ευρωπαϊκής ταυτότητας στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής. Είναι διατεθειμένα να συντονίσουν περισσότερο τις θέσεις τους πάνω στις πολιτικές και οικονομικές πτυχές της ασφάλειας.

φασισμένα να διατηρήσουν τις τεχνολογικές και βιομηχανικές συνθήκες που είναι αναγκαίες για την ασφάλειά τους. Εργάζονται, προς το σκοπό αυτόν, τόσο σε εθνικό επίπεδο, όσο και στα πλαίσια αρμόδιων οργανισμών και οργάνων, στο βαθμό που αυτό ενδείκνυται.

γ) Οι διατάξεις του παρόντος τίτλου δεν κωλύουν την ύπαρξη στενότερης συνεργασίας στον τομέα της ασφάλειας μεταξύ ορισμένων Υψηλών Συμβαλλόμενων Μερών στα πλαίσια της Δυτικοευρωπαϊκής Ένωσης και της Ατλαντικής Συμμαχίας.

7. α) Στους διεθνείς οργανισμούς και κατά τις διεθνείς διασκέψεις όπου συμμετέχουν, τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη καταβάλλουν προσπάθεια ώστε να λαμβάνουν κοινές θέσεις για τα θέματα που υπάγονται στον παρόντα τίτλο.

β) Στους διεθνείς οργανισμούς και σε διεθνείς διασκέψεις όπου δεν συμμετέχουν όλα τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη, όσα συμμετέχουν λαμβάνουν πλήρως υπόψη τους τις θέσεις που έχουν ήδη συμφωνηθεί στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Συνεργασίας.

8. Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη οργανώνουν, κάθε φορά που το κρίνουν αναγκαίο, πολιτικό διάλογο με τις τρίτες χώρες και τις περιφερειακές ενώσεις.

9. Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη και η Επιτροπή, χάρη σε μια αμοιβαία αρωγή και ενημέρωση, εντείνουν τη συνεργασία μεταξύ των διπλωματικών τους εκπροσωπήσεων που είναι διαπιστευμένες στις τρίτες χώρες και τους διεθνείς οργανισμούς.

10. α) Η προεδρία της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Συνεργασίας ασκείται από το Υψηλό Συμβαλλόμενο Μέρος που ασκεί την προεδρία του Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.

β) Η Προεδρία έχει την ευθύνη σε θέματα ανάληψης πρωτοβουλιών, συντονισμού και εκπροσώπησης των κρατών μελών έναντι των

επιταίσεων στην αρμοσιότητα της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Συνεργασίας. Είναι επίσης υπεύθυνη για τη διαχείριση της Πολιτικής Συνεργασίας, και ειδικότερα, για τον καθορισμό το προγράμματος των συνόδων, τη σύγκλησή τους καθώς και την οργάνωσή τους.

γ) Οι πολιτικοί διευθυντές συνέρχονται τακτικά στα πλαίσια της Πολιτικής Επιτροπής ώστε να δίνουν την αναγκαία ώθηση, να φρενιζούν για τη συνέχεια της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Συνεργασίας και να ετοιμάζουν τις συζητήσεις των υπουργών.

δ) Η Πολιτική Επιτροπή ή, σε περίπτωση ανάγκης, η υπουργική σύνοδος, συγκαλείται μέσα σε 48 ώρες, σε περίπτωση που το ζητήσουν τρία τουλάχιστον κράτη μέλη.

ε) Τα καθήκοντα της ομάδας των ευρωπαϊών ανταποκριτών συνίστανται στην παρακολούθηση, σύμφωνα με τις οδηγίες της Πολιτικής Επιτροπής, της εφαρμογής της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Συνεργασίας και στη μελέτη των προβλημάτων γενικής οργάνωσης.

στ) Συνέρχονται ομάδες εργασίας σύμφωνα με τις οδηγίες της Πολιτικής Επιτροπής.

ζ) Γραμματεία, με έδρα τις Βρυξέλλες, επικουρεί την Προεδρία στην προετοιμασία και την εφαρμογή των δραστηριοτήτων της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Συνεργασίας όπως και στα διοικητικά θέματα. Η γραμματεία ασκεί τα καθήκοντά της υπό τη διεύθυνση της Προεδρίας.

11. Σε θέματα προνομίων και ασυλιών, τα μέλη της γραμματείας της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Συνεργασίας εξομοιούνται προς τα μέλη των Διπλωματικών Αποστολών των Υψηλών Συμβαλλόμενων Μερών που είναι τοποθετημένες στον τόπο εγκατάστασης της γραμματείας.

12. Πέντε έτη μετά την έναρξη της ισχύος της παρούσας Πράξης, τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη εξετάζουν εάν πρέπει να γίνει αναθεώρηση του τίτλου III.

ΚΕΣ ΚΑΙ ΤΕΛΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

Άρθρο 31

ιατάξεις της συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα, της συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας και της συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας οι οποίες αναφέρονται στην αρμοδιότητα του Δικαστηρίου Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και στην άσκηση αρμοδιότητας αυτής, ισχύουν μόνο για τις άξεις του τίτλου II και το άρθρο 32. Εφαρμόζονται δε για τις διατάξεις αυτές υπό τους ίδιους όρους όπως και για τις διατάξεις εν λόγω συνθηκών.

Άρθρο 32

την επιφύλαξη του άρθρου 3, παράγραφο 1, του τίτλου II και του άρθρου 31, οι άξεις της παρούσας Πράξης δεν θίγουν συνθήκες περί ιδρύσεως των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων ούτε και τις μετέπειτα συνθήκες πράξεις που τις έχουν τροποποιήσει ή πληρώσει.

1. Η παρούσα Πράξη θα επικυρωθεί από τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη, σύμφωνα με τους αντίστοιχους συνταγματικούς τους κανόνες. Τα έγγραφα επικύρωσης θα κατατεθούν στην κυβέρνηση της Ιταλικής Δημοκρατίας.

2. Η παρούσα Πράξη θα αρχίσει να ισχύει την πρώτη ημέρα του μήνα που ακολουθεί την κατάθεση του εγγράφου επικύρωσης του υπογράφοντος κράτους που προέβη τελευταίο στη διατύπωση αυτή.

Άρθρο 34

Η παρούσα Πράξη συντάσσεται σε ένα μόνο αντίτυπο στην αγγλική, γαλλική, γερμανική, δανική, ελληνική, ισπανική, ιταλική, ολλανδική και πορτογαλική γλώσσα, και όλα τα κείμενα είναι εξίσου αυθεντικά. Κατατίθεται στο αρχείο της κυβέρνησης της Ιταλικής Δημοκρατίας, που διαβιβάζει κυρωμένο αντίγραφο σε κάθε μία κυβέρνηση των άλλων υπογράφοντων κρατών.

Εις πίστωση των ανωτέρω, οι πληρεξούσιοι υπέγραψαν την παρούσα πράξη.

Έγινε στο Λουξεμβούργο, στις 17 Φεβρουαρίου 1986 και στη Χάγη στις 28 Φεβρουαρίου 1986.

Τελική Πράξη

Η Συνδιάσκεψη των αντιπροσώπων των κυβερνήσεων των κρατών μελών συγκληθείσα στο Λουξεμβούργο στις 9 Σεπτεμβρίου 1985,

η οποία συνέχισε τις εργασίες της στο Λουξεμβούργο και τις Βρυξέλλες και συνήλθε στο πέρας αυτών στο Λουξεμβούργο στις 17 Φεβρουαρίου 1986 και στη Χάγη στις 28 Φεβρουαρίου 1986,

εξέδωσε το ακόλουθο κείμενο :

I

Ενιαία ευρωπαϊκή Πράξη

II

Κατά την υπογραφή του κειμένου αυτού, η Συνδιάσκεψη υιοθέτησε τις παρακάτω απαριθμούμενες δηλώσεις, οι οποίες προσαρτώνται στην παρούσα τελική πράξη :

1. Δήλωση σχετικά με τις εκτελεστικές αρμοδιότητες της Επιτροπής
2. Δήλωση σχετικά με το Δικαστήριο
3. Δήλωση σχετικά με το άρθρο 8Α της συνθήκης ΕΟΚ
4. Δήλωση σχετικά με το άρθρο 100 Α της συνθήκης ΕΟΚ
5. Δήλωση σχετικά με το άρθρο 100 Β της συνθήκης ΕΟΚ
6. Γενική δήλωση σχετικά με τα άρθρα 13 έως 19 της ενιαίας ευρωπαϊκής Πράξης
7. Δήλωση σχετικά με το άρθρο 118 Δ, παράγραφος 2, της συνθήκης ΕΟΚ
8. Δήλωση σχετικά με το άρθρο 130 Δ της συνθήκης ΕΟΚ
9. Δήλωση σχετικά με το άρθρο 130 Π της συνθήκης ΕΟΚ
10. Δήλωση των Υψηλών Συμβαλλόμενων Μερών σχετικά με τον τίτλο III της ενιαίας ευρωπαϊκής Πράξης
11. Δήλωση σχετικά με το άρθρο 30, παράγραφος 10 ζι της ενιαίας ευρωπαϊκής Πράξης

Η Συνδιάσκεψη έλαβε υπό σημείωση επιπλέον τις παρακάτω απαριθμούμενες δηλώσεις, οι οποίες προσαρτώνται στην παρούσα τελική πράξη :

1. Δήλωση της Προεδρίας για την προθεσμία εντός της οποίας αποφαινεται το Συμβούλιο μετά από πρώτη ανάγνωση (άρθρο 149, παράγραφος 2, της συνθήκης ΕΟΚ)
2. Πολιτική δήλωση των κυβερνήσεων των κρατών μελών σχετικά με την ελεύθερη κκλοφορία των προσώπων
3. Δήλωση της κυβέρνησης της Ελληνική Δημοκρατίας σχετικά με το άρθρο 8Α της συνθήκης ΕΟΚ
4. Δήλωση της Επιτροπής σχετικά με το άρθρο 28 της συνθήκης ΕΟΚ
5. Δήλωση της κυβέρνησης της Ιρλανδίας σχετικά με το άρθρο 57, παράγραφος 2, της συνθήκης ΕΟΚ
6. Δήλωση της κυβέρνησης της Πορτογαλικής Δημοκρατίας σχετικά με το άρθρο 59, δεύτερο εδάφιο, και το άρθρο 84 της συνθήκης ΕΟΚ
7. Δήλωση της κυβέρνησης του Βασιλείου της Δανίας σχετικά με το άρθρο 100Α της συνθήκης ΕΟΚ
8. Δήλωση της Προεδρίας και της Επιτροπής σχετικά με τη νομισματική ικανότητα της Κοινότητας
9. Δήλωση της κυβέρνησης του Βασιλείου της Δανίας σχετικά με την Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία.

Δήλωση σχετικά με τις εκτελεστικές αρμοδιότητες της Επιτροπής

Η Συνδιάσκεψη ζητά από τα κοινοτικά όργανα να θεσπίσουν, πριν από την έναρξη ισχύος της Πράξης, τις αρχές και τους κανόνες βάσει των οποίων θα καθορίζονται, σε κάθε περίπτωση, οι εκτελεστικές αρμοδιότητες της Επιτροπής.

Στα πλαίσια αυτά, η Συνδιάσκεψη καλεί το Συμβούλιο να επιφυλάξει ιδίως στη διαδικασία της συμβουλευτικής επιτροπής δεσφζουσα θέση, σε συνάρτηση με την ταχύτητα και την αποτελεσματικότητα της διαδικασίας λήψης αποφάσεων, για την άσκηση των εκ

λεστικών αρμοδιοτήτων που ανατίθενται στην Επιτροπή στον τομέα του άρθρου 100 Α της συνθήκης ΕΟΚ.

Δήλωση σχετικά με το Δικαστήριο

Η Συνδιάσκεψη συμφωνεί ότι οι διατάξεις του άρθρου 32 δ, παράγραφος 1, της συνθήκης ΕΚΑΧ, του άρθρου 168 Α, παράγραφος 1, της συνθήκης ΕΟΚ και του άρθρου 140 Α, παράγραφος 1, της συνθήκης ΕΚΑΕ, δεν προδικάζουν την τυχόν απονομή δικαστικών αρμοδιοτήτων η οποία μπορεί να προβλέπεται στα πλαίσια συμβάσεων που συνάπτονται μεταξύ των κρατών μελών.

Δήλωση σχετικά με το άρθρο 8Α της συνθήκης ΕΟΚ

Με το άρθρο 8Α, η Συνδιάσκεψη επιθυμεί να διαδηλώσει τη σταθερή πολιτική βούληση να ληφθούν, πριν από την 1η Ιανουαρίου 1993, οι αποφάσεις που απαιτούνται για την υλοποίηση της εσωτερικής αγοράς που ορίζεται στη διάταξη αυτή και ιδιαίτερα οι αποφάσεις που απαιτούνται για την εκτέλεση του προγράμματος της Επιτροπής όπως αναφέρεται στο Λευκό Βιβλίο για την εσωτερική αγορά.

Ο καθορισμός της ημερομηνίας της 31ης Δεκεμβρίου 1992 δεν παράγει αυτόματες νομικές συνέπειες.

Δήλωση σχετικά με το άρθρο 100 Α της συνθήκης ΕΟΚ

Η Επιτροπή, στις προτάσεις που θα υποβάλλει δυνάμει του άρθρου 100 Α, παράγραφος 1, θα ακολουθεί κατά προτίμηση την οδό των οδηγιών, εάν η εναρμόνιση συνεπάγεται, σε ένα ή περισσότερα κράτη μέλη, τροποποίηση νομοθετικών διατάξεων.

Δήλωση σχετικά με το άρθρο 100 Β της συνθήκης ΕΟΚ

Η Συνδιάσκεψη θεωρεί ότι το άρθρο 8 Γ της συνθήκης ΕΟΚ, εφόσον έχει γενική ισχύ, εφαρμόζεται και για τις προτάσεις που η

Επιτροπή καλείται να υποβάλει δυνάμει του άρθρου 100 Β της αυτής συνθήκης.

Γενική δήλωση σχετικά με τα άρθρα 13 έως 19 της ενιαίας ευρωπαϊκής Πράξης

Οι διατάξεις αυτές δεν θίγουν το δικαίωμα των κρατών μελών να λαμβάνουν τα μέτρα που θεωρούν απαραίτητα για τον έλεγχο της μετανάστευσης από τρίτες χώρες, καθώς και για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, της εγκληματικότητας και του λαθρεμπορίου ναρκωτικών, αρχαιοτήτων και έργων τέχνης.

Δήλωση σχετικά με το άρθρο 118 Α, παράγραφος 2, της συνθήκης ΕΟΚ

Η Συνδιάσκεψη διαπιστώνει ότι, κατά την εξέταση του άρθρου 118 Α, παράγραφος 2, της συνθήκης ΕΟΚ, υπήρξε ομοφωνία ως προς το ότι η Κοινότητα δεν προτίθεται, κατά τη θέσπιση ελάχιστων προδιαγραφών περί προστασίας της υγείας και της ασφάλειας των εργαζομένων, να θέσει, χωρίς βάσιμο αντικειμενικό λόγο, σε μειονεκτικότερη θέση τους εργαζομένους σε μικρομεσαίες επιχειρήσεις.

Δήλωση σχετικά με το άρθρο 130 Δ της συνθήκης ΕΟΚ

Η Συνδιάσκεψη υπενθυμίζει σχετικά τα συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου των Βρυξελλών του Μαρτίου 1984, τα οποία έχουν ως εξής :

«Τα οικονομικά μέσα που διατίθενται για τις παρεμβάσεις των Ταμείων, λαμβάνοντας υπόψη τα ΟΜΠ, θα αυξηθούν σημαντικά σε πραγματικούς όρους, μέσα στο πλαίσιο των χρηματοδοτικών δυνατοτήτων.»

Δήλωση σχετικά με το άρθρο 130 Π της συνθήκης ΕΟΚ :

Σχετικά με την παράγραφο 1, τρίτη περίπτωση

Η Συνδιάσκεψη επιβεβαιώνει ότι η δράση της Κοινότητας στον τομέα του περιβάλλοντος δεν πρέπει να παρεμβάλλεται στην εθνική

πολιτική αντιμετώπισης των ανεργειακών πόρων.

Σχετικά με την παράγραφο 5, δεύτερο εδάφιο

Η Συνδιάσκεψη θεωρεί ότι οι διατάξεις του άρθρου 130 Π, παράγραφος 5, δεύτερο εδάφιο, δεν θίγουν τις αρχές που απορρέουν από την απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση AETR.

Δήλωση των Υψηλών Συμβαλλόμενων Μερών σχετικά με τον τίτλο III της ενιαίας ευρωπαϊκής Πράξης

Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη του τίτλου III για την Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία επαναβεβαιώνουν την ανοικτή στάση τους έναντι άλλων ευρωπαϊκών εθνών που συμμερίζονται τα ίδια ιδεώδη και τους ίδιους στόχους. Ιδιαίτερα, συμφωνούν να ενισχύσουν τους δεσμούς τους με τα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης και με άλλες δημοκρατικές ευρωπαϊκές χώρες με τις οποίες διατηρούν φιλικούς δεσμούς και στενή συνεργασία.

Δήλωση σχετικά με το άρθρο 30, παράγραφος 10 ζ), της ενιαίας ευρωπαϊκής Πράξης

Η Συνδιάσκεψη θεωρεί ότι οι διατάξεις του άρθρου 30, παράγραφος 10 ζ), δεν επηρεάζουν τις διατάξεις της απόφασης των αντιπροσώπων των κυβερνήσεων των κρατών μελών της 8ης Απριλίου 1965 περί της προσωρινής εγκαταστάσεως ορισμένων οργάνων και υπηρεσιών των Κοινοτήτων.

Δήλωση της Προεδρίας για την προθεσμία εντός της οποίας αποφαινεται το Συμβούλιο μετά από πρώτη ανάγνωση (άρθρο 149, παρά- γραφος 2, της συνθήκης ΕΟΚ)

Όσον αφορά τη δήλωση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Μιλάνου σύμφωνα με την οποία το Συμβούλιο οφείλει να αναζητήσει τα μέσα για τη βελτίωση των διαδικασιών λήψης των αποφάσεών του, η Προεδρία εξέφρασε την πρόθεση να φέρει σε αίσιο πέρας τις εν λόγω εργασίες το ταχύτερο.

Πολιτική σημασία των κυβερνήσεων των κρατών μελών σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων

Για την προώθηση της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων, τα κράτη μέλη συνεργάζονται, με την επιφύλαξη των αρμοδιοτήτων της Κοινοτήτας, ιδίως όσον αφορά την είσοδο, την κυκλοφορία και την παραμονή των υπηκόων τρίτων χωρών. Συνεργάζονται επίσης όσον αφορά την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, της εγκληματικότητας, των ναρκωτικών και του λαθρεμπορίου αρχαιοτήτων και έργων τέχνης.

Δήλωση της κυβέρνησης της Ελληνικής Δημο- κρατίας σχετικά με το άρθρο 8 Α της συνθή- κης ΕΟΚ

Η Ελλάδα θεωρεί ότι η ανάπτυξη κοινοτικών πολιτικών και δράσεων και η υιοθέτηση μέτρων βάσει του άρθρου 70, παράγραφος 1, και του άρθρου 84 θα πρέπει να γίνεται κατά τέτοιο τρόπο ώστε να μη θίγονται εναίσιθοι κλάδοι των οικονομιών των κρατών μελών.

Δήλωση της Επιτροπής σχετικά με το άρθρο 28 της συνθήκης ΕΟΚ

Όσον αφορά τις δικές της εσωτερικές διαδικασίες, η Επιτροπή θα μεριμνήσει ώστε οι αλλαγές που προκύπτουν από την τροποποίηση του άρθρου 28 της συνθήκης ΕΟΚ να μην καθυστερούν την απάντησή της σε επείγοντα αιτήματα για την τροποποίηση ή την αναστολή των δασμών του Κοινού Δασμολογίου.

Δήλωση της κυβέρνησης της Ιρλανδίας σχετι- κά με το άρθρο 57, παράγραφος 2, της συνθή- κης ΕΟΚ

Η Ιρλανδία, επιβεβαιώνοντας τη συμφωνία της για την ψηφοφορία με ειδική πλειοψηφία, στα πλαίσια του άρθρου 57, παράγραφος 2, επιθυμεί να υπενθυμίσει ότι ο ασφαλιστικός τομέας στην Ιρλανδία είναι ιδιαίτερα ευαίσθητος και ότι χρειάστηκε να ληφθούν ιδιαίτερα μέτρα για την προστασία των αντισυμβαλλομένων των ασφαλιστών και τρίτων. Σχετικά με την εναρμόνιση της ασφαλιστικής

νομοθεσίας, η ιρλανδική κυβέρνηση έχει την αντίληψη ότι θα μπορεί να υπολογίζει στην κατανόηση από μέρους της Επιτροπής και των άλλων κρατών μελών της Κοινότητας στην περίπτωση που η Ιρλανδία βρεθεί αργότερα σε κατάσταση που θα αναγκάσει την ιρλανδική κυβέρνηση να προβλέψει ειδικές διατάξεις για την κατάσταση του τομέα αυτού στην Ιρλανδία.

Δήλωση της κυβέρνησης της Πορτογαλικής Δημοκρατίας σχετικά με το άρθρο 59, δεύτερο εδάφιο, και το άρθρο 84 της συνθήκης ΕΟΚ

Η Πορτογαλία θεωρεί ότι εφόσον η θέσπιση ειδικής πλειοψηφίας αντί της ομοφωνίας στα πλαίσια του άρθρου 59, δεύτερο εδάφιο, και του άρθρου 84 δεν είχε συζητηθεί κατά τις διαπραγματεύσεις προσχώρησης της Πορτογαλίας στην Κοινότητα και τροποποιεί ουσιαστικά το κοινοτικό κεκτημένο, δεν θα πρέπει να θίγει ευαίσθητους και ζωτικούς τομείς της πορτογαλικής οικονομίας και ότι θα πρέπει να λαμβάνονται κάθε φορά, που αυτό είναι απαραίτητο, κατάλληλα ειδικά μεταβατικά μέτρα για να εμποδιστούν ενδεχόμενες αρνητικές συνέπειες στους τομείς αυτούς.

Δήλωση της κυβέρνησης του Βασιλείου της Δανίας σχετικά με το άρθρο 100 Α της συνθήκης ΕΟΚ

Η κυβέρνηση της Δανίας διαπιστώνει ότι στις περιπτώσεις στις οποίες κράτος μέλος θεωρεί ότι δεν διασφαλίζονται μεγαλύτερες απαιτήσεις αναφορικά με το περιβάλλον της εργασίας, την προστασία του περιβάλλοντος ή τις ανάγκες που αναφέρονται στο άρθρο 36 με τα μέτρα που εγκρίνονται βάσει του άρθρου 100 Α, η παράγραφος 4 του άρθρου 100 Α εξασφαλίζει στο εν λόγω κράτος μέλος τη δυνατότητα εφαρμογής εθνικών μέτρων. Τα εθνικά μέτρα θα λαμβάνονται με σκοπό να καλύψουν τον προαναφερόμενο στόχο και δεν

πρέπει να αποτελούν συγκεκριμένο προστατευτισμό.

Δήλωση της Προεδρίας και της Επιτροπής σχετικά με τη νομισματική ικανότητα της Κοινότητας

Η Προεδρία και η Επιτροπή θεωρούν ότι οι διατάξεις που έχουν περιληφθεί στη συνθήκη ΕΟΚ σχετικά με τη νομισματική ικανότητα της Κοινότητας δεν προδικάζουν τη δυνατότητα περαιτέρω ανάπτυξης στα πλαίσια των υφισταμένων αρμοδιοτήτων.

Δήλωση της κυβέρνησης του Βασιλείου της Δανίας σχετικά με την Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία

Η κυβέρνηση της Δανίας σημειώνει ότι η σύναψη του τίτλου III για τη Συνεργασία στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής δεν επηρεάζει τη συμμετοχή της Δανίας στη συνεργασία των σκανδιναβικών χωρών στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής.

Άρθρο δεύτερο

Η ισχύς του νόμου αυτού αρχίζει από τη δημοσίευσή του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, των δε κυρουμένων πράξεων από την ολοκλήρωση των προϋποθέσεων που προβλέπονται στο άρθρο 33 παρ. 2 της «ενιαίας Ευρωπαϊκής πράξης».

ΠΡΟΕΔΡΕΥΩΝ (Παναγιώτης Ν. Κρητικός). Παρακαλείται η Βουλή να εξουσιοδοτήσει το Προεδρείο για την κύρωση των Πρακτικών της απαφινής συνεδρίασης.

ΠΟΛΛΟΙ ΒΟΥΛΕΥΤΕΣ. Μάλιστα, μάλιστα.

ΠΡΟΕΔΡΕΥΩΝ (Παναγιώτης Ν. Κρητικός). Παραστέλλει η ζητηθείσα εξουσιοδότηση.

Δέχεται η Βουλή να λύσουμε τη συνεδρίαση;

ΠΟΛΛΟΙ ΒΟΥΛΕΥΤΕΣ. Μάλιστα, μάλιστα.

Με τη συνάντηση της Βουλής και ώρα 03.38' λύεται η συνεδρίαση για σήμερα Πέμπτη 15 Ιανουαρίου 1987 και ώρα 6.30' μ.μ. με αντικείμενο εργασιών, αναφορές και ερωτήσεις και νομοθετική εργασία.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

Απόφαση των υπουργών Εξωτερικών της 28/2/86

4. Ευρωπαϊκή πολιτική συνεργασία

Απόφαση που εγκρίθηκε, με την ευκαιρία της υπογραφής της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης (1) από τους υπουργούς εξωτερικών, που συνήλθαν στα πλαίσια της πολιτικής συνεργασίας

3.4.1. Οι υπουργοί εξωτερικών κατά τη συνεδρίασή τους στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής πολιτικής συνεργασίας αποφασίζουν, με την ευκαιρία της υπογραφής της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης, να εγκρίνουν τις διατάξεις που εμπεριέχονται στο παρόν κείμενο σχετικά με την εφαρμογή στην πράξη ορισμένων σημείων του τίτλου III της Πράξης. Η αναθεώρηση των διατάξεων αυτών θα πραγματοποιείται σύμφωνα με τις διαδικασίες που ισχύουν στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής πολιτικής συνεργασίας.

Οι υπουργοί επιβεβαιώνουν ότι οι συνήθειες κανόνες που θεσπίστηκαν προκειμένου να εξασφαλισθεί η λειτουργία στην πράξη της ευρωπαϊκής πολιτικής συνεργασίας, ιδίως από τις εκθέσεις του Λουξεμβούργου (1970), της Κοπεγχάγης (1973) και του Λονδίνου (1981), καθώς και από την πανηγυρική διακήρυξη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (1983) και οι οποίοι συνοψίζονται στον Κώδικα (coutumier) εξακολουθούν να ισχύουν, και συμπληρώνονται από τις διατάξεις όπου ακολουθούν:

I. Σχέσεις μεταξύ της ευρωπαϊκής πολιτικής συνεργασίας και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου

Προκειμένου να εξασφαλισθεί η στενή συμμετοχή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στην ευρωπαϊκή πολιτική συνεργασία, οι επαφές με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο πραγματοποιούνται κυρίως, σύμφωνα με τον ακόλουθο τρόπο:

1. Η προεδρία ενημερώνει τακτικά το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο σχετικά με τα θέματα εξωτερικής πολιτικής που εξετάζονται στο πλαίσιο των εργασιών της ευρωπαϊκής πολιτικής συνεργασίας.
2. Η προεδρία λαμβάνει το λόγο στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο κατά την αρχή της θητείας της και παρουσιάζει το πρόγραμμά της. Στο τέλος της θητείας της, υποβάλλει στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο έκθεση σχετικά με την πραγματοποιηθείσα πρόοδο.
3. Η προεδρία υποβάλλει, μια φορά το χρόνο, γραπτή ανακοίνωση στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, σχετικά με την πρόοδο που πραγματοποιήθηκε στον τομέα της ευρωπαϊκής πολιτικής συνεργασίας και συμμετέχει, σε επίπεδο υπουργών, στη γενική συζήτηση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την εξωτερική πολιτική.
4. Η προεδρία της ευρωπαϊκής πολιτικής συνεργασίας και τα μέλη της πολιτικής επιτροπής του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου συνέρχονται, τέσσερις φορές το χρόνο, σε σύσκεψη που διεξάγεται κατά ανεπίσημο τρόπο, για να συζητήσουν τις κύριες πρόσφατες εξελίξεις στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής πολιτικής συνεργασίας.

Για την προετοιμασία των συσκέψεων αυτών, η πολιτική επιτροπή επιστά την προσοχή των υπουργών στις θέσεις που έχει λάβει το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο σε θέματα εξωτερικής πολιτικής.

Προκειμένου να καταστούν γονιμότερες οι ανταλλαγές απόψεων, η προεδρία και η πολιτική επιτροπή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου γνωστοποιούν αμοιβαία και εκ των προτέρων τα κύρια θέματα που είναι δυνατόν να αποτελέσουν αντικείμενο συζητήσεων.

5. Μπορούν να οργανωθούν, με κοινή συμφωνία εφόσον υπάρχει ανάγκη, ειδικές ενημερωτικές συνεδριάσεις, σε υπουργικό επίπεδο, για ειδικά θέματα της ευρωπαϊκής πολιτικής συνεργασίας.

6. Η προεδρία απαντά στις κοινοβουλευτικές ερωτήσεις που αφορούν τις δραστηριότητες της ευρωπαϊκής πολιτικής συνεργασίας και συμμετέχει στην «Ώρα ερωτήσεων» του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σύμφωνα με τους καθιερωμένους συνήθειες κανόνες.

7. Η προεδρία μεριμνά ώστε οι απόψεις του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, όπως εκφράζονται στα ψηφίσματά του, να λαμβάνονται δεόντως υπόψη στις εργασίες της ευρωπαϊκής πολιτικής συνεργασίας.

Απαντά επίσης στα ψηφίσματα που αφορούν ζητήματα μείζονος σημασίας και γενικού ενδιαφέροντος, για τα οποία το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ζητά να διατυπωθούν παρατηρήσεις.

8. Η προεδρία διαβιβάζει το ταχύτερο δυνατό στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο τις δηλώσεις που εγκρίθηκαν στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής πολιτικής συνεργασίας.

II. Συνεργασία των αποστολών των κρατών μελών και των αντιπροσώπων της Επιτροπής στις τρίτες χώρες και στους διεθνείς οργανισμούς

I. Οι αποστολές των κρατών μελών και οι αντιπροσωπίες της Επιτροπής εντείνουν τη συνεργασία τους στις τρίτες χώρες και στο πλαίσιο διεθνών οργανισμών στους ακόλουθους τομείς:

- α) ανταλλαγή πληροφοριών πολιτικού και οικονομικού περιεχομένου,
- β) συγκέντρωση πληροφοριών σχετικά με τα διοικητικά και πρακτικά προβλήματα,
- γ) αμοιβαία παροχή υλικής και πρακτικής βοήθειας,
- δ) επικοινωνίες,
- ε) ανταλλαγή πληροφοριών και κατάρτιση κοινών σχεδίων σε περιπτώσεις τοπικών κρίσεων,
- στ) μέτρα ασφαλείας,
- ζ) προξενικές υποθέσεις.

(1) Συμπλήρωμα 2/86 — Δελτίο ΕΚ.

η) υγεία, ιδιαίτερα στον τομέα του υγειονομικού και ιατρικού εξοπλισμού,

θ) σχολικός τομέας,

ι) τομέας πληροφόρησης,

κ) πολιτιστικός τομέας,

λ) αναπτυξιακή βοήθεια. Υπενθυμίζονται οι σχετικές διατάξεις που έχει θεσπίσει το Συμβούλιο.

2. Οι επί κεφαλής αποστολών των κρατών μελών και ο αντιπρόσωπος της Επιτροπής στις τρίτες χώρες συναντιούνται τακτικά προκειμένου να συντονίζουν τις απόψεις τους και συντάσσουν κοινές εκθέσεις είτε μετά από αίτηση της πολιτικής επιτροπής, είτε με δική τους πρωτοβουλία όταν το απαιτεί η κατάσταση.

3. Με σκοπό την ενίσχυση της συνεργασίας των αποστολών στις τρίτες χώρες, η πολιτική επιτροπή εξετάζει περιοδικά τη συνεργασία αυτή, βάσει εκθέσεων που συντάσσουν σχετικά οι αποστολές.

4. Τα κράτη μέλη θα εξετάσουν τη δυνατότητα παροχής βοήθειας και αρωγής προς υπηκόους των κρατών μελών που δεν διαθέτουν εκπροσώπηση σε τρίτες χώρες.

III. Γραμματεία της ευρωπαϊκής πολιτικής συνεργασίας: καθήκοντα και οργάνωση

Η γραμματεία της ευρωπαϊκής πολιτικής συνεργασίας ασκεί τα καθήκοντα υπό τον έλεγχο της προεδρίας. Επικουρεί την προεδρία στην προετοιμασία και την εκτέλεση των δραστηριοτήτων της ευρωπαϊκής πολιτικής συνεργασίας καθώς και σε διοικητικά ζητήματα. Βοηθά την προεδρία προκειμένου να εξασφαλισθεί η συνέγεια και η συνοχή της ευρωπαϊκής πολιτικής συνεργασίας με τις θέσεις της Κοινότητας.

1. Η γραμματεία:

α) Επικουρεί την προεδρία στην οργάνωση των συνεδριάσεων της ευρωπαϊκής πολιτικής συνεργασίας, συμπεριλαμβανομένης και της προετοιμασίας και της διαβίβασης των εγγράφων καθώς και της σύνταξης των πρακτικών,

β) συνεργάζεται με την ομάδα ευρωπαίων ανταποκριτών στην προετοιμασία των συμπερασμάτων και των οδηγιών, καθώς και στην εκτέλεση κάθε άλλου καθήκοντος που θα της αναθέσει η πολιτική επιτροπή,

γ) επικουρεί τους προέδρους των ομάδων εργασίας σε ό,τι αφορά τις διαδικασίες, την ακολουθούμενη πρακτική καθώς και τη σύνταξη προφορικών εκθέσεων και μελετών,

δ) επικουρεί την προεδρία στην προετοιμασία κειμένων που πρέπει να δημοσιευθούν εξ ονόματος των κρατών μελών, συμπεριλαμβανομένων και των απαντήσεων στις κοινοβουλευτικές ερωτήσεις και στα ψηφίσματα που καθορίζονται στο σημείο 7 εδάφιο 2 του κεφαλαίου Ι για τις σχέσεις μεταξύ της ευρωπαϊκής πολιτικής συνεργασίας και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου,

ε) τηρεί τα αρχεία της ευρωπαϊκής πολιτικής συνεργασίας και επικουρεί την προεδρία στην προετοιμασία της εξαμηνιαίας συλλογής των κειμένων της ευρωπαϊκής πολιτικής συνεργασίας,

στ) ενημερώνει τους συνήθεις κανόνες της ευρωπαϊκής πολιτικής συνεργασίας,

ζ) επικουρεί την προεδρία, κατά περίπτωση, στις επαφές με τις τρίτες χώρες.

2. Η γραμματεία παίρνει τα κατάλληλα μέτρα προκειμένου να εξασφαλιστεί η διεργασία σε όλες τις επίσημες γλώσσες της Κοινότητας κατά τις συνεδριάσεις των αρχηγών κρατών και κυβερνήσεων, καθώς και κατά τις υπουργικές συνεδριάσεις. Μερικά ώστε όλα τα κείμενα της ευρωπαϊκής πολιτικής συνεργασίας, που υποβάλλονται ή που πρόκειται να εγκριθούν κατά τις συνεδριάσεις αυτές, να μεταφράζονται αμέσως σε όλες τις επίσημες γλώσσες της Κοινότητας.

3. Η γραμματεία αποτελείται από πέντε υπάλληλους. Με βάση την εμπειρία που απέκτησαν οι ομάδες υποστήριξης, η προεδρία της ευρωπαϊκής πολιτικής συνεργασίας καθώς και οι δύο προεδρίες που προηγούνται και οι δύο που ακολουθούν, αποσπούν κάθε μία έναν υπάλληλο για περίοδο ίση προς τη διάρκεια πέντε προεδριών. Το καθεστώς υπηρεσιακής κατάστασης των υπαλλήλων των υπουργείων εξωτερικών που έχουν προσωρινά αποσπαστεί στη γραμματεία, είναι αυτό που ισχύει για τα μέλη των διπλωματικών αποστολών των εγκατεστημένων στις Βρυξέλλες, από τις οποίες οι υπάλληλοι αυτοί εξαρτώνται διοικητικά.

Ο προϊστάμενος της γραμματείας διορίζεται από τους υπουργούς εξωτερικών κατά τρόπο που θα συμφωνηθεί από κοινού.

4. Τα ζητήματα του διοικητικού προσωπικού, της υλικής υποδομής και των εξόδων λειτουργίας θα αποτελέσουν αντικείμενο μεταγενέστερης απόφασης.

IV. Τόπος συνεδριάσεων της ευρωπαϊκής πολιτικής συνεργασίας

Οι συνεδριάσεις της ευρωπαϊκής πολιτικής συνεργασίας διεξάγονται κανονικά στην έδρα της γραμματείας. Οι συνεδριάσεις σε υπουργικό επίπεδο καθώς και εκείνες της πολιτικής επιτροπής μπορούν να διεξάγονται στην πρωτεύουσα της προεδρίας.

V. Γλωσσικό καθεστώς της ευρωπαϊκής πολιτικής συνεργασίας

Σε γλωσσικά θέματα, εφαρμόζεται το καθεστώς των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.

Για τις συνεδριάσεις σε υπηρεσιακό επίπεδο και το δίκτυο επικοινωνιών COREU, η σημερινή πρακτική της ευρωπαϊκής πολιτικής συνεργασίας θα χρησιμεύσει προς το παρόν ως κατευθυντήρια γραμμή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Ελληνική

Αναστασιάδης Γ., Η συνταγματική ρύθμιση της εξωτερικής πολιτικής, Το Σ., том. 1, 1975, σελ. 838 κ.επ.

Αντωνικόπουλος Α., Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία: Πολιτική Ένωση και εθνικά συμφέροντα, σε Π. Ρουμελιώτη (επιμέλεια): Η ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και ο ρόλος της Ελλάδας, Παπαζήσης, Αθήνα 1986.

Βαρβαρούσης Π., Εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1981.

Βαρουξάκης Σ., Διεθνείς Οργανισμοί, Τομ. Α', Παπαζήσης, Αθήνα 1980.

Βαρουξάκης Σ., Πολυμερής διπλωματία στα πλαίσια των διεθνών οργανισμών, Δίκαιο και Πολιτική, Νο 9, σελ. 207 κ.επ.

Βεγλερής Φ., Η Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Σύνταγμα, Το Σ., том. 2, 1976 σελ. 385 κ.επ. (Μέρος Πρώτο) και Το Σ. том. 3 1977, (σελ. 42 κ.επ. και 199 κ.επ. (Μέρος Δεύτερο).

Βενιζέλος Ευ., Σχέσεις εκτελεστικής εξουσίας και Κοινοβουλίου, σε Θ. Κουλουμπή - Δ. Κώνστα (επιμέλεια), Το Ελληνικό Κοινοβούλιο στην εξωτερική πολιτική 1974-84, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 1986, σελ. 47 κ.επ.

Βενιζέλος Ευ., Τα όρια της αναθεώρησης του Συντάγματος 1975, Δίκαιο και Πολιτική 10, Παρατηρητής Θεσσαλονίκη 1984.

Βιτάλης Γ., Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, ΝΟΒ, τομ. 35, Ιούνιος 1987, τεύχ. 6, σελ. 657 κ.επ.

Γάδης Κ., Το σχέδιο της Ευρ. Ένωσης, Φύση και διάρθρωση της Ένωσης, Ε.ΕυρΚ 4-1983, σελ. 434 κ.επ.

Γιαννόπουλος Γ., Οι εξωτερικές οικονομικές σχέσεις της ΕΟΚ, σε ΕΟΚ θέματα κοινοτικής πολιτικής Γ.Γιαννόπουλος, Γ.Κουτσούκος, Σ. Μήλιγγος, Γ.Ρούνης, Σ.Σαμαράς, Β.Σιτάνογλου, Εξάντας, 1979, σελ. 23 κ.επ.

Γιαταγάνας Ξ., Οι θεσμοί της κοινότητας στην προοπτική της δεκαετίας του ΡΟ -Σε αναζήτηση νέων ισορροπιών- Η "Εβδομάδα της Brugges" (Κολλέγιο της Ευρώπης, 6-Ρ Νοεμβρίου 1980), Ε.ΕυρΚ, 1-1980.

Λαγτόγλου Π.Α., Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο Ι, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 1985.

Λαγτόγλου Π.Α., περί κυριαρχίας, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1986.

Δημητράκος Δ., Η έννοια του εθνικού Συμφέροντος και ο προσδιορισμός της ελλ. εξ. πολιτικής. Το Σ., τόμος Γ', 1977 - Ανάτυπο.

Αρόσος Γ., Ελληνική συνταγματική τάξη και Ευρωπαϊκές Κοινότητες στις Διεθνείς Σχέσεις, Α.Ν. Σάκκουλας, Δημοσιεύματα Συνταγματικού Δικαίου 5, Αθήνα-Κομοτηνή, 1987.

Ευρυγένης Δ., Περί "διπλωματικής" και "νομοθετικής" αμοιβαιότητας, Αρμενόπουλος 1959, σελ. 757 κ.επ.

Ευσταθιάδης Κ., Διεθνές Δίκαιον, Αθήνα 1977.

Ζησιμόπουλος Σ., Γ. Εξωτερικές σχέσεις της Ένωσης, Ε.ΕυρΚ

4-1983, σελ. 457 κ.επ.

Ιωακειμίδης Π.Κ., ΟΙ εξωτερικές οικονομικές σχέσεις και πολιτική της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, Παπαζήσης, Αθήνα (χ.χρ.).

Ιωακειμίδης Π.Κ., Ο μηχανισμός της πολιτικής συνεργασίας της Κοινότητας και οι προοπτικές ανάπτυξης κοινής εξωτερικής πολιτικής, Ε.ΕυΚ, 2-1980, σελ. 318 κ.επ.

Ιωακειμίδης Π.Κ., Ο διεθνής ρόλος των μικρών χωρών και η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ -Μια συνοπτική προσέγγιση στις οικονομικές και πολιτικές διαστάσεις της αλληλεξάρτησης, Παπαζήσης, Αθήνα 1980.

Ιωακειμίδης Π.Κ., Η πρόκληση που πρέπει να απαντήσει η Αριστερά, Αυγή της Κυριακής, 10/5/1987, σελ. 7.

Ιωακειμίδης Π.Κ., Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία μετά την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, Σύγχρονα θέματα, Περίοδος Β', Χρόνος 10ος, Τευχ. 32-33, Δεκέμβριος 1987, σελ. 37 κ.επ.

Ιωάννου Κ., Η εφαρμογή των γενικών παραδεδομένων κανόνων του διεθνούς δικαίου την ελληνική έννομο τάξη, Αρμενόπουλος, Κ.Θ, 1975, σελ. 218 κ.επ.

Ιωάννου Κ., Προβλήματα ερμηνείας του αρθρ. 28 παρ. 1 του Συντάγματος 1975, σε Πέντε χρόνια εφαρμογής του Συντάγματος του 1975, Κομοτηνή 1981, σελ. 97 κ.επ.

Ιωάννου Κ., Εξωτερική πολιτική και Διεθνές Δίκαιο στο Εικοσιένα, Αθήνα 1979.

Ιωάννου Κ., Οικονομίδης Κ., Ροζάκης Χ., Φατούρος Α. Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο, τ.Β', Ημιτ. Α', Α.Ν. Σάκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1983.

Ιωάννου Κ., Η οργάνωση της Διεθνούς Κοινωνίας, Παραδόσεις, Τεύχ. Α', Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1985.

Καζάκος Π., Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, Παπαζήσης, Αθήνα 1984.

Καζάκος Π. - Στεφάνου Κ. (επιμέλεια). Η Ελλάδα στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Η πρώτη Πενταετία - Τάσεις προβλήματα προοπτικές, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 1987.

Καζάκος Π., Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη και η δέσμη "Delors": Τωρινές τάσεις και προβλήματα του Κοινοτικού συστήματος, Ε.ΕυΚ 5/1988, σελ 103 κ.επ.

Καλογερόπουλος Α., Η αρχή της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου έναντι του δικαίου των Κρατών-μελών, Το Σ, τομ. 6, 1980, σελ. 1 κ.επ.

Κατράνης Α., Ευρωπαϊκό κοινοτικό δίκαιο και προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου από το εθνικό Σύνταγμα, ΕΕΕυΔ, 3-1983, σ. 599 κ.επ.

Κουλουμπής Θ. - Κόνστας Α. Διεθνείς σχέσεις. Μια συνολική προσέγγιση Τομ. Α' και Β', Παπαζήσης, Αθήνα 1985.

Couloumbis Th.A. - Wolfe J.H., Εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις. Εξουσία και δικαιοσύνη, Παπαζήσης, Β' έκδοση, Αθήνα 1981.

Κούφα Κ., Η λειτουργία του φαινομένου των πράξεων κυβερνήσεως στις διεθνείς σχέσεις I,II, Σάκκουλας/Θεσσαλονίκη 1983.

Κυπραίος Μ., Ο έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων από τα δικαστήρια, σε Τιμητικό Τόμο του Συμβουλίου της Επικρατείας 1929-1979 (I), Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1979, σελ. 201 κ.

επ.

Κυπραίος Μ., Σχέση Συντάγματος και Ευρωπαϊκού Κοινοτικού Δικαίου, Α.Ν. Σάκκουλας Αθήνα 1987.

Κωνσταντόπουλος Δ., Διεθνές Δημόσιον Δίκαιον, Τομ. ΙΙΙ, Αθήνα (χ.χρ.).

Κωνσταντόπουλος Δ., Δημόσιον Διεθνές Δίκαιον, Ι Εισαγωγή-Γενικάί αρχαί- Δικαιώματα του Ανθρώπου- ΟΗΕ, Σάκκουλας/Θεσσαλονίκη 1986.

Κόνστας Δ., Θεωρία και Μεθοδολογία Διεθνών Σχέσεων, Τ.Α, Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1983.

Μανιτάκης Α., Τα όρια της κοινοτικής αρμοδιότητας και η συνταγματική θεώρησή τους, Το Σ., τόμος 4, 1984, σελ. 472 κ.επ.

Μηλιαράκης Π., Η εξωτερική πολιτική κατά το συνταγματικό δίκαιο, Εκδ. Σμπίλιας "Το οικονομικό", Αθήνα 1987.

Πανάγος Β., Ευρωπαϊκή Οικονομική Θεωρία και πολιτική της οικονομικής και νομισματικής ολοκλήρωσης της Ευρώπης, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1987.

Παπαδημητρίου Γ. Το Σύνταγμα και η διαδικασία της Ευρωπαϊκής ενοποίησης. Η συνταγματική θεμελίωση και η άρθρωση της ενοποιητικής λειτουργίας, Τομ. Πρώτος, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1982.

Παπακώστας Α., Η Διεθνής Οργάνωση, Αθήνα 1973.

Παληγιούρας Α., Η Ευρώπη των Δέκα, Βιβλιοπωλείο της "Εστίας", Αθήνα 1979.

Παπαστάμκος Γ., Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. Εισαγωγή στη σύσταση, δομή και λειτουργία του, ΕΕΕυρΔ, 2-1982, σελ. 345 κ.επ.

Παπαστάμκος Γ., Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία στη Διάσκεψη για την Ασφάλεια και Συνεργασία στην Ευρώπη Α.Ν. Σάκουλας, Αθήνα 1984.

Παπαστάμκος Γ. Κ-Τζανετάτος Γ-Χ.Θ., Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, Ερμηνευτική προσέγγιση, Α.Ν. Σάκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1987.

Ροζάκης Χ., Διεθνής Πολιτική, Εισαγωγικά Μαθήματα, Τευχ. Α', Α.Ν. Σάκουλα, Αθήνα 1985.

Ροζάκης Χ., Η ελληνική εξωτερική πολιτική και οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες, επιπτώσεις από την ένταξη 1981-86, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Σειρά: Ελλάδα και ολοκλήρωση στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, Αθήνα 1987.

Ρούκουνας Ε., Σύνταγμα και Διεθνές Δίκαιο, σε Η Επίδρασις του Συντάγματος του 1975 επί του Ιδιωτικού και επί του Δημοσίου Δικαίου, Αθήνα 1976, σελ. 91 κ.επ.

Ρούκουνας Ε. Διεθνές Δίκαιο Ι, ΙΙΙ, Α.Ν. Σάκουλας, Αθήνα 1985 και 1983 αντίστοιχα.

Σβόλος Α., Πολιτική εξουσία και κυριαρχία, Νομικαί Μελέται, том. Πρώτος, Ζαχαρόπουλος, Αθήνα (χ.χρ.) σελ. 16 κ.επ.

Σκανδάμης Ν., Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες (Ι) Ε.ΕυρΔ, 1-1981, σελ. 23 κ.επ: (ΙΙ) ΕΕΕυρΔ, 2-1981, σελ. 415 κ.επ: (ΙΙΙ) ΕΕΕυρ.Δ, 3-1981, σελ. 659 κ.επ.

Σκανδάμης Ν., Το κράτος στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ι, Α.Ν. Σάκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1986.

Σκαρέντζου Μ. Α., Β. Θεσμικό σύστημα της Ένωσης, ΕΕυρΚ 4-1983, σελ. 448 κ.επ.

Στάγκος Π.Ν., Μούτσιος Γ., (επιμέλεια). Προσχώρηση και συμμετοχή της Ελλάδος στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες. Η συνταγματική θεώρηση Α.Ν. Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη/Αθήνα 1987.

Στασινόπουλος Μ., Μαθήματα Διοικητικού Δικαίου, Αθήνα 1976.

Στεφάνου Κ., Το Σχέδιο Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, Ε. ΕυρΚ 4-1983, σελ. 431 κ.επ.

Στεφάνου Κ., Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση, Ι Δυτική Ευρώπη, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 1984.

Στεφάνου Κ., Το Ελληνικό Κοινοβούλιο και η συμμετοχή της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα (1981-85), σε Θ.Κουλουμπή - Δ. Κώνστα, Το Ελληνικό Κοινοβούλιο στην εξωτερική πολιτική 1974-84, Α. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 1986, σελ. 95 κ.επ.

Στεφάνου Κ., Η Ευρωπαϊκή Ασφάλεια και οι προοπτικές μιας κοινής ευρωπαϊκής αμυντικής πολιτικής, Σύγχρονα Θέματα, Περίοδος Β, Χρόνος 10ος, Τευχ. 32-35, Δεκέμβριος 1987.

Στεφάνου Κ., Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία μετά την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, Ε.ΕυρΚ, 5/1988, σελ. 191 κ.επ.

Τενεκίδης Γ., Οι εξωτερικοί προσανατολισμοί και το Σ., το Βήμα της 12ης (σελ. 1 και 10) και της 14ης (σελ. 1 και 2) Ιανουαρίου 1975.

Τενεκίδης Γ. Δημόσιον Διεθνές Δίκαιον, τομ. Α', Παπαζήσης, Αθήνα 1979.

Τενεκίδης Γ., Τενεκίδου-Φραγκοπούλου Α., Διεθνείς Οργανισμοί:

Α', Ευρωπαϊκοί Οργανισμοί, Παπαζήσης, Αθήνα 1981.

Τσάτσος Α.Θ., Συνταγματικό Δίκαιο, Επιτομή Ια, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1982.

Τσούκαλης Α., Η Ευρωπαϊκή Νομισματική Ένωση, Παπαζήσης, Αθήνα 1980.

Φακιδόλας Τ., Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα και η ένταξη της Ελλάδας, Παπαζήσης, Αθήνα 1979.

Φατούρος Α., Διεθνείς σχέσεις και Σύνταγμα, το Βήμα, 3/1/1975, σελ. 3.

Φατούρος Α., Διεθνές δίκαιο αναπτύξεως, Παραδόσεις, Θεσσαλονίκη 1977.

Φουντεδάκη Π., Οι προϋποθέσεις σύστασης εξεταστικής επιτροπής. Συμβολή στην ερμηνεία του άρθρου 68 παρ. 2 εδάφιο α, Αρμενόπουλος, τομ. 41 (1987), τεύχ. 8, σελ. 641 κ.επ.

Φραγκάκης Ν., Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και η Ελληνική Προεδρία, ΝοΒ, Τομ. 32, Ιούνιος 1984, τεύχ. 6, σελ. 769 κ.επ.

Χριστοδουλίδης Θ., Η διεθνής διάσταση της ΕΟΚ, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1984.

Χριστοδουλίδης Θ., Εισαγωγή εις την γενικήν θεωρίαν των διεθνών οργανισμών, Τομ. Α', Β' Έκδοσις, Αθήναι 1979.

B. Ξένη

Allen David, Rummel Reinhard, Wessels Wolfgang European Political Cooperation. Butterwort Scientific-1982. London, Boston, Sydney, Wellington, Durban, Toronto.

Alting von Geusau, Frans A.M. Beyond the european community: The Case of Political unification, Courses 1967, UGA-HEULE (Belgium)-1967.

De Araujo B.J. Le plan Fouchet et l'union politique europeenne, Centre Europeen Universitaire de Nancy, 1966.

Association des Instituts d'Etudes Europeennes. Autour du Rapport Tindemans, colloque d'Athenes, 122, Rue de Lausanne -Geneve 1976.

Bibliotheque de la Fondation Paul-Henri SPAAK, Pour une Communaute Politique Europeenne, Travaux preparatoires (1952-1954), Bruxelles, Bruylant, 1984.

Bloes Robert, Le "Plan Fouchet" et les problemes de l'Europe Politique, Colleege d'Europe, Bruges, Belgique 1970.

Bogdanor Vernon The future of the European Community: Two Models of Democracy, Government and Opposition, Vol. 21, No 2, 1986, σελ. 161 κ.επ.

Bonvicini Gianni The political Institutional Strategies for relanching european integration, The International Spectator, Rome, Vol 18, N. 1-2, January-June 1983, σελ. 40 κ.επ.

Bonvicini Gianni, European Integration and the future of the Community, International Spectator, Rome, Vol.20, No 1, Jan-March 1985, σελ. 18 κ.επ.

Bot B.R., Cooperation between the diplomatic mission of the ten in third countries and international organisations, Legal Issues of European Integration, Deventer, No 1, 1984 (Special issue) σελ. 149 κ.επ.

Bourrinet J. Torrel M. Les relations exterieures de la Commu-
nauté Economique Europeenne, PUF, (Que sais-je? 1837), Paris
1980.

Bridgford Jeff, European Political Cooperation and its impact on
the institutions of the European Communities, Studia Diplomatica,
Vol. 30, Ann. 1937, Bruxelles σελ. 393, κ.επ.

Bruckner Peter, La Cooperation Politique Europeenne, R.M.C.,
Paris. No 254, Fevrier 1982, σελ. 59 κ.επ.

Brugmans Henri, L'idee Europeenne - 1920-1970, College d'Europe,
De Tempel, Tempelhof, Bruges 1970.

Brugmans Henri, Le "Plan Fouchet": mythes d'hier et realites
d'aujourd'hui. L'Europe en Formation, Sept-Octobre 1981, No 245,
σελ. 21.

Busch Klaus, Η κρίση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, ΕΡΑΤΩ, Αθήνα
1986.

De Bussy M.E., Delorme H., de la Serre F. Approches theoriques de
l'integration europeenne, RFSP, Juin 1971, vol. XXI (3), σελ. 615
κ.επ.

Calogeropoulos A. Les fondements constitutionnels de l'adhesion
de la Grece aux Communautés Europeennes, 82 R.D.P., 1982, σελ. 97
κ.επ.

Colard Daniel, La souverainete nationale et l'Europe politique,

Les Problemes de l'Europe, No 57, Paris, 1972 σελ. 97 κ.επ.

Constantinesco Vlad, Le projet de traite creant l'Union Europeenne: analyse et perspectives, L'Europe en Formation, Les Cahiers du Federalisme, Nice, No 256, Avril-Juin 1984, p. 53-73.

Dabin Paul, Pour une Cooperation politique plus operationnelle, L'Europe en Formation, No 243, Mai-Juin 1981, σελ. 23 κ.επ.

Dastoli, Pier Virgilio, Η αναγκαία Ευρώπη, Σύγχρονα Θέματα, Περ. Β', Χρον. 10ος, Τευχ. 32-33, Δεκέμβριος 1987, σελ. 19 κ.επ.

Delmas Claude, Histoire des projets d'unification politique de l'Europe, 1815-1970, Cours, UGA, HEULE-Bruxelles-Namur (Belgique), 1970.

Deniau Jean Francois, L'Europe interdite, SEUIL, Paris 1977

Destler Irving, Political Union in Europe: 1960-1962, Woodrow Wilson School of Public and international Affairs, September 28, 1964 (δακτυλόγραφη εργασία).

Dewost Jean-Louis, La Communaute, les Dix, et les "sanctions" economiques: de la crise Iranienne a la crise des Malouines, A.F. D.I., 1982, σελ. 215 κ.επ.

Etienne Henri, Community integration: The external environment. J.C.M.S. Oxford Vol. 18, No 4, June 1980, σελ. 289 κ.επ.

Ehrhardt Carl, The EC: External pressures to unite, Aussenpolitik, Hamburg, Vol. 26, No 4/75, σελ. 381 κ.επ.

Evrigenis D. Aspects juridiques de l'adhesion de la Grece aux Communautés europeennes, σε La Grece et la Communaute, 1978, σελ. 332 κ.επ.

Fatouros A. International Law in the Greek Constitution, A.J. I.L. 70, 1976, σελ. 492 κ.επ.

Feld Werner, Mahant Edelgard, New efforts for European Union: Hopes, progress, and disappointments, Revue d'integration europeenne/Journal of European Integration, 1986, X, no 1, Canada, σελ. 39 κ.επ.

Fontaine Pascal, Quelles institutions pour l'Europe, Defense Nationale, Paris, Annee 35, Avril 79, σελ. 81-97.

Fouchet Christian, Le plan Fouchet et l'Union politique de l'Europe, La Communita Internazionale, Vol. 28-1973, Padova, σελ. 327 κ.επ.

Gablentz, Otto von der, Luxembourg revisited or the importance of European Political Cooperation, C.M.L. Rev. /Sithoff and Nordhoff, Vol. 16, 1977, σελ. 685, κ.επ.

Gaja G. Aspetti giuridici della cooperazione nella politica estera, Rivista di diritto Internarionale, Milano, Vol. 59, No 3 1976, σελ. 468 κ.επ.

Genot Alain, Contribution for a more integrated europe, Studia Diplomatica, Vol. 23, Annee 1980, Bruxelles σελ. 683 κ.επ.

Gerbet Pierre, La construction de l'Europe, Collection Notre Siecle, Paris 1983.

Glaesner H.J. L'Acte Unique Europeen, R.M.C., No 298, Juin 1986, σελ. 307 κ.επ.

Goffin L, Capotorti F., Louis J-V, Steenbergen J., L'Union Europeenne, Colloque organise par les "Cahiers de Droit Europeen" a

l'occasion de leur vingtieme anniversaire. Bruxelles 31 Mai 1985.
C.D.E., Bruxelles, No 5-6, 1985, σελ. 507-583.

Groupe d'Etudes Politiques Europeennes, La cooperation politique
europeenne apres l'Acte Unique, Eur-info, Decembre 1986, no 113,
σελ. 7 κ.επ.

Harrison Reginald Europe in Question. Theories of regional inter-
national integration, G.Allen and Unwin Ltd, London 1974.

Hill Christopher, Changing gear in political cooperation, The
Political Quarterly, Vol. 53, Ann 1982, London σελ. 47 κ.επ.

Hill Christopher National Foreign Policies and European Political
Coopeation, Published for the Royal Institute of International
Affairs by George Allen and Unwin 1983.

Hoffman Stanley, Reflections on the Nation-State in Western
Europe today. J.C.M.S, London Vol. 2, Nos 1/2, Sept/Dec. 1982,
σελ. 21 κ.επ.

Hurd Douglas, Political Cooperation, International Affairs, vol.
57, Summer 81, No 3 Oxford University Press, σελ. 383 κ.επ.

Jenkins Roy (συλλογικό). Britain and The EEC, Proceeding of Sec-
tion F (Economies) of the British Association for the Advancement
of Science, Liverpool 1982, The Macmillan Press LTD 1983.

Lamoureux Francois, L'Europe sort du blocage institutionnel, Pro-
jet, Paris, No 200, Juillet-Aout 1986, σελ. 55 κ.επ.

Langeheine Bernd, Weinstock Ulrich L'Europe a deux vitesses: Ni
voie Royale n' fausse route. Contribution a la discussion sur le
developpement futur de la Communaute europeenne. R.M.C. Paris, No
278, Juin 1984, σελ. 242 κ.επ.

Lorieux Claude, La Communauté a-t-elle une politique étrangère?
Trente jours d'Europe, Paris, No 238, Mai 78, Dossier, σελ. 23
κ.επ.

Louis J-V, Bruckner P. Relations extérieures - Tom.12 σε

J.Megret, M.Waelbroeck, J-V Louis, D.Vignes, J.L.Dewost, P.
Bruckner. Le droit de la Communauté Economique Européenne -ULB,
IEE, Bruxelles 1981.

Louis Jean-Victor, Η κοινοτική έννομη τάξη. Συλλογή Ευρωπαϊκές
Προοπτικές, Λουξεμβούργο 1981.

Louis Jean-Victor, Organisations Europeennes, PUB, ULB, Brux-
elles, 1987.

Maes A. The European Community and the United Nation General
Assembly, Revue d'Integration Européenne/Journal of European
Integration, Sept. 1979, No 1, Canada, σελ. 73 κ.επ.

Masclat Jean-Claude, L'Union politique de l'Europe, PUF, Coll.
que sais-je? No 1527, 1973.

Mitchell J.D.B. The Tintemans Report Retrospect and prospect (or,
Round and About the Tindemans Report). C.M.L. Rev., Leyden, Vol.
13, Ann. 1976 σελ. 455 κ.επ.

Morgan Annette, From Summit to Council, evolution in the EEC,
Chatman House, London, 1976.

Murphy Finbar, The Single European Act, I-II, The Irish Jurist,
1985, σελ. 17 κ.επ. και 239 κ.επ.

Nguyen Quoc Dinh, Daillier P., Pellet. A., Droit International

Public, L.G.D.J., Paris 1980

Office de presse et d'information du Gouvernement Federal. La Cooperation Politique Europeenne (C.P.E.), troisieme edition, Bonn 1978.

Orsello, Gian Piero, Cooperazione politica europea ed evoluzione istituzionale della communita, La Communita internazionale, 38 (3), aut 83, σελ. 474 κ.επ.

Palmer Michael, EEC: the road to better political cooperation, The World Today, Vol. 32, January-December 1976 σελ. 25

Pentland Charles, International theory and European Integration, Faber and Faber Ltd, London 1973.

Pertek Jacques, Les sanctions politiques a objet economique prises par la CEE a l'encontre d'Etats tiers, RMC, No 266. April 1983, σελ. 205 κ.επ.

Pescatore Pierre l'Acte Unique Europeen, Agence Europe, no 1397, 27 Mars 1986, σειρά Europe Documents.

Pijpers Alfred, European Political Cooperation and the CSCE process, Legal Issues of European Integration, No 1, 1984 (special issue), σελ. 135 κ.επ.

Pinder John, Les Britanniques face au Marche Commun, Economie et Humanisme, no 285, Septembre-Octobre, 1985, σελ. 17 κ.επ.

Regelsberger Elfriede, From Ten to Twelve - A new dimension for European Political Cooperation (EPC), The Internatioanl Spectator, Rome, Vol. 20, No 3-4, July-December 1985, σελ. 34 κ. επ.

Roucounas E. Le Droit International dans la constitution de la

Grece, 29. R.H.D.I., 1976, σελ. 51 κ.επ.

Roucounas E. Pour le dialogue entre droit communautaire et droit Grec., 33 R.H.D.I., 1980, σελ. 11 κ.επ.

Rummel Reinhardt, From a European Community to an European Union Aussenpolitik, Vol. 27, 1/1976, σελ. 153 κ.επ.

Rummel Reinhardt, The shift from dogmatism to pragmatism in the E.C, Aussenpolitih, Hamburg, Vol.30, Nr 1 1979, σελ. 25 κ.επ.

De Ruyt Jean, L'Acte Unique Europeen, U.L.B., Collection dirigee par l'I.E.E., Bruxelles, 1987.

Schneider H. Wessels W, A political strategy for european integration. The approach of Tindemans repport, Les Problemes de l'Europe, Paris, Rome, Annee 19, No 72, 1976, σελ. 62 κ.επ.

De Scoutheete P, La Cooperation Politique Europeenne, Collection Europe, Labor, Bruxelles 1986.

Serre Francoise de La, Ou en est l'Europe politique? Projet, Avril 1982, No 164 σελ. 468 κ.επ.

Sidjanski Dusan, Chronique Europeenne. L'opinion publique europeenne devant l'Acte unique europeen, CADMOS, Hiver 1986, σελ. 110 κ.επ.

Simonet Henri, La cooperation politique dans l'Europe des Neufs. Europe Documents Brux/Lux No 975. 25 Nov. 1977, σελ. 1-5

Soames Christopher, Europes wider horizons. The external relations of the European Community, The Round Table, London No 262, April 1976, σελ. 121 κ.επ.

Soldatos Panayotis, Vers une sociologie de l'integration communautaire. Essai de theorie generale systematique, Ed. Vander, Belgique-France 1973.

Stephanou Constantin (direction), La Communaute Europeenne et ses Etats Membres dans les enceintes Internationales, Paris PUF, 1985.

Stein Eric, European Political Cooperation as a Component of the European Foreign Affairs System, ZaoRV, no 43/1, Στουτγάρδη 1983, σελ. 49 κ.επ.

Stein Eric, The European Community in 1983: A less perfect Union? (current institutional developments within the Community), C.M.L.Rev., Leiden, vol. 20, No 4 December 1983, σελ. 641-656.

Taylor Paul, The European Community as an actor in International Society, Revue d'integration Europeenne, Montreal, Vol. 6, No 1, Automne 1982, σελ. 7 κ.επ.

Taylor Paul, Intergovernmentalism in the European Community in the 1970s: patterns and perspectives. International Organisation, Boston, Vol. 36, No 4, Autumn 82, σελ. 741 κ.επ.

Taylor Phillip, Political Cooperation among the EEC Member states embassies in Washington. Revue d'Integration Europeenne/Journal of European Integration, 1980, IV, no 1, Canada, σελ. 29 κ.επ.

Vedovato Giuseppe, Cooperazione politica europea, Rivista di Studi Politici Internazionali, Vol. 48, 1981, Firenze, σελ. 177.

Di Verax, Fiorire e sfiorire della Cooperazione Politica Europea Affari Esferi, Anno VIII, Vol. 8, N. 39, ottobre 76, σελ. 629.

Verhoeven J., Sanctions internationales et Communautés Euro-

peennes: a propos de l'affaire des iles Falkland (Malvinas),
C.D.E., 1984, Nos 1-2, σελ. 259 κ.επ.

De Vree Johan, Political integration: The formation of theory and
its problems, Mouton, The Hague-Paris 1972.

Wallace H, Wallace W, Webb C. Policy making in the European Com-
munity, John Wiley and Sons LTD-1977 London - New York -Sydney -
Toronto.

Wallace William, A common European policy: mirage or reality? New
Europe, London Vol. 5, No 2, 1977 σελ. 21 κ.επ.

Wallace William Europe as a confederation: the Community and the
nation state. J.C.M.S., London Vol. 21, Nos 1/2, Spt/Dec. 1982.
p. 57-68

Wallace W, Paterson W.E., Foreign policy making in Western
Europe. A comparativ approach. Saxon House - 1978.

Weilee Joseph, Community, Member States and European Integration:
is the law Relevant? Journal of Common Market Studies, London,
Vol. 21, Nos 1/2, Sept-Dec 1982, σελ. 39

Willame J.C, Le Rapport Tindemans sur l'U.E, Courrier Hebdoma-
daire du CRISP, Bruxelles, No 764, 13 Mai 1977, σελ. 1 κ. επ.

Wille Emilio, Federal and Confederal aspects of the Draft Treaty
establishing the European Union, il Politico, Pavia, 1985, anno
L, n. 3 σελ. 481 κ.επ.

Wistrich Ernest, The Way to a European Government, New Europe,
London, Vol. 2, No 2, Winter 73/4 σελ. 19-23

Wyles John, Political Cooperation in the European Community, Euro-

pean Trends 1981, No 69, November 1981, σελ. 11 κ.επ.

Zorgbibe Charles, La construction politique de l'Europe, PUF, 1978.

Zorgbibe Charles, Les Relations Internationales, PUF, 1983 (3eme edition).